

Державна установа «Інститут Івана Франка
Національної академії наук України», м. Львів
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Кафедра суспільних наук
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Івано-Франківська обласна організація Національної спілки
краєзнавців України
Калуська міська рада
Управління культури, національностей та релігій
Калуської міської ради
КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»
Краєзнавчий музей Калушини
Музей-оселя родини Івана Франка в Калуші (Підгірках)

КАЛУСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Kalush Historical Studies

Том 10

Збірник наукових статей

Івано-Франківськ
ФОЛІАНТ
2026

УДК 94(477. 86) (082)
К 90

Рекомендовано до друку Вченою радою Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (протокол № 16/688 від 29 жовтня 2025 р.)

Редакційна колегія: **Олег Малярчук**, доктор історичних наук, професор (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу) – головний редактор;

Микола Вітенко, кандидат історичних наук, доцент (Карпатський національний університет імені Василя Стефаника);

Олег Стрешій, кандидат історичних наук, доцент (Карпатський національний університет імені Василя Стефаника);

Андрій Франко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу франкознавства (ДУ «Інститут Івана Франка Національної академії наук України», м. Львів);

Андрій Королько, кандидат історичних наук, доцент (Карпатський національний університет імені Василя Стефаника);

Олег Відливаний, історик, директор (КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»);

Іван Тимів, історик, провідний науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущини (КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради») – упорядник видання й відповідальний науковий редактор;

Людмила Андрійчук, історикinja, провідна наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця» (КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»);

Дарія Ониськів, філологinja, старша наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка у Підгірках (КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»), літературна редакторка;

Мар'яна Думенко, філологinja, виконавча асистентка організації «Благодійний Фонд Move Ukraine».

Рецензенти: Райківський І. Я., доктор історичних наук, професор;
Любчик І. Д., доктор історичних наук, професор;
Палагнюк М. М., кандидат філософських наук, доцент.

К-90 Калуські історичні студії. Т. 10. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2026. – 442 с.

На обкладинці: Площа Ринок у Калущі, травень 1917 р.

Збірник містить наукові статті з актуальних проблем історії України і Калущини. Проаналізовано суспільно-політичні виклики, що постали в XIX–XX століттях перед українською спільнотою. Окреслено дискусійні проблеми соціально-економічного і політичного розвитку краю, висвітлено біографічний сегмент і творчий доробок науковців та краєзнавців.

Видання адресоване історикам, краєзнавцям, учителям і всім небайдужим до минулого краю.

Книга видана за кошти Калуської міської ради

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних. Відповідальність за викладені факти, цитати, імена та інші дані несуть автори публікацій. Під час передруку матеріалів посилання на це видання обов'язкове.

ISBN 978-617-8320-90-4

© І. Тимів, О. Малярчук
© КЗ «Музейно-виставковий центр КМР»

ЗМІСТ

Вітенко М. Д. Історія – теж зброя.....5

НАУКОВІ СТУДІЇ

РАНЬОМОДЕРНА ІСТОРІЯ

Драпайло З. Г. Ельжбета-Луція Сенявська з роду Гостомських.....14

ПОСТАТІ

Бойда А. В. Участь адвоката Андрія Коса у судовому процесі 101 у Львові (1911).....42

СВЯЩЕННИКИ КАЛУЩИНИ

Ониськів Д. Г. Лев Сілінський – гідний представник національно свідомого греко-католицького духовенства Галичини кінця ХІХ–першої половини ХХ ст.57

Максимів О. В. Духовенство на теренах південно-західної Калущини: просопографічний колективний портрет (1907–1946)...104

РАДЯНІЗАЦІЯ СТАНІСЛАВЩИНИ 1939–1941 РР.

Малярчук О. М., Бойда А. В. Окупація Станіславщини у 1939–1941 рр.129

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА ТА ПІДПІЛЛЯ ОУН

Андрійчук Л. І. Великодні бофони – грошові одиниці підпілля ОУН і УПА (40–50 рр. ХХ ст.).....154

МІСТОБУДУВАННЯ

Тимів І. М. З історії містобудування в Калуші.....172

ТОПОНІМІЯ КАЛУЩИНИ

- Тимів І. М.* Історична топонімія Калущини: назви населених пунктів (у межах колишнього Калуського району).....227
- Дзямба О. Д., Півторак В. Р.* Топонімічне дослідження Томашівського ареалу.....283

ГАЛУРГІЯ КАЛУЩИНИ

- Держко О. І., Хацевич О. М., Кучера Я. Й., Костів І. Ю.* Історія соляних промислів Калущини та відновлення виробництва кухонної солі на базі сировинних ресурсів Прикарпаття.....299

ЮВІЛЕЇ

- Тebesевська О. С.* Гідний нащадок Франкового роду Андрій Дмитрович Франко.....318

ПРЕЗЕНТАЦІЇ

- Ониськів Д. Г., Франко А. Д.* Перше краєзнавче видання – «Іван Франко і Калуш». Путівник.....343

ДОДАТКИ

- Фотоматеріали.....358
- Краєзнавчий фотолітопис.....377
- Відомості про авторів.....419
- Information about the authors.....422
- Творці наукового видання «Калуські історичні студії». Том 1–10 (2017–2026 pp.).....425

Історія – теж зброя

Історія України, українського народу складається з мільйонів маленьких фрагментів – минулого маленьких сіл і великих міст, районів і областей, біографій окремих відомих і не дуже знайомих людей. Кожен із таких фрагментів цінний і важливий для розуміння нашого спільного минулого. У такій думці утверджуєся, читаючи матеріали ювілейного, (десятого), тому збірника наукових статей «Калуські історичні студії».

«Калуські історичні студії» загалом є унікальним краєзнавчим виданням в Україні. Далеко не кожен обласний центр нашої держави має періодичне видання, присвячене його минулому. У нашому ж випадку, маємо приклад не просто ентузіазму, а наполегливої і послідовної багаторічної праці колективу дослідників, яким не байдужа пам'ять про минуле і сучасне їхнього рідного краю. Видання, започатковане у 2017 р. до 580-ї річниці першої писемної згадки про Калуш, з того часу перетворилося у серію ґрунтовних публікацій, що системно розкривають найбільш знакові сторінки історії Калущини. Важливо, що студії представлені не лише у друкованій, але і в електронній версії – <https://kalushcity.gov.ua/city/historical-studies> – завдяки чому є доступними для багатьох читачів, котрі через різні (насамперед воєнні) обставини зараз розкидані по різних державах і навіть континентах, але продовжують цікавитися минулим своєї малої батьківщини і загалом України.

Статті «Калуських історичних студій» висвітлюють питання політичного, соціально-економічного, культурного, релігійного життя міста Калуша та сіл Калуської ТГ і Калуського

району у 1500–2000-х рр. Кожна з них є прикладом мікроісторії на загальному фоні історії України.

Відкриває 10 том збірника пізнавальна стаття краєзнавця **Зіновія Драпайла** *«Ельжбета-Луція Сенявська з роду Гостомських»*. Написана стаття на багатому джерельному матеріалі. У ній висвітлено не лише біографію Ельжбети-Луції, але й простежено генеалогічні зв'язки її родини – Гостомських, та родини її чоловіка Прокопа Сенявського. Зі значного фактологічного матеріалу можна дізнатися про систему управління Польським королівством і Річчю Посполитою у XVI–XVII ст., поширення Реформації у Європі, її вплив на взаємини у середовищі польської шляхти. Цікавими є факти про становище жінки у тогочасному суспільстві, її право на особисте життя, користування майном, про утвердження фільваркової системи господарювання, розбудову мережі монастирів, їхні внутрішні порядки, взаємини із світськими патронами та владою. Не залишить байдужим читачів і матеріал про організацію захисту сіл Калуського повіту від нападів татар і турків.

Аспірант кафедри історії України і методики викладання історії Карпатського національного університету імені Василя Стефаника **Андрій Бойда** підготував статтю *«Участь адвоката Андрія Коса у судовому процесі 101 у Львові (1911)»*. Він детально змалював політичну ситуацію в Галичині на початку XX ст., діяльність українських політичних партій – РУРП, УНТП, УСДП, громадських організацій, польсько-українське протистояння. А. Бойда справедливо підкреслює, що вагому роль у тогочасних подіях і процесах відігравали українські адвокати. Одним із них був Андрій Кос, відомий правознавець, громадський діяч. Його життя тривалий час було пов'язане із Калушем. Саме у Калуші А. Кос зніціював створення філії товариства «Просвіта», «Селянського банку», Народного дому. Він неодноразово виступав захисником у суді для молодих

українських патріотів. «Процес 101» у Львові був піком адвокатської кар'єри Андрія Коса. У ході цього процесу адвокат обрав лінію не лише на захист обвинувачених українських студентів, але й української мови. Його непримиренна позиція стала причиною для подальших судових переслідувань. Водночас він своїми діями сприяв згуртуванню патріотичних сил, доклався до амністії та подальшої реабілітації обвинувачених.

Одразу дві статті збірника присвячені біографіям калуського духовенства. Зокрема, старша наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка **Дарія Ониськів** у статті *«Лев Сілінський – гідний представник національно свідомого греко-католицького духовенства Галичини кінця XIX–першої половини XX ст.»* дослідила життєпис пароха Лева Сілінського. Він тривалий час душпастирював у Петранці та Вістовій – селах сучасного Калуського району. Д. Ониськів доволі детально описала еволюцію Греко-Католицької Церкви у XVII–XVIII ст., підкреслила її роль в українському національному відродженні. Вагоме місце у її розповіді займають священники ГКЦ, що проводили не лише духовну, але і просвітницьку роботу у селах Калушини – намагалися поширювати освіту, підвищувати рівень аграрної культури селян, боротися з алкоголізмом. Лев Сілінський також належав до найбільш прогресивних духівників Калуського повіту. Він підтримував товариські стосунки із священниками сусідніх парафій – Андрієм Бандерою, Володимиром Бабієм, Володимиром Марчаком та ін. У 1902 р. його за участь в українській демонстрації було заарештовано поліцією разом із студентом Мирославом Січинським, адвокатом Володимиром Загайкевичем та ін. відомими українськими громадсько-політичними діячами. Лев Сілінський послідовно намагався розвивати українське громадське життя у селах, де йому доводилося пастирювати. Це було видно із його проповідей на літургіях, листів до Івана Франка, участі у мітингах на підтрим-

ку українських кандидатів під час виборів до австрійського парламенту, Галицького сейму, польського парламенту. Лев Сілінський був членом УНДО, ініціював створення філіалів «Просвіти», «Сільського господаря», товариств тверезості, відкрито проводив панахиди за розстріляними польською поліцією членами ОУН Василем Біласом і Дмитром Данилишиним. За свою громадську позицію священник піддавався переслідуванням з боку польської, а пізніше і радянської влади. Своїх життєвих переконань він дотримувався до кінця життя, відмовившись перейти на православ'я. Д. Ониськів звернула увагу і на долю дітей пароха, що зазнали поневірянь і переслідувань від різних режимів за свій патріотизм.

Учителька української мови та літератури Петранківського ліцею Рожнятівської селищної ради **Оксана Максимів** у статті *«Духовенство на теренах південно-західної Калущини: просопографічний колективний портрет (1907–1946 рр.)»* намагалася дослідити біографії священників Володимира Бабія, Степана Бачинського, Теофіла Бемка, Сильвестра Богачевського, Костянтина Богачевського, Антіна Боднара, Йосифа Вацінського, Ігнатія Глібовицького, Михайла Дольного, Семена Іванчука, Богдана Каричека, Василя Костюка, Миколи Кукурудзи, Лева Ліщинського, Йосифа Макаревича, Северина Наконечного, Івана Паліїва, Антіна Пирога, Лева Сілінського, Петра Соловія, Андрія Стадника, Мирона Стрийського, Володимира Тисовського, Богдана Фіголя, Івана Целевича, Теодора Чанижа, Івана Червінського, Євгена Чубатого та Петра Шкварка. Усі ці духовні особи суттєво доклалися до пробудження національної свідомості українських селян Калущини, виступали ініціаторами створення, а часто керували філіями «Просвіти», різноманітними кредитними, господарськими спілками, активно боролися із неписемністю, алкоголізмом, налагоджували культурне життя селянських громад. Через переслідування з боку тоталітарних ре-

жимів пам'ять про цих священників у значній мірі була втраченою. Тепер, завдяки дослідженню О. Максимів, їхні біографії вдалося відновити.

Доктор історичних наук, професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу **Олег Мальярчук** спільно із аспірантом кафедри історії України і методики викладання історії Карпатського національного університету імені Василя Стефаника **Андрієм Бойдою** підготували статтю *«Окупація Станіславицини у 1939–1941 рр.»*. На основі документів Державного архіву Івано-Франківської області, а також доволі значного кола монографій і наукових статей автори намагалися простежити процеси радянізації, що проходили на території Станіславської області з 17 вересня 1939 р. до кінця червня 1941 р. Вони вказали на основні засади політики радянської влади на колишніх землях II Речі Посполитої, звернули увагу на те, що основним методом її діяльності став масовий терор проти польської, української та єврейської національних еліт краю. Прикриваючись гаслами про інтернаціональну дружбу робітників і селян, радянські державні органи проводили націоналізацію підприємств, банків, установ, колективізацію селянських господарств. Уже з перших днів нового режиму послідовно здійснювалися арешти та репресії щодо політичних, громадських діячів, представників «старої» польської влади, поліцейських, військових, осадників, залізничників, згодом проти вчителів, священників, лікарів, адвокатів, інших представників інтелігенції. За підрахунками авторів, упродовж 1939–1941 рр. в Станіславській області відбулося щонайменше 4 великі хвилі масових репресій і депортацій. У населення краю вилучали майно, землю, житлові будинки, реманент.

Актуальним є матеріал провідної наукової співробітниці Меморіального музею «Калуська в'язниця» **Андрійчук Людмили** *«Великодні бофони – грошові одиниці підпілля ОУН і*

УПА». Молода дослідниця проаналізувала обставини, за яких українське підпілля стало друкувати власні фінансові документи. Вона описала основні різновиди бофонів, їх номінали, друкарні, методи їх поширення серед населення, вказала на добровільний характер цих повстанських грошових «позик». Цінними є відомості Л. Андрійчук про технічні характеристики цих документів, стан паперу, чорнил. Автор справедливо вказує на те, що окремі бофони випускалися з нагоди святкувань, урочистих подій. Їх намагалися виконати у певній кольоровій гамі, на кращому папері. Вони мали не лише фінансове значення, але і відігравали певну пропагандистську функцію. Для цієї статті важливе значення мають кольорові фото та репродукції, вміщені у додатках. Вони унаочнюють описаний матеріал, роблять його зрозумілим для пересічного читача.

Складні і водночас надзвичайно цікаві проблеми підіймає у своїй статті *«З історії містобудування в Калуші»* провідний науковий співробітник Краєзнавчого музею Калушини **Іван Тимів**. Він стисло висвітлив останні праці, присвячені історії урбаністики в Україні, а також охарактеризував основні джерела – особливо картографічні – з історії розвитку міста Калуша у XV–XVIII ст. Аналізуючи зміни у міських картах і планах, а також простежуючи соціально-економічні перетворення, історик виокремлює основні етапи калуського містобудування від етапу *villa seu oppido* (село з рисами містечка) до *oppidum* (містечко). Зростання міста відбувалося завдяки розвитку промислів – солеваріння, пивоваріння, гутництва, гончарства, ковальства, боднарства тощо. Автор підкреслює, що цей процес не був прямолінійним, оскільки і місто, і вся Галичина зазнавали частих руйнувань у результаті війн, татарських і турецьких набігів. Дослідник звертає увагу на становлення й еволюцію єврейського гетто у Калуші, внесок калуських євреїв у містобудування.

І. Тимів висвітлив історію калуського замку, охарактеризував еволюцію його укріплень, оборонних ровів, веж, мурів. Багато уваги автор приділив вивченню калуського середмістя, ринкової площі тощо. Його матеріал базується на досить великій джерельній та історіографічній основі, збагачений численними ілюстраціями й додатками.

Провідному науковому співробітнику Краєзнавчого музею Калушини **Івану Тиміву** належить також стаття *«Історична топонімія Калушини: назви населених пунктів (у межах колишнього Калуського району)»*. У ній здійснюється спроба проаналізувати походження 68 топонімів – назв населених пунктів Калушини. Серед них і сучасні назви, і назви, які вже вийшли із вжитку, назви населених пунктів, що були знищені у результаті війн, депортацій чи включення їх до складу міст, зокрема Калуша. Дослідження містить сотні фактів, прикладів, тлумачень. І. Тимів намагався не віддавати перевагу поясненню назви того чи іншого населеного пункту якійсь одній версії, а прагнув виявити усі наявні на сьогодні варіанти тлумачень. Автором залучено 165 джерел і наукових праць.

До певної міри схожа проблематика зацікавила **Дзямбу Олексія**, студента 1-го курсу спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У публікації *«Топонімічне дослідження Томашівського ареалу»* він шукав тлумачення топонімів у селі Томашівці. О. Дзямба проаналізував 3 основні версії щодо походження назви рідного села, а також намагався тлумачити походження назв урочищ «Вовчі ями», «Жаки», «Коло Мурина», «Лужани», «Кемпи», «Марцелі» та ін.

Одразу 4 автори – **Ольга Держко, Ольга Хацевич, Ярослав Кучера та Іван Костів** – доклалися до написання статті *«Історія соляних промислів Калушини та відновлення вироб-*

ництва кухонної солі на базі сировинних ресурсів Прикарпаття». Хронологічні рамки цієї статті охоплюють XI–XX ст. Аналізуючи історію солевидобутку на Прикарпатті, автори спробували з'ясувати масштаби промислів, а також способи видобування солі через випалювання, випарювання, будівництво копалень, шахт і кар'єрів. На думку дослідників, соляні промисли були доволі масштабними, лише у селі Новиця щороку видобували 160–170 тонн солі. Однак, після трьох поділів Речі Посполитої було втрачено основні ринки збуту калузької солі, а примітивні методи варіння соляної ропи вимагали великої кількості палива, через що австрійська влада ліквідувала більшість соляних промислів у нашому краї. На думку авторів, на сьогодні виникла нагальна потреба відновлення соляних промислів. Місцева сіль може використовуватися не лише у харчових, але й у лікувальних, оздоровчих цілях. Вони пропонують оновити технологію видобутку солі, зробивши її більш рентабельною, зі збереженням у солі йоду, інших важливих хімічних елементів. Солеваріння може стати однією із туристичних атракцій краю.

Вчителька української мови і літератури Голинського ліцею **Оксана Тебешевська** підготувала цікавий матеріал про Андрія Франка, співзасновника Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші.

Наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка **Дарія Ониськів** та кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту Івана Франка НАН України **Андрій Франко** підготували статтю *«Перше краєзнавче видання – «Іван Франко і Калуш». Путівник»*. Вони знайомлять читачів із маловідомими епізодами перебування Івана Франка у селі Підгірках (нині у складі Калуша), а також 22 локаціями туристичного маршруту слідами великого українського поета і громадсько-політичного діяча.

Загалом у новому випуску збірника вміщено 13 статей, підготовлених 17 авторами. Важливим доповненням до текстів є додатки – історичні карти, плани, схеми, фотографії, фотокопії рукописних документів, репродукції бофонів і картин, поштових листівок. Завершують збірник відомості про авторів 10 тому, а також авторів усіх 10-ти томів збірника.

Підсумовуючи аналіз матеріалів 10 тому збірника «Калуські історичні студії», зауважу, що кожна із студій є «живою», відкриває читачу важливу сторінку нашого минулого, спонукає до роздумів, дискусій, продовження і поглиблення історичних досліджень. І в цьому їхня особлива цінність.

Можна навіть побачити певну тяглість історичних досліджень. Свого часу українськими краєзнавцями у діаспорі було надруковано унікальні видання «Альманах Станиславівської землі», «Коломия і Коломийщина», «Рогатинська земля». Готувався до друку і збірник присвячений з історії Калуша і Калущини, але з різних причин так і не був надрукований. «Калуські історичні студії» у значній мірі заповнюють цю прогалину, повертають калушанам пам'ять про їхнє минуле, минуле їхнього міста і регіону.

Щиро сподіваюся, що авторський колектив видання, його упорядник і відповідальний науковий редактор **Іван Тимів**, продовжать нелегку працю із вивчення і популяризації української історії, адже історія – це теж зброя, що допомагає нашому народу вистояти в умовах жорстокої війни за нашу свободу і незалежність.

Микола ВІТЕНКО, кандидат історичних наук,
доцент Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

НАУКОВІ СТУДІЇ

РАНЬОМОДЕРНА ІСТОРІЯ

УДК 94 (438)“15/16”

Зіновій Драпайло
с. Лука

Ельжбета-Луція Сенявська з роду Гостомських

***Анотація.** У статті висвітлено життєвий шлях коронної маршалкової, меценатки та фундаторки Ельжбети Сенявської. Розкрито сімейний і майновий стан подружжя Сенявських, його суспільний статус, життя при королівському дворі, взаємовідносини із соціумом, суспільні виклики, конфесійність, добродійність і шанування пам'яті.*

***Ключові слова:** Гостомські, Прокіп Сенявський, родина, маршалкова, фундаторка, Лука, Войнилів, татари, костел Петра і Павла у Львові.*

У давні часи Галицька земля була домівкою для низки видатних постатей, які залишили яскравий слід в історії. Серед них заслуговує уваги пані маршалкова коронна Ельжбета Сенявська (1573–1624), яка частину свого життя з родиною провела у своєму маєтку в селі Лука Галицького повіту в Галицькій землі (нині – Калуський район Івано-Франківської області. – З. Д.). Хоча Лука знаходиться поодаль від основних шляхів і великих міст, ця місцевість завжди вирізнялася своєю унікальною привабливістю, яка притягувала заможних польських магнатів. Вони оселялися тут на довгі часи: будували маєтки, створювали сім'ї і жили тут поколіннями.

Село Лука розташоване в низовині на правому березі річки Дністер, у затишному куточку приблизно за 30 км на пів-

нічний схід від м. Калуш. На заході, на відстані 1,5 км, Лука межує з селом Цвітова, а через Дністер, на лівому березі, розташоване сусіднє селище Букачівці, з яким село підтримувало давні культурні та економічні зв'язки. Для цього навіть існував дерев'яний пором через річку. На південь за 3 км розташоване село Діброва.

Мета цієї статті – узагальнити біографічні відомості про Ельжбету Сенявську, здійснити аналіз життєпису маршалкової, висвітлити її сімейний і родинний стан, показати роль фундаторки як особистості в історії краю.

Актуальність пропонованої студії обумовлена недослідженістю в українській історичній науці життєвого шляху згаданої особистості, розпорошеністю історичних відомостей про неї.

Основними джерелами, що висвітлюють життєвий шлях Ельжбети Сенявської, є історичний нарис Андрочія Фульвіуша під назвою «Наука, як належно жити у стані вдівства, та як особистості потрібно прагнути до духовного розвитку і поглиблення його віри...», опублікований у 1606 р. [2], а також біографічна праця Лаврентія Суслиги «Життя ясновельможної і побожної Ельжбети з Леженіце Сенявської, пані маршалкової коронної, старостині ратинської» (1629) [37].

Важливим біографічним дослідженням родини Е. Сенявської є стаття доктора історії Яніни Бергуровни, опублікована у 1933 р. у кварталному «Віснику Польського наукового товариства» [8, s. 7–141]. Життєпис пані маршалкової вивчали також Каспер Несецький [27, s. 231; 31, s. 245], священник-сзуїт Станіслав Заленський [40, 9–11; 41, s. 18], історик Йоахім Лелевель [24, s. 110, 373, 383], Александр Яновський [20, s. 138], Кароль Горський [13, s. 106–143], Євстахій Івановський [16, s. 154–156], Мельхіор Булинський [11, s. 300–302, 472] та інші.

В українській історіографії жодних наукових досліджень з цієї тематики немає. Нещодавно з'явилася лише єдина інтернет-публікація [1, с. 1–3].

Родовим мастком Е. Сенявської було село Лука на Войнилівщині. У ті часи в Галицькій землі існувало два села із назвою Лука. Це ускладнює їх ідентифікацію у контексті історичних подій. До того ж села із такою ж назвою були у Коломийському та Терехівлянському повітах. Вони збереглися й досі.

У історичних дослідженнях польських науковців XVII–XXI ст. лише Лаврентій Суслига точно локалізує це поселення: «21 вересня 1617 р. у воєводстві Руськім в Галицькому повіті на різні поселення напали татари. Нападу зазнало і село Лука, де проживала пані маршалкова коронна Ельжбета Сенявська» [37], але пізніші дослідники цього уточнення не зауважують.

Як відомо, село Лука від середини XVI ст. до 30-х рр. XVII ст. належало родині Сенявських. Польські історики Адам Бонецький та Артур Рейський зазначають, що в 1569 р. Прокіп Сенявський (*батько Прокопа –майбутнього чоловіка Ельжбети. –З. Д.*) знову повернув село Луку у свою власність, виплативши борг сім'ї Лебентів, які тоді володіли селами Середнє, Дубовиця, Колодіїв і Темирівці [9, с. 133].

Александр Яблоновський дослідив, що у 1572 р. у Галицькому повіті Сенявським належало 38 населених пунктів, у тому числі містечко Войнилів і села Томашівці, Дорогів, Цвітова і Лука [17, с. 85–87]. У другій частині своєї праці автор зауважив, що у 1578 р. Сенявські володіли Войниловом і десятьма селами, у тому числі і Лукою [18, с. 282].

Цікавим джерелом для визначення власників земель у Руському воєводстві є картографічна праця А. Яблоновського «Історичний атлас Речі Посполитої польської на переломі з XVI на XVII ст.» [19]. У ньому на топографічних картах пронумеровано земельні володіння шляхти, із зазначенням власників

маєтків. Зокрема, Володіння Сенявських позначені номером 115. Тут також вказано, що вони є власниками села Лука й ще близько 20 сіл поблизу Войнилова [19, с. 3], (*фото 1*). Після відходу у вічність Прокопа Сенявського (1550–1596) його дружина Ельжбета отримала у спадщину село Луку й більшість сіл поблизу Войнилова [6, с. 86].

Ельжбета-Люція Гостомська і родина

Ельжбета Гостомська народилася 13 грудня 1573 р. в польському селі Леженіце Мазовецького воєводства, за 60 км на південь від Варшави. Цього дня Католицька церква, починаючи з IV ст., вшановує святу Луцію Сиракузьку (*римська діва-мучениця, яка загинула під час переслідувань Діоклетіана на початку IV ст. – З. Д.*). Тому, згідно з церковною традицією, під час хрещення новонароджена дівчинка отримала подвійне ім'я Ельжбета-Луція. Її батьком був шляхтич Анзельм Гостомський (1508–1588). Найдавніші письмові свідчення про його предків сягають початку XIII ст. Історія родини Гостомських пов'язана з Мазовією й Люблінським воєводством [8, с. 4].

Здавна родина Гостомських була фінансово могутньою і авторитетною. Її представники упродовж століть призначалися каштелянами, воєводами, вибирались сенаторами та іншими посадовцями Речі Посполитої [32, с. 211–212].

Після смерті батьків Анзельм успадкував значну кількість майна. Лише в Мазовецькому воєводстві він володів орними землями і сіножатями у 29 селах. Крім того, за багаторічну службу королю отримав в оренду великі земельні володіння [8, с. 141].

Усе своє життя він віддав служінню державі, королю та родині. За свою наполегливу працю здобув значні привілеї від королів Сигізмунда II Августа і Стефана Баторія, а також права «*perpetuis temporibus*» («на вічні часи»), які сприяли зростанню його статків [8, с. 8].

У 1562 р. Анзельм Гостомський, згідно з королівським указом, був призначений каштеляном (*управитель замку*. – З. Д.) польського міста Вишгород. Через два роки за військові заслуги отримав каштелянію у Плоцьку, а в 1565 р. – староство Равське [8, s. 10].

Анзельм був депутатом польсько-литовського сейму, який вирішував питання унії між Річчю Посполитою й Литвою, підписав акт об'єднання двох держав у Любліні 1 липня 1569 року [8, s. 10].

Як великий землевласник Анзельм Гостомський був зразковим господарником, мав великий агрономічний досвід і сільськогосподарські практичні навички, завдяки яким на його землях збирали великі урожаї. Його підприємливість і організаторський хист забезпечували продуктивність господарювання [8, s. 18]. Свій досвід господарської діяльності й управління маєтками залишив у рукописах, які не встиг опублікувати. У 1588 р., через кілька місяців після його відходу, сімейний лікар Войцех Очко передав опрацьовані рукописи до друкарні Якова Зібенейгера, який видав їх під назвою «Господарство» [8, s. 21]. Книга написана у формі рекомендацій, окремі з яких, що стосуються акуратності у побуті, користування вогнем, актуальні й сьогодні*. У ній Гостомський прописав правила техніки безпеки при використанні воскових свічок – єдиного джерела освітлення житлових і господарських будівель [14, s. 18]. У 1606 р. стараннями нащадків Анзельма його книгу було перевидано як посібник для ведення господарства.

У Львівській області з 1991 р. і до цього часу згоріло 30 церков через порушення правил протипожежної безпеки при використанні церковних свічок [Електроннийресурс]. – Режим доступу: <https://zakarpattia.net.ua/News/17279-Na-Lvivshchyni-zhorila-derev%E2%80%99ianatserkvaXVIIstolittia>].

Замолоду Анзельм Гостомський цікавився ідеями Реформації в церковному середовищі та став членом протестанської кальвіністської церкви. У душі Реформації він виховав і своїх синів. Та попри спротив Римо-Католицької Церкви 28 січня 1573 р. сейм у Варшаві прийняв рішення про свободу віросповідання у Речі Посполитій [25, s. 28–29].

В особистому житті Анзельм був тричі одружений і мав 14 дітей. У першому шлюбі з Анною Нажимською, каштелянкою Плоцька, у них народилося четверо синів. У другому – з Софією із Тарлова – восьмеро синів і одна дочка. У третьому – із каштелянкою м. Сохачева Софією Щавінською на світ з'явилася Ельжбета-Люція. На момент їхнього шлюбу Софія була вдовою, її діти від першого шлюбу померли в дитинстві. Вона була ревною католичкою, і під її впливом хворий Анзельм Гостомський наприкінці свого життя планував сповідатися у католицького священика та прийняти католицизм. Однак його сини від перших шлюбів на це не погодилися. У результаті, він помер як еретик. Згодом сини Анзельма повернулися до католицької віри, за винятком Станіслава [8, s. 10].

Після народження Ельжбети її мати повністю присвятила своє життя вихованню єдиної дочки, яка з раннього віку виростала в атмосфері доброти, була слухняною та покірною. Мати виховувала її в любові до Бога, навчала дотримуватися церковних статутів, дисципліни й молитви. Коли Ельжбета навчилася читати, вона з великим захопленням знайомилася із життям Ісуса Христа і святих. Вона пізнавала Бога і вірила в Його милість. Улюбленою її книгою було «Застереження грішникам», написане Людовиком Гранадським (*іспанський богослов (1504–1588)*. – 3. Д.). Усвідомлюючи суєтність світу й життя, вона прийшла до рішення присвятити себе служінню Богу [37, s. 12].

У тринадцятирічному віці Ельжбета була вельми привабливою дівчиною. Зрілий розум й добра освіта вирізняли її серед

однолітків. Для подальшого виховання мати вирішила передати доньку під опіку польської королеви Анни Ягеллонки, вдови короля Стефана Баторія, з якою мала добрі стосунки.

Однією з причин такого рішення були звістки про те, що один молодий і зухвалий шляхтич із навіженим характером планує викрадення Ельжбети для примусового шлюбу. Мати прискорила від'їзд, і одного дня вони вирушили до Варшави в кареті, із невеликим військовим супроводом [37, s. 13].

Хоча час від'їзду та шлях, яким вони планували подорожувати, залишалися в таємниці, молодий шляхтич зміг дізнатися про це. Він зібрав кілька десятків озброєних вершників з-поміж своїх родичів та друзів і влаштував засідку на дорозі. Під час подорожі Гостомські почули церковний дзвін і вирішили змінити свій маршрут, щоб помолитися в одному з придорожніх костелів. Священник привітно зустрів достойних гостей і після служби Божої порадив їм іншу, коротшу дорогу до Варшави, що й вберегло Ельжбету та її матір від небезпеки. Тим часом озброєна група шляхтичів, даремно просидівши в засідці до полудня, надіслала гінця до двору Гостомських. Повернувшись, гонець повідомив, що Ельжбета з матір'ю покинули свої маєтки ще вранці. Знервований шляхтич, разом зі своїми прибічниками, мчав на конях три милі, намагаючись наздогнати Гостомських, але – безуспішно. Уже приїхавши до королівського двору, Гостомські довідалися від інших людей, якої біди вони уникнули [37, s. 14].

Королева Анна Ягеллонка тепло і з радістю зустріла Гостомських, прийнявши під своє крило молоду Ельжбету. У королівському дворі також виховувалися кілька дівчат із родин можливих шляхтичів, які вважали великим щастям, що їхні доньки отримали захист королеви. Королівський двір став для них другим домом, де вони не лише здобували освіту, але й виховувалися на принципах високої моральності та благочестя. Прекрасна,

слуняна, ніжна та добродушна Ельжбета завдяки своїй побожності здобула особливу прихильність королеви. Коли панна Гостомська захворіла, королева особисто піклувалася про неї, як про свою рідну доньку. Вона кілька разів на день відвідувала її, подавала ліки та годувала. Цю турботу Ельжбета запам'ятала на все життя і часто надсилала королеві листи з подякою [37, s. 18].

Родина Сенявських

Перші розрізнені письмові згадки про родину Сенявських гербу Леліва відомі з XV ст. Вони здебільшого стосуються набуття майнових прав і судових суперечок, як у межах родини, так і з представниками інших шляхетських родів [35, s. 118].

Католицький священник, історик і дослідник генеалогії польської шляхти Каспер Несецький (1682–1744) вважав, що рід Сенявських виник у XV ст., відокремившись від роду Грановських, і що першим представником родини Сенявських у Руському воєводстві був Рафал, син каштеляна накельського Дмитра Грановського, який походив з міста Накло над-Нотецем у воєводстві Куявсько-Поморському. Родовим гніздом його батьків було село Гранів (Granów), розташоване поблизу Гродзиська (близько 40 км на південний захід від Познан. – З. Д.). Наприкінці XV ст. Рафал одружився із власницею села Сенява, після чого його родина перебрала прізвище Сенявських [30, s. 340]. Цю думку поділяв Юліан Бартошевич, доповнюючи, що Сенявські мають русинське походження [5, s. 111].

Польський історик Фердинанд Стеттер у своїй статті «Бережанщина» (1938) висловив думку, що батьком Рафала був Гюнтер із Сеняви Бібрського повіту у Львівській землі. Автор також зазначив, що провів багато часу в земському архіві у Львові та доклав чималих зусиль для пошуку інформації про Сенявських у книгах актів гродських і земських [12, s. 4].

Доктор історії Францішек Сікора, один із авторів багатотомного Польського біографічного словника, також ствер-

джував, що Рафал Сенявський був сином не Дмитра Грановського, а львівського земського судді Гюнтера з Сеняви та Войнилова гербу Леліва [34, s. 147]. Гюнтер був сином німецького мігранта Швеха (Świecha) [35, s. 118]. Ми поділяєм цю версію: постать Дмитра Грановського як батька Рафала не згадується в пізніших документах про Сенявських.

Гюнтер – син Швеха, прадід Прокопа (1424–1494)

Гюнтер із Сеняви походив із бідної родини, яка оселилася у Львівській землі. Він був сином Швеха. У середині XV ст. він був на посаді земського судді у Львові [35, s. 118].

Історик Ізидор Шараневич зазначає, що Гюнтер мав німецьке походження. Його батьки оселилися на руських землях на початку XV ст. Численні німецькі мігранти в ті часи скуповували або орендували землі на Русі й багато із них займали впливові позиції в місцевих урядах [39, s. 37].

З середини XV ст., після смерті Швеха, Гюнтер разом зі своїм старшим братом Миколою успадкував села Сеняву (*сьогодні с. Соколівка Жидачівського р-ну Львівської обл. – З. Д.*) та Ходорківці (*тепер частина Бібрської ОТГ, Львівська обл. – З. Д.*). У 1454 р. за військові заслуги вони отримали від короля Казимира Ягеллончика села Войнилів, Томашівці й Дорогів у Галицькому повіті. Протягом 1456–1494 рр. Гюнтер став власником сіл Насташине, Юнашків, Негівці у тому ж повіті, а також низку поселень у Львівській землі. За сприяння короля, Гюнтер зміг викупити в той період значну кількість сіл і фільварків у Руському воєводстві.

У 1479, 1485, 1489 та 1491 рр. галицькі старости погрожували санкціями через ухилення його підданих у галицьких селах від сплати податків і підвезення деревини до Галицького замку. Проте Гюнтер, використовуючи свій вплив у владних колах, вживав заходів для захисту своїх підданих від покарання: конфіскації їхнього майна [35, s. 118].

У період з 1445 по 1491 рік Гюнтер був частиною постійної команди львівських асесорів і займав різні важливі посади в міському та земському суді [35, s. 118; 36, s. 10].

Гюнтер був одружений, але інформації про його дружину немає. У нього було три доньки: Анна, Ядвіга і Катерина та два сини: Рафал і Ян [35, s. 119].

Рафал Сенявський – син Гюнтера, дід Прокопа

Після смерті Гюнтера в 1494 р. його майно було розділене між синами Рафалом і Яном. Рафал отримав у власність Сеняву, Ходорківці, Войнилів разом із п'ятьма селами в галицькій землі, а також Баківці з п'ятьма селами у Львівській землі. Пізніше, у 1502 р., він викупив село Тенетники в Галицькій землі за 300 гривен [34, s. 147–148].

Рафал Сенявський з 1485 р. займав посаду асесора в міських і земських судах міста Львова. У 1492 р. його призначили заступником голови міського суду у Львові, де він розглядав цивільні справи, пов'язані із господарською діяльністю євреїв. У 1498 р. він був суддею у міському суді Львова. У 1506 р. на сеймі в Любліні Рафал отримав від короля Олександра Ягеллончика дозвіл на звільнення від сплати податків на 10 років із орендованих королівських маєтностей (тенутів) у Галицькій і Львівській землях [34, s. 148].

У 1492 р. він одружився з Агнешкою Цебровською, донькою королівського камердинера Яна Цебровського та Анни з села Жабокруки [34, s. 148].

У той час польські шляхтичі вели запеклі суперечки не лише за майно, а й намагалися відібрати один в одного жінок. У грудні 1592 р. староста Львова Спитко Влодко викрав дружину Рафала Сенявського, Агнешку, прямо з дому її матері, завдавши шкоди домашньому майну. Він стверджував, що Агнешка була йому обіцяна як дружина. Справа дійшла до короля. Спитко визнав, що дійсно забрав Агнешку, але запевняв, що не засто-

совував сили, а вона сама вирушила з ним і вийшла за нього заміж за власним бажанням. Пізніше з'ясувалося, що священник з родового помістя Спитка, порушуючи церковні правила, незаконно провів обряд вінчання Спитка Влодка та Агнешки Цебровської, адже на той момент вона вже була законною дружиною Рафала Сенявського. За рішенням короля Агнешка була повернена Сенявському, а Спитко Влодко та священник були покарані й сплатили штраф (300 гривен) [34, s. 148].

Цей скандал не справив значного впливу на подальше подружнє життя Рафала Сенявського та Агнешки Цебровської. З часом маєтності на Бережанщині, що належали Цебровським, значно збільшили статки Сенявських, завдяки чому вони стали магнатами [12, s. 4].

У Рафала Сенявського було троє синів: Микола (1489–1569) – великий коронний гетьман з 1553 р., воєвода бельський і руський; Александр (1490–1566) – капітан (ротмістр) кавалерії, який служив у кавалерії оборони, був галицьким стольником, підкоморім, а згодом польним стражником; Прокоп (?–1566) – львівський стольник, батько Прокопа, чоловіка Ельжбети Гостомської [4, s. 79].

Польські історики вважають, що, враховуючи вік синів Рафала (вони з'явилися на світ до 1492 р.), Агнешка Цебровська не могла бути їхньою матір'ю. Ймовірно сини були народжені від його першого шлюбу. Рафал Сенявський відійшов у засвіти 1518 р. [34, s. 148].

Прокіп Сенявський – син Рафала

Прокіп Сенявський, львівський стольник і ротмістр кавалерії оборони в середині XVI ст., був однією з найвпливовіших фігур політичного життя Руського воєводства. У молоді роки він служив у кавалерії оборони на Русі та Подолі. У 1512 р. відзначився в битві з татарами поблизу містечка Вишнівець. Під орудою великого коронного гетьмана Яна Гарновського брав участь

у боях з татарами під Кам'янцем, Верестатинцем, Підгайцями, Меджибожем, у захисті м. Рогатина в 1524 році. У 1531 р. із братом Александром проявив мужність у битві з молдованами під Обертином.

Завдяки підтримці брата Миколая став ротмістром. У 1535 р. на чолі кінної хоругви (200 вершників) проявив себе у війні з Московією [33, s. 142].

У 1537 р., під час походу в Молдавію, Прокіп відзначився неабиякою відвагою. У розпал бою він кинувся навздогін супротивнику, віддалившись від своєї хоругви, і опинився у пастці. Волохи, вийшовши із засідки, оточили його. Прокіп утратив коня, але продовжував спротив. Завдяки своїй рішучості й мужності йому вдалося вирватися з рук ворога [28, s. 83; 30, s. 340–341].

Після смерті батька Рафала, лише через 11 років, у 1529 р., брати Прокіп, Александр та Микола завершили процес поділу спадщини. Олександр і Прокоп стали співвласниками сіл Сенява, Горішне, Ходорківці, Рудки, Маковичі, Полюхів, Баківці, Трибуківці, Репехів, Жабокруки та Любша у Львівському повіті, а також сіл Лука, Довпотів, Дорогів, Томашівці, Негівці, Довга та Верхня в Галицькій землі [33, s. 142].

4 квітня 1552 р. король Сигізмунд II Август надав Прокопу Сенявському дозвіл на заснування міста Прокопів у Руському воєводстві, в Галицькому повіті, на березі маленької річки Войнилівка, яка впадала в ріку Сівка. Місто отримало привілеї згідно з магдебурзьким правом. Пізніше його перейменували на Войнилів [3, s. 721].

1550 р. король надав Прокопу Сенявському у власність село Лани, яке належало Львівському староству, а також фільварок Острів і село Демешківці в Галицькому старостві. Протягом 1552–1554 рр. Прокіп став власником сіл Косів у Коломийському повіті, Вістова і Перевозець у Калуському старостві, а

також Ольшани в Перемишльському воєводстві. У листопаді 1553 р. він викупив королівські села Підшумлянці та Скоморохи в Галицькому повіті.

Прокіп Сенявський був одружений з Анною Львовською, донькою каштеляна ковальського Марціна Остророга Львовського. Їх родове гніздо знаходилося в місті Львувка за 48 км на захід від Познані.

У шлюбі у них народилися сини: Марцін, який став королівським ротмістром і подкоморієм саноцьким, та Прокіп – майбутній чоловік Ельжбети Сенявської, про якого йтиметься далі [32, s. 487; 33, s. 144].

Прокіп Сенявський – чоловік Ельжбети

Прокіп Сенявський, родом із Гранова на Брацлавщині, народився у 1550 р. Він був другим сином Прокопа Сенявського та Анни з Львовських. Відповідно до родинних традицій, Прокіп здобув освіту в Липську (*Лейтциг*. – *З. Д.*) та Віттенберзі. Курс лицарського вишколу пройшов у Німеччині, Швейцарії, Італії та Нідерландах. Після повернення служив при дворі короля Сигізмунда III [37, s. 11].

Сучасники відзначали, що він був людиною великого розуму й чеснот. Мав привабливу зовнішність і неймовірну силу: міг зупинити незапряжену шестикінну карету, що котилася з гори, схопивши однією рукою за колесо. Добре володіння шаблею в поєднанні з фізичною силою дозволяло йому одним ударом розрубати навпіл коня або вола [24, 448; 37, s. 12]. Дослідники визнали Прокопа Сенявського одним із десяти фізично найсильніших людей в історії Польщі [23, s. 1].

У 1569 р. Прокіп взяв участь у Люблінському сеймі. У травні того ж року він успадкував с. Ходорківці, яке колись належало його батькові. У 1579 р. був учасником сесії генеральних судів Руського воєводства, що проходила у Львові.

У 1580 р. П. Сенявський командував ротою гусарів під час штурму міста Великі Луки у Московії. У серпні 1581 р. відзначився у псковській кампанії у м. Воронеж, де його рота (103 вершн.), діяла у складі полку Яна Замоїського. У квітні 1582 р. разом із 18 ротмістрами переїхав на південь Речі Посполитої для боротьби з татарськими нападами.

Після смерті короля Стефана Баторія у 1587 р. Прокіп Сенявський взяв участь у конвокаційному сеймі, де отримав звання ротмістра і, маючи під своїм командуванням 150 гусарів, вирушив на південні кордони Польщі для протидії постійним набігам татар. У 1588 р. за воєнні заслуги отримав замок Андзель у Лифляндії, який згодом передав ротмістрові Касперу Молдавському і водночас отримав право на довічні щорічні виплати в сумі 1 тис. злотих. У 1592 р. отримав в оренду ратненське староство ізм. Ратне (*тепер селище Ковельського району Волинської області. – З. Д.*), за котре сплачував щорічну орендну плату 600 зл., тоді як його власний річний прибуток становив 6 тис. зл. П. Сенявський володів також великими маєтками в Руському воєводстві, зокрема в Галицькому та Львівському повітах. Для протистояння татарським набігам він організував приватні військові загони, виділяв значні кошти для захисту своїх володінь. У 1594 р. Прокіп був призначений на посаду маршалка коронного (*обов'язки маршалка були схожі на повноваження міністра внутрішніх справ. – З. Д.*), а на початку грудня 1595 р. став Великим маршалком коронним [22, s. 146].

Життя Прокопа та Ельжбети Сенявських у шлюбі

Життя при дворі королеви Анни Ягеллонки було сповнене розкішних і урочистих церемоній, в яких брали участь як придворні дами, так і запрошені заможні шляхтичі. Серед учасниць цих заходів була й Ельжбета Гостомська, яка тоді мала 17 років. Її врода привертала увагу багатих шляхтичів, які активно намагалися здобути прихильність дівчини. Однак, завдяки

зусиллям королеви та згоді самої Ельжбети, її чоловіком у 1590 р. став сорокарічний Прокіп Сенявський [37, s. 14].

Своїм постійним місцем проживання подружжя Сенявських обрало місто Ратне на Волині, одночасно розпочавши будівництво маєтків у селі Лука у Галицькому повіті. Як ревна католичка Ельжбета з повагою ставилася до свого чоловіка, який був кальвіністом. Навіть курйозні ситуації, пов'язані з належністю до різного віросповідання, не викликали розбіжностей і напруженості в їхньому подружньому житті. Одного разу, коли Сенявські подорожували до Варшави, Ельжбета почала традиційну обідню молитву в кареті, а Прокіп, щоб не створювати незручностей, вийшов із карети на дорогу і йшов неподалік. Насолоджуючись природою він заблукав. Згодом його знайшли слуги, але Прокіп не проявив жодного невдоволення, перетворивши свою пригоду в жарт [37, s.14].

Лаврентій Суслига, біограф Ельжбети Сенявської, подаючи її життєпис, акцентує увагу на тому, як Прокіп завдяки зусиллям своєї дружини та придворного проповідника короля, римо-католицького священника Петра Скарги, повернувся до католицького віровизнання [37, s. 15].

У питаннях віри на Прокопа також істотно вплинули духовні розмови із ксьодзом-езуїтом Каспером Нагаєм. Повернення Прокопа до католицизму супроводжувалося глибокими внутрішніми переживаннями. Одним із вирішальних моментів стала подія, що трапилася в його домі в місті Ратне. На запрошення родини Сенявських у їхньому маєтку зібралися поважні гості для традиційних зустрічей. Ельжбета попросила побожних католиків серед гостей взяти її чоловіка на службу Божу до костелу. Спочатку Прокіп погодився, але згодом, після роздумів, відмовився і залишився вдома у своїй кімнаті. Лежачи на ліжку, він раптом здригнувся від легкого удару по тілу, але, відчувши біль, вирішив, що це просто жарт одного з гостей. Коли ж він кинувся

до дверей, то виявив, що вони зсередини надійно замкнені. Це його налякало, і він почав думати, що Бог його покарав за відмову відвідати костел. У 1594 р. П. Сенявський остаточно прийняв католицьку віру. Передувала цьому його сповідь у ксьондза Петра Скарги [37, s. 15].

Як уже згадувалося, Прокіп був надзвичайно сильною людиною. На прохання короля чи шанованих шляхтичів, проводив демонстраційні силові витівки, які викликали в оточенні одночасно здивування та захоплення. Під час одного з таких показів, коли він намагався зупинити важку карету, вхопившись за колесо, що котилася з гори, Прокіп отримав травму, внаслідок якої, ймовірно, були пошкоджені його внутрішні органи. Призначене лікування лише тимчасово поліпшило його стан.

У день, коли Прокіп відходив у вічність, він покликав кс. Петра Скаргу, якому востаннє сповідався і приймав Святе Причастя і Миропомазання [37, s. 14]. Прокіп Сенявський помер 3 січня 1596 р. у Кракові, похований в усипальниці монастиря домініканців у Львові. У шлюбі з Ельжбетою упродовж шести років у подружжя Сенявських народилося четверо дітей: Софія, Анна, Ельжбета і син Ярош. Незабаром від хвороб померли її маленькі діти: Анна та Ярош [37, s. 25; 22, s. 146].

Після трагічних подій у своєму житті Ельжбета вирішила відійти від світських церемоній, балів та урочистостей, що панували в шляхетському середовищі, і присвятити своє життя служінню Богу й вихованню своїх дітей.

На той час Ельжбеті виповнилося лише двадцять п'ять. Її молодість і краса вабили багатих шляхтичів. Серед претендентів на її руку був і заможний каштелян із Кракова Януш Острожський. Але вона відмовила йому, заявивши, що має намір залишитися самотньою до кінця свого життя.

Згодом померла мати, яка вже була в похилому віці. Анна відзначалася великою добротою та побожністю. Пані мар-

шалкова була присутня на похоронах матері в Плоцьку. Ельжбета запросила ксьондза Якуба Коритовського здійснити обряд поховання в каплиці домініканців у Полоцьку, яку Анна збудувала ще за свого життя [37, s. 26].

Деякі невгамовні залицяльники не могли змиритися з самотнім життям Ельжбети Сенявської. Одного разу до її замку в селі Лука над Дністром прибув один із представників польської шляхти, супроводжуваний 600-кінним віськовим загоном із сусіднього поселення (*прізвище не вказане. – З. Д.*) з наміром змусити Ельжбету вийти за нього заміж. Дізнавшись про плани сусіда, Сенявська таємно попередила своїх прихильників і простих людей про можливу загрозу, закликавши їх бути готовими дати гідну відсіч непрошеним гостям. Водночас вона проявила витримку, запросивши прибулих до столу та гідно їх прийняла і пригощала. Один із гостей, після кількох келихів вина, з піднесенням настроєм почав розповідати, нібито, байку про те, як одну гордовиту вдову намагалися примусово видати заміж, вдаючись до розкриття ганебних і непристойних вчинків стосовно неї. Побожна Ельжбета, не в змозі більше терпіти, перервала промову чоловіка і сказала: «Слухайте уважно, пане! Я не буду вам розповідати казки, а поділюсь тим, що особисто бачила у Варшаві: одному зухвалому чоловікові, схожому на вас, відрубали голову за спробу згвалтування вдови». Після цих слів вона пішла в іншу кімнату, де, після короткої молитви, взяла в одну руку пістоль, а в іншу – кинджал, і вийшла перед непроханими гостями, наказавши своїм людям стати на захист. Побачивши це, принижений залицяльник разом зі своєю компанією швидко покинув будинок, не вимовивши й слова [27, s. 232].

Успадкована Ельжбетою велика власність, на думку її рідні, потребувала «чоловічої руки». Однак усі їхні спроби з одруженням виявилися марними. Ельжбета знову наголосила, що її життя присвячене Богу, і ніхто не зможе відвернути із об-

раного шляху. Її повсякдення було наповнене аскетизмом. Вона багато часу проводила в молитві, спала на твердій підлозі, постеливши просту домоткану ряднину. Щоденні та тривалі молитви призвели до утворення на її колінах твердих наростів, які викликали біль. Проте Ельжбета сприймала це як належне і навіть додатково шмагала себе волосяним батоном [13, s. 107].

Ельжбета Сенявська з великою повагою ставилася до короля Сигізмунда III. У 1606 р., коли проти короля спалахнув заколот польської шляхти, очолюваний маршалком великим коронним Миколаєм Зебжидовським, Ельжбета наказала священникам молитися день і ніч у її дворі за перемогу Сигізмунда III. Молитва тривала майже пів року, доки заколот не було придушено [21, s. 451].

У душі любові до Бога Ельжбета виховувала і своїх дочок Софію (1591–1629) та Ельжбету, прагнучи, щоби й вони відмовилися від світського життя. Донька Ельжбета погодилася, тоді як вродлива Софія не побажала. Весела й товариська, вона не цуралася проводити час у веселих компаніях. Родина й оточення Ельжбети виступили проти її намірів віддати дочок до монастиря.

Старший єдинокровний брат пані маршалкової, Ієронім Гостомський, воєвода познанський, висловив свою згоду на відправлення молодшої Ельжбети до кляштора, але залишався непохитним щодо Софії. Ієроніма Гостомського підтримав король Сигізмунд III. Проте Ельжбета Сенявська не погоджувалася з ними та була впевнена, що обидві її дочки призначені для служіння Богові.

Цю тривалу суперечку вирішила сама Софія Сенявська, заявивши, що підтримує прохання матері. Однак, деякий час вона все ще мала сумніви, і лише під час паломництва разом із сестрою Ельжбетою у 1609 р. до Ясногірського монастиря в Ченстохові прийняла остаточне рішення. 7 лютого 1610 р., у

своєму замку в селі Лука над Дністром, Софія та Ельжбета, за участю священника й матері, склали обітницю цнотливості, таким чином пов'язавши своє подальше життя з жіночим монастирем [13, s. 109].

У вересні 1610 р., за рекомендацією матері, доньки Софія та Ельжбета вирішили обрати бенедиктинський монастир у м. Холм. Настоятелькою цього монастиря була Магдалена Мортенська (1554–1631), яка мала прогресивні погляди на монастирське життя. Вона прагнула перетворити споглядальний характер закладу на простір, де послушниці могли б навчатися писати й читати, а також арифметиці, співу та рукоділлю [13, s. 112]. Однак деяким представникам Римо-Католицької Церкви були не до вподоби дії Магдалени Мортенської. Під їхнім впливом маршалкова Ельжбета Сенявська і вирішила перевести своїх дочок в інший монастир, на що останні не погодилися. У 1611 р. у Холмі, після тривалої хвороби, померла її молодша донька Ельжбета [13, s. 113].

Володіючи владним і дещо деспотичним характером, Ельжбета Сенявська активно втручалася в справи монастиря, де перебувала її донька Софія, і постійно конфліктувала з настоятелькою Магдаленою Мортенською щодо порядку життя послушниць. Ці конфлікти стали причиною того, що Ельжбета Сенявська вирішила заснувати власний монастир і протягом кількох років працювала над втіленням свого задуму.

У 1614 р. Ельжбета Сенявська отримала дозвіл від папи Павла V й короля Сигізмунда III та краківського єпископа Петра Тиліцького на створення бенедиктинського жіночого монастиря в Сандомирі. У 1615 р. було зведено дерев'яний монастир, куди переїхали Софія й дванадцять сестер-послушниць [20, 138; 41, s. 887].

Софія Сенявська стала прикладом для сестер монастиря завдяки відданості, терпінню, смиренню та іншим чеснотам.

Вона була суворою у своїх прагненнях, рідко вживаючи щось, окрім невеликої кількості хліба, і найсуворіше дотримувалася статутних вимог монастиря [21, s. 535].

Ельжбета Сенявська, успадкувавши значні статки від свого чоловіка Прокопа і завдяки своєму підприємницькому хистові примножувала статки. Вона не шкодувала коштів на різні благодійні проєкти.

У 1597–1605 рр. вона виділила значні кошти на розвиток Львівської єзуїтської колегії – навчального закладу, заснованого у 1591 р. польним коронним гетьманом і канцлером, прихильником єзуїтів Станіславом Жолкевським. У листопаді 1610 р. генерал ордена єзуїтів Клаудіо Аквавівва (1543–1615) надав Ельжбеті Сенявській титул засновниці Львівської єзуїтської колегії. Цей факт був офіційно зафіксований у дипломі, який їй вручили під час урочистої церемонії [40, s. 9].

Після заснування католицького чернечого ордену єзуїтів Ігнатієм Лойолою, їхньою головною метою стало поширення християнських ідей і впливу Католицької Церкви й Папи Римського. Орден єзуїтів поступово зміцнював свій вплив у Речі Посполитій, і в 1594 р. на запрошення львівського римо-католицького єпископа Яна Соліковського, вони з'явилися у Львові.

Наприкінці XVI ст. єзуїти змогли зібрати певні кошти та збудувати в центрі Львова невеликий дерев'яний костел. Ельжбета Сенявська, підтримуючи ідеї єзуїтів, стала головною фундаторкою будівництва мурованого костелу, яке розпочалося в липні 1610 р. після освячення наріжного каменя архієпископом Яном Замойським. Костел отримав назву на честь святих апостолів Петра і Павла [26, s. 383; 40, s. 9]. Зведення основного храму було завершено та освячено львівським архієпископом Яном Прухніцьким у 1630 р., проте добудова та оздоблювальні роботи ще довго тривали [40, s. 11].

У період від 1610 до 1624 р. Ельжбета Сенявська виділила на будівництво костелу величезну на той час суму – 100 тис. зл. (1 злотий – 30 грош., далі – гр.), яка надавалася частинами [38, s. 10]. Ціни тоді були такими: бочка солі (271 літр) – 35–40 гр., полотно (1 лікоть = 0, 59 м) – бл. 2,5 гр., пара взуття – 45–50 гр., 1 кожух – бл. 100 гр. або 3,3 зл., шапка – 15–17 гр., кінь бл. 600 гр., або 20 зл., віз дров – 12–15 гр., цегла (1000 шт.) – 100 гр., хліб пшеничний (фунт) – бл. 1,15 гр., житній – 0,6 гр., горілка (1 л) – бл. 12 гр., пиво львівське (кварта, 4 л) – 3 гр. [15, s. 199–210, 236, 285].

Крім грошових внесків, Сенявська також дарувала церковне обладнання та одяг для священників на користь майбутнього храму. У 1611 р. вона передала єзуїтам монстранцію, виготовлену із золота й срібла, прикрашену дорогоцінним камінням (рубінами та сапфірами), вартістю 20 тис. зл., а також церковне обладнання зі срібла на суму 80 тис. зл. [40, s. 9, 18]. Згодом вона подарувала львівському костелу орнат – урочисте вбрання священника, оздоблене численними перлинами. Аналогічний орнат передала костелові бенедиктинок у Сандомирі [11, s. 472]. У 1616 році віддала Сандомирському жіночому монастирю села: Високі Гури, Нижні Гури, Галковіце, Кіхари та Оцін, разом із фільварками й невеликими мурованими замками [7, s. 186]. На початку XVII ст. в містечку Ратне надала єзуїтам земельну ділянку і за власні кошти збудувала костел святого Михайла [31, s. 238].

У ті часи на руські (українські) землі постійно нападали буджацькі й кримські татари. Смерть, неволя, руїни та згарища стали їхніми постійними супутниками. Десятки тисяч людей татари забирали з собою в полон, а велика кількість гинула від меча ворога. На ринках невільників опинялися люди різного віку та статі. Вродливі дівчата, народжені як у заможних родинах, так і в бідних хатах, заповнювали гареми можновладців,

молоді хлопці ставали яничарами, а старші гинули в ув'язненні, очікуючи на викуп.

Не минуло це лихо і село Луку, де в той час жила Ельжбета Сенявська. Раптове вторгнення кримських татар на землі села Лука відбувся в ніч з 21 на 22 вересня 1617 р. Їхній напад на маєтки Ельжбети Сенявської був стрімким і жорстоким. Ельжбеті та кільком придворним вдалося вирватися з дому і втекти в бік Дністра. Проте ординці швидко їх наздогнали. Охоронці сміливо стали на захист Ельжбети, але їхні зусилля виявилися марними – вони впали від ударів татарських списів і шабель. Ельжбета опинилася в руках ворогів, які намагалися посадити її на коня. Та вона чинила опір. Один татарин у гніві двічі вдарив її шаблею, проте удари були неточними, і вона отримала лише незначні поранення. За мить татарин уже тримав у руці кинджал, і здавалося, що її життя добігає кінця. Але якимось чином Ельжбеті вдалося вирватися і добігти до колючих тернових кущів, що буйно росли в низинах біля річки Дністер. Кримці повернулися назад, щоб не втратити інших полонених.

Тим часом Ельжбета дісталася річки, де помітила острівце, вирішивши дістатися туди мілководдям. Проте втрапила в яму і почала топитись, благаючи святого Михайла про допомогу. Неподалік на човні рибалив чоловік на ім'я Михайло, який, почувши крики, поквапився на допомогу. Він витягнув Ельжбету із води та перевіз її на інший берег ріки, де вона кілька днів переховувалася від татар. Ординці, знаючи про її багатства, довго шукали утікачку, сподіваючись отримати великий викуп, але їхні зусилля виявилися марними.

Коли бусурмани залишили село, селянин Михайло разом з іншим місцевим жителем відвезли Ельжбету назад до Луки. Маєтки Сенявської вціліли, і після невеликого ремонту знову стали придатними для проживання.

Той випадок із Ельжбетою стався в день святого Матвія. З того часу щороку в цей день вона замовляла в костелах тривалу службу Божу. Крім того, щороку на честь свого порятунку на Різдво і Великдень Ельжбета приймала у своєму домі 200 бідних людей і щедро їх обдаровувала.

Після свого щасливого порятунку Ельжбета виділила кошти на будівництво лікарні, каплиці й будинку для священнослужителів у Войнилові. У селі Лука побудувала велику каплицю поруч зі своїм будинком, де цілодобово горіли свічки [16, s. 188–189; 31, s. 237 – 238].

Поранення, які Ельжбета Сенявська отримала під час нападу татар, негативно позначилися на її здоров'ї. Певний час вона лікувалася у Стрию. Та попри свій стан Ельжбета надала притулок для 80 дівчаток-сиріт, яких вона виховувала в релігійних традиціях католицизму і підтримувала матеріально в дорослому віці.

Часто Ельжбета, незважаючи на своє високе становище і статки, займалася справами, які зазвичай вважалися обов'язками прислуги. Вона не соромилася робити зачіски дівчаткам-сиротам, які жили при її дворі, мила їм ноги, застеляла ліжка, розпалювала печі, виконувала кухонні роботи. При дворі носила простий одяг із грубого домотканого полотна. Попри болі в спині, не дозволяла нікому допомагати їй у виконанні праці [31, s. 239].

У вересні 1624 р. Ельжбета Сенявська прибула до села Високі Гури, неподалік Сандомира, де проживали послушниці Сандомирського монастиря. Там перебувала її донька Софія, яка готувалася до свого посвячення в настоятельки цього монастиря, збудованого на кошти матері. Попри недугу, Е. Сенявська, ледве тримаючись на ногах, взяла участь у всіх урочистостях на честь доньки. Софія була занепокоєна станом здоров'я матері. «Моя любя доню! Нехай буде так, як хоче Бог. Не шкодуй про свій

вибір служити Йому та нехай це принесе тобі втіху», – заспокоювала її Ельжбета [10, s. 331; 31, s. 240].

Після призначення Софії настоятелькою Сандомирського жіночого монастиря, Ельжбета разом із донькою невідкладно вирушили до Любліна для обстеження й лікування. Уранці 21 вересня 1624 р., в день святого Матвія, у с. Радавець за 10 км від Любліна, після молитви та відпочинку Е. Сенявська померла в кареті на руках доньки. Поховали пані маршалкову спершу у тимчасовій каплиці в селі Зимні Води (*тепер це передмістя Львова. – 3. Д.*) [16, s. 190]. 9 вересня 1630 р. вона знайшла вічний спочинок у підземній поховальні єзуїтського костелу святих апостолів Петра і Павла у Львові [40, s. 26]. Ельжбета Сенявська прожила 50 років і 10 місяців. У шлюбі з Прокопом Сенявським – 6 років, а в статусі вдови – 28 років і 8 місяців [30, s. 240]. Останки, без бальзамування, залишалися нетлінними впродовж 40 років. Незмінними вони були й через 110 років, у 1734 р. [21, s. 454 ; 42, s. 4].

Після смерті Ельжбети Сенявської залишилася значна спадщина у вигляді маєтків і земель, єдиною спадкоємицею яких стала її донька Софія Сенявська. Проте родичі з роду Гостомських висунули претензії на частину цієї спадщини та навіть вдалися до силових дій, звинувативши єзуїтів у тому, що вони з корисливих мотивів впливають на Софію, прагнучи заволодіти її майном.

Софія повідомила, що її мати передбачала подібні дії з боку родичів і рішуче відреагувала на всі зазіхання Гостомських, відкинувши їхні претензії як неправомірні. Вона подала до суду листа, в якому зазначила: «Я власноруч підтверджую, що все майно та кошти, які залишилися після смерті моєї матері, за її волею можуть бути використані виключно на будівництво та оздоблення костелу у Львові. Жодна особа не має права на це майно, окрім отців єзуїтів у Львівській колегії, заснованій моєю

матір'ю. Ніхто не чинив на мене тиску, і все успадковане мною майно передається як дар єзуїтам з любов'ю до Бога та Отців. Підписую власноруч у присутності сестер монахинь Сандомирського монастиря. 29 жовтня 1629 року» [41, s. 572].

Храм святих апостолів Петра і Павла і до цього часу є однією з найбільших культових споруд, його висота – 26 метрів. На східній стіні в середині храму поруч із вікном над головним входом костелу сьогодні можна побачити відновлений овальний портрет Ельжбети Сенявської, який опирається на руки скульптурних фігур ангелів. Реставрацію портрета у 2021 р. здійснив художник-реставратор Василь Карпів (*інформація від реставратора. – 3. Д.*).

Зберігся лише один портрет Ельжбети Сенявської, створений у XVII ст. Картина зберігається у Національному музеї Польщі у Варшаві. Автор твору й дата створення – невідомі [43, s. 1] (*фото 2*). Композиційна схожість із портретом у львівському храмі святих апостолів Петра і Павла дозволяє припустити, що основою варшавського портрета міг бути твір львівського майстра.

Джерела та література

1. Розквіт, занепад, нове життя. Історія Гарнізонного храму у Львові // [Інтернет-ресурс. – Режим доступу] <https://localhistory.org.ua/rubrics/building/rozkvit-zanepad-nove-zhittia-istoriia-garni-zon-nogokhramu-u-lvovi/>.
2. Androcy F. Nauka jako stan wdowiey przystoynie i chwalebnie może, bydź prowadzony. Każdey personie, nabycia prawdziwego nabożeństwa pragnący, bardzo potrzebna i pożyteczna / Fulwiusz Androcy. – Kalisz: Drukarnia Wojciecha Gedeliusza, 1606. – 208 s.
3. Baliński M. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym / Michał Baliński. – Warszawa: Nakładem i drukiem S. Orgelbranda, 1845. – Т. 2. – Ч. 2. – 1431 s.
4. Barański J. Polski słownik biograficzno-genealogiczny / Janusz Barański. – Warszawa: Baryan. Edycja, 2012. – 459 s.
5. Bartoszewicz J. Szkic dziejów kościoła ruskiego w Polsce / Julian Bartoszewicz. – Kraków, 1880. – 493 s.

6. Bartoszewicz J. Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski / Julian Bartoszewicz. – Warszawa, 1859. – 580 s.

7. Bastrzykowski A. Monografia historyczna parafii Góry Wysokie Sandomierskie / Aleksander Bastrzykowski. – Sandomierz: Nakładem autora Diecezjalny zakład graficzno-drukarski w Sandomierzu, 1936. – 357 s.

8. Bergerówna J. Z dziejów książki gospodarczej w Polsce XVI w. Studium o Anzelmie Gos-tomskim / Janina Bergerówna. – Lwów: Pierwsza związkowa drukarnia we Lwowie, 1933. – 141 s.

9. Boniecki A., Reiski A. Herbarz Polski / Adam Boniecki, Artur Reiski. – Warszawa: Gebethner i Wolff, 1912. – T. XV. – 396 s.

10. Buliński M. Monografija miasta Sandomierza / Melchior Buliński. – Warszawa: W drukarni F. Czerwińskiego, 1879. – 448 s.

11. Buliński M. Historia Kościoła polskiego/Melchior Buliński. – Kraków: Wydawnictwo «Czytelni Ludowej», 1874. – T. III. – 555 s.

12. Stattner F. Brzeżańszczyzna przed 5-cioma wiekami / Ferdynand Stattner // Głos Brzeżański. – 1938. – № 19. – S. 4.

13. Górski K. Matka Morteśka / Karol Górski. – Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy, 1971. – 185 s.

14. Gostomski A. Wojewoda Rawski. Gospodarstwo / Anzelm Gos-tomski. – Kraków: Drukarnia Jakoba Siebeneihera, 1588. Kraków: Drukarnia «Czas», 1856. – 112 s.

15. Hoszowski S. Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku / Stanisław Hoszowski. – Lwów: Skład główny: Kasa im. Rektora J. Mianowskiego. Instytut Popierania Polskiej twórczości naukowej, Warszawa: Nowy Świat, 1928. – 328 s.

16. Iwanowski E. Wspomnienia Polskich czasów dawnych i późniejszych / Eustachy Iwanowski. – T. 1. – Lwów, 1894. – 461 s. 17.

17. Jabłonowski A. Polska XVI wieku. Ziemia Ruskie. Rus Czerwona / Aleksander Jabłonowski. – T. VII. – Cz.1. Warszawa, 1902. – 340 s.

18. Jabłonowski A. Polska XVI wieku. Ziemia Ruskie. Rus Czerwona / Aleksander Jabłonowski. – T. VII. – Cz. 2. – Warszawa, 1903. – 491 s.

19. Jabłonowski A. Atlas historyczny Rzeczypospolitej polskiej: Epoka przełomu z wieku XVI na XVII. Dział 2: «Ziemi Ruskie» / Aleksander Jabłonowski. – Warszawa – Wiedeń, 1904. – 17 s.

20. Janowski A. Wycieczki po Kraju /Aleksander Janowski. – Warszawa: Księgarnia Jana Fiszera, 1900. – 152 s.

21. Jaroszewicz F. Matka świętych Polska albo żywoty świętych, błogosławionych, wielebnych, świątobliwych, pobożnych Polaków i Polek

/ Florian Jaroszewicz. – Kraków: Drukarnia Stanisława Stachowicza, 1767. – 694 s.

22. Kaniewska I. Sieniawski Prokop h. Leliwa (zm.1596) / Irena Kaniewska. – Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996. – T. XXXVII/1, Zeszyt 152. – S. 145–147 s.

23. Krajewski W. Polscy siłacze dawnych wieków / Wojciech Krajewski // Kwartalnik Polska Zbrojna. Historia. – 2013, 11 Lut. – S. 1.

24. Lelewel J. Starożytności Polskie / Joachim Lewel. – Poznań, 1852. – T. II. – 800 s.

25. Likowski E. Szkic historyj tak zwanej reformacyj w Polsce od pierwszego jej wystąpienia / Edward Likowski. – Poznań, 1867. – 38 s.

26. Moraczewskie J. Starożytności Polskie. T. 1 / Jędrzej Moraczewskie. Poznań: Nakł. księgarni J. Konstantego Żupańskiego, 1842. – 800 s.

27. Niesiecki K. Herbarz Polski / Kasper Niesiecki – Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa Haertela, 1839. – T. IV. – 517 s.

28. Niesiecki K. Korona Polska przy złotej wolności / Kasper Niesiecki. – Lwów: Drukarnia Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1743. – T. IV. – 820 s.

29. Niesiecki K. Herbarz Polski / Kasper Niesiecki. – Lipsk: Nakładem I drukiem Breitkopfa Haertela, 1839. – T. VII. – 632 s.

30. Niesiecki K. Herbarz Polski / Kasper Niesiecki. – Lipsk: Nakładem I drukiem Breitkopfa Haertela, 1841. – T. VIII. – 652 s.

31. Niesiecki K. Herbarz Polski / Kasper Niesiecki. – Lipsk: Nakładem I drukiem Breitkopfa Haertela, 1839. – T. IV. – 518 s.

32. Paprocki B. Herby rycerstwa Polskiego / Bartosz Paprocki. – Kraków: Drukarnia M. Garwólczyka, 1584. Ponownie wydano. – Kraków: Nakładem wydawnictwa biblioteki polskiej, 1858. – 964 s.

33. Plewczyński M. Sieniawski Prokop h. Leliwa (zm. 1566) / Marek Plewczyński. – Warszawa-Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996. – T. XXXVII/1. – Zeszyt 152. – S. 142–145.

34. Sikora F. Sieniawski Rafał h. Leliwa (zm. 1518) / Franciszek Sikora – Warszawa-Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996. – T. XXXVII/1. – Zeszyt 152. – S. 147–148

35. Sikora F. Sieniawski Gunter h. Leliwa / Franciszek Sikora. – Warszawa-Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996. – T. XXXVII/1. – Zeszyt 152. – S. 118–119.

36. Stadnicki A. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. –

Lwów: I Związkowa drukarnia, 1884. – T. 1: Dyplomatariusz / oprac. Oktaw Pietruski, Xawery Liske. – 542 s.

37. Susliga W. Żywot Jaśnie Wielmożney Helzbiety z Leżenicę Sieniawskiej Marszałkowej koronney Starościny Ratyńskiej / Wawrzyniec Suliga. – Kraków: Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka, 1629. – 55 s.

38. Sygański J. Monografia obrazu Matki Boskiej pocieszenia ukoronowanego 28 maja 1905 w kościele Lwowskim oo. Jezuitów / Jan Sygański. – Lwów: Z drukarni «Polonia», 1906. – 92 s.

39. Szaraniewicz I. Rus wewnątrznych stosunków Galicji wschodniej w drugie połowie XV wieku / Izydor Szaraniewicz. – Lwów, 1869. – 130 s.

40. Załęski St. OO. Jezuici we Lwowie / Stanisław Załęski. – Lwów: Narodna drukarnia we Lwowie, 1880. – 118 s.

41. Załęski S. Jesuici w Polsce / Stanisław Załęski. – T. 4. – Cz. II. – Lwów: Drukiem i nakładem drukarni W. L. Ancyca i SP, 1904. – 1018 s.

42. Wójcicki K. Elżbieta Lucja z Gostomskich Sieniawska / Kazimierz Wójcicki // Tygodnik Mód. – 1864, 12 Listop. – S. 1–4.

43. Wikimedia Commons. A centralized repository for images, sound recordings // [Electronicresource] // Copyright Zbigniew Doliński / National Museum in Warsaw, 9 April 2010: Proceedings. Mode of access: www.url: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nieznany_malar_polski_Portrait_of_El%C5%BCbieta_Sieniaska_n%C3%A9_Gostomska_\(1573%E2%80%931624\)_MP_3260_MNWNational_Museum_in_Wasaw.jpg#filehistory](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nieznany_malar_polski_Portrait_of_El%C5%BCbieta_Sieniaska_n%C3%A9_Gostomska_(1573%E2%80%931624)_MP_3260_MNWNational_Museum_in_Wasaw.jpg#filehistory).

Zinovii Drapailo
Luka Village

Elzhhbeta-Lucia Seniavska of the Hostomskyyi family

***Abstract.** The article highlights the life path of the crown marshal, patron and founder Elzhhbeta Seniavska. The family and property status of the Seniavskyyi couple, their social status, life at the royal court, relations with society, social challenges, confessionalism, charity and commemoration are revealed.*

***Key words:** Hostomskyyi, Prokip Seniavskyyi, family, marshal, founder, Luka, Voynyliv, Tatars, Petro and Pavlo Church in Lviv.*

ПОСТАТІ

УДК 347.365(477.83):94 “1911”

Андрій Бойда
м. Івано-Франківськ

Участь адвоката Андрія Коса у судовому процесі 101 у Львові (1911)

***Анотація.** У статті на основі матеріалів польськокомовної і україномовної преси здійснено спробу реконструкції участі адвоката д-ра Андрія Коса (1860–1918) з Калуша в судовому процесі 101 у Львові в лютому – липні 1911 р. До уваги взято його публічні виступи, здійснено огляд ситуації, в якій діяли українські адвокати відносно цього безпрецедентного в історії Австро-Угорщини політичного процесу. Оцінено ораторське мистецтво діяча під час судових засідань у справі 101-го українського студента, який був заарештований 1 липня 1910 р. за участь у вічі на підтримку створення українського університету у Львові. Окреслено значення процесу в галицькому судочинстві, акцентовано увагу на ролі адвоката А. Коса в цій справі. З'ясовано, що у доктора Андрія Коса був багатий досвід публічних виступів у палаті послів Австрійського Рейхсрату в 1900 – 1907 рр. За цей час він сформувався як політик, оратор і видатний громадсько-політичний діяч. Справа 101 студента-українця у Львові була останньою гучною справою в кар'єрі Андрія Коса, який згодом зазнав за неї переслідувань з боку влади та поліції як щирий український галицький патріот.*

***Ключові слова:** Андрій Кос, адвокат, депутат, Калуш, Львів, процес 101, право, Львівський університет, Галичина, студенти, протести, судові процеси, УНДП.*

Серед тих галицьких адвокатів, які захищали українців незадовго до Першої світової війни, були К. Левицький, К. Трильовський, Є. Петрушевич, В. Старосольський, В. Охримович,

А. Чайковський, І. Семанюк (*відомий як письменник Марко Черемшина. – А. Б.*) та ін. У регіональному сегменті Калушини найвідомішим вважаємо адвоката д-ра Андрія Коса (1860–1918). Справжній український патріот австрійської доби, який як депутат Рейхсрату (1901–1907), голова калуської філії товариства «Просвіта» (1907–1914) і як публіцист у своїй діяльності активно відстоював українські проблеми Галичини.

Звісно ж, що окрім публіцистики та громадської діяльності історія знає його як українського посла до Рейхсрату і як адвоката. В останнім випадку його праця – це захист українських патріотів від сваволі польських шовіністів у галицьких судах. Серед найвідоміших процесів, де брав участь А. Кос, були захист В. Будзиновського і Я. Остапчука в 1901 р. та участь в судовому процесі над 101-м українським студентом у 1911 р. – учасниками протестів 1 липня 1910 р. у Львівському університеті.

Автором першої біографії А. Коса був невідомий автор. Він залишив доволі розлогий некролог у «Ілюстрованому календарю «Просвіти» на рік звичайний 1919» без підпису [6]. Через три роки друг А. Коса Іван Куровець розмістив статтю на сторінках часопису «Український вісник». У ній друг адвоката і громадського діяча розповів про життєвий шлях, трудову і громадську діяльність, патріотичні здвиги, а також про складнощі останніх років життя як наслідок важкої каторги А. Коса в Сибіру [11].

Свого часу постаті А. Коса була присвячена стаття Ю. Маковей, яка аналізувала його в контексті взаємодії з уже згаданим вище іншим калушанином І. Куровцем [14]. Окрема біографічна стаття постаті А. Коса була присвячена П. Арсеничем в Енциклопедії Сучасної України (онлайн), де зібрані основні біографічні відомості про нього як адвоката, політика та громадського діяча [1]. Діяльність А. Коса досліджував також

С. Кобута [9–10], який дав йому високу оцінку як адвокату та громадсько-політичній постаті на тлі довоєнної епохи в підавстрійській Галичині.

Останнім актуальним дослідженням постаті А. Коса є стаття А. Кліша та І. Зуляка. Тернопільські дослідники вперше взяли до детального аналізу матеріали газети «Діло» щодо парламентської діяльності А. Коса з позиції матеріалів україномовного видання 1900-х рр. У центрі уваги дослідження постає визначення ролі газети як джерела висвітлення діяльності українських парламентарів у Рейхсраті, у тому числі й д-ра А. Коса. Ними ж була реалізована реконструкція його громадсько-політичної позиції на основі публіцистичних, аналітичних і стенографічних матеріалів, опублікованих у щоденнику «Діло» [8].

Метою мого дослідження є висвітлення участі адвоката Андрія Коса у судовому процесі 101 у Львові в 1911 р. з огляду як на матеріали преси, так і на архівні джерела. Основна увага зосереджена на діях оборонця в контексті подій відносно своїх клієнтів.

Загалом, якщо говорити про події, які передували найгучнішому судовому процесу в Галичині довоєнного часу, то слід сказати наступне. По-перше, Галичина зразка 1900-х мала суттєві відмінності з Галичиною XIX ст. Окрім того, що українці всередині краю почали генерувати всередині суспільства політичні партії, створювати потужні культурно-просвітні («Просвіта») та пожежно-спортивні товариства («Січ», «Сокіл»), вони також почали ставати активними політичними гравцями в Австро-Угорщині. Хоч в українців ще не було тих широких прав і можливостей, які мали поляки, але все ж – боротьба за це продовжувалась.

Увесь коронний край перетворився на арену апробації українського політичного соціалізму, де попередньо вже діяла така політсила, як Русько-українська (згодом Українська ради-

кальна) партія (РУРП – УРП) на чолі з І. Франком і М. Павликом (1890). У 1899 р. з'явилися такі партії, як УНДП – Українська національно-демократична (М. Грушевський, Ю. Романчук, К. Левицький та ін.) та Українська соціал-демократична (УСДП) на чолі з С. Вітиком і М. Ганкевичем. Хоч кожна з цих трьох політсил прагнула до боротьби за інтереси українського народу, все ж їх бачення цієї активності були різними. До прикладу, УНДП була прихильницею автономії для українців у складі тієї ж Австро-Угорщини за рахунок підняття національної свідомості серед населення. Лідерами УСДП першочерговими бачилися ідеї будівництва в Галичині соціального раю без урахування національних потуг українців. Прикметно, що і УРП будувала свою теоретично-практичну діяльність через фундацію пожежно-руханкового товариства «Січ». Окрім того, що з 1900 р. філії цього товариства активно поширювались на Прикарпатті, також ця політсила була активна в просвітній діяльності, вдавалась до критики Церкви за відсталість її уставу від прогресу. Також УРП була проти будь-яких обмежень свободи у соціумі [5, с. 7–10].

Кожна із українських провідних політсил вела активну боротьбу між собою і водночас відстоювала інтереси своїх виборців, власну пресу, освіту, рівні політичні й управлінські права, воювала за право на автономію та поділ Галичини на Східну і Західну за етнічним принципом. В умовах наявного протистояння польський гніт з боку чиновництва, католицького духовенства та політизованої молоді не міг не привести до ще гостріших конфліктів, які в 1900-х переросли у відверті фізичні, юридичні та публіцистичні баталії в пресі [2, с. 189].

На тлі міжетнічної політичної та культурної конфронтації в Галичині відбувся і великий кар'єрний злет у житті д-ра Андрія Коса. Зокрема, протягом 1900–1907 рр. він як депутат австрійського Рейхсрату від 10-го виборчого округу і як член УНДП

займався захистом української мови, відверто критикував фіскальну політику австро-угорської влади відносно селян, боровся з державною цензурою в пресі, виступав проти пропінації. У своїх промовах д-р Кос завжди був відвертим, щирим українським патріотом і людиною, яка вміла об'єднати довкола себе широкі маси українців. За них він жив і боровся [8, с. 38].

Незважаючи на те, що А. Кос був заможним, він не жив заради заробітку від своєї успішної адвокатської діяльності. Радше навпаки – у побуті він завжди був як студент і доволі великий аскет. Кос був хорошим наставником для таких своїх учнів як адвокат, віце-президент ЗУНР Л. Бачинський і адвокат, доктор права Гарасимів. З фінансового боку йому часто доводилось ставати жертвою своїх недобросовісних помічників. Однак, коли доктор Кос мав змогу спіймати злодія, він змушував його підписувати розписку такого змісту: «Я підписаний обікрав свого шефа дра Андрія Коса на [...] і зобов'язуюся в своїм часі звернути сі гроші» [11, с. 4].

Для Коса зоряний час як для адвоката настав лише в 1911 р. Тоді ж з **14 лютого по 4 липня 1911 р. у Львові тривав судовий процес проти 101-го студента-українця. Кожен із них був засуджений за участь у страйках 1 липня 1910 р. у Львівському університеті імені Франца І.** Усі вони були наступниками або попередніми учасниками численних проукраїнських акцій 1900–1907 рр., де українська молодь вже висувала права на власний університет у Львові. Після 1907 р. українська молодь у Галичині усвідомила, що, діючи стихійно, успіху не добитись. Тому в 1909 р. вона формує Український студентський союз (УСС) як консолідуючу організацію для чіткої організації дій щодо досягнення провідних цілей і захисту своїх прав в імперії Габсбургів [3, с. 143]. УСС багато в чому перебрала на себе досвід знаменитої віденської «Січі», куди входив і А. Кос:

під час віденського періоду життя та громадсько-політичної діяльності в 1880-х рр. [1].

Після фундації УСС у Львові українська молодь шукала різні законні способи домогтись від влади Австро-Угорщини своїх прав на власний університет. Діючи уже як організація, вона об'єднала в собі українських студентів по обидва боки Збручу. Парламентарі та різні громадські діячі на місцях всіляко підтримували цю ідею. У межах того спротиву, який чинили поляки цьому питанню, українські студенти все частіше розуміли, що одними зверненнями та громадською підтримкою успіху добитись буде неможливо [7, с. 307–308].

З іншого боку, в 1910 р. для українських студентів знайшовся новий легальний привід для того, щоб ще активніше захищати свої права на власний університет. Справа в тім, що відкриття італійського правничого факультету у Віденському університеті засвідчило про можливість дотримання рівноправності для кожної з націй в імперії. Українці і поляки отримали як сигнал для дій, так і привід для нових баталій.

Якщо для поляків це стало приводом для спроб закріплення за собою Львівського університету як виключно польського закладу, то для українців – новою можливістю продовжити боротьбу за свої права. Гасло «Най жис самостійний український університет у Львові», проголошене 14 березня 1910 р. на студентському вічі у Львові, розпочало новий етап цієї боротьби. У подіях 19–20 травня, коли ректорат заблокував доступ українським студентам до навчального корпусу, була висунута резолюція до влади у Відні щодо ухвали закону про окремий український університет. Оскільки резолюцію 20 травня 1910 р. протягом місяця ніхто не врахував у вищих ешелонах влади Австро-Угорщини, у кінці червня українське студентство прийняло рішення про великий мітинг у стінах Львівського університету 1 липня 1910 р. [7, с. 308].

Декілька сотень студентів приїхали до Львова заздалегідь за запрошеннями від УСС – ввечері 30 червня. Окрім студентів I–III курсів були також і випускники гімназій, які лише готувалися вступити на студентську ниву. Серед них був і випускник із золотою медаллю Коломийської гімназії, член РУП Василь Порайко з села Устя-над-Прутом Снятинського повіту. На той період йому було 22 роки і він готувався до вступу на правничий факультет Чернівецького університету [3, с. 143]. 30 червня до Львова також прибув і майбутній фундатор УГА, а тоді студент 2-го курсу факультету права і політичних наук Львівського університету Дмитро Вітовський зі Станиславова. На момент приїзду мешкав у друга, якого на суді не видав [17, s. 5].

Акція, яка відбулась 1 липня 1910 р., не передбачала нічого провокативного. Після віча в будинку товариства «Сокіл» українські студенти обрали для другої частини маніфестації Штютю залу (аудиторію) Львівського університету. Промови лідерів УСС Коцка та Залізняка не були довгими. Після того, як хтось із натовпу вигукнув, що в залі є поляки, Коцко не заперечив їх присутності. З його ж слів, віче мало статус академічного і тому їх перебування в залі було цілком очікуваним. Однак замість мирного співіснування поляки **обрали провокацію, внаслідок якої відбулись відверті сутички між студентами обох націй.** Під час зіткнень, які спровокували поляки, загинув лідер УСС, студент-правник Адам Коцко. Того ж дня були заарештовані 128 студентів із кількох сотень тих, хто був присутнім на мітингу в третій залі університету [7, с. 308]. Під слідством опинились О. Букшований, Л. Курбас, Є. Коновалець, В. Порайко, Д. Вітовський і ряд інших відомих особистостей. Згодом частина з них була переведена зі статусу підозрюваного у свідки (Коновалець, Курбас) [3, с. 143].

Д-р Кос включився як адвокат у цей важкий судовий процес після завершення слідства над студентами з липня 1910 р. по

січень 1911 р. **Справа отримала назву процес 101 через те, що з-поміж 128 арештантів слідство довело до суду 101.** Окрім д-ра Андрія Коса, в процесі був також адвокат Іван Кос, посол д-р Кирило Трильовський, др. посол Кость Левицький, др. Ярослав Олесницький, д-р. Юліан Олесницький, д-р. Сидір Голубович, д-р. Володимир Старосольський, д-р. Володимир Охримович, д-р. Карло Подляшецький, д-р. Пилип Євин. Слід зауважити, що Кость Левицький виступав адвокатом для всіх підсудних українців на процесі 101 [12, с. 1–2].

У перший же день засідання д-р. А. Кос добився однієї з головних цілей ще парламентської доби – зажадав від протоколянта виголошення акта обвинувачення лише українською мовою. Хоч суд всіляко відкидав цю вимогу українського адвоката, все ж протоколянту було дано вказівку зачитати акт як польською, так і українською. Те як саме була виконана ця дія, де своєї вимоги частково добився др. А. Кос, часопис «Рада» подає так: «Та ледве залунало перше слово польського тексту обвинительного акту, оборонці й обвинені почали демонстративно виходити з залі. Протоколянт перед порожніми лавками читав польський текст обвинительного акту, до 3 год. по пол. Після того оборонці й обвинені явилися в залі і читання українського тексту обвинительного акту відбулося вже в їх присутності» [12, с. 2]. Тобто українці (серед них і доктор Андрій Кос) явились лише на ту частину, де текст виголошували їхньою рідною мовою. Їхня відсутність на прочитанні польською засвідчила, що ця когорта видатних галичан мала в собі сили не йти на компроміси з польськими шовіністами ще у добу старої Австрії.

27 лютого 1911 р. захисник підсудних українських студентів д-р Андрій Кос подав клопотання викликати на допит як свідків міністра-президента Цислейтанії барона Бінерта, міністра просвіти графа Штірка, міністра залізниць професора Гломбінського (ректора університету) та намісника Галичини Боб-

жинського. Метою цього клопотання було довести, що у **Львівському університеті з відома адміністрації діяла польська студентська бойова організація**, причетна до нападу на намісника в грудні 1908 р., організації антиукраїнської блокади університету у травні 1910 р. та до інциденту 1 липня 1910 р. Під час розгляду цього клопотання прокурор виступав польською мовою. Адвокат В. Охримович виявив протест цієї дії, який коштував йому 100 корон штрафу за «образу прокурора» [13, с. 1].

10 березня 1911 р. д-р А. Кос подав нове клопотання про виклик 12 свідків – переважно українських студентів і сторонніх очевидців, які могли б засвідчити, що **польські студенти були озброєні, першими почали напад і стрілянину, внаслідок якої Коцко загинув, а Леонтович отримав поранення**. Розгляд усіх клопотань захисту суд відклав до завершення допиту свідків, викликаних обвинуваченням. 11 березня 1911 р. доктор Кос вніс клопотання щодо допитів таких свідків: Соломон Генсер, Олександр-Зенон Курбас, Олександр Волинець, Андрій Рудий, Ілько Посьмітюх, Ян Худерський, Мойсей Френкль, Богдан Фуртак, Михайло Цап, Ілько Цьокан, доктор Генрик Брулл, Юрій Танцаковський [17, с. 5–6].

Кожен із свідків був потрібен доктору Косу, щоб з'ясувати наступні обставини довкола подій 1 липня. Перше стосувалось того, що працівники університету та польські студенти, які були у Львівському університеті 1 липня 1910 р., мали на озброєнні револьвери та пістолети системи Браунінга. Друга обставина для уточнення стосувалась того, що **співробітники університету та польські студенти жбурляли в українських студентів задалегідь підготовлені колоди та стріляли в них із пістолетів**. Третю обставину адвокат планував довести стосовно того, що університетські співробітники й польські студенти розпочали першими кидати поліна і першими відкрили вогонь з особистої зброї.

Четверту обставину доктор Андрій Кос планував з'ясувати відносно того, що покійний лідер Українського Студентського Союзу, студент права Адам Коцко впав від пострілу, який зробила людина, що була на польському боці поблизу маятникових дверей і стріляла в бік українців. П'ята обставина стосувалась того, що підсудний Роман Леонтович (український студент) отримав поранення в коліно від пострілу, який виконала людина з польського боку і стріляла в українців. Для обґрунтування свого клопотання доктор Кос підкреслив, що українці не мали в планах нападати на університет і провели мирний мітинг, який тривав лише півгодини.

Якби в українців був такий намір, то, на думку Андрія Коса, вони б на чолі з Кратом знищили актову залу та портрети, які в ній були. Державний прокурор дав згоду на виклик свідків опісля завершення доказового провадження. Попередньо такі дії прокурор не погоджував, оскільки свідки могли послабити акт обвинувачення і підтвердити обставини, які навів доктор Кос. Адвокат також додав від себе, що кожного з свідків можна буде допитати після вичерпання доказової бази [17, с. 6].

17 червня 1911 р. А. Кос стосовно своїх клієнтів (студент Сумик і ще 12 осіб) навів аргументи щодо того, що суд не подав жодного доказу їхньої участі в сутичках 1 липня 1910 р. Адвокат довів, що не має свідчень стосовно того, що українці мали револьвери і стріляли або розбивали щось у залах. Навіть якщо вони і стріляли, то, на думку доктора А. Коса, вони це робили з інстинкту до самозбереження. На його думку, українці були б боягузами, якби, маючи револьвери не відкрили вогонь у відповідь. Давши гостру критику методам слідства, яке на його ж думку не слід було і проводити, адвокат А. Кос заявив, що українська молодь у подіях 1 липня 1910 р. була піддана утискам. Свою промову він завершив словами: «За все це честь тобі,

українська молоде, і вдячність за те, що ти вчинила так, як учинила» [18, с. 4].

Відповідаючи на таку відверту промову, керуючий суддя Обертинський оголосив судову ухвалу, за якою на підставі § 236 Кримінального кодексу Австро-Угорщини було накладено на оборонця д-ра Андрія Коса грошовий штраф у розмірі 100 крон. Санкцію суду було накладено за слова, якими адвокат висловив свою пошану обвинуваченим за вчинення дій, за які вони були притягнені до кримінальної відповідальності. За версією суддів, тут вони побачили певну зневагу до себе, а тим самим образу належної поваги до їх роботи. Чи сплатив штраф доктор Кос – невідомо [18, с. 5].

Процес 101 завершився 4 липня 1911 р. українські студенти, згідно з вироком суду, були визнані винними у публічному насильстві й ув'язнені: 5 осіб – терміном на три місяці, 68 – на місяць, 26 – на 14 діб. Згідно з австрійським кримінальним законодавством, вирок було оголошено за § 85 п. б. (ушкодження чужої власності) та § 8 (публічне насильство) [15, с. 2]. Як свого часу написав у власній автобіографії один із засуджених до місяця тюрми Василь Порайко, через певний час вирок було оскаржено українськими адвокатами. Кожен із учасників мітингу 1 липня 1910 р. у Львівському університеті отримав судову амністію [16, арк. 6].

Після завершення процесу 101 проти українських студентів у Львові адвокат д-р Андрій Кос, який виступав їхнім захисником, менше як за місяць після вироку став об'єктом карного переслідування. 25 липня 1911 р. наддніпрянська газета «Рада» повідомляла, що Львівський карний суд на підставі доповіді прокуратури розпочав провадження відносно А. Коса. Воно було порушене щодо нього за звинуваченням у похвалянні караних вчинків, що, за твердженням обвинувачення, містилося у його заключній промові під час процесу. Попередньо д-р Кос

уже проходив допит у цій справі в Калуші. Репресії влади проти колишнього депутата палати послів від 10-го виборчого округу наддніпрянська газета розглядала як один із наслідків процесу 101 [4, с. 3].

Яким чином закінчилось слідство і загалом судова справа супроти А. Коса встановити не вдалось. Зате відомо, що після завершення процесу у 1912 р. українські студенти лише більше зосередили увагу на боротьбі за свої права. Вони розпочали активну розбудову секцій (філій) Українського Студентського Союзу на місцях, долучали туди нових активних борців за українську освіту і ще активніше долучались до визнаних владою національних політсил. Згодом велика частина з них стала добровольцями в лавах УСС, серед них Василь Порайко, Юліан Гоїв, Олена Степанів, Дмитро Вітовський, захисник українських студентів на процесі 101 Володимир Старосольський та інші [3, с. 144–147].

Отже, Андрій Кос був не лише добрим оратором, високо-професійним адвокатом, який умів відстоювати інтереси своїх клієнтів незалежно від ситуації. Його аргументи може не завжди імпонували прокурору чи судді, але у випадку процесу 101 максимально були влучними. Це відобразилося у штрафх д-ру А. Косу з боку суду.

У своїх палких промовах А. Кос сформував себе як лідер і захисних українства ще в добу участі в палаті послів в Рейхсраті (1900–1907). Він показав, що буде до останнього боротися за українську мову і за громадсько-політичні права її носіїв. Те, що згодом 101 український студент був амністований, є також заслугою українського адвоката з Калуша. І навіть той факт, що суд продовжив його переслідувати після завершення процесу, свідчить, що польські шовіністи не могли змиритися з моральними поразками під час судових процесів у цій справі.

Незважаючи на те, що в Калуші є вулиця, названа на честь адвоката Андрія Коса, на часі також встановлення меморіальної дошки й гідного уваги пам'ятника борцю за українську ідею у Калуші й на його батьківщині – в м. Комарно на Львівщині.

Джерела та література

1. Арсенич П. І. Кос Андрій Михайлович. Енциклопедія Сучасної України / Петро Арсенич: редкол: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-5463>.
2. Баган О. Р. Феномен Галичини / Олег Баган. – Тернопіль: Крила, 2023. – 316 с.
3. Бойда А. В. Участь Василя Порайка та братів Гоївих в роботі секції Українського Студентського Союзу в м. Снятин (1911–1921) / Олег Баган // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2024. – Ч. 37. – С. 140–149.
4. Галичина. Відгуки процесу 101 // Рада, 1911. – 12 (25) лип. – № 156. – С. 3.
5. Грицак Я. Й. Українська соціал-демократія та Українська національна держава у 1917–1920 рр. Фонд ім. Фрідріха Еберта, Представництво в Україні / Ярослав Грицак. – Київ, 2015. – 26 с.
6. Д-р Андрій Кос // Ілюстрований календар «Просвіти» на рік звичайний 1919. – Львів, 1918. – С. 355–356.
7. Гурак І. Ф. Студентство у боротьбі за відкриття українського університету у Львові та події 1 липня 1910 р. / Ігор Гурак // Україно-знавчі студії. 2007–2008. № 8–9. – С. 305–315.
8. Кліш А. Б. Зуляк І. С. Газета «Діло» як джерело до вивчення парламентської діяльності Андрія Коса / Андрій Кліш, Іван Зуляк // Кон сенсус. – 2025. – № 2. – С. 29–39.
9. Кобута С. Й., Кобута Л. П. Політична і парламентська діяльність українських адвокатів Станиславщини (кін. XIX – початок XX ст.) / Степан Кобута, Лариса Кобута // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2018. – Вип. 12. – С. 46–57.
10. Кобута С. Й. Професійна робота та матеріальні умови діяльності українських повітових адвокатів Галичини на рубежі XIX–XX ст. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис, 2021. – Ч. 34. – С. 103–115.

11. Куровець І. Д. Д-р Андрій Кос. В треті роковини смерти Іван Куровець // Український вісник. – 1921, 17 квіт. – Ч. 67. – С. 4–5.
12. Лозинський М. М. Процес 101 (Од власного львівського кореспондента) / Михайло Лозинський // Рада – 1910, 5 (18) лют. – № 28. – С. 1–2.
13. Лозинський М. М. Процес 101. (Од власного львівського кореспондента) // Рада, 12 (25) берез. – 1911. – № 58. – С. 1.
14. Маковой Ю. Р. Траєкторія долі: Іван Куровець та Андрій Кос. Калуські історичні студії. Т. 4. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / упоряд. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчук. Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. – С. 142–150.
15. Процес 101. Присуд. Львів, 21 іюня (Од власного кореспондента) // Рада. – 1911. 25 черв. (8 лип.). – № 143. – С. 2.
16. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). – Ф. 17: Центральный комитет КПСС (1898, 1903–1991), 1898–1991. – Оп. 100. – Д. 142534: Порайко Василий Иванович. Л. 6. Автобиография на украинском языке, написанная 16 мая 1923 г.
17. Z izby sądowej // Gazeta Lwowska. – 1911, 11 mar. – № 57. – S. 5–6.
18. Z Izby Sądowej: Ośmdziesiąty dzień rozprawy // Gazeta Lwowska. – 1911, 20 czerw. – № 138. – S. 4–5.

Andrii Boida
Ivano-Frankivsk City

Participation of advocate Andriy Kos in court proceedings 101 in Lviv (1911)

***Abstract.** Based on materials from Polish-and Ukrainian-language press, the article reconstructs the involvement of attorney Dr. Andriy Kos (1860–1918) from Kalush in the Trial No. 101 in Lviv, which took place from February to July 1911. His public speeches are taken into account, and an overview is given of the situation in which Ukrainian lawyers operated in relation to this unprecedented political trial in the history of Austria-Hungary. An evaluation of Kos's oratorical skill during the court hearings in the case of the 101st. Ukrainian student who was arrested on July 1, 1910, for participating in a rally supporting the establishment of a Ukrainian university in Lviv – is provided. The significance of the trial within Galician judicial practice is outlined, with attention drawn to the role of attorney A. Kos in this matter. During the preparation of this publication, it*

was also revealed that Dr. Andriy Kos had extensive experience delivering public speeches in the Chamber of Deputies of the Austrian Reichsrat between 1900 and 1907. Over that time, he developed as a politician, orator, and prominent socio-political figure. The Trial No. 101 of the Ukrainian student in Lviv was the last high-profile case in Andriy Kos's career, after which he faced persecution by the authorities and police for his sincere patriotism to Galician Ukraine.

Keywords: *Andriy Kos, lawyer, deputy, Kalush, Lviv, Trial No. 101, law, University of Lviv, Galicia, students, protests, court trials, Ukrainian National Democratic Party (UNDP).*

СВЯЩЕННИКИ КАЛУЩИНИ

УДК 271.44(477.83/.86)“18/19”

*Дарія Ониськів
м. Калуш*

Лев Сілінський – гідний представник національно-свідомого греко-католицького духовенства Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

*Український священник ставав
до праці для свого народу всюди,
де він перебував і де цього було треба.
о. Іван Лебедович*

Анотація. У статті проаналізовано важливу роль греко-католицького духовенства в суспільстві в різні історичні періоди. Висвітлено життєвий шлях о. Лева Сілінського (1870 (1871)–1955) – активного громадського діяча, який у першій половині ХХ ст. понад три десятки літ виконував свій священничий обов'язок на Калущині (с. Петранка (1919–1930) і с. Вістова (1930–1955)). На основі матеріалів Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Івано-Франківської області, шематизмів, родинних архівів і спогадів рідних простежено його священничу діяльність на Станіславівщині й Львівщині з часу отримання священничого сану в 1894 р. За спогадами сучасників о. Лева Сілінського й історіографічними джерелами проаналізовано активну громадську діяльність пароха на Калущині. Розглянуто лист о. Лева Сілінського до Івана Франка (1856–1916), написаний ним вкінці ХІХ ст.

Ключові слова: о. Лев Сілінський, греко-католицький священник, церква, Греко-Католицька Церква, українці, український національний рух, перший український війт, сеймові вибори, УНДО, «Просвіта», Іван Франко, лист.

Пропонована розвідка торкається важливої ролі духовенства Галичини в суспільстві в будь-який історичний період, а головно вкінці XIX – першій половині XX ст., і має краєзнавчий характер. **Досліджені джерела й матеріали свідчать про те, що священники завжди мали авторитет серед народу й так чи інакше впливали на його розвиток і розвиток суспільства.** Про надзвичайно важливу роль духовенства на шляху до майбутности українського народу говорять і сучасні провідники Церкви. Зокрема, у Рік християнського покликання, яким був проголошений 2009-й, на цьому наголошував тодішній глава Української Греко-Католицької Церкви кардинал Любомир Гузар [65]. На особливо важливій ролі духовенства в суспільстві нині, у скрутні часи російсько-української війни, наголошує президент Інституту релігії та суспільства Українського католицького університету, відомий громадський діяч, дисидент і політв'язень радянських часів Мирослав Маринович [67].

Тему ролі духовенства в суспільстві досліджували й досліджують уже не одне століття не лише історики, а й краєзнавці. Про роль священників як провідників у період національно-визвольних подій 1648 р. писав український історик, публіцист і політик кінця XIX–початку XX ст. Степан Томашівський [81]. Життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині XVIII ст. на початку минулого століття висвітлила педагогиня, історикиня, членкиня Наукового Товариства ім. Шевченка Меланія Бордун [21].

Про роль духовенства у створенні Фонду допомоги вдовам і сиротам (заснований у 1821 р.) як першу інституцію, що повинна була полегшити становище вдів і сиріт греко-католицьких священників Львівської архієпархії, досліджує кандидатка історичних наук, молодша наукова співробітниця відділу історії середніх віків Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Марта Ониськів [61]. Саме завдяки участі у Фонді

уже на початку XIX ст. греко-католицькі священники були залучені до громадської роботи. До речі, у 1822 р. парох с. Новиця Калуського деканату (бездітний удівець) о. Павло Крайковський надав фонду 100 зол. рин. [61, с. 54].

Роль духовенства Греко-Католицької Церкви в боротьбі за національно-культурну ідентифікацію Східної Галичини в XIX–на початку XX ст. дослідив доктор історичних наук Нестор Мизак [49]. А його внесок у розвиток шкільництва в Галичині відслідкував доктор педагогічних наук Богдан Ступарик [75]. Військовий капелан о. Іван Лебедович зібрав і упорядкував спомини про працю священників, які підготовляли Листопадовий Зрив у 1918 р. Він також висвітлив роль духовенства в Українській Повстанській Армії [42]. Різні форми активності духовенства у громадському житті населення Бойківщини наприкінці XIX–першій половині 30-х рр. XX ст. проаналізували доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Степан Борчук і кандидатка історичних наук, доцентка кафедри етнології й археології цього ж вишу Оксана Дрогобицька [23; 30, с. 16]. Душпастирську і громадську діяльність священників, у тому числі уродженця Калуша о. Гната Рожанського, висвітлили кандидат наук із богослов'я, доцент Василь Гоголь і кандидат історичних наук, науковий співробітник Науково-дослідного інституту історії Церкви Руслан Делятинський [27, с. 219–248].

Специфіку церковного життя й соціальних відносин в українській еміграції у США в першій половині XX ст. і значні заслуги першого митрополита Філадельфійського о. Константина Богачевського на ниві розбудови українських освітніх і культурних інституцій на еміграції дослідила американська історикня Марта Богачевська-Хомяк, онука пароха з Петранки,

що на Калушині, о. Сильвестра Богачевського (1859(1960) – 1914) [18].

Тему ролі священників у суспільному житті, зокрема о. Дениса Лукашевича, який на початку 1930-х рр. душпастирював на Калушині – в селах Вістова, Петранка, Церківна – у своїй праці «Святиня крізь століття: історія церкви Параскеви у с. Церківна» розкриває учасник визвольних змагань, політв'язень, громадський діяч, краєзнавець Василь Гук [24].

Із місцевих дослідників про роль духовенства на теренах Калушини, зокрема в Підгірках, Хотіні, на Загір'ї (тепер це все входить у межі Калуша), с. Копанки у своїх дослідженнях згадує краєзнавець Микола Когут [37]. Лікар-краєзнавець Андрій Костишин пише про священників Калуша [39]. Церковно-релігійне життя Калушини і життя та діяльність греко-католицького духовенства в умовах польського й австрійського панування аналізує наша землячка кандидатка філософських наук Надія Руско [68, с. 65–72]. Про діяльність священників у різних сферах життя (шкільництво, просвіта, кооперація, вибори тощо) йдеться в історико-краєзнавчих і публіцистичних дослідженнях Дарії Ониськів (Мельник) [47; 56–58; 60]. Історичний розвиток Рожнятівського деканату у 1907–1946 рр. дослідила випускниця ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого», катехитка парафій у с. Петранка Оксана Максимів [45].

Згідно з дослідженнями істориків, у середині XVII ст. духовенство було на одному соціальному й правовому рівні з селянством. Священники, як і селяни-кріпаки, виконували повинності на користь дідичів та орендарів [68, с. 66]. Духовенство було близьке до народу, мало одну думку з ним і трималося разом із ним у всіх суспільних випробуваннях. Як приклад, національно-визвольні події 1648 р., у ході яких священники разом із міщанами, селянами та шляхтою виступили проти поляків і жидів [81, с. 9, 54]. У «Жерелах до історії України-Руси» надид-

буємо документи про народний рух в Галичині у 1648 р. Серед них – позов управителя с. Бережниця Фелікса Ямінського проти протестувальників, що напали на Бережницький замок: священника Івана Грабівського і селян із Грабівки, Луки (чи Завою), Рип'янки, Вістови, Старого Угринова, частини Підмихайля, Майдану, а також вищого Угринова або Петранки. Цей документ свідчить про те, що селян із Петранки також зорганізував місцевий парох – о. Стефан Малишкович [31, с. 305–306; 81, с. 54; 47, с. 79].

І через більш як сто років, у 1782 р., саме священники радили селянам відстоювати свої права й допомагали їм писати прохання та скарги до калуської двірської управи. У перекладі «Актів до справи священників, звинувачених у підбурюванні мешканців села Кропивник і написанні прохань і скарг до двірської управи», опублікованому в збірнику документів і матеріалів «Калуш: історія в документах», читаємо: «Духовні особи, які підбурювали і підбурюють громадян проти управи двірської калуської, в цьому зверненні писали Оджежинський, парох перегінський, Новодворський, парох калуський, Коневич, парох петранецький, Ктмєвіч, парох каменський, Леваковський, парох кропивнянський» [78, с. 38–40].

7 грудня 1712 р. на підставі фундаційної грамоти польського магната Стефана Потоцького у Бучачі був заснований монастир отців-Василіян. Як йдеться на сайті нинішнього Бучацького ліцею ім. Святого Йосафата, Потоцькі, бажаючи мати у своїх володіннях освічене греко-католицьке українське духовенство, з дозволу верховної світської і духовної влади запросили у Бучач із Литви шість отців-Василіян для викладання теологічних наук майбутнім парохам у богословській семінарії, яка почала діяти в тому ж році [89]. Що ж до державної турботи про долю греко-католицьких священників, то перші прояви її з'явилися в 1772 р. На той час Галичина увійшла до складу

Австрійської імперії. Митрополит Лев Шептицький звернувся до імператриці Марії-Терези з проханням дати можливість двом руським учням (українцям) здобути необхідну духовну освіту в навчальному закладі святої Терези у Відні. З часом їхня кількість зроста.

Генеральну семінарію для духовних осіб греко-католицького обряду було відкрито відповідно до декрету цісаря Йосифа II від 1 листопада 1783 р. Уже наступного, 1784 р., до семінарії перевели 14 студентів із Відня. Та навчали тут чужими для галичан мовами – латинською й польською. І хоча наступне розпорядження цісаря дало можливість майбутнім священникам вивчати теологію, катехизацію й проповіді рідною мовою, на місцях греко-католицьке духовенство завжди відчувало приниження. Причина: у місцевій державній адміністрації Галичини керували поляки, політика яких щодо українців, незважаючи на юридичну рівноправність греко-католицького і римо-католицького обрядів, була спрямована на приниження їхньої провідної верстви – духовенства. Утисків із боку польської шляхти та латинників Греко-Католицька Церква зазнавала протягом століть [68, с. 66–67].

Та все ж, незважаючи на приниження й утиски, греко-католицькі священники на своїх парафіях проводили просвітницьку діяльність. Сільську молодь, що надважливо, виховували у національно-патріотичному дусі. Були для селян мудрими порадами, організаторами, прикладом для наслідування. Для сільських дітей вони були першими вчителями. За дослідженнями Івана Франка, про організацію парафіяльних шкіл у сільських громадах чи не вперше йшлося на з'їзді деканів у травні 1784 р., який проходив у Львові. На тому з'їзді єпископ П. Білянський наказував закладати школи при церквах. Велику надію в популяризації рідної мови, традицій, культури Греко-Католицька Церква покладала на священничих синів. Тому єпископ

зобов'язував деканів слідкувати, щоб вони ходили до школи і «в руській мові вправлялися». Священники ж мали навчати дітей катехизму, утримувати на парафіях учителів, вести роз'яснювальні бесіди з селянами і заохочувати їх, щоб посилали своїх синів і дочок до школи. Вони також повинні були пильнувати за школою, а в разі потреби – вчити дітей самим [75]. Невипадково ж протягом тривалого часу єдиною освіченою верствою, а пізніше й головним джерелом становлення інтелігенції в Галичині залишалися греко-католицькі сім'ї [30, с. 16].

У XIX ст. молоді представники духовної інтелігенції, які здобули освіту у духовній семінарії, що була заснована у Львові в 1783 р., а також на богословському факультеті, який відкрили через рік у Львівському університеті, розпочали боротьбу за національну самоідентичність, українську мову й школу. Бо ж на той час, як зауважував І. Франко, «при руській мові, при руській народності лишалися тільки прості чорні хлопці і вбогі та мало вчені сільські священники» [20]. У 1816 р. в Перемишлі було створено перше в Галичині культурно-освітнє «Товариство галицьких греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних». Ініціатором його створення став греко-католицький священник, культурний діяч, вчений-мовознавець Іван Могильницький (1778–1831). Створення цього товариства, за Володимиром Бойцаном, стало основою для національного і духовного відродження Галичини. Теза о. Могильницького про те, що без мови народ втрачає політичну самостійність і перестає існувати як народність, надзвичайно актуальна й нині.

Почин о. Івана Могильницького підхопила значна частина духовенства, в тому числі й на Калушині. Про подвижницьку діяльність греко-католицьких священників із нашої округи дізнаємося від о. Теодора Богачевського (1863–7.02.1940), котрий душпастирював на Калушині у селах Бубнище (1887–1893), Ле-

цівка (1893–1906) і Голинь (1906–1940), від 1918 р. до 1924 р. був деканом Калуським: «В році 1843 калуський декан Бабичевський представив єпископу до подяки за старанність в ділянці шкільництва також священників: Йосифа Кобилянського з Берлог, Івана Козанкевича з Голиня, Михайла Левицького з Кропивника, Юрія Соколовського з Новиці, Миколу Куневича з Петранки, Михайла Теліховського з Підмихайля, Йосифа Кульчицького з Пійла, Прокопа Лопатинського з Рип'янки». Піднесенню місцевих шкіл сприяв завідувач Перегінського деканату, інспектор народних шкіл о. Іван Гушалевич, який із 1855 по 1862 р. був парохом сіл Іванівка і Князівське, що нині належать до Калуського району. Організовував громадськість для написання протесту проти спроб польських урядників запровадити латинський алфавіт для українського письма [20].

Неможливо оминати увагою діяльність греко-католицьких священників як послів. Більшість із них виступали за права українського народу. У 1860 р. о. І. Гушалевич був обраний до крайового сейму, а в 1867 р. – і до державної ради. У сеймі діяльність І. Гушалевича також була спрямована на захист прав українського народу та української мови. Нашого земляка, уродженця с. Підгірки о. Антіна Любича Могильницького у 1861 р. Обрали депутатом Галицького крайового сейму 1-го скликання від IV курії 26 округу Богородчани–Солотвин [92, s. 195] та австрійського парламенту у Відні від Станиславівського округу. У Відні 27 червня того ж року він виступив з палкою промовою на захист народної освіти рідною мовою. «У питаннях мовних домагаємося, щоб наша мова, що досі стільки переслідувалася, стільки зневажалася, знайшла повне визнання, щоб дістала повні права поряд з іншими братніми слов'янськими мовами функціонувати в школах і урядах», – заявляв Антін Могильницький [76]. Послом до Галицького сейму 8-го скликання (1901–1907) від округу Долина–Болехів–Рожнітів був обраний о. Теодор Бога-

чевський, про якого йшлося вище. Він також був секретарем «Руського соймового клубу» [87, с. 120].

Варто наголосити, що священничі дома в Галичині ставали осередками культурного, національного й духовного життя. Чого не можемо сказати про попівське середовище тієї частини України, яка була під росією [40, с. 24]. Священничі родини дружили з прогресивними галичанами, поділяли їхні погляди, пропонували їм гостинний прийом у своєму помешканні. Скажімо, о. Лев Горалевич (1859–1920), який був парохом на Калушині (в с. Петранка) протягом трьох років, із 1886 по 1889, а після того – в с. Угерсько коло Стрия, добре відомий як один із організаторів «Крайового Союзу Господарсько-Молочарського» в Стрию і досить активний в організації національно-культурного та економічного відродження села в Галичині [47], дружив із Іваном Франком. Причому, не зважав ні на арешт, ні на процес над письменником у 1878 р. Лев Горалевич, як і інші священники Стрийщини («панотці Андрій Пеленський з Лисятич, ...о. Михайло Татомир з Кавська, о. Іван Головкевич з Тейсарова, о. Остап Бобикевич зі Стрия, о. Константин Петрушевич зі Стрия, Іполіт Погорецький з Велдіжа й ін.»), дружив із І. Франком і брав участь у відзначенні ювілею Великого мислителя в 1898 році [88]. Уродженець Калуша о. Гнат Рожанський листувався з багатьма відомими українцями, а Івана Франка запрошував погостювати в Хотіні на Калушині [36]. Гостював письменник і в домі прогресивного священника, пароха карпатського с. Криворівня о. Олекси Волянського [50]. Приймали І. Франка і священничі сім'ї Озаркевичів у Болехові (до речі, донька о. Івана Озаркевича п. Наталія Кобринська була кумою І. Франка [53]), і Рошкевичів – у Лоліні, де талановитий письменник зустрів своє перше кохання, Ольгу Рошкевич. У сім'ї о. Сильвестра Богачевського в с. Побук на Сколівщині час від часу перебував Хведір Вовк, відомий український антропо-

лог [19, с. 11]. Священник Лев Сілінський листувався з І. Франком як із редактором журналу [44]. Детальніше про це – далі.

Надзвичайно важливу просвітницьку роль у селах Західної України відігравали осередки товариства «Просвіта», заснованого у Львові в грудні 1868 року. Завдяки «Просвіті» галичани «могли ефективно протистояти насильницькій політиці онімечення і колонізації, зуміли зберегти свою мову і власні національні традиції» [79, с. 77]. У більшості населених пунктів просвітянські осередки очолили місцеві священники. Ще в 1891 р. Львівський синод увів для священників правило, згідно з яким **суспільно-економічна діяльність ставала невід’ємною частиною їхніх пастирських обов’язків**. Тобто кожен священник мав обов’язок відкрити читальню, спортивне товариство, братство тверезости, громадську касу взаємодопомоги, благодійну касу [41]. Багаторічний парох с. Кропивник, декан Калуський (1927–1936 рр.) о. Григорій Дякон ще в 1897 р., будучи парохом с. Махнівці на Тернопільщині, зініціював створення в цьому населеному пункті просвітянського осередку [47, с. 14]. Серед засновників читальні в с. Голинь (листопад 1894 р.) записаний о. Онуфрій Криницький [77, с. 174–175]. А в 1908–1909 рр., згідно з дослідженням калуського історика Івана Тиміва, тут її очолював о. Теодор Богачевський. У Довпотові у цей час головував о. Степан Мандзій, у Льдзіному (нині – с. Вербівка, Рожнятівщина. – Д. О.) – о. Степан Наконечний, Мислові – о. П. Яцишин, у Новиці – о. В. Бачинський, у Перевозці – о. І[оанн] Паліїв [79, с. 85]. У Петранці долішній у час заснування в 1895 р. читальні парохом був о. Порфирій Руденський [47, с. 71], вуйко (*брат матері*. – Д. О.) першого кохання І. Франка Ольги Рошкевич. Порфирій Руденський – перший у списку серед членів-засновників, які підписалися під статутом відновленої в 1906 р. читальні [57, с. 189–190]. У 1930 р. її головою був о. Дионізій (Денис) Лукашевич [57, с. 191], у 1934 р. – о. Антін Боднар [57, с. 193], у

1939 р., перед приходом «визволителів», – о. Богдан Каричек [57, с. 195]. Калуську читальню «Просвіта» з 1936 р. очолював о. Роман Монцібович, котрий, до речі, у 1941–1943 рр. видавав і редагував часопис «Калуський листок» [80, с. 126].

У своєму посланні «Християнська робота» у 1900 р. Митрополит Андрей Шептицький, звертаючись до духовенства, наголошував: «Помагайте убожшому не лиш з дня на день, але як можете, так допоможіть, щоби він міг з біди двигнути ся та стати на своїх власних ногах. Давайте убожшому спосібність до заробку, – научіть его, покажіть му, як би він сам міг свою долю поправити» [46, с. 4]. То ж не випадково духовні наставники очолювали різні кооперативні спілки. У Петранці, до прикладу, у 30-х рр. ХХ ст. діяла філія сільськогосподарського кооперативу «Добробут». Відомо, що в 1933 р. нею керував тодішній місцевий священник о. Антін Боднар [4; 57, с. 199]. Ім'я о. [Костянтина] Михаліхи (1914–1978), пароха с. Пійло, а згодом – с. Сівка-Калуська [55], надibuємо серед членів нової Надзірної Ради, вибраної на загальних зборах Окружного союзу кооператив у Калуші 8 грудня 1941 року [80, с. 132]. Бо саме греко-католицькі священники, починаючи з 1883 р., вперше запроваджували різні кооперативні спілки у Західній Україні [49]. З історії відомо, що кооперативний рух зародився в другій половині ХІХ ст. на Наддніпрянській Україні. А на початку ХХ ст. митрополит ГКЦ Андрей Шептицький запровадив його в Галичині. Запроваджуючи кооперативний рух, він мав на меті навчити українців господарювати. Як свідчать дослідження, такі кооперативи, як «Маслосоюз» і «Центросоюз», контролювали понад 50% усього експорту Польщі. У той час українські кооперативи конкурували з іншими іноземними підприємствами [52].

Чимало зробило духовенство й для утвердження державницької ідеї галичан, особливо у другій половині ХІХ–на початку ХХ ст. Українське духовенство добре розуміло, що «в своїй

хаті – своя правда». Тому як тільки після Першої світової війни, в 1918 р., настав слухний момент щодо створення Української Держави, воно на чолі з єпископами було серед перших її будівничих. Чималу працю вклали священники у підготовку Листопадового Зриву в 1918 році. У час проголошення Західно-Української Народної Республіки серед членів Української Національної Ради в Станиславові поряд із митрополитом Андреем Шептицьким і єпископом Григорієм Хомишиним серед майже двох десятків священників – ім'я о. Андрія Бандери з Бережницької Шляхотської, який представляв тут Калушину [42, с. 31–32]. Саме священники зорганізували передачу влади на Калушині в українські руки 1 листопада 1918 р. «23 жовтня 1918 отримав о. Павло Джулинський, сотрудник і катехит в Калуші, доручення перебрати в день 1-го листопада владу в українські руки в Калуському повіті. Довіреними дорадниками о. П. Джулинського були о. Микола Янович, о. В. Тисовський, о. [І.] Паліїв, о. А. Бандера, о. І. В. Павлусевич і о. А. Лучаковський. Всі названі були членами Повітової Національної Ради», – пише І. Лебедович. І як результат «вночі з 1-го на 2-го листопада 1918 р. доручення перебрати владу в українські руки було виконане» [42, с. 46].

Не залишалося духовенство осторонь і під час воєнних випробувань. Підтримували духовно українські священники січових стрільців у Першу світову війну. Були поруч із вояками понад стотисячної Української Галицької Армії у часі польсько-української війни, ділили разом із ними перемоги та невдачі. Маючи досвід цих воєн, галицькі українсько-католицькі священники оточили духовною опікою також вояцтво Української Повстанської Армії (*один із них – о. Микитюк, військовий капелан ТВ-22 «Чорний ліс» (УПА-Захід). – Д. О.*). Допомагають військові капелани захисникам вистояти і в нинішній тривалій російсько-українській війні. Як йшлося на Першому міжкон-

фесійному капеланському форумі, що проходив у жовтні 2024 р. в Києві, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті на той час видала понад 650 мандатів капеланам для представників 13 релігійних об'єднань, та цього недостатньо. «Особливістю сучасного українського капеланства, – наголошували на форумі, – є те, що капелани мають не лише підтримувати віруючих військових, а й відповідати на духовні потреби людей, які не належать до конкретної релігійної традиції. Це вимагає від капеланів особливої мудрості, щирості любові та відданості своїй місії» [22]. Серед нинішніх капеланів – священники з Калущини: о. Савва Дубатовк, о. Володимир Олійник, о. Федір Мороз (капелан-волонтер) [34]. На територіях, де відбуваються активні військові дії, задля підтримки на душі місцевого населення духовні наставники виконують свій священничий обов'язок не лише як капелани, але й як настоятелі новостворених храмів, що часто діють у пристосованих приміщеннях. Так, у Краматорську в ці тривожні часи російсько-української війни свій душпастирський послух несе уродженець Калуша, о. Йосиф (східна гілка Згромадження Воплоченого Слова), в миру – Василь Попович.

Від початку ХХ ст. ГКЦ послідовно солідаризувалася з українським національно-культурницьким і національно-визвольним рухом. Священники брали участь у політичному житті, обговорювали реформу виборчої системи, засновували українські гімназії та школи, а також різноманітні економічні й культурно-просвітницькі товариства [14]. Саме у цей період вдалося виховати нову людину – людину визвольного руху, людину з почуттям високої відповідальності перед своїм народом [75].

Яскравим представником активного, з прогресивними поглядами, проукраїнського греко-католицького духовенства був о. Лев Сілінський (1870(1871)–1955) – відомий активний громадський діяч Калущини 1919 – середини 1940 років (*фото 3*).

Джерелами для дослідження життя і діяльності о. Лева Сілінського є матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові [1–4], Державного архіву Івано-Франківської області [5–9], матеріали церковних шематизмів Львівської архієпархії [16], а також – родинний архів його дітей/ онуків і спогади рідних. Інформацію про походження о. Лева Сілінського, його дружини, долю їхніх дітей (*фото 4*) авторка почерпнула із дослідження роду, яке на зламі ХХ–ХХІ ст. здійснила онука священника Надія Блинда (з роду Чубата) [17]. Про о. Л. Сілінського у своїх дослідженнях згадує його сучасник міністр фінансів ЗУНР Кость Левицький, наголошуючи на тому, що цей священник на всіх своїх парафіях підтримував розвиток українського національного руху [43]. Ім'я о. Сілінського знаходимо у краєзнавчій розвідці рідної Брідщини його вихованця – учасника національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр., поручника УГА Павла Дубаса [74]. Частково упорядковані відомості про о. Лева Сіликанського поміщені в історико-краєзнавчому виданні Дарії Мельник «Церква в Петранці: історія і сучасність» (розділ «Уряд парафіяльний») [47, с. 126–136].

Згідно з дослідженням Н. Блинди, Лев Сілінський народився в 1870 році [17, с. 25]. В іменному покажчику фонду 201 «Греко-католицька митрополіча консисторія, м. Львів. 1806–1945 рр.» Центрального державного історичного архіву України у Львові, опис 5 («Колекція») вказано рік його народження 1871-й [3]. Батько Лева – ремісник Лука Сілінський – походив із с. Озірна, що поблизу Тернополя. Згідно з родинними переказами, він помер у молодому віці. По лінії матері – Людвиги Авдикович (1847–1946) – о. Лев Сілінський походить із роду Головацьких, корені якого, за Н. Блиндою, – у с. Розвадів під Львовом. Бабуся Лева Юлія Федорівна Головацька, 1820 р. н., – рідна сестра о. Якова Головацького (1814–1888), відомого мовознавця, етнографа, громадського діяча, співзасновника об'єднання «Русь

ка трійця», співавтора збірника «Русалка Дністровая» [17, с. 18, 23, 31].

Відомо, що освіту Лев Лукич Сілінський здобував у Золочівській гімназії. У 1885–1886 н. р. він був учнем цього закладу, про що в родинних архівах є запис його рукою [17, с. 25]. А світлина випускового класу, яка зберігається в родинному архіві його онуків-правнуків по лінії доньки Надії, свідчить про те, що він завершив тут навчання в 1889 році [39]. У 1890 р. юнак почав навчання в Богословській академії. Про це є запис у шема-тизмі за 1890 р., де записаний «питомець (учень) I року Сілін-ський Лев». Через чотири роки, у 1894 р., Левко закінчив духовну семінарію і отримав свячення (рукопокладання) [17, с. 25–26; 53, с. 128]. Священничий шлях Лев Сілінський обрав не випадково: по материнській лінії в роду було чимало священників. Його прадід Федір Головацький (1782–1848) був греко-католицьким священником. Три бабусині брати, сини о. Федора Микола, Іван і Яків Головацькі, також обрали духовний сан. Дід Лева о. Григорій Авдикович (1816–1863) і його два сини, Мечислав, 1843 р. н., та Лев, 1849 р. н., – теж були греко-католицькими священниками [17, с. 18, 24, 25]. І хоча мати о. Лева Сілінського рано повдовіла й перебувала з дітьми у родини на Поділлі, він таки отримав відповідну освіту. Цей випадок є яскравим підтвердженням того, що до 1939 р. в Галичині сиріт не було, бо ними опікувалася родина.

У 1893 р. майбутній священник одружився з Євгенією Моровик (1875–1924), учителькою з с. Уторопи, що поблизу Косова, донькою учителя з с. Краснолі Михайла Моровика. У сім'ї о. Лева Сілінського і його дружини Євгенії було семеро дітей: два сини і п'ять доньок – Іван (1896–1917), Мирон (1898–?), Ольга (1900–1984), Надія (1902–1998), Наталія (1904–1990), Ірина (1906–1984) і Володимира (1911–1990).

У книзі Д. Мельник (Ониськів) «Церква в Петранці: історія і сучасність» (2017) йдеться про те, що після висвячення о. Лев Сілінський був завідателем на парафії у с. Загонові біля Черча. Інформацію тоді авторка отримала від родини священника зі Стрия [47, с. 129]. При написанні цієї статті їй вдалося опрацювати дослідження Н. Блинди «Дерево роду» (2003), у якому назва цього села подається під знаком запитання [17, с. 26]. Ймовірно назва села була записана неправильно або ж виявилось неправильним її прочитання, бо наразі пошук у мережі інтернет населеного пункту з такою назвою не дає результатів. Натомість маємо опублікований лист о. Лева Сілінського до Івана Франка [44], у якому йдеться якраз про той період, 1894–1897 рр. Лист свідчить про те, що священник тоді був со-трудником у с. Заланів Рогатинського повіту. Отже саме про це село йде мова і саме звідти з часом він переїхав до с. Ушня біля Золочева на Львівщині, де був завідателем парохії. 1 вересня 1901 р. о. Лев Сілінський став парохом с. Ражнів біля Бродів. Жив там і душпастирював до 1919 року. З 1 вересня 1915 р. Завідував також і парохією в с. Заболотці коло Бродів [1, арк. 39–40].

Протягом одинадцяти років – 1919–1930 – о. Лев Сілінський був парохом у с. Петранка. Дмитро Блажейовський подає 1920–1930 рр. [16, с. 559–560]. Онук о. Лева Сілінського Любомир Дякон зі Стрия повідомив про 1919–1930 рр. [47, с. 126]. Це підтверджують і записи в метричних книгах с. Петранка, згідно з якими вже 22 лютого 1919 р. у цьому селі на Східній Бойківщині о. Лев Сілінський уділив Таїнство шлюбу молодій парі: Миколі Василіву, синові Івана й Анастасії з роду Максимів, 1896 р. н., і Марії Пигик, доньці Теодора і Марти з роду Лукач, 1994 р. н. [8, арк. 77]. Востаннє в Петранці о. Лев Сілінський хрестив дитину (*Василя Яцківа – сина Данила Яцківа та Анастасії Беник. – Д. О.*) 11 березня 1930 року. Того ж дня передав

метрики о. Денису Лукашевичу [7, арк. 93]. Після Петранки протягом 25 років (1930–1955) о. Лев Сілінський душпастирював у с. Вістова коло Калуша [47, с. 135]. Як свідчить запис у метричних книгах с. Вістова, 9 березня 1930 р. народження дитини ще реєстрував о. Денис Лукашевич, а вже 15 березня – о. Лев Сілінський. Першу він охрестив Анастасію, доньку Івана Білосуса, народжену 10 березня того року [6, арк. 198].

У Петранку о. Лев Сілінський потрапив після багаторічного душпастирювання в с. Ражнів на Львівщині. Із його неодноразових звернень до митрополичої консисторії з проханням надати йому більшу парохію, розуміємо, що то було невелике село. Своє прохання священник мотивував тим, що вже 17-й рік на лихій (*тут у значенні невеликій, бідній. – Д. О.*) парафії, а в сім'ї є діти, які навчаються в Стрию та Львові. Для їхньої освіти, яку він як священник зобов'язаний їм дати, а також на проживання далеко від дому потрібні кошти. Також акцентував на тому, що попри всі негаразди під час російської інвазії він залишався на своєму душпастирському пості. У 1916 р. був евакуйований і на момент написання прохання вже другий рік перебував під самим фронтом. Родинні обставини не дозволяли йому емігрувати до Америки. Щодо можливості отримати парохію приватного надання, то на це майже не мав надії [1, арк. 39–40]. У листопаді 1917 р. о. Лев Сілінський звернувся з проханням надати йому парохію в Петранці. Про те, що тут була велика парохія, свідчать спогади сина о. Сильвестра Богачевського Данила, галицького адвоката: «На четвертому (*році. – Д. О.*) батько дістав уже велику парафію, Петранку» [19, с. 44]. Переїзд для священничих сімей із однієї парафії на іншу для дорослих був досить обтяжливим, бо ж вони переважно були багатодітними. Діти ж, за Д. Богачевським, сприймали це як розвагу, а то навіть – як театр: «Сьогодні тяжко собі уявити, як тоді виглядали перепровадини. Село, куди спроваджувався парох, мало обов'язок

доставити відповідну кількість підвод. Бо й було що перевозити! Меблі, – а головню ліжка, столи, стільці та крісла – бо звичайно були численні родини, білизна, постіль, усякого роду рільничі знаряддя, бо кожен парох мав поле і провадив господарку рільну, далі – пожива для худоби, збіжжя, відтак дріб і худоба. Отак пливла ціла кавалькада. Для дітей це був рід театру. По приїзді на приходство (плебанію), доки ще всі кімнати були порожні, було куди вганяти...» [19, с. 39]. Бувало, траплялися ще й такі непередбачувані випадки, як пограбування. У родині о. Лева Сілінського згадують такий факт: під час переїзду в Петранку, дорогою з Крехович, священничу сім'ю пограбували. «Перелічити, що саме забрали нападники, не можу, тому що бабця, розповідаючи мені цю історію, на цьому не акцентувала. У всякому випадку, дорогоцінностей багатодітна священнича сім'я не мала», – каже з цього приводу правнук о. Лева Сілінського Любомир Трегер [73, с. 73]. Ми можемо припустити, що це сталося дорогою між Рожнітовом і с. Рівня, бо в 1920–1930 рр., за спогадами доньок тодішнього листоноші («поштарь») з Петранки Панька Ониськіва (1902–1982), тут орудували хлопці-розбишаки. Поштар ходив за поштою в Рожнітів, у певні числа ніс пенсію для ветеранів Першої світової війни. Щоб не забрали у нього ці гроші, у с. Рівня змушений був «відкуповуватися». Яюсь його попередили про те, щоб не йшов уночі, бо на дорозі вже його «пастимуть» інші, не ті, в кого він «відкупився» [48, с. 136].

Варто зазначити, що крім о. Лева Сілінського на парафію в Петранці того 1917 р. претендували кілька священників. Серед них – польовий куратор о. Стефан Ковалів [1, арк. 27–28], парох с. Камінь Миколай Кукурудза [1, арк. 29–30], парох с. Перевозець Войнилівського деканату о. Іоанн Паліїв [1, арк. 33–34], сотрудник у Сваричеві Новім о. Іван Пелех [1, арк. 35–36], завідатель у Солухові Долинського деканату о. Іван Ромак [1,

арк. 37–38], завідатель парохії в Ціневі о. Іван Чикета [1, арк. 41–42], парох у Марковій Підгаєцького деканату на Тернопільщині о. Михаїл Щуровський [1, арк. 43–44], парох у Довгім Стрийського деканату о. Северин [Е1]мінський. Звертаючись із проханням надати йому парохію в Петранці, завідатель парохії у Войнилові о. Євген Мандзій мотивував його тим, що дружина хвора й не перенесе довгої подорожі. А Петранка знаходиться не так далеко від Войнилова [1, арк. 31–32]. З усіх претендентів найбільший досвід був в о. Лева Сілінського – 22 роки священництва. Крім того 05.05.1914 р. він отримав похвальну грамоту. Конкурсний іспит складав у 1900 й 1906 рр. У 1913 р. отримав звільнення від цього іспиту на шість років [1, арк. 39–40]. Тому не випадково у Львівсько-архієпархіальних відомостях за 20 січня 1919 р. поряд із іншими священниками, котрі «взиваються до канонічної інституції на парохії в місяці марті 1919 р.» надібуємо ім'я «Сілінський Лев» – «на парохію Петранка деканату Рожнятівського». Символічно, що в тому ж списку – ім'я о. Григорія Дякона, котрий через сім років стане сватом о. Лева Сілінського. Григорій Дякон «взивається» «на парохію Кропивник Калушського деканату» [84].

Із приходом о. Лева Сілінського на парафію в село Петранку в Метричній книзі реєстрації новонароджених для означення жінки, яка прийняла пологи, вперше зустрічається запис «баба неіспитована» (запис від 10 травня 1919 р. [9, арк. 251]). Оскільки тогочасна медична допомога для породіль на державному рівні тільки зароджувалася, то допомогу під час пологів зазвичай надавали родопомічниці (*а це були в основному звичайні сільські жінки. – Д. О.*), яких називали «бабами повитухами» [86]. До приходу о. Лева Сілінського у метричних записах жінка, яка приймала пологи, зустрічається або латиною *obst.* (*скорочене від obstetrix (акушерка). – Д. О.*), або її означають словом «баба». Уже 26 травня 1919 р. вперше зафіксовано «не-

іспитована акушерка» [9, арк. 251], хоча зустрічається і «баба», і «баба неіспитована», і «неіспитована акушерка» [9, арк. 253]. Однак, словосполучення «неіспитована акушерка» використовується лише протягом 1920 р. [9, арк. 241–248]. Ймовірно, все залежало від того, хто саме вів записи: священник чи дяк.

У Петранці 17 вересня 1924 р. в 49-річному віці через недугу серця померла дружина о. Лева Сілінського п. Євгенія. Похована на старому цвинтарі в долишній частині села. Чин похорону здійснив парох с. Середній Угринів о. Володимир Марчак [7-а, арк. 70].

У цьому бойківському селі, уже повдовівши, в 1926 р. о. Лев Сілінський видав заміж свою доньку Наталію за о. Романа Дякона (1900–1989), молодшого сина пароха с. Кропивник, декана Калуського ГКЦ у 1927–1936 рр. о. Григорія Дякона (1866–1942), брата тодішнього управителя народної школи в Петранці долишній Ярослава Дякона (1899–1982). Вінчав п. Наталію та о. Романа в церкві Перенесення мощів св. Миколая, що в Петранці долишній, парох с. Середній Угринів о. Володимир Марчак (о. Лева Сілінського інколи підміняли о. Володимир Бабій – парох с. Льдзіне, чи о. Володимир Марчак – парох с. Середній Угринів [8, арк. 49]). «Тільки зі слів моєї мами згадується, що о. А. Бандера давав шлюб моїм батькам у с. Петранка 1926 р. Знайти такого посвідчення поки що не вдалося», – йдеться у листі Дякона Л. Р від 28.11.2015 р. на ім'я авторки статті [47, с. 128]. Віднайдений авторкою запис у метричній книзі від 14 лютого 1926 р. свідчить про те, що о. Андрій Бандера, парох с. Старий Угринів, дійсно був присутній під час вінчання, але разом із Ярославом Дяконом – як свідки [8, арк. 45].

До речі, першою парохією о. Романа Дякона після закінчення у 1924 р. Української богословської академії у Львові було с. Пійло Калуського повіту. У 1930 рр. він був переведений у с. Будилів Козівського повіту на Тернопільщині. За час його свя-

щенничої діяльності у цьому селі замість дерев'яної церкви була збудована цегляна. На завершення будови 28.02.1933 р. архієпископ митрополит Андрей Шептицький переслав вірним парохії Будилова 300 злотих із єпархіального фонду, а 200 – власних, і поблагословив добре діло скінчити. З благословення митрополита 28.12.1936 р. о. Роману Дякону було надано право вживання священничої одежі з Крилошанськими відзнаками.

Після смерті батька о. Григорія Дякона, у 1943 р. сім'я о. Романа переїхала в с. Кропивник. Тут він душпастирював до 1987 р. [47, с. 127]. У ці нелегкі як для вірних, так і для духовенства, роки, коли атеїстичний радянський режим по всіх селах закривав храми і неодноразово йшлося про закриття його й у Кропивнику [48, с. 137–139], під керівництвом о. Романа була відремонтована церква св. Миколая. Саме та стара церква, де восени 2024 р. випадково був віднайдений образ Матері Божої, який під час заборони «совітами» ГКЦ парафіяни прикрили іншою іконою. Знайдений образ виявився копією Ярославської ікони Матері Божої «Милосердя двері» [83]. Заховали копію настільки вдало, що навіть під час реставраційних робіт у кінці 1980 рр., за словами калуського художника Ігоря Бойковича, котрий якраз тоді реставрував цей храм, майстри нічого не запідозрили [70, с. 78].

Отець Лев Сілінський був активним представником галицької інтелігенції. А вона, за словами колишнього посла Михайла Петрицького, на відміну від «консервативної та шкідливої для поступу» московської чи польської, «тішилась здобутками свого народа, бо се були її здобутки, – сумувала горем народа, бо се було її горе. Она ніколи не лишала свого народа, а поносила з ним всі труди, які поносив нарід» [43]. Зокрема, священник не лише брав участь в антикерберівській демонстрації 1904 р. у Львові, але й відповідав за неї перед трибуналом. Австрійський прем'єр Е. Кербер прибув до будинку Галицького намісництва

(намісник – Анджей Потоцький) 31 серпня того року. Згідно з дослідженням львівської науковиці Олени Аркуші, офіційно метою його приїзду була інспекція провінційної адміністрації, неофіційно йшлося про порозуміння з польськими політиками в загальнодержавних питаннях. Польські діячі хотіли використати візит для встановлення тісніших контактів із австрійським прем'єром і здобути його підтримку щодо розширення автономії. Українці Галичини вирішили скористатися візитом Е. Кербера і відстояти свої права. До прем'єра прибула українська делегація представників східногалицьких повітів на чолі з Ю. Романчуком, яка представила зовсім інший погляд на галицьку адміністрацію. Українські політики стверджували: «Головні зусилля адміністрації спрямовані на те, щоб не допустити зміцнення українців; на місцях панує свавілля й порушення конституційних прав, владні повноваження свідомо передаються найгіршим особам, щоб вони чинили зловживання; обмежуються будь-які вияви активності українського руху, права української мови не поважаються, з українськими селянами державні службовці поводяться не як із вільними громадянами, а «по-панськи»; винні у зловживаннях чиновники не караються, навпаки – утверджується погляд, що «надокучанням русинам» можна компенсувати бездіяльність чи зловживання в інших сферах». Е. Кербер у відповідь заявив, що уряд «тепер власне поставив таку програму, аби всі народи Австрії були задоволені й ніхто не був упосліджений». Він також запевнив, що особисто сприятиме полагодуванню протиріч, і вкотре наголосив, що повністю довіряє намісникові, котрий і виконуватиме в Галичині урядову програму.

У той же час у філармонії, при у переповненому приміщенні, розпочалося «всенародне» віче, зорганізоване Українською національно-демократичною партією (УНДП), що була заснована у грудні 1899 р. у Львові. Кількість його учасників ЗМІ вказували по-різному: від кількох сотень до 4 тисяч осіб.

Керував вічем заступник голови УНДП К. Левицький. Віче ухвалило резолюцію, зазначивши в ній, що діюча під протекторатом центрального уряду «адміністрація Галичини, віддана умисно в руки штучно витвореної польської переваги, ділає вже від ряду літ свідомо і систематично на знищенє Руси а яко средства до того уживає всілякого роду безправств і деморалізації» [13]. Після завершення віча кілька сотень його учасників пішли демонстраційним походом до Галицького намісництва. На розі вулиці Личаківської їх зупинила піша й кінна поліція. Коли демонстранти відмовилися розійтися, поліція застосувала силу і масово заарештовувала учасників демонстрації [13]. Із праці К. Левицького «Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914» дізнаємося: «За антикерберівську демонстрацію відповідали перед карним трибуналом у Львові: студент Мстислав Січинський, Олена з Січинських Левицька, о. Лев Сілінський, о. Олекса Пристай, д-р Володимир Загайкевич і Михайло Петрицький» [49]. Бачимо, що на цю демонстрацію о. Лев Сілінський спеціально приїжджав до Львова, бо ж на той час душпастирював у с. Ражнів Бродівського повіту на Львівщині.

Будучи парохом с. Ражнів, о. Лев Сілінський «виховав продовж 18 років (1901–1918) нову генерацію в українському дусі і зацщепив у селі український патріотизм». Разом зі своєю дружиною п. Євгенією він зумів колишнє москвофільське село зробити свідомим, українським [42, с. 64–65].

Як стверджує у своїй статті «Поручник УГА Павло Дубас – творець історії брідської землі» Василь Стрільчук, директор Бродівського історико-краєзнавчого музею, священник-патріот о. Лев Сілінський відіграв важливу роль у майбутній долі уродженця с. Ражнів, учасника національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., поручника УГА, одного з засновників і членів головної управи Української Стрільцької Громади США, крає-

знавця Павла Дубаса. Про що свідчить той факт, що о. Лев Сілінський порадив батькам Павла віддати сина вчитися до Цісарсько-королівської державної гімназії імені кронпринца Рудольфа у м. Броди. Мати Павла говорила своєму синові: «Пам'ятай, що це він (о. Лев Сілінський – С. В.) нас намовив, щоб ми тебе до гімназії послали, а пізніше вирвав тебе із рук кацапів і примістив в українській бурсі». Коли Павло Дубас у листопаді 1918 р. повернувся до рідного села Ражнів, там він застав уже нову владу – нового сільського вйта о. Лева Сілінського. Пізніше у своїх спогадах П. Дубас згадував слова своєї матері, які вона сказала йому у той листопадовий день із цього приводу: «Знаєш, він дочекався свого. Вісімнадцять літ говорив у церкві на кожній проповіді про Україну. За те ми його зробили першим украї́нським вйтом» [74]. Як пише І. Лебедович, на тому пості о. Лев Сілінський «пильнував, щоб населення виповнило всі обов'язки супроти Української держави» [42, с. 64–65]. Саме від о. Лева Сілінського як представника української влади Павло Дубас отримав доручення супроводжувати новобранців до м. Броди. Материне «пам'ятай ...» Павло не забував протягом усього свого життя. Свідченням цього є його красназвча праця «Брідщина» (1967), яку присвятив саме своєму наставнику о. Леву Сілінському: «В незабутню пам'ять присвячую йому цю історію, з додатком історії села Ражнева, в якому працював він разом зі своєю дружиною, Євгенією» [74].

Онук священника Любомир Дякон свого часу повідомив авторку статті про те, що восени 1917 р. Австрійський уряд відзначив о. Лева Сілінського медаллю «Гольдепес фердінстрайц міт дер Кронс» [53, с. 129]. Це був золотий хрест заслуги з короною [1, арк. 39–40]. Цю інформацію надibuємо і в книзі о. І. Лебедовича «Полеві духовники УГА» [42, с. 64].

Згідно з дослідженням міжвоєнного села Західної України, здійсненим науковцями Русланом Гусаком, Наталією Коро-

стіть і Олегом Малярчуком, у міжвоєнний період Греко-Католицькій Церкві випала роль «захисника українських інтересів», «відмежуватися від політики було неможливо». Діяльність Церкви помітно вплинула на функціонування найбільш впливових українських політичних партій і організацій. Греко-католицькі священники брали активну участь у суспільному житті. Вони виступали як найбільш прогресивні та освічені представники українського народу [51, с. 245]. Греко-Католицька Церква підтримала найбільшу і найвпливовішу українську політичну партію в Галичині й у Польщі – Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) на виборах до сейму і сенату Польщі в 1928 р. [51, с. 248] та 1935 рр. [82] і тісно співпрацювала в питаннях, які охоплювали національні, культурні й релігійні права українців.

Активну громадянську позицію перед сеймовими виборами 1935 р., що проходили якраз у той час, коли на території Радянської України проводилася політика нищення українства, зайняв і о. Лев Сілінський. Прогресивна галицька громадськість вважала, що врятувати його може «тільки те українство, яке нашлося силою історичних подій і фактів поза кордонами ССРСР, яке мало і має безпосередні звязки з європейським і взагалі міжнародним політичним світом». Вона також була впевнена, що найбільше могла зробити в цьому питанні та частина великого українського народу, яка знаходилася на території Польщі. Тому для галичан надважливо було провести до сейму якнайбільше українців у той час, коли УНДО розпочало переговори з польським урядом щодо припинення конфронтації [38]. Передвиборчу нараду для Калуського повіту в салі Народного дому проводив саме о. Лев Сілінський. У газеті «Діло» повідомлялося: «В середу 21. серпня ц[ього] р[оку] відбулося в Калусі передвиборча нарада для калуського району у салі Народного Дому. Наряду від-крив голова П. Н. К. д[окто]р І[ван] Сохацький, проводив

о. Лев Сілінський, секретарював м[агіст]р Іван Аронець» (*І. Сохацький та І. Аронець – калуські адвокати. – Д. О.*). Учасники наради підтримали позицію УНДО у справі виборів до парламенту, призиваючи українське громадянство Калущини взяти якнайчисленнішу участь у виборах [82]. Активна громадська діяльність священника, можливо, відволікала його від душпастирських справ. Або ж проукраїнська позиція о. Лева Сілінського була комусь не до вподоби. Бо саме в ці роки, 1933–1935, до Греко-католицької митрополичої консисторії у Львові надходили листи, скарги, в яких дописувачі звинувачували пароха с. Вістова Сілінського Лева у зловживанні службовим становищем і недбалому виконанні обов'язків. Про це свідчать документи Центрального державного історичного архіву України у Львові, у яких немає жодної скарги на о. Лева Сілінського від парафіян с. Ражнів чи с. Петранка, де священник душпастирював протягом попередніх трьох десятиліть [2].

На яку б парохію не закинула доля о. Лева Сілінського, він усюди провадив активну просвітницьку діяльність: створював хати-читальні, церковні хори, разом із дружиною п. Євгенією провадив гуртки «Сільського господаря». Священник також опікувався здібними дітьми з бідних селянських сімей. Особистим прикладом о. Лев Сілінський пропагував здоровий спосіб життя: Н. Блинда пише, що він прийняв у церкві присягу не вживати алкоголю [17, с. 35]. У Петранці спільно з управителем народної школи в долішній частині цього бойківського села, братом свого зятя, Ярославом Дяконом відновили в цій частині села діяльність читальні «Просвіти». Підпис пароха першим знаходимо у листах на адресу Головного Виділу товариства «Просвіта» у Львові [5, арк. 253], а також до Високого Воевідства в Станіславові [5, арк. 254], надісланих із Петранки в лютому 1928 р. За підписом о. Лева Сілінського йде підпис Ярослава Дякона, а далі – восьми селян. У с. Вістова на Калущині, куди

священник переїхав із Петранки, у 1930 рр. з його ініціативи була збудована хата-читальня [17, с. 35].

У Вістові о. Лев Сілінський продовжував підтримувати розвиток українського національного руху. Зокрема, відкрито приєднався до греко-католицького духовенства повіту (о. *Володимир Тисовський* – у *Калуші*, о. *Любомир Зарицький* – у *Войнилові*, о. *Лір Зілінський* – у *Бабин-Зарічному*, о. *Степан Маркевич* – у *Болохові*. – Д. О.), яке упродовж січня 1933 р. відправляло жалобні служби за страчених 23 грудня 1932 р. на подвір'ї львівської тюрми «Бригідки» учасників нападу за дорученням Організації Українських Націоналістів на пошту у містечку Городку 25-річного Дмитра Данилишина і його 21-річного небожа Василя Біласа. «Дня 22 січня 1933 року о 16-й годині в церкві у Вістовій за страчених Біласа і Данилишина о. Лев Сілінський відправив жалобну службу з панахидою. Ще до початку служби він оголосив присутнім, що відправлятиме її за полеглих за справу України бойовиків Біласа і Данилишина», – читаємо у статті Михайла Андрусика «Національний солідаризм по-галичанськи» [12].

Лев Сілінський був парохом у с. Вістова до кінця свого життя. У дослідженні роду онука священника пише, що в 40-х роках ХХ ст. змушений був перейти на православ'я [17, с. 26]. За переказами ж старожилів с. Вістова, до нього неодноразово навідувалися представники советської влади щодо переходу на православ'я. Священник завжди відговорювався, посилаючись на свою старість. Про це у 2016 р. авторці статті повідомила тодішня наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка (Калуш) Любов Бойко, уродженка с. Вістова, наголошуючи, що не випадково в радянський період на хресті на могилі о. Лева Сілінського було стерто рік смерті і виправлено на 1935 р. [62, с. 26]. Помер о. Лев Сілінський 5 жовтня 1955 р. Похований у с. Вістова в спільній могилі з матір'ю і сестрою [47, с. 135].

Попри душпастирські обов'язки, громадські справи о. Лев опікувався своєю матір'ю Людвигою, яка уже з 1920 рр. проживала разом із сином, а крайні 15 років свого життя не бачила зовсім. Зір втратила як тільки переїхала з сином у Вістову. Відійшла у Засвіти в 1946 р. – на 100 році свого земного життя. Також із 1930 рр. коло священника свого віку доживала його єдина рідна сестра Осипа (1873–1943) [17, с. 25].

Свою любов до рідної землі і патріотичну налаштованість о. Лев Сілінський разом із дружиною Євгенією зуміли передати й дітям. Кожен із них зайняв свою нішу у просвітницькій чи державотворчій діяльності українства як на рідній землі, так і за кордоном.

Активним у громадському житті був їхній син Мирон, ім'я якого тісно пов'язане з Калушиною. Мирон Сілінський (*фото 5*) народився 6 серпня 1898 р. в с. Ушня Золочівського повіту на Львівщині [35, с. 89]. У 1914 р. закінчив гімназію. А через два роки пішов воювати на Першу світову війну. Під час визвольної боротьби за Україну як офіцер УГА пройшов через «чотирикутник смерті» [17, с. 26] (інша історична назва «трикутник смерті»), кінець осені 1919–початок травня 1920 р. [63]). Після повернення з війни здобув бухгалтерську освіту [17, с. 26]. На початку 1927 р. одружився з Олександрою Ничай – учителькою з с. Підгірки. Такий висновок робимо із віднайденого запису у Книзі передшлюбних протоколів у Підгірках, яка зберігається в місцевій церкві Стрітіння Господнього, зробленого о. Іваном Козаком (1854–1935) 18 лютого 1927 р. З цього протоколу дізнаємося, що на той час Мирон Сілінський проживав у Калуші на Загір'ї (*в оригіналі Загіря. – Д. О.*), працював приватним урядником. Дозвіл на одруження отримав 22.01.1920 р. у містечку Базар на Житомирщині, що «відоме» злочинним розстрілом більшовиками полонених вояків УГА 22 листопада 1921 р. Щодо майбутньої дружини Мирона Сілінського – Олек-

санди, то знаємо, що вона народилася 10.12.1899 р. в Калуші, в сім'ї Касіяна Ничая і Наталії Лащишин, працювала в школі в Підгірках [35, с. 90].

7 серпня 1927 р. у Мирона і Олександри Сілінських народилася донька Євгенія (*фото б*). Того ж дня її охрестив дід о. Лев Сілінський. Про це є запис у метричній книзі народжень с. Петранка. Він також свідчить про те, що народжувала п. Олександра в Петранці (*ймовірно, в тодішній резиденції, яка споконвіку була на тому ж місці, що й нинішня, збудована в 1990 рр. – Д. О.*), бо в метричній книзі повитухою записана відома в цьому селі неіспитована акушерка тих років Олена Пиц. Хресними батьками Євгенії була її тітка – рідна сестра Мирона Сілінського Ольга Чубата, яка в той час (із 1924 по 1929 р.) якраз проживала в батька, і Семен Придиба – кооператор із Калуша. У цьому записі прізвище матері Олександри зафіксовано як Лещій (Łeszczij) [7, арк. 127].

Вибір Мироном Сілінським одного з калуських кооператорів за кума був не випадковим. Адже, як уже йшлося вище, у 1920–1930 рр. у Калуші й селах повіту активно розвивалася кооперація. У Калуші в 1930 рр. діяв Окружний союз кооператив із філіями у Войнилові, Рожнітові та Долині. Ім'я Мирона Сілінського, поряд із Ярославом Рубчаком, Петром Миговичом, Іваном Ступницьким, Іваном Сохацьким, Осипом Микулою, Литвинцем із Неговець і Василем Когутом із Болохова, знаходимо серед членів дирекції цього Союзу [11, с. 481].

Після проголошення 30 червня 1941 р. у Львові Акта відновлення Української державности Мирон Сілінський, колишній поручник, очолив українську поліцію (окружний комендант) у Калуші [26]: «29 червня 1941 р. влада в Калуші перейшла до Українського повітового уряду, який очолив Омелян Сливка. Командування української міліції перебрав на себе Мирон Сілінський, син священика з Вістови, його заступником був

Дмитро Гуцуляк. Посадником міста став Тарас Банах» [85]. У 1944 р. Мирон Сілінський разом із сім'єю емігрував за кордон. Про подальшу його долю, як стверджує Н. Блинда, родина дізналася від Павла Дубаса, який після Другої Світової війни розшукав наймолодшу доньку о. Лева Сілінського Володимиру, котра проживала в Німеччині. Про брата Мирона вона написала йому наступне: «І за це треба Богові дякувати, що не від бомби згинув, а помер природною смертю». Родині невідоме ні місце, ні час його смерті. Щодо його дружини з донькою, то родичі припускають, що вони могли поїхати до брата Олександри, який, зі слів П. Дубаса, у 1960 рр. проживав у Чикаго [17, с. 26].

Ще один син о. Лева Сілінського Іван, народжений у 1896 р., після закінчення гімназії в 1915 р. був мобілізований до австрійської армії. Загинув на т. зв. «італійському» фронті в 1917 р.: поранений дорогою до лікарні помер [17, с. 6].

Знаково, що Сілінські дали відповідну освіту не лише сиnam. Їхні доньки Ольга, Надія, Наталія та Ірина після отриманої вдома початкової освіти навчалися у Приватній жіночій гімназії сестер Василянок у Львові. Це був унікальний навчальний заклад, який виховав сотні українських дівчат. Фаховий, із проукраїнськими поглядами, викладацький колектив дав випускницям цієї гімназії глибоку освіту і підготовку до вступу у виші, заклав основи громадянського виховання, сукупність національних і громадських почувань та переконань [69].

Задля того, щоб доньки отримали належну освіту, дружина о. Лева Сілінського, їмость п. Євгенія, поїхала до Львова і протягом навчальних років разом із ними мешкала на квартирі, яку винаймала на тодішній вул. Пелчинського. Господаркою на парафії в цей час займалася її мати Анна Моровик.

Якщо три доньки Сілінських обрали вчительський фах, то найстарша, Ольга, здавши матуру (випускний іспит) в 1918 р., працювала на військових складах у Жовкві на Львівщині. Там

зустріла свого майбутнього чоловіка – Володимира Чубатого, який пройшов Першу світову і польсько-українську війни, завершивши службу в чині полковника. Вищої освіти не здобув, бо у 1920 рр., як інші свідомі українці, бойкотував польські виші, а вчитися за кордоном не мав фінансової змоги. Тому протягом п'яти років Ольга, розділяючи долю жінок-українок, чоловіки яких поїхали на заробітки за кордон, проживала в Петранці коло батьків: доглядала спочатку хвору матір, а потім батька, котрий тяжко пережив смерть молодої дружини. Її чоловік, повернувшись із заробітків у Канаді, Аргентині й Бразилії, в 1930 рр. працював бухгалтером на тютюновій фабриці «Калина» в Тернополі, яку заснували українські кооператори. Був там членом управи товариства «Сокіл», учасником хору «Боян» [17, с. 27].

Навчання доньки о. Сілінського Надії в Приватній жіночій гімназії сестер Василянок у Львові перервала Перша світова війна: розпочала його в 1912–1913 н. р. і завершила в 1920–1921 н. р. У своїй автобіографії п. Надія пише, що в 2021–2022 н. р. доповнила освіту у вчительській семінарії. У якій саме – не акцентує. Думаю, не випадково, адже пише її на початку 1950 рр. [10]. Н. Блинда подає, що у 1922 р. Надія закінчила Приватну учительську семінарію Українського педагогічного товариства в Коломиї [17, с. 29]. А в архівній довідці, виданій Львівським обласним державним архівом 7 квітня 1952 р., читаємо: «Згідно з документами «П[ерш]ої Державної жіночої учительської семінарії у Львові» Сілінська Надія, 1902 р. н., уродженка с. Ражнів Бродського повіту, закінчила учительську семінарію у 1922 р.» [15]. Можливо, в Коломиї розпочинала навчання, а завершувала у Львові. Детально відслідкувати вчительську працю п. Надії допомогли оригінальні документи, які вона збирала в середині ХХ ст. перед виходом на пенсію і які збереглися в родинному архіві Трегерів [10; 15; 28; 29; 64]. До-

силь цікавою й щемливою, як на мене, є Посвідка двох учителів школи в Кобаках тодішнього Кутського р-ну, де й розпочала свою вчительську працю Н. Сілінська (до речі, І. Лебедович подає, що дружина о. Лева Сілінського походила саме з Кобак [42, с. 64–65]. – Д. О.). Цей документ на підтвердження того, що п. Надія вчителювала в школі цього села «за польської влади» з 01.11.1922 р. по 31.10.1932 р., а в с. Тюдів – від 01.11.1932 р. «з зачисленням служби при Радянській владі в 1939, 1940 і 1941 та підчас німецької окупації до 15 квітня 1944 року», у 1946 р. власноруч написали її колеги Віктор і Степанія Цицюри, котрі в школі в Кобаках працювали з перших років ХХ ст.: п. Віктор – із 1904 р., а п. Степанія – з 1908 р. Тобто на час написання Посвідки вчительській праці в цьому гуцульському селі віддали вже понад чотири десятиліття свого сподвижницького життя, навчаючи українських дітей за будь-якої влади [64]. Надія Сілінська переїхала на працю в школу с. Тюдів після того, як у 1932 р. вийшла заміж за вчителя Михайла Трегера [10; 28; 64; 17, с. 29]. У родинному архіві Трегерів зберігається посвідчення Михайла Трегера як вчителя публічної школи с. Тюдів, видане йому 1.01.1934 р. і завірене печаткою шкільного інспектора в Коломиї. Посвідчення надавало його власникові право 50-відсоткового проїзду державними коліями у поїздах II класу і нижче [91]. Під час боїв у Карпатах у 1944 р. Михайло Трегер трагічно загинув у будинку місцевого пароха. Надія зі щойно народженим сином Романом втекла в гори. Їх прихистила місцева гуцулка. Саме завдяки їй вижила дитина: гуцулка годувала хлопчика своїми грудьми [73, с. 73]. Пізніше п. Надія з сином переїхала на Калушину – до батька у Вістову. З 1946 по 1951 р. працювала вчителькою початкових класів у школах сіл Вістова і Бабин Зарічний [29]. Щоб уникнути репресій, які тодішня влада застосовувала до священничих родин, у серпні 1951 р. переїхала в с. Сваричів коло Рожнятова, де теж навчала дітей

молодших класів. Прожила майже 97 років, похована у Сваричеві [72; 66, с. 50].

Вчителькою за фахом була і Наталія Сілінська, яку упродовж півстоліття на Калущині знали як пані-їмость із Кропивника, бо ж проживала тут із чоловіком, місцевим парохом о. Романом Дяконом із 1943 р. до кінця свого земного життя (похована у с. Кропивник). Разом із сестрами навчалася в Приватній жіночій гімназії сестер Василянок у Львові [71, с. 76–78; 59]. У 1920 р. вступила до Приватної учительської семінарії в Коломиї, а після IV курсу продовжила навчання в Державній семінарії у Львові. Отримавши в 1925 р. атестат зрілости (диплом вчительки), працювала в 5-класній школі с. Ражнів, де народилася. Вийшовши через рік заміж за священника, присвятила своє життя парафіям, на яких душпастирював чоловік, і сім'ї [17, с. 30].

Пов'язане з Калушем і Калущиною й ім'я доньки о. Лева Сілінського Ірини та її чоловіка Михайла Стронціцького, які пережили репресії перших совітів. Ірина вчителювала в с. Кулинка на Калущині й у с. Тисів, що за Болеховом. Учительську освіту здобувала у 1920–1925 рр. в Державній учительській семінарії у Львові, одночасно навчаючись у Вищому музичному інституті ім. Лисенка (клас скрипки). Її чоловік (одружилися в 1936 р.) у 30 рр. ХХ ст. працював суддею в Калуші, а потім переїхав у Тернопіль. Прихід перших совітів застав Ірину у Вістовій, у батька. Звідси й була примусово виселена в Кустанайську область (Казахстан). Із 1942 р. Ірину переселили в Узбекистан, де до кінця Другої світової війни працювала вихователькою в дитячому садку. В Україну повернулася в 1945 р. Жила разом із сестрою Надією біля батька у Вістові. Вчителювала в с. Бабин Середній, а потім разом із сестрою – в с. Сваричів.

Був у житті Ірини і верховинський період. Її чоловіка, як і більшість галицької інтелігенції, заарештували взимку 1940 р. і відправили в Сибір. Під час Другої світової війни М. Стронці-

цькому вдалося потрапити на Захід. Першу звістку від чоловіка Ірина отримала у 1970 рр., з Англії. Зустрітися їм не довелося [17, с. 32–33; 72; 66].

Наймолодша донька Сілінських Володимира була схильна до гуманітарних наук. На відміну від старших сестер, гімназійну освіту здобувала не у Львові, а в Станіславові. Отримавши атестат зрілості, протягом 1931–1938 рр. студіювала англійську і французьку філологію у Краківському університеті. Два роки стажувалася в Лондоні. Опісля студіювала філософію в Берлінському університеті. З тих пір і проживала в Німеччині. Правда, в 1943 р. приїжджала зі своїм майбутнім чоловіком на рідну землю, щоб батько їх повинчав. А чоловіком її був уродженець м. Коломия, видатний український науковий, громадський і політичний діяч Атанас-Юрій Фіголь (1908–1993). Більшу частину свого життя прожив за кордоном, але весь час працював для України: очолював Союз українських пластунів в екзилі, у 1966–1968 рр. був прем'єр-міністром уряду УНР в екзилі, у 1979–1993 рр. – ректором Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені. Починаючи з 1955 р., А. Фіголь – директор НТШ і керівник видавництва «Енциклопедія українознавства». Зять о. Лева Сілінського чимало зробив для цього епохального видання як перший помічник Володимира Кубійовича, а також як фінансовий менеджер: із метою організації коштів на видання «Енциклопедії українознавства» протягом 1966–1985 рр. А. Фіголь здійснив вісім поїздок у США, Канаду й Австралію [17, с. 33–34; 36].

Окремої уваги у цій статті заслуговує лист о. Лева Сілінського до Івана Франка. Перебуваючи сотрудником церкви в с. Заланів біля Черча на Станіславщині (*Рогатинський повіт. – Д. О.*), о. Лев Сілінський передплачував журнал «Житє і слово» – літературно-художній і громадсько-політичний часопис, що

виходив у Львові в 1894–1897 рр. за редакцією Івана Франка. Протягом двох із половиною років цей часопис випускали раз на два місяці, а з липня 1896 р. – щомісяця. Із вісника літератури, історії й фольклору з часом він перетворився на осердя громадського життя Галичини. Варто наголосити, що виходив у світ цей журнал завдяки зусиллям Івана Франка, котрий був не лише редактором, а й коректором, і його дружини Ольги з Хоружинських (1864–1941). Журнал «Жите і слово», як і жіночий альманах «Перший вінок», видавали коштом Ольги Франко. До речі, дружина І. Франка опублікувала в часописі «Жите і слово» кілька фольклорних матеріалів [54]. Такі, скажімо, як легенда «Початок і кінець світа», записана нею в Болехові від дівчини-служниці Марти в 1888 р. і поміщена в кн. 1 журналу за 1894 р. (*книга тут у значенні число. – Д. О.*) [32, с. 49], чи казка «Про царівну, з котрою батько хотів женитися», яку О. Франко записала від служниці Флори із Ляшок Королівських (*нині – с. Заставне у Глинянській міській громаді Львівського р-ну Львівської області. – Д. О.*) у 1894 р. і яка була опублікована в кн. 3 часопису за 1895 рік [32, с. 55–56].

Про те, що о. Лев Сілінський передплачував журнал «Жите і слово», ми дізнаємося із його листа до Івана Франка як до редактора часопису, який надібали серед епістолярної спадщини письменника. Серед численних листів до І. Франка, що опубліковані в мережі інтернет Львівським національним університетом ім. І. Франка, перу о. Лева Сілінського належить всього один [44]. Написаний лист на одному аркуші; почерк розбірливий; чорний туш. Автор пише листа (*фото 7*) по суті, без зайвих вступів. Використовує скорочення: «Ж. і Сл.» – «Жите і Слово»; р. – рік; кн. – книга; п. – повіт; дир. А також – підкреслення однією і двома лініями: «Замість 5.^ї і 6.^ї кн[иг] за р[ік] 1894, котрі мені тепер уже правно належаться, пришліть мені

кни[иги]: 3. і 4.^у за р[ік] 1895 (у цих трьох випадках підкреслення подвійне. – Д. О.)».

Із листа розуміємо, що священник не лише передплачував і читав часопис «Житє і слово», а й відправляв свої дописи до нього. Зокрема, відгукнувся на звернення І. Франка до читачів із приводу усної народної творчості: «Всіх прихильників народної словесності, котрі або мають можливість записувати з уст народу, або мають в руках збірки творів нашої усної словесності, просимо дуже присилати нам свої записи для використання» [90]. Сотрудник Лев Сілінський надіслав зібрані жовнірські пісні* й анекдоти. «Посилаю кілька жом[в]нірських пісень мною і не мною записаних, також два анекдоти», – йдеться в листі. Хоча в звертанні до редактора священник використовує традиційну на той час для Галичини форму «Поважаний Пане редакторе!», а на завершення листа пише: «Лишаюся з належним до Вас поважанєм», у самому ж листі дозволяє собі пожартувати: «Як будуть на що придатні, то надрукуйте де схочете. Колиж Вам не здадуться, то дайте мишам». Та про це тільки так, між іншим, на початку листа. А основна його частина – то вся історія передплати отцем-сотрудником заланівським часопису «Житє і слово», яка свідчить про те, що видавцями практикувалася не лише передплата, а й післяплата. «Я був у 1894 р[оці] посліплатником «Ж[итє] і Сл[ово]» і заплатив тоді 4 [дир.] наскільки собі пригадую. Випусків я взяв 4», – констатує о. Лев Сілінський (*підкреслення автора листа. – Д. О.*). Зі змісту листа можемо стверджувати, що написаний він вкінці 1896 або ж на початку 1897 року. Розуміємо, що тільки в цей час, через три роки з початку виходу в світ журналу, о. Лев Сілінський

*Жовнірські пісні – народні пісні суспільно-побутового циклу про вояцьке життя примусово рекрутованих українців до царського та цісарського військ.

надсилає кошти (1 [дир.] за недоплачений 1894 р., за дві книги (числа часопису. – Д. О.) 1895 р. і всі випуски 1896 р., «а остальну суму як передоплату на р[ік] 1897-ий». Таких передплатників-післяплатників, яким, через нестатки, не виходило вчасно розплатитися за журнал, у редакції часопису, ймовірно було чимало. Стає зрозумілим, чому з перших випусків журнал «Жите і слово» «терпів велику матеріальну скруту». «В листі до А. Ю. Кримського від 22 березня 1894 р. Франко бідкався, що фінансове становище журналу аж надто скрутне, що кількість передплатників на новий журнал досягає 160 – ледве половини тієї кількості, яка потрібна на покриття коштів, необхідних для видання журналу», – читаємо у вступній статті до «Жите і слово (1894–1897). Систематичний покажчик змісту», який був виданий у Львові в 1968 р. [25, с. 5–6]. Лев Сілінський свідомий того, що для виходу в світ прогресивного часопису кожна копійка – на вагу золота, тому ні в якому разі не хоче бути в боргах перед видавцями: «Коли б я за 1894 р. був винен більше як 1 [дир.], прошу покрити весь довг, що стоїть». Його детальні розрахунки з оплатою за кожен випуск журналу протягом усіх чотирьох років виходу (1894–1897), які відслідковуємо в листі до І. Франка як редактора, свідчать про отця-сотрудника як про відповідального громадянина й господарника: як тільки у нього появилися кошти, він розплачується з боргами і робить передоплату.

Чи було щось із надісланого о. Левом Сілінським до часопису «Жите і слово» опубліковане на його сторінках, невідомо. У Систематичному покажчику змісту журналу, про який ішлося вище, не знаходимо жодних відомостей про це: не лише в Повному описі-переліку змісту часопису за всі чотири роки його видання, але й в Іменному покажчику не надібали імени Лева Сілінського, як і села Заланів – у Географічному [32]. Але з цього листа робимо висновок, що священник сам збирав фольк-

лор і спонукав до цього інших (бо ж надсилає ним і не ним записані пісні), тобто був, за нинішніми мірками, краєзнавцем. Недаремно його вихованець П. Дубас у своїй краєзнавчій книзі «Брідщина», яку присвятив своєму наставникові о. Леву Сілінському, ще в 1967 р. дає досить оригінальне, як на мене, визначення слова краєзнавець, якого називає регіональним істориком: «Дехто думає, що регіональні історики – «то якісь невинні диваки». Але ці «диваки» збирають зерно по зерні з нашої історії, наших традицій і таким чином пропагують любов до своєї батьківщини» [74]. І таким «невинним диваком» був якраз Лев Сілінський.

Отже, вкінці XIX–на початку XX ст. греко-католицьке духовенство мало неабиякий авторитет серед народу. Для економічного, духовного і культурного розвитку кожного населеного пункту, було надзвичайно важливо мати мудрих, прогресивних, освічених священника, вїйта і управителя школи. Саме вони так чи інакше впливали на розвиток як місцевого населення, так і суспільства як такого. Лев Сілінський був одним із тих прогресивних священників, які в цей історичний період, душпастирюючи на парафіях Львівщини і Станіславівщини, зумів прищепити своїм парафіянам любов до рідної землі, усвідомити надважливість для майбутнього української нації мати свою державу, берегти й розвивати свою мову, всіляко підтримувати українські видання, українську кооперацію тощо задля економічного розвитку. Священник, батько і державник водночас. Був обраний першим українським вїйтом. Усвідомлюючи важливість довіри парафіян і своїх безпосередніх дій на цьому пості, Лев Сілінський робив усе для того, щоб його виборці виконували всі свої обов'язки, які перед ними ставила Українська держава. Опікуючись здібними дітьми з бідних селянських сімей, свої вміння турбуватися про ближніх і прагнення соціальної справедливості вдало передавав як своїм дітям, так і парафіянам.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 201. – Оп. 1в. – Спр. 2950. – 46 арк.
2. ЦДАІЛ України. – Ф. 201. – Оп. 2а. – Спр. 1963. – 45 арк. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsdial.archives.gov.ua/pdf/F.%20201%20op.%202%20a.pdf>.
3. ЦДАІЛ України. – Ф. 201. – Оп. 5. – С. 91 (Іменний покажчик) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsdial.archives.gov.ua/pdf/F.%20201%20op.%205.pdf>.
4. ЦДАІЛ України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 4303. – 24 арк.
5. Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 66. – 540 арк.
6. ДАІФО. – Ф. 631. – Оп. 8. – Спр. 75. – 309 арк.
7. ДАІФО. – Ф. 631. – Оп. 8. – Спр. 173. – 604 арк.
- 7-а. ДАІФО. – Ф. 631. – Оп. 8. – Спр. 174. – 298 арк.
8. ДАІФО. – Ф. 631. – Оп. 8. – Спр. 175. – 244 арк.
9. ДАІФО. – Ф. 831. – Оп. 8. – Спр. 173. – 603 арк.
10. Автобіографія Надії Львівни Трегер / Рукопис (укр., рос.) // Родинний архів Трегерів. – 2 арк.
11. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Том II. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. – 900 с.
12. Андрусак М. М. Національний солідаризм по-галичанськи / Михайло Андрусак // Галичина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.galychyna.if.ua/publication/ukrainism/nacionalnii-solidarizm-po-galichanski/print.html>.
13. Аркуша О. Г. Анджей Потоцький: Біографія політика на тлі українсько-польських відносин. Частина II: Галицький намісник / Олена Аркуша. – Вісник Львів. ун-ту, 2010. – Вип. 45. – С. 169–282.
14. Арсенич П. І. Греко-католицькі священики в національних змаганнях українців Галичини / Петро Арсенич // Нова Зоря. – 1991. – Ч. 5–6. – С.
15. Архівна довідка, видана Львівським обласним державним архівом 7 квітня 1952 р. / Машинопис (рос.) // Родинний архів Трегерів. – 1 арк.
16. Блажейовський Д. Т. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944): Адміністрація і Парохії / Дмитро Блажейовський. – Львів-Київ: КМ Академія, 2004. – Т. 1. – 1004 с.
17. Блинда Н. В. Дерево роду / Надія Блинда. – Львів, 2003. – 43 с. + 38 с. іл. «Сімейний фотоальбом роду Головацьких».

18. Богачевська-Хомяк М. Д. Громада–єпископ–Церква: Константин Богачевський і становлення української католицької митрополії в США / авториз. переклад з англ. Романа Скакуна. – Львів: Український католицький університет, 2021. – 520 с.

19. Богачевський Д. С. На возі і під возом: спомини галицького адвоката / Данило Богачевський. – Торонто: Добра книжка, 1976. – 141 с.

20. Бойцан В. В. Просвітницька діяльність греко-католицьких священиків на Прикарпатті в ХІХ ст. / Володимир Бойцан // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kalusz.io.ua/s190662/volodimir_boycan_prosvitnicka_diyalnist_greko-katolickih_svyashchenikov_na_prikarpatti_v_hih_st.

21. Бордун М. Д. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині ХVІІІ в. / Меланія Бордун // Записки НТШ. – Львів. – 1912. – Т. СХІ. – Кн. ІІІ. – С. 39–90; [продовження]: Матеріяли – документи // Там само, т. СХ, кн. ІV, с. 55–100; З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій пол. ХVІІІ в. (На основі візитацій М. Шадурського 1759–1763) // Там само. Праці Історично-філософ. секції. – Львів. – 1924. – Т. СХХХІV–СХХХV. – С. 137–60.

22. Боровкова І. Місія – бути поруч. Капелани понад 10 конфесій обговорили найбільчіші питання служіння поряд із захисниками / Ірина Боровкова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3930/188/186167/>.

23. Борчук С. М., Дрогобицька О. Я. Громадська діяльність духовенства Бойківщини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) / Степан Борчук, Оксана Дрогобицька // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/87/82>.

24. Гук В. Ю. Святиня крізь століття: історія церкви Параскеви у с. Церківна / Василь Гук. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. – 472 с.

25. Гуменюк М. П. «Жите і слово» – прогресивний український журнал / Михайло Гуменюк // «Жите і слово» (1894–1897). Систематичний покажчик змісту. – Львів. – 1968. – 87 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://labs.lnu.edu.ua/folklore-studies/wp-content/uploads/sites/3/2016/02/Zhytje_i_slovo%20\(1894-1897\)_Systema-tych_nuj_pokaz-hchyk_zmistu_Lviv,1968.pdf](http://labs.lnu.edu.ua/folklore-studies/wp-content/uploads/sites/3/2016/02/Zhytje_i_slovo%20(1894-1897)_Systema-tych_nuj_pokaz-hchyk_zmistu_Lviv,1968.pdf).

26. Гуцуляк М. В. Чи сказав правду вітер?..: Спомини, писані в Канаді понадвечір життя / Михайло Гуцуляк // Гол. ред. С. Головка – Київ: Либідь, 1996. – 192 с.

27. Делятинський Р. І., Гоголь В. В. Душпастирська та громадська діяльність о. Гната Рожанського / Руслан Делятинський, Василь Гоголь // Калуські історичні студії. Т. 7. Збірник наукових статей / упоряд. та відп. наук. ред. І. М. Тимів. Заг. ред. О. М. Мальярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2023. – 300 с.

28. Довідка, видана Трегер Надії Львівні Відділом народної освіти Кутського виконавчого комітету Кутської районної ради депутатів трудящих Станіславської області 4 лютого 1953 р. / Рукопис // Родинний архів Трегерів. – 1 арк.

29. Довідка, видана Трегер Надії Львівні Районним відділом народної освіти Виконавчого комітету Калуської районної ради депутатів трудящих Станіславської області 10 березня 1953 р. / Рукопис (рос.) // Родинний архів Трегерів. – 1 арк.

30. Дрогобицька О. Я. Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина XIX–30-ті рр. XX ст.): курс лекцій / Оксана Дрогобицька. – Івано-Франківськ, 2015. – 115 с.

31. Жерела до історії України-Руси. – Львів, НТШ, 1895. – Т. IV. – 412 с.

32. «Жите і слово» (1894–1897). Систематичний покажчик змісту. – Львів. – 1968. – 87 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://labs.lnu.edu.ua/folklore-studies/wp-content/uploads/sites/3/2016/02/Zhytje_i_slovo%20\(1894-1897\)_Systematychnyj_pokazhchyk_zmistu_Lviv,1968.pdf](http://labs.lnu.edu.ua/folklore-studies/wp-content/uploads/sites/3/2016/02/Zhytje_i_slovo%20(1894-1897)_Systematychnyj_pokazhchyk_zmistu_Lviv,1968.pdf).

33. Золочів/Złoczów. Абитуриенты/Ibinuryenci, 1889. – Світлина // Родинний архів Трегерів.

34. Калуський капелан їде на передову – потрібна допомога // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/category/all/2022/02/22/130931/view>; Капелан збирає допомогу для воїнів з Пійла та Довгого-Калуського // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/category/all/2022/12/02/138896/view>.

35. Книга протоколовъ предбрачныхъ въ Подгоркахъ. 27 січня 1926–28(9) січня 1928 // Архів церкви Стрітєння Господнього (Калуш, Підгірки). – 196 с.

36. Когут М. С. Згадаймо Рожанського Гната... / Микола Когут // Дзвони Підгір'я. – 2014. – №№ 1–2. – С. 16.

37. Когут М. С. Підгірки минуле і сучасне / Микола Когут. – Дрогобич, 2000. – 162 с.; Когут М. С., Каблак П. М. Копанки: історія села, долі людей / Микола Когут, Павліна Каблак. – Калуш: Копіцентр, 2010. – 148 с.; Когут М. С., Прокопів Л. П. Загір'я: сторінки

історії / Микола Когут, Лілія Прокопів. – Калуш: Копі-центр, 2013. – 120 с.

38. Комарницький Я. М. Роль Василя Мудрого в проведенні політики «нормалізації» українсько-польських відносин (1935–1939) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Ярослав Комарницький. – 2008. – № 17. – С. 205 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/17/250_Komar_nyckyj.pdf.

39. Костишин А. В. Історія церкви Святого Архистратига Михаїла в Калуші / Андрій Костишин. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 124 с.

40. Купчик Л. С. Наталія Кобринська – зачинателька жіночого руху (8.06.1855–22.01.1920 рр.) / Лідія Купчик // Патріярхат. – 2015. – Ч. 3. – С. 23–25.

41. Курилець Т. «Перша причина бідності – це неорганізованість», – Митрополит Андрей Шептицький / Тарас Курилець // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://antikor.com.ua/-artic-les/39533persha_prichina_bidnosti_tse_neorganizovanistj_mitropolit_andrej_sheptsjkijskij/print.

42. Лебедович І. Т. Полеві духовники УГА: у 45 річчя участі у Визвольних Змаганнях / Іван Лебедович. – 1963. – Вінніпег: видав о. Іван Лебедович. – 325 с.

43. Левицький К. А. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 / Кость Левицький // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstor.com/ukrstor/levizkij-politdumki08-49.html>.

44. Листи до Франка. – Папка 1610. – С. 431–432 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://franko-letters.lnu.edu.ua/1610.htm>.

45. Максимів О. В. Історичний розвиток Рожнятівського деканату Львівської архієпархії Греко-Католицької Церкви (1907–1946) / Оксана Максимів // Магістр. р-та на здобуття осв.-кваліф. рівня «магістр» за спец. 041 «Богослов'я» / наук. кер. канд. іст. наук Маслій О. Д. – Івано-Франківськ, 2024. – 161 с.

46. Маринович М. Ф. О квестії соціальній / Мирослав Маринович // Патріярхат. – 2015. – Ч. 4. – С. 4.

47. Мельник Д. Г. Церква в Петранці: історія і сучасність / Дарія Мельник. – Івано-Франківськ: Нова Зоря. – 2017. – 220 с. + 48 с.

48. Мельник Д. Г. Ярослав Дякон: тернова доля галицького інтелігента / Дарія Мельник. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – 176 с. + 40 с.

49. Мизак Н. С. Духовенство Української греко-католицької церкви в боротьбі за національно-культурну ідентифікацію Східної Галичини в ХІХ–на початку ХХ століття: історія і сучасність / Нестор Мизак // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sober-way-of-life.org.ua/index.php/xix-stolittia/87-2009-10-25-10-16-39>.

50. Мисак Н. Ф. Як українські інтелектуали відпочивали в Карпатах понад 100 років тому / Наталія Мисак // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/iak-ukrayin-ski-inte-lektuali-vidpochivali-v-karpatakh-ponad-100-rokiv-tomu/>.

51. Міжвоєнне село Західної України: соціум, господарство, духовність / Р. О. Гусак, Н. Ж. Коростіль, О. М. Малярчук (кер. авт. кол.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 308 с.

52. Міжнародна конференція кооператорів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vetuniver.lviv.ua/90-news/1504-mizhnarodna-konferentsiia-kooperatoriv.html>.

53. Наталія Кобринська. Перша феміністка у Болехові. Культурний маршрут // ART Персона // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=nJG8UZSYX2Q>.

54. Нижник О. А. 8 цікавих фактів про Ольгу Франко з Хоружинських / Ольга Нижник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://frankovi.com.ua/8-tsikavyh-faktiv-pro-olgu-franko-z-horuzhynskyyh>.

55. Олійник В. В. Священик, якого любило село / Василь Олійник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vistikalush.com.ua/articles/category/society/2014/02/14/8301/view>.

56. Ониськів Д. Г. Отець Андрій Стадник: священник без парафії, батько «Рути» і «Бистрого» / Дарія Ониськів // Нова Зоря. – 2014, 25 квіт. – Ч. 17. – С. 6.

57. Ониськів Д. Г., Ониськів М. І. Читальня «Просвіти» в Петранці / Дарія Ониськів, Марта Ониськів // Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, документів і матеріалів, присвячений 150-річчю створення товариства «Просвіта» / За заг. ред. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 188–204.

58. Ониськів Д. Г. Просвітянська діяльність священників у Петранці / Дарія Ониськів // Нова Зоря. – 2020, 14 трав. – Ч. 18. – С. 4.

59. Ониськів Д. Г. 70 років тому Любомир Дякон танцював із всесвітньо відомою Дарією Демків / Дарія Ониськів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2019/12/07/104924/view>.

60. Ониськів Д. Г. Щира й непохитна віра о. Дениса Лукашевича / Дарія Ониськів // Нова Зоря. – 2024, 11 лип. – Ч. 27. – С. 3.

61. Ониськів М. І. Фонд допомоги вдовам і сиротам греко-католицьких священників: заснування та функціонування на початку діяльності / Марта Ониськів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2018. – № 31. – С. 50–67.

62. Повідомлення // Зап. 31.03.2016 р. Дарією Ониськів від Бойко Любови Іванівни, 1973 р. н., наукової співробітниці Музею-оселі родини Івана Франка (Калуш), уродженки с. Вістова Калуського р-ну Івано-Франківської обл. // Архів авторки. – Зошит № 6. – 140 с.

63. Печерський А. Зимовий похід – український досвід перемог узимку / Антон Печерський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2022/12/07/zymovuj-pohid-ukrayinskyj-dosvid-peremog-uzymku/>.

64. Посвідка Цищори Віктора Федоровича і Цищори Степанії Михайлівни. Кобаки, 17 серпня 1946 р. / Рукопис // Родинний архів Трегерів. – 1 арк.

65. Послання Блаженнішого Любомира до священників, дияконів та семінаристів з нагоди проголошення 2009 року Роком християнського покликання з особливим наголосом на священничому покликанні. – Київ: Вид-во «Друкарські куншти», 2009. – 12 с.

66. Розповідь // Зап. 25.11.2024 р. Дарією Ониськів від Терлецької (Трегер) Романи Романівни, 1975 р. н., кравчині верхнього одягу, жительки с. Сваричів Калуського р-ну Івано-Франківської обл. // Архів авторки. – Зошит № 25. – 135 с.

67. «Роль священника у суспільстві сьогодні є незамінною», – Мирослав Маринович // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ugcc.ua/data/rol-svyashchennyka-u-suspilstvi-sogodni-e-nezamin-noyumuoslav-marynovych-4684/>.

68. Руско Н. М. Церковно-релігійне життя Калущини: аналіз минулого та сучасний стан / Надія Руско // Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, присвячений 580-й річниці першої письмової згадки про Калуш / відп. ред. і упоряд. І. Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – С. 65–72.

69. Садова Л. Перша Українська жіноча гімназія у Львові / Лідія Садова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://photo.lviv.in.ua/persha-ukrainska-zhinocha-himnaziia-u-lvovi>.

70. Спогади // Зап. 14.11.2024 р. Дарією Ониськів від Бойковича Ігоря Івановича, 1956 р. н., пенсіонера, художника, лауреата премії ім. І. Рубчака (2024 р.), жителя м. Калуш Івано-Франківської обл. // Архів авторки. – Зошит № 6. – 140 с.

71. Спогади // Зап. 26.03.2017 р. Дарією Ониськів від Дякона Любомира Романовича, 1935–2023, м. Стрий Львівської обл. // Архів авторки. – Зошит № 6. – 140 с.

72. Спогади // Зап. 25.11.2024 р. Дарією Ониськів від Трегер (Волошук) Петрунелі Василівни, 1951 р. н., пенсіонерки, жительки с. Сваричів Калуського р-ну Івано-Франківської обл. // Архів авторки. – Зошит № 25. – 135 с.

73. Спогади // Зап. 28.12.2024 р. Дарією Ониськів від Трегера Любомира Романовича, 1973 р. н., підприємця, жителя с. Сваричів Калуського р-ну Івано-Франківської обл. // Архів авторки. – Зошит № 25. – 135 с.

74. Стрільчук В. М. Поручник УГА Павло Дубас – творець історії брідської землі / Василь Стрільчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ji.lviv.ua/n69texts/Strilchuk_Poruchnyk_Dubas.htm.

75. Ступарик Б. М. Церква і розвиток шкільництва в Галичині / Богдан Ступарик // Нова Зоря. – 1994. – Ч. 17. – С. 6.

76. Сьогодні виповнюється 210 років з дня народження Антіна Могильницького // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2021/03/03/sogodni-vupovnyuetsya-210-rokiv-zdnya-narodzhennya-antina-mogylnyczkogo/>.

77. Тебешевська О. С. «Просвіта» Голиня: від витоків до сьогодення // Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, документів і матеріалів, присвячений 150-річчю створення товариства «Просвіта» / За заг. ред. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 173–187.

78. Тимів І. М. Калуш: історія в документах. Зб. док і матер. / Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2007. – 144 с.

79. Тимів І. М. Створення та діяльність філії товариства «Просвіта» в Калуші у передвоєнний період 1903–1913 рр. / Іван Тимів // Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, документів і матеріалів, присвячений 150-річчю створення товариства «Просвіта» / За заг. ред. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 77–97.

80. Тимів І. М., Андрійчук Л. І. Калущина в період німецької окупації 1941–1944 рр. Збірник документів і матеріалів / Іван Тимів, Людмила Андрійчук // Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2024. – 334 с.

81. Томашівський С. Т. Народні рухи в Галицькій Русі в 1648 р. / Степан Томашівський. – Львів: вид. НТШ, 1898. – 139 с.

82. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ ст. Документи і матеріали. Т. І. Кн. 2 (1929–1939). Відповідальний редактор професор Микола Когутяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.xlibx.com/4politologiya/195861-67-ukrain-skiy-nacionalno-vizvolniy-ruh-prikarpatti-stolitti-doku-menti-materiali-tom-kniga-1929-1939-vidpovidal.php>.

83. У Кропивнику випадково знайшли ікону Матері Божої, сховану від «совітів» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/category/all/2024/11/01/158581/view>.

84. Хроніка // Львівсько-архієпархіальні відомости. – 1919, 20 січ. – Ч. І. – с. 8 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sheptytsky.com.ua/lvivski-arhyueparhialni-vidomosti-1919-1920-roky/>.

85. Цей день в історії Прикарпаття. 29 червня // Галицький кореспондент // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gkpress.if.ua/x22573/>.

86. Чорній П. Ставлення жителів Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) до твореного ними поліетнічного та мультикультурного простору / Петро Чорній // Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/601-petro-chorniy-stavlennia-zhyteliv-halychyny-mizhvoiennoho-periodu1919-1939-rr-do-tvorenogo-nummy-polietnichnoho-ta-multykulturnoho-prostoru>.

87. Чорновол І. П. 199 депутатів Галицького сейму / Ігор Чорновол. – Львів: Тріада плюс, 2010. – 224 с.

88. Шанківський Л. П. Стрий під чорним орлом Габсбургів 1772–1918 рр. / Лев Шанковський (Шанківський) // Зміст. – 2012. – Ч. 70 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n70texts/Shankivskij_Stryj_pid%20chornym_orlom.htm.

89. Шкільництво і виховання молоді – славна традиція Василянського Чину // Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://collegium.osbm.info/about/history.html>].

90. Шологон Л. І. Літературне та наукове життя Галичини на сторінках часопису «Житє і слово» / Лілія Шологон // Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5092.html>.

91. Legitymacja urzednicza dla P. Michala Tregera // Numer Legitymacji 62/34. – 1.01.1934.

92. Stanisławów // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. – Warszawa: Druk «Wiek», 1890. – Т. XI. – 960 s.

*Dariia Onyskiv,
Kalush City*

Lev Silinskyi – a worthy representative of the nationally conscious Greek Catholic clergy of Halychyna of the late 19th–first half of the 20th century

***Abstract.** The article analyzes the important role of the Greek Catholic clergy in society in different historical periods. The life path of the priest Lev Silinskyi (1870(1871)–1955) – an active public figure, who in the first half of the 20th century performed his priestly duty in the Kalush region for more than three decades (the village of Petranka (1919–1930) and the village of Vistova (1930–1955)) is highlighted. Based on materials from the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, the State Archive of Ivano-Frankivsk Oblast, shematisms, family archives, and memories of relatives, his priestly activity in the Stanislaviv and Lviv regions since receiving the priesthood in 1894 has been traced. Based on the memories of contemporaries of the priest Lev Silinskyi and historiographical sources, the active public activity of the parish priest in the Kalush district has been analyzed. A letter from the priest Lev Silinskyi to Ivan Franko (1856–1916), written by him at the end of the 19th century, has been examined.*

***Key words:** the priest Lev Silinskyi, Greek Catholic priest, church, Greek Catholic Church, Ukrainians, Ukrainian national movement, first Ukrainian mayor, parliamentary elections, UNDO (Ukrainian National Democratic Union), «Prosvita», Ivan Franko, letter.*

Духовенство на теренах південно-західної Калущини: просопографічний колективний портрет (1907–1946 рр.)

Анотація. У статті розглядається колективний портрет духовенства на теренах південно-західної Калущини Львівської Архиепархії Греко-католицької церкви протягом 1907–1946 рр. На основі матеріалів Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО), шематизмів, краєзнавчих матеріалів висвітлено біографічні відомості про священників та їхню діяльність на парафіях. Розкрито ключову роль Церкви у розвитку парафіяльних спільнот, які у той час належали до Калуського повіту.

Ключові слова: Церква, парафія, Калущина, єпископ, декан, віцедекан, парох, сотрудник, парафіяльна мережа.

Ми живемо в часі глобальних змін, конфліктів, які торкаються не тільки суспільно-політичного життя, але й життя Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ, ГКЦ). Сьогодні, коли для українського народу настали важкі часи, коли він проживає період жорстокої війни з боку росії, Церква молиться й підтримує українців.

У своєму зверненні до вірних 29 серпня 2023 р. Блаженніший Святослав Шевчук, Глава і Отець УГКЦ, нагадав: «УГКЦ завжди була матір'ю й вчителькою свого народу, завжди його обороняла, завжди залишалася його голосом перед могутніми світу цього, завжди була державотворчою – підтримувала національно-визвольні змагання свого народу, за них разом із народом терпіла концтабори, тюрми, жорстокі тортури, навіть смерть». Духовний лідер також зазначив: «Ми пережили воскресіння нашої свободи та незалежності. І сьогодні нам, спадкоємцям славних наших попередників, випала доля і завдання не

тільки воювати за нашу свободу на полі бою з російським агресором, а й відстоювати правду на інформаційному фронті» [4-а].

Протягом історії існування УГКЦ, крім страждання, також переживала розвиток і розквіт, адже мала добрих очільників, які дбали про неї й старалися вивести на високий рівень.

В основі дослідження – архівні документи, історіографічні джерела. Інформаційно-статистичні довідники – шематизми, краєзнавчі розвідки тощо.

Іншим важливим інформаційним джерелом є англомовний довідник «Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944)» у двох томах авторства о. Д. Блажейовського [4]. Це науково-довідкове видання побудовано за проблемно-хронологічним принципом. Праці Д. Блажейовського закладають основу «каталогу» та дозволяють простежити основні етапи життєпису більшості представників духовенства. Інформаційний потенціал шематизмів дає змогу реконструювати біографічні відомості про священників: прізвище та ім'я, рік народження, рік рукоположення на пресвітера та шлюбний стан (одружений, celibe, вдівець), душпастирські посади з дотриманням їх ієрархічності (єпископи, члени капітули, консисторії, церковного суду, декани, віцедекани, парохи, сотрудники, катехити, капелани, монахи, монахині), географічні координати (місце служіння відповідно до церковного та державно-політичного й адміністративно-територіального поділів).

Для висвітлення теми авторка дослідила матеріали Державного архіву Івано-Франківської області [1]. Не оминула і методологію та методику проєкту біографічного словника духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) митрополії ГКЦ-УГКЦ (1885–2020) цілої когорти науковців, серед яких Руслан Делятинський, Олег Єгрешій, Ольга (с. Андрея) Маслій, Тарас Галян, Андрій Гресько, Роман Саган [4-б, с. 183–312].

Серед історико-краєзнавчих досліджень при опрацюванні матеріалу використовувалися розвідки Дарії Мельник «Церква в Петранці: історія і сучасність» [6], а також Галини Фреїшин «Отець Василь Костюк – вірний слуга Божий і просвітитель українського народу» [11].

Душпастирями на землях південно-західної Калущини зазначеного періоду були такі священники:

Бабій Володимир (1888–19.09.1947) – син Григорія. Навчався у Львівській гімназії. Іспит зрілості склав у 1908 р. [18, с. 390]. Рукоположений 1913 р. Одружений. З 1913 по 1916 рр. був асистентом декана о. Юліана Твардієвича в с. Лоп'янка Долинського повіту. Також з 1913 по 1915 рр. – сотрудник у с. Дубравка Журавенського деканату. З 1916 по 1918 рр. – асистент пароха у с. Перегінсько Долинського повіту. З 22.10.1945 по 4.06.1916 рр. – адміністратор церкви у с. Чертіж Журавенського деканату. У 1924–1925 рр. – адміністратор церкви с. Суходіл Долинського повіту. З 1925 по 1938 рр. – парох с. Лдзяне Калуського повіту. З 1938 по 1940 рр. – парох в м. Пустомити Львівського повіту. У 1940 р. о. Володимир був заарештований [4, с. 18], а в кінці травня 1941 р., згідно з постановою судової трійки Управління народного комітету державної безпеки Львівської області, його разом із сім'єю було виселено на спецпоселення до Красноярського краю із конфіскацією майна [28, с. 20]. Що стало підставою для виселення достеменно невідомо. Спочатку направлений на поселення в Рибинський район (Красноярський край), а в липні 1942 р. – мобілізований в Усть-Єнісейський р-н Таймирської автономної округи, у Толстоносовський рибгосп. У липні 1947 р. разом із родиною та синами переїхав у м. Мінусинськ Красноярського краю, де й помер від малярії [4, с. 18].

Бачинський Степан (18.02.1902–19.05.1972) [4, с. 22]. Народився у с. Довжанка Тернопільського повіту. Син о. Лева (1864–23.03.1922), пароха в с. Довжанці, та Неоніли (Лопатинської). У 1912 р. закінчив народну школу в рідному селі. Тернопільську гімназію – у 1923 р. [20, с. 290]. Під час Першої

світової війни навчався вдома. У 1918 р. після успішного складання іспитів був прийнятий до шостого класу Рогатинської гімназії. У 1919 р. записався до УГА. Служив у кавалерії. Цього ж року склав іспити за шостий клас навчання і вступив до артилерійської старшинської школи в с. Руштин біля Скали. Після відступу за р. Збруч перебував у с. Безносківці біля Кам'янець-Подільського. Захворів на плямистий тиф. Опісля був направлений в артилерійську майстерню третьої бригади Червоної Української Галицької армії. Пізніше переведений до кавалерійського підрозділу Червоної армії, де служив до 1921 р. У 1922 р. пішов у 8 клас гімназії. 4 червня склав іспит зрілості. Був два роки дома, допомагав братам у навчанні. З 15 жовтня 1925 по 26 червня 1929 рр. навчався у Львівській семінарії. 23 березня 1930 р. прийняв дияконські свячення. Рукоположений у сан священника 30 квітня 1930 р. з рук єпископа Микити Будки [25, с. 207]. З 1930 по 1931 рр. – він адміністратор церкви у с. Камінь Калуського повіту. У 1931–1943 рр. – асистент пароха у м. Бережани та катехит при гімназії. З 1943 по 1944 рр. у цьому ж місті був парохом. З 1945 по 1949 рр. проживав у Німеччині. У 1949–1972 рр. – у США. 19 травня 1972 р. о. Степан помер у м. Сент-Клер. Похований у м. Рочестер на цвинтарі Гробу Господнього.

Бемко Теофіл (10.11.1902–21.05.1982). Народився у с. Козова Бережанського повіту. Син Лаврентія й Аполонії. Навчався в Бережанській початковій школі. У 1917 р. вступив до Бережанської гімназії. З 1918 р. служив в УГА. У 1920 р. повернувся додому, а в 1921 р. вступив до 6 класу Бережанської гімназії, яку закінчив 1924 р. [20, с. 290]. 24 червня 1924 р. склав іспит зрілості. Під час навчання був провідником Бережанського осередку «Пласт». Після гімназії навчався у Львівській семінарії. 30 червня 1931 р. здобув ступінь магістра історії після навчання на гуманітарному факультеті Варшавського університету. Працював учителем історії в гімназії ім. Міцкевича у м. Варшава. Одружений [27, с. 70]. Дияконські свячення отримав 1 січня 1933 р., ієрейські – 8 січня 1933 р. у м. Львів з рук єпископа Микити Будки. З 1933 по 1935 рр. був адміністратором

церкви у с. Вибранівка. З 1935 по 1936 рр. – парохом у с. Петранка Долішня. З 1936 по 1939 рр. він – адміністратор у с. Берлоги. Заснував у цьому селі читальню «Просвіта», кооператив. Був переслідуваний польською владою через те, що відмовлявся вести Метрики їхньою мовою. Двічі був заарештований і засуджений до десяти місяців в'язниці. Перед Другою світовою війною змушений переховуватися. У 1940 р. разом із німцями-репатріантами виїхав на територію Генерал-губернаторства «Польша» та перебував шість місяців у таборах переселенців: Вальдгорст, Лодзь, Кіршберг. У м. Лодзь з дозволу місцевого єпископа був священником у таборі. Після повернення о. Теофіла було призначено вчителем в с. Райське Сяноцького повіту. З 1942 по 1944 рр. був адміністратором в с. Куропатники. У 1944 р. виїхав з парафії. До квітня 1945 р. перебував на парафії у с. Нижня Лукавиця. З 1945 р. служив у с. Бірки. Пізніше душпастирював у с. Брюховичі біля м. Львів. Через підтримку контактів із греко-католицькими позбавлений парафії. Працював вантажником, а потім ліфтером на м'ясо-комбінаті. У 1972 р. вийшов на пенсію. Служив підпільно у с. Брюховичі, а також для місцевих греко-католицьких монахинь. Часто о. Теофіла викликали на допити в КДБ. Помер у селищі Брюховичі. Похований у м. Львів на Янівському цвинтарі.

Богачевський Сильвестр (1858–18.05.1914) [4, с. 48]. Рукоположений 1882 р. [17, с. 451]. Одружений. Священничий рід о. Сильвестра Богачевського мав чотиристалітню традицію [2, с. 39]. За шематизмом Д. Блажейовського, з 1881 по 1883 рр. о. Сильвестр Богачевський був асистентом пароха у с. Сушно Радехівського повіту, із 1882 по 1883 рр. – тимчасовим адміністратором церкви у с. Новий Витків Радехівського повіту [4, с. 48], із 1883 по 1887 рр. – адміністратором церкви у с. Манаїв Зборівського повіту, а з 1887 по 1894 рр. – парохом у цьому ж селі. Данило Богачевський у книзі споминів зауважує, що портрет батька мали б помістили поміж портретами засновників читальні «Просвіта», що у с. Манаїв [2, с. 7]. З 1894 по 1897 рр. священничі обов'язки о. Сильвестр виконував у с. Любинці Стрийського повіту, брав активну участь у суспільному житті.

З 1897 по 1908 рр. був парохом у с. Побук того ж повіту, що за п'ять-шість кілометрів від с. Любинці. Парафія у с. Побук складалася з трьох сіл: Побук, Тишівниця, Межиброди. Це була дуже маленька гірська парафія, до якої належало 45 гектарів лісу. Окрім невеликої платні з релігійного фонду, саме ліс, пасіка й сад були головними джерелами доходів священничої сім'ї. У цей час, коли о. Сильвестр Богачевський був парохом у с. Побук, його сини Константин (пізніше Кир Константин) і Володимир ходили до польської гімназії в м. Стрию [2, с. 9]. З 1901 по 1906 рр. о. Сильвестр Богачевський був заступником декана Болехівського деканату, а з 1906 по 1908 рр. – деканом Любинецького деканату. З 1908 по 1911 рр. він – парох у с. Красна (нині – с. Красне Перегінської селищної територіальної громади Калуського району), що межувало із с. Петранка. На той час у с. Красна ще не було ані Народного дому, ані читальні. Біля церкви був великий і гарний шкільний будинок. З 1911 до травня 1914 рр. о. Сильвестр Богачевський був парохом у с. Петранка Долишня [4, с. 48]. Як згадує Данило Богачевський, Петранка у порівнянні з попередніми парафіями, у яких був раніше парохом його батько, було досить великою парафією [2, с. 44]. Відповідно до метричних книг, перше хрещення в с. Петранка о. Сильвестр зареєстрував 20 березня 1911 р. [6, с. 115]. Перший шлюб, який був уділений отцем, зафіксований 2 травня 1911 р. [6, с. 115]. За спогадами одного із семи його синів Данила, о. Сильвестр Богачевський помер у цьому селі на 55 році життя – на атаку в серці [2, с. 7]. Похорон відбувся 21.05.1914 р. Хоронив пароха Рожнітівський декан о. Юліан Твардієвич [6, с. 115]. Отець Сильвестр Богачевський був дуже відповідальним й люблячим батьком. Сам навчав дітей: читав їм лекції вдома, перед тим, як відправити до гімназії в м. Стрий чи м. Львів. Один із його синів увійшов в історію як перший митрополит українських поселенців в Америці. Досягнув великих успіхів і на духовній, і на громадській нивах [9, с. 276]. Саме о. Константину Богачевському після смерті батька було доручено адміністрацію парохії в с. Петранка [2, с. 51]. Данило, син о. Сильвестра Богачевського, у 1907 р. коли був ще гімназистом, брав участь у маніфестації, що відбулася у м. Львові з нагоди

Хмельниччини. Через рік разом з іншими проявив свою патріотичну позицію, вимагаючи квиток у залізничній касі українською мовою. У с. Петранка входив до складу ловецької спілки у ролі секретаря [2, с. 48]. У 1911 р. ходив по селах агітувати напередодні виборів до парламенту, підпорядковуючись тодішньому голові Калуського повіту Івану Куровцю [2, с. 47]. Під час Першої світової війни записався до лав Українських Січових Стрільців. Був членом УГА. Входив до ОУН [2, с. 122]. Рятуючись від радянської влади, емігрував до Північної Америки. Очолював осередки наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) в Філадельфії (США) [6, с. 118]. Донька Данила Богачевського – Марта Богачевська-Хомяк – написала книгу про свого рідного дядька митрополита Константина Богачевського. Першою висвітлила тему українського жіночого руху в дослідженні «Біле по білому. Жінки у громадському житті України 1884–1939». Була нагороджена премією Барбари Гелд Асоціації славісток США (1988) і премією Фундації Антоновичів (1989), у 2006 р. – Орденом княгині Ольги III ступеня [6, с. 118].

Богачевський Константин (17.06.1884–06.01.1961) – син о. Сильвестра Богачевського. Народився у с. Манаїв Золочівського повіту, нині Тернопільського району Тернопільської області. Навчався на богословському факультеті Інсбруцького університету в Австрії в 1905–1910 рр. Після ієрейських свячень, які відбулися 1909 р. [17, с. 451], був префектом, а потім духівником у Львівській семінарії, референтом Львівської консисторії [6, с. 119]. Після передчасної смерті батька о. Сильвестра Богачевського в травні 1914 р. о. Константин був призначений парохом у с. Петранка Долишня. Згідно з записами в метричних книгах, 11 травня 1914 р. хрещення реєстрував о. Сильвестр, а 17 травня одну із петранківських пар вінчав о. Константин [6, с. 118]. У Петранці востаннє хрестив дитину 14 листопада 1915 р. [6, с. 119]. Як подають записи, о. Константин Богачевський був парохом у цьому селі більше року. На початку Першої світової війни, за спогадами Данила Богачевського, рідного брата о. Константина, одного разу до резиденції увійшли російські солдати й сказали, що забирають хату для їхнього

батьошки. Отець Константин відразу звелів принести ключі від церкви й запевнив, що не впустить «батьошки» до храму, хіба що його розстріляють [2, с. 56]. Протягом 1916–1917 рр. служив військовим капеланом 30-го львівського піхотного полку на італійському фронті. За мужність і хоробрість у душпастирській праці, яку проявив під час боїв на фронтових лініях, був нагороджений «Духовним хрестом заслуг» [3]. У 1916–1917 рр. доктор К. Богачевський був військовим куратором. З 1918 р. – віце-ректором Перемишльської духовної семінарії та крилошанином катедрального собору в м. Перемишль (сьогодні м. Пшемисль, Республіка Польща) [6, с. 121]. Коли поляки розпочали репресії проти українців для їх захисту в місті було створено Допомоговий Комітет, головою якого став о. Константин Богачевський. Через це був заарештований і потрапив до польських таборів. Завдяки старанням єпископа Йосафата Коциловського о. Константина Богачевського звільнили [2, с. 74]. Через переслідування з боку польської влади, у 1923 р. виїхав до Риму, а звідти – до США. У 1924 р. отримав сан апостольського екзарха для українців у США. Був титулярним єпископом Амізосу. У 1933 р. організував допомогу для жертв голодомору 1932–1933 рр. від українців, що проживали у США. Після війни став асистентом папського трону (1950 р.), титулярним єпископом Амісуським (1954 р.). У 1958–1961 рр. він – митрополит Філадельфійський ГКЦ [3].

Про діяльність Константина Богачевського як митрополита Філадельфійського пише о. Софрон Мудрий у «Нарисі історії Церкви в Україні»: «Дня 8 травня 1924 р. був назначений П Філадельфійський екзарх для галичан в Америці, в особі Перемишльського крилошанина Константина Богачевського, родом з Манаїва в Галичині. Приймавши управління екзархату серед церковних спорів за маєтки і неодруженість священників, він урешті-решт добився великих успіхів в ділянці духовній і громадській. Заснував цілу сітку парохіяльних шкіл і інституцій. Дочекався заснування двох інших єпархій з єпископами та був учасником заснування 1957 р. окремої митрополії для галичан в Америці, складеної з трьох єпархій. Був першим митрополитом українських поселенців в Америці» [9, с. 276]. Став меценатом

українських установ та науки, преси. Єпископ Константин Богачевський усвідомлював, що українців у США чекає американізація. Розумів, що тільки українська католицька освіта може виховати свідому українську громаду в Америці. Мав надію, що вона буде рушієм до відновлення української землі, на якій діятимуть ті церкви й монастирі, що змушені були припинити свою діяльність. Засновував школи, семінарії та коледжі [6, с. 122]. Помер митрополит Костянтин Богачевський 6 січня 1961 р. у Філадельфії. Там похований. Під керівництвом владики К. Богачевського ГКЦ в США перетворилася в потужний чинник національної консолідації [12]. Діяльність церкви торкалася не тільки духовної сфери, а й зачіпала значно ширші соціальні, культурні проблеми. Осередки греко-католицьких громад перетворювались у пункти надання юридичної, правової допомоги, центри дозвілля української молоді. Діяльність владики дала поштовх до успішного розвитку та зростання Церкви українських емігрантів.

Боднар Антін (1891–дата смерті невідома). Целебс. Рукоположений 1916 р. З 1923 р. був асистентом у с. Нараїв Березанського повіту, а з 1923 по 1931 рр. – у с. Плотича того ж повіту. З 1931 до 1935 рр. був парохом у с. Петранка на Калушині. Перше хрещення ним зафіксоване 30 квітня 1931 р. [6, с. 145], шлюб – у червні також 1931 р. Востаннє дитину хрестив в Петранці 29 березня 1935 р. [6, с. 145]. У 1935 р. о. Антіна направили в с. Городиславичі Бібрського повіту [4, с. 46].

Вацінський Йосиф (1902–дата смерті невідома). Одружений. Рукоположений 1932 р. [25, с. 209]. У 1932–1934 рр. був адміністратором церкви Різдва Христового у с. Берлоги Калуського повіту. З 1935 по 1936 рр. був адміністратором у с. Крушельниця Стрийського повіту, а з 1936 по 1939 рр. – парохом у цьому селі. З 1939 по 1944 рр. – парох у с. Ходовичі Стрийського повіту [4, с. 462].

Глібовицький Ігнатій (1866–1919). Рукоположений 11 листопада 1894 р. [17, с. 455]. Вдівець із 1918 р. У 1895–1896 рр. був асистентом священника у с. Велика Плавуча Бере-

жанського повіту. З 1896 по 1998 рр. – асистентом у с. Підкамінь Бродівського повіту. З 1901 по 1906 рр. виконував священничі обов'язки у с. Лів Жидачівського повіту. З 1906 по 1907 рр. був адміністратором церкви Благовіщення Діви Марії у с. Креховичі коло Брошнева, з 1907 по 1908 рр. був парохом у цьому ж селі. З 1908 по 1918 рр. – парох у с. Опорець Стрийського повіту [4, с. 133]. У 1918 р. служив індивідуальним асистентом священника у с. Кам'янобрід Городоцького повіту. З 1918 по 1919 рр. був парохом церкви Різдва Пресвятої Богородиці у с. Мильне. У цьому ж селі помер.

Дольний Михайло (1888–дата смерті невідома). Одружений. Іспит зрілості склав за власні кошти в Тернополі 1908 р. [18, с. 391]. Рукоположений 1922 р. З 1927 по 1928 рр. був адміністратором парафії с. Рівня коло Рожнітова Калуського повіту [4, с. 90]. Отець мав приятельські відносини з Василем Стефанником. Він сповідав письменника 7 грудня 1936 р. [29].

Іванчук Семен (22.05.1887–24.11.1961). Народився у м. Струсів Тереховельського повіту. У 1906 р. склав іспит зрілості після закінчення Тернопільської гімназії. У 1910 р. закінчив Львівську семінарію. Дияконські свячення отримав 4 лютого 1912 р., ієрейські – 11 лютого 1912 р. [25, с. 213]. Одружений. Крилошанин. У 1913–1918 рр. був катехитом у школі м. Калущ. З 1914 по 1920 рр. – адміністратором церкви Перенесення мощів св. Миколая у с. Петранка Долишня [4, с. 162]. Уперше уділяв Таїнство Хрещення в цьому селі 21 грудня 1915 р., а в лютому 1916 р. – Таїнство Подружжя [6, с. 125]. Був капеланом під час Першої світової війни. У 1920–1937 рр. був парохом у м. Козова Бережанського повіту, у 1937–1944 рр. – у Козлові Тернопільської обл. У 1944 р. деякий час перебував у м. Турка на Львівщині. Після отримання запрошення від апостольського адміністратора о. Петра Вергуна та відпускну грамоту виїхав до Німеччини [4, с. 162]. Тут був душпастирем для українських біженців. У 1950 р. виїхав до США і перебував уже на спочинку. Помер на чужій землі у м. Клівленд. Похований у м. Парма (шт. Огайо).

Каричек Богдан (21.03.1904–23.09.1979). У 1924 р. закінчив Львівську гімназію [20, с. 291]. Одружений. Рукоположений 2 лютого 1930 р. [25, с. 214]. З 1930 по 1933 рр. був адміністратором у с. Ялинкувате Стрийського повіту. У 1933 р. о. Богдан був асистентом у с. Волосянка. У 1934–1936 рр. – адміністратором у с. Козьова Стрийського повіту. Згідно з шематизмами, о. Богдан Каричек був парохом у с. Петранка з 1936 по 1939 рр., а, можливо, до 1944 р. [4, с. 189]. 26 березня 1936 р. він уперше хрестив у цьому селі дитину [6, с. 150]. Перше Таїнство Подружжя уділяв 12 квітня того ж року [6, с. 150]. Через тиск на греко-католицьке духовенство щодо переходу на московське православ'я о. Богдан переїхав у с. Пороги Богородчанського району. Там працював лісничим. Згодом виїхав за кордон. У 1947–1956 рр. проживав у Німеччині й Франції. У 1963 р. переїхав до Канади. За спогадами уродженця с. Петранка Федоріва Миколи Миколайовича, його батько слухав (підпільно) недільні Служби Божі під час трансляцій на радіо «Свобода», які відправляв о. Богдан Каричек [6, с. 152]. У часі перебування за кордоном священник переживав за долю Греко-Католицької Церкви. Підтвердженням цього є переписка із землячкою Марією Бзовою, яка виїхала з Галичини в 1912 р. Вони хотіли бачити ГКЦ на чолі з Блаженнішим Патріярхом Йосипом Сліпим. Отець переживав через те, що в суспільстві панує незгода, а переважно в церковних кругах. Також через те, що молодь переманюють інші Церкви або релігійні товариства. Помер о. Богдан Каричек за кордоном – у канадському м. Едмонтон [4, с. 189].

Костюк Василь (21.02.1897–11.06.1982). Народився в с. Хмільно Радеківського повіту на Львівщині. Коли йому було 11 років, у нього померла мати. Учився в Рогатинській гімназії. З 8-го класу пішов добровольцем в Українську Галицьку Армію, у складі якої пройшов усю визвольну війну. Разом із іншими січовиками пережив тиф. Рукоположений 1929 р. після закінчення Богословської семінарії у Львові [25, с. 215]. Одружився з Євгенією Яцковською, дочкою о. Володимира Яцковського, пароха м. Рожнітів. У 1929–1930 рр. був адміністратором у с. Ци-

рець Пустомитівського повіту на Львівщині, з 1930 по 1932 рр. – у с. Голгоча Підгаєцького повіту [4, с. 215].

Служіння о. Василя Костюка припало на часи пацифікації. У центрі тих подій опинилася священнича родина. Влаштувалися масові езекуції, прилюдно карали нагаями – «25 буків». Це відбувалось біля церкви. До неї підводили національно-свідомих людей і били до нестями. Побиття провели і над отцем. Усе це негативно відбилося на здоров'ї і мості Євгенії. У 1934 р. родина священника переїхала з с. Підгаєць до с. Рожнітів. Тут отець був призначений на парафію Різдва Христового парохом. Пізніше став деканом Рожнітівським і прослужив аж до 1945 р. Проявив себе як самовідданий просвітитель та активний діяч. Був вірним слугою Божим й українському народові. Ніхто з його парафіян не пішов у «блудні сини», а при реєстрації храму на католицький обряд вірні не зрадили свого пароха, а майже одногосно проголосували за греко-католицьку віру. Для дітей священник проводив науку греко-католицької релігії. У той час точилася боротьба за українських дітей шкільного віку, яких католицький священник хотів перетягнути до Римо-Католицької Церкви, особливо за дітей із мішаних сімей. Отець разом із дружиною багато уваги приділяли вихованню дітей і молоді, втілювали в життя національні традиції. Великої праці, старань доклали, щоб у с. Рожнітів активно діяла читальня «Просвіта» з бібліотекою, чоловічий хор, духовий оркестр, Марійська дружина, філія «Союзу українок». Священнича родина ніколи нічого не шкодувала, щоб допомагати своєму ближньому. У 1945 р. о. Василя Костюка було заарештовано. Того ж року 25 вересня через відсутність доказів у злочині його звільнили. Про о. Костюка також було згадано, як про офіцера Петлюрівської армії, активного німецького співучасника і зрадника радянських громадян [5, с. 250]. Після повернення із тюрми о. Костюк вимушено покидає парафію у с. Рожнятів і їде до с. Дуліби, що на Львівщині. Разом із отцем переїхали діти – Ігор, Маруся, Богдана та бабуся Марія Яцковська. У цьому селі в о. Василя народився наймолодший син Юрій. У 1955 р. родина переїхала до Львова до дочки Марти Костюк-Костур. Пізніше священнику ціною великих зусиль вдалося придбати квартиру. Отець під-

пільно вів душпастирське служіння як греко-католицький священник. Таємно ходив із Святими Тайнами до всіх потребуючих, якими часто були учасники підпільної боротьби проти радянської влади. Важка недуга підкосила дружину Євгенію. Вона померла в 1973 р. Через дев'ять років після смерті дружини помер о. Василь Костюк. Обоє поховані на Янівському цвинтарі у м. Львів [11, с. 53].

Кукурудза Микола Антонович (1864–09.01.1920). Одружений. Рукоположений 1889 р. [17, с. 465]. У 1889–1893 рр. був асистентом у м. Пустомити Львівського повіту. У 1893–1894 рр. – адміністратор у с. Баличі Зарічні Стрийського повіту, а з 1894 по 1900 рр. був парохом у цьому селі. У 1898–1899 рр. душпастирював у с. Баличі Подорожні. З 1900 по 1920 рр. був парохом у с. Камінь Калуського повіту. У 1903–1905 рр. служив у с. Берлоги того ж повіту. Арештований 28 серпня 1914 р., а 29 серпня відправлений на Краків під воєнним супроводом у Терезин, згодом – у табір Талергоф. Разом із дружиною Іванною і сином Петром похований на прицерковній території у с. Камінь.

Ліщинський Лев (15.09.1898–14.02.1975). Народився у с. Біле Перемишлянського повіту. Син місцевого священника о. Йосифа (1858–10.08.1913) і Ольги Дністрянської. Іспит зрілості склав після закінчення Станиславівської гімназії 1919 р. [20, с. 289]. У 1918–1920 рр. воював у складі УГА. Навчався у Львівській семінарії з 25 жовтня 1923 по 30 червня 1927 рр. Рукоположений на диякона 10 червня 1928 р. Ієрейські свячення отримав з рук митрополита Андрея Шептицького. Рукоположений 17 червня 1928 р. Удівець з 1936 р. З 1928 по 1931 рр. був адміністратором у с. Берлоги Калуського повіту. З 1932 по 1937 рр. – адміністратор у с. Вітвиця (нині – Витвиця) Долинського повіту. Був активним громадським діячем, членом «Просвіти». З 1937 по 1941 рр. – парох с. Рясна Руська коло Львова. У 1944 р. виїхав на захід до м. Розенгайм, що в Німеччині. У 1945–1948 рр. служив у Римо-католицькій церкві. З 1948 р. – у США (1948–1951 рр. – м. Амстердам і м. Бродальбін). Похований у м. Амстердам на українському католицькому цвинтарі.

Макаревич Йосиф (1877–дата смерті невідома). Одружений. Рукоположений 1904 р. [25, с. 218]. З 1904 по 1905 рр. був асистентом священника в с. Ілавче Тереховлянського повіту. З 1905 по 1906 рр. – адміністратор у с. Сасів Золочівського повіту, з 1906 по 1908 рр. – у с. Межиріччя Жидачівського повіту, з 1908 по 1909 рр. – у с. Сваричів Долинського повіту, а з 1909 по 1919 рр. – у с. Покрівці Жидачівського повіту. У 1919–1944 рр. – парох с. Ясень Долішній Калуського повіту [4, с. 288].

Наконечний Северин (1899–10.07.1923). Одружений із сестрою о. Сильвестра Богачевського, який був парохом у с. Рівня [2, с. 20]. Рукоположений 1890 р. У 1890–1892 рр. був асистентом пароха у с. Лдзяне Калуського повіту, 1892–1893 рр. – адміністратором. У 1893–1894 рр. він – адміністратор церкви у с. Станківці Бібрковського повіту. У 1894–1895 рр. – адміністратор у с. Збоїська. З 1895 по 1896 рр. перебував на такій же посаді у с. Старий Збараж Збараського повіту, а в 1896–1906 рр. – парох у цьому селі. З 1907 по 1923 рр. – парох у с. Лдзяне Калуського повіту. З 1923 р. душпастирював у с. Рівня Калуського повіту. З 1918 по 1923 рр. був віцедеканом Рожнітівського деканату.

Палій Іван (1861–24.02.1923). Одружений. Рукоположений 1887 р. З 1887 по 1888 рр. був асистентом священника на парафії с. Кутище Бродівського повіту. З 1891 по 1918 рр. – парох у с. Перевозець Калуського повіту, з 1920 по 1923 рр. – парох у с. Рівня Калуського повіту [4, с. 337].

Пиріг Антін (22.07.1905–дата смерті невід.) [1, арк. 23]. Народився у м. Рогатин Станіславської області. Син Федора. Як зазначає сам Антін Пиріг в автобіографії, він походив із родини бідняків. Початкову та середню освіту здобував у Рогатинській гімназії, яку закінчив у 1925 р. [20, с. 292]. У 1925–1926 рр. перебував удома, бо не мав коштів на подальше навчання, а також не було місця на роботу. У 1926 р. вступив до Духовної академії у м. Львові, яку закінчив у 1930 р. [1, арк. 9]. У 1930 р. одружився. Рукоположений 1931 р. єпископом Іваном Бучком [1, арк. 23]. Удівець з 1936 р. З 1931 по 1935 рр. був індивідуальним

асистентом у с. Кам'янобрід. З 1935 по 1936 рр. – адміністратором у с. Рівня Калуського повіту. З 1936 по 1940 рр. – парох у с. Ілемня Долинського повіту. У 1944 р. знову повернувся до с. Рівня. 6 травня 1946 р. Станіславсько-Коломийський Єпархіяльний Архієреєй Антоній своєю Грамотою призначив о. Антіна Пирога настоятелем парохії Рівня та парохії Слобода Рівнянська Перегінського деканату [1, арк. 2], де служив до 1950 р. Від 1950 р. – він парох у с. Тисів Болехівського району [1, арк. 8]. Єпископом Станіславсько-Коломийським було видано Грамоту від 30 травня 1953 р. про призначення священника Антіна Пирога настоятелем церкви Входу в храм Пресвятої Богородиці в с. Тисів із правом служіння в церквах: св. Димитрія в Поляниці, Покрови Пресвятої Богородиці в Козаківці, св. Михайла в Сукили, св. Параскеви в Бубнищі Болехівського благочиння. З цією Грамотою священник повинен був з'явитися до уповноваженого у справах Православної Церкви при обласнім виконавчій комітеті в Станіславі для реєстрації [1, арк. 12]. 7 червня 1960 р. о. Антін звернувся до уповноваженого у зв'язку з його відходом із с. Тисів [1, арк. 13]. З 11 липня 1960 р. після перевірки документів був зареєстрований священником приходської громади св. Івана Богослова православної церкви, яка знаходилася у с. Витвиця Болехівського району з доїздом із с. Кальна, с. Слобода Болехівська з правом проведення в цих церквах церковних Служб і церковних потреб у будинках віруючих за їхнім запрошенням [1, арк. 14]. Проживав у м. Болехів. З 24 грудня 1962 р. був призначений настоятелем церкви Івана Богослова у с. Витвиця з правом полагоджувати релігійні потреби віруючих у таких селах: с. Церківна, с. Росточки, с. Кальна, с. Лужки, с. Липа, с. Станьківці Болехівського району Долинського благочиння [1, арк. 21]. Указом від 10 червня 1963 р. № 632 о. Антонія призначено настоятелем церкви Пресвятої Тройці в с. Підбереж з правом налагоджувати релігійні потреби віруючих на їхні прохання в с. Межиріче, с. Тяпче Калуського району і Болехівського благочиння [1, арк. 22]. Указом московського патріархату № 411 від 29 жовтня 1973 р. о. Антонія призначено настоятелем РПЦ Свято-Михайлівської церкви в с. Кальна [1, арк. 26]. Наказом від

2 лютого 1975 р. № 75, 76 назначено служити в Богоявленській церкві с. Слобода Болахівська Долинського району [1, арк. 29].

Се[і]лінський Лев*(1871–05.10.1955) [4, с. 386](*фото 9*). Рукоположений 1895 р. Навчався в Золочівській гімназії (1885–1886 рр.), у Богословській академії – у 1890 р. У 1894 р. закінчив семінарію. У 1893 р. одружився з Моровик Євгенією, яка була учителькою у с. Уторопи поблизу м. Косова. Після висвячення з 1895 по 1897 рр. був асистентом у с. Заланів Рогатинського повіту. З 1897 по 1898 рр. – адміністратором церкви у цьому ж селі. З 1898 по 1901 рр. о. Лев Селінський – індивідуальний асистент у с. Ушня Золочівського повіту. З 1901 по 1919 рр. був парохом у с. Ражнів Бродівського повіту. З 1915 р. завідував також парафією в с. Заболотці. У 1917 р. о. Лев Селінський був відзначений медаллю «Гольдепес фердінстрайц міт дер Кронс» – золотий хрест заслуги з короною [6, с. 129]. Лев Селінський часто звертався з проханням до митрополичої консисторії надати йому більшу парафію, щоб мати потрібні кошти для сім'ї. Серед усіх претендентів на парафію у с. Петранка Долішня першість отримав о. Лев Селінський. З 1919 по 1930 рр. був парохом у цьому селі. Належав до активного кола галицьких інтелігентів. Разом із управителем народної школи в Петранці долішній Ярославом Дяконом відновив діяльність читальні «Просвіта». Саме його підпис стоїть першим у листах на адресу Головного відділу товариства «Просвіта» у Львові та до Високого воєводства в м. Станіславові [6, с. 126]. У с. Петранка 17 вересня 1924 р. через недугу серця померла дружина о. Лева Селінського Євгенія, їй було 49 років. Похована на старому цвинтарі в долішній частині села. Хоронив їмость парох із сусіднього с. Середній Угринів о. Володимир Марчак [6, с. 126].

У цьому селі в 1926 р. о. Лев Селінський видав заміж свою дочку Наталію за о. Романа Дякона, який був братом Ярослава Дякона [6, с. 127]. Після парафії у Петранці переїхав до с. Вістова. Займав активну громадянську позицію перед сей-

*У дослідженнях Д. Мельник (Ониськів) прізвище цього священника подано через і [Мельник Д. Г. Церква в Петранці: історія і сучасність / Дарія Мельник. – Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2017. – 220 с.]

мовими виборами, які проходили в 1935 р., проводив в м. Калуш передвиборчу нараду у залі Народного Дому. Дуже часто представники нової радянської влади хотіли переманити о. Лева на перехід до православних, але отець завжди відмовляв, акцентуючи увагу на свою старість. У цьому селі був парохом до кінця життя [6, с. 135].

Соловій Петро-Богдан (1894–1963) – почесний крилошанин, радник митрополичої консисторії, візитатор Галицького протопресвітеріату. Народився на Львівщині. Навчався на богословському факультеті Львівського університету разом із майбутнім патріархом нашої церкви Йосипом Сліпим. Одружений на доньці Долинського декана о. Горникевича Оксані. Рукоположений 1919 р. Душпастирську працю розпочав у Гошеві, поряд із тестем*. З 1922 по 1923 рр. був адміністратором у с. Ілменя Долинського повіту. З 1923 до 1936 рр. – парохом у с. Креховичі. За час його служіння на парафії перекрили церкву бляхою, помалювали її всередині, заснували Марійську дружину, Дівоче братство. Разом із дружиною в селі заснували читальню, кооперативу «Сільський господар», створили хор, залучали молодь до драматичного мистецтва. За зібрані з вистав, концертів, фестин кошти під керівництвом пароха збудували в с. Креховичі Народний дім**. З 1930 по 1932 рр. о. Соловій – віце-декан Рожнятівського деканату, а з 1932 по 1936 рр. – декан. З весни 1936 по 1944 рр. о. Петро був парохом у с. Новиця Горішня Калуського повіту [4, с. 404]. 19 серпня 1937 р. було освячене місце і фундамент нового храму, а 19 серпня 1938 р. храмове свято новичани відзначали уже в новій церкві. Того ж дня її було освячено *(11 червня 2018 р. ця пам'ятка місцевого значення згоріла. – О. М.)*. У 1939 р. о. Соловій – адміністратор Калуського деканату, а у 1944 р. – декан [4, с. 404]. Після приходу «других совітів» його позбавили праці в церкві і змусили виїхати з Новиці. 18 серпня 1963 р. о. Петро-Богдан Соловій відійшов у за-

*Використано інформацію, зібрану уродженкою с. Новиця, журналісткою Вірою Перегійняк – з її сторінки у соціальній мережі Фейсбук.

**Там само.

світи – у чужій хаті. Спочиває на цвинтарі у Калуші: поховати на церковному подвір'ї храму, який збудував у Новиці, тодішня влада не дозволила*.

Стадник Андрій (24.04.1884–03.02.1921) [4, с. 409] (*фото 8*). Народився в Миколаєві або Роздолі, що на Львівщині. У 1909 р. закінчив духовну семінарію. Того ж року був рукоположений у духовний сан [17, с. 477]. Одружений з Олександрою, донькою о. Івана Козака, який був парохом у с. Підгірки, що біля м. Калуша. У їхній сім'ї було четверо дітей: Марія, 1910 р. н., Ірина, 1912 р. н., Андрій, 1914 р. н., Василь, 1917 р. н. [6, с. 110]. З 1909 по 1911 рр. був адміністратором у с. Петранка Долішня. Після адміністрування у с. Петранка з 1911 по 1918 рр. був асистентом священника у с. Миколаїв Жидачівського повіту. На початку Першої світової війни о. Андрія австрійська влада інтернувала в концтаборі Талергоф за підозрою у симпатіях до росії. За дослідженнями В. Мороза, священник перебував там недовго, бо його син Андрій народився в с. Побук на Сколівщині [7]. У 1915 р. після відновлення Австро-Угорщиною контролю над більшою частиною Галичини о. Андрій Стадник повернувся до Миколаєва. Свої обов'язки адміністратора парафії виконував до 1918 р. Отець Андрій брав активну участь у громадському житті. Через деякий час був ув'язнений поляками, які зайняли Миколаїв у травні 1919 р. Дев'ять місяців відбув ув'язнення у львівських «Бригідках». Після виходу на волю у 1921 р. був сотрудником священника у с. Завій на Калущині. У часі різдвяних свят 1921 р. о. Андрій застудився й захворів на запалення легенів. Помер 5 лютого 1921 р. (відомості В. Мороза), 3 лютого 1921 р. (Д. Блажейовського.). Існує також версія, що отець помер 3 лютого, а похорон відбувся 5 лютого [8].

Стрийський Мирон Дам'ян (1908–дата смерті невідома). Одружений. Рукоположений 1934 р. З 1934 по 1936 рр. був асистентом священника у с. Пійло Калуського повіту. З 1938 по

*Використано інформацію, зібрану уродженкою с. Новиця, журналісткою Вірою Перегійняк – з її сторінки у соціальній мережі Фейсбук.

1940 рр. – адміністратором у с. Лдзяне Калуського повіту [4, с. 421]. З 1940 по 1944 рр. він – парох у с. Мишковичі Тернопільського району.

Тисовський Володимир (22.09.1878–23.11.1956). Народився в с. Биків Мостиського повіту. 18 червня 1897 р. закінчив Перемишлянську гімназію. Одружений із Марією Галевич. 21 грудня 1901 р. був висвячений на піддиякона, а 29 грудня 1901 р. рукоположений у сан священника [25, с. 225]. З 1901 по 1902 рр. був асистентом священника у с. Настасів Тернопільського повіту. З 1902 по 1909 рр. працював катехитом шестикласної школи у м. Калуш. Брав участь у громадській діяльності. Був ініціатором створення у Калуші читальні «Рання зоря», яка пізніше перейшла у структуру товариства «Просвіта» [14]. З 1907 по 1909 рр. був головою читальні «Просвіта». Із о. Володимиром Петрушевичем входили до складу керівництва кредитної спілки «Хлопський союз», яка видавала кредити українцям на розвиток власної справи. У 1906 р. очолював цю спілку. З 1909 по 1918 рр. був парохом у с. Сваричів Долинського повіту. Опісля того, як о. Володимира Тисовського перевели парохом до с. Сваричів, представники м. Калуш їхали до митрополита Андрея Шептицького з проханням повернути молодого священника на парохію в Калуш. Після смерті о. Володимира Петрушевича о. Володимир Тисовський із 29 іншими священниками подавав прохання, щоб надали йому парохію в м. Калуш. Вибір упав саме на нього. З 1918 по 1944 рр. був парохом у м. Калуш. Щороку у липні отець їхав у відпустку, яка була по-в'язана з лікуванням шлунка. Лікувався в санаторію в урочищі Підлюте цілющою мінеральною водою. З відпустки на свята і в неділю о. Володимир Тисовський приїждав сам. Перед Львівським собором 8–10 березня 1946 р. до Тисовських приїхало 70 священників. Вони довго радилися і погодилися на припинення діяльності парафій ГКЦ та «возз'єднання» з московським православ'ям. Вони мали надію, що будуть збережені храми і молодь матиме мінімальні можливості для релігійного виховання. Після Львівського псевдособору о. В. Тисовський перейшов на православну

конфесію. Він сильно докоряв собі, що віддав віру дияволу, перейшовши на бік православ'я. Вважав, що мав великий гріх. Якби ще раз народився, то ніколи б не став священником, бо то є велика відповідальність. Помер 23 листопада 1956 р. Похований на старому цвинтарі, що у м. Калуш. Разом із ним спочиває рідний брат – о. Ігнатій, який був ігуменом у Гошівському монастирі [14].

Фіголь Богдан (1911– дата смерті невідома) [4, с. 110]. Народився в с. Похівка Богородчанського повіту. До 1926 р. навчався в школі в рідному селі. З 1927 по 1932 рр. здобував освіту в Станіславській гімназії. З 1933 по 1938 рр. навчався на теологічному факультеті Львівської духовної академії. Оскільки на той час було багато кадрів, то не був рукоположений. З 1939 по 1940 рр. працював у Станіславському відділі комунального господарства на посаді касира. У 1941 р. призваний до радянської армії і направлений у будівельний батальйон на будівництво аеродрому. На початку війни більшість солдатів, а з ними і о. Фіголь, вчинили дезертирство. Під час окупації з 1941 по 1942 рр. працював управлінцем однієї із центральних вулиць у відділі міської управи в Станіславові. У 1941 р. одружився з Вірою Устияновською, донькою священника, який був парохом Старого Лисця. У 1942 р. виїхав до м. Львова. Подав клопотання до Духовної Консисторії з проханням надати йому сан священника. Після того, як склав іспити, Львівський єпископ М. Чарнецький у 1942 р. рукоположив його. З 1 вересня цього ж року був призначений парохом у с. Берлоги. Оскільки о. Богдан був прихильником УПА, то до нього часто навідувались повстанці. У липні 1945 р. переїхав до с. Сваричів. У цьому селі був священником до 1949 р. У серпні того ж року під тиском перейшов на православ'я. Був священником у селах Берлоги, Сваричів і Брошнів. Репресований радянською владою [10].

Целевич Іван-Діонісій (1895–17.03.1942). Одружений. Рукоположений 1927 р. [25, с. 226]. У 1927–1928 рр. був індивідуальним асистентом у с. Мала Плавуча Бережанського повіту. З 1928 до 1935 рр. – адміністратор у с. Рівня Калуського повіту.

З 1935 по 1939 рр. – адміністратор у с. Бряза Долинського повіту. З 1942 р. – парох у цьому ж селі [4, с. 62].

Чаниж Теодор (1897–1946) [4, С. 67]. Одружений. Рукоположений 1926 р. [25, с. 226]. З 1926 по 1927 рр. був адміністратором церкви у с. Добряни Львівського повіту, з 1927 по 1930 рр. – адміністратором у с. Камінь Калуського повіту, з 1930 по 1935 рр. – індивідуальним асистентом у с. Надіїв Долинського повіту. У 1935–1939 рр. він – парох у с. Бубранівка. У 1939–1941 рр. депортований більшовиками в Сибір [28, с. 16].

Червінський Іван (1898–дата смерті невідома). У 1921 р. закінчив Станіславську гімназію [24, с. 124]. Одружений. Рукоположений. З 1931 по 1936 рр. був асистентом священника у с. Тухля Стрийського повіту, з 1936 по 1939 рр. – парохом у с. Рівня Калуського повіту. У 1944 р. – парох у м. Рогатин Букачівського району. У тому ж році – декан Бурштинського деканату [4, с. 630].

Чубатий Євген (1862–12.01.1941) [4, с. 74]. Народився у м. Львів. Одружений. Рукоположений 1888 р. [25, с. 227]. З 1889 по 1890 рр. був асистентом у с. Довге Калуське Калуського повіту. З 1890 по 1892 рр. – адміністратор церкви у цьому ж селі. У 1892–1893 рр. він – адміністратор у с. Солуків Долинського повіту. З 1893 по 1894 рр. – адміністратор у с. Деревляни Камінського повіту, а з 1894 по 1919 рр. – парох у цьому ж селі. З 1921 до 1941 рр. був парохом у с. Сваричів коло Рожнятова.

Шкварок Петро (1903–дата смерті невідома) [4, с. 433]. Целібат. Випускник Львівської гімназії 1923 р. [20, с. 290]. Рукоположений 1932 р. По 1934 рр. був асистентом священника у с. Сваричів Долинського повіту. З 1934 по 1936 рр. – адміністратор церкви у с. Берлоги Калуського повіту. З 1938 по 1939 рр. – на тій же посаді у с. Камінь, а від 1944 р. – парох у цьому ж селі [4, с. 328].

Таким чином, із 1907 до 1946 рр. своїм щоденним служінням душпастирі на теренах південно-західної Калушини працювали для добра вірних. Окрім священничої праці при храмах,

духовні отці були катехитами при школах, очолювали різні товариства, займали активну суспільно-політичну та громадську позицію. Окремі, такі як Степан Бачинський, Лев Ліщинський були у складі відділів УГА.

Важка доля випала священникам напередодні Першої світової війни. Усіх, хто був запідозрений у русофільстві та був членом товариства ім. М. Качковського, австрійська влада депортувала в концтабір Талергоф, який діяв з 1914 по 1917 рр. Репресій австрійської влади зазнали о. Микола Кукурудза і о. Андрій Стадник. Це була одна із найжахливіших сторінок австрійської влади супроти українського населення.

Після заборони діяльності ГКЦ переслідування та ув'язнення зазнали священники о. В. Бабій, о. Т. Дурбак, о. А. Пиріг, о. Й. Маркевич, о. Б. Фіголь, о. Т. Чаниж, о. Є. Стернюк.

Загалом досліджені матеріали свідчать про те, що духовні особи мали великий авторитет серед народу, впливали на розвиток суспільства. Священники на своїх парафіях вели активну просвітницьку діяльність. Були для мирян порадиниками, прикладом для наслідування. Навчали дітей катехизму, утримували на парафіях учителів, заохочували селян, щоб вони посилали своїх синів і дочок до школи. Священничі оселі були осередками культурного, національного й духовного життя.

Джерела та література

1. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). – Ф. Р-388. – Оп. 1д. – Спр. 323. «Особова справа священника Пирога Антона Федоровича». – 31 арк.
2. Богачевський Д. С. На возі і під возом / Данило Богачевський. – Торонто: Добра книжка, 1976. – 141 с.
3. Богачевський Костянтин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Блажейовський Д. Т. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 2: Духовенство і релігійні згромадження: [англійською мовою] / Дмитро Блажейовський. – Львів–Київ: КМ Академія, 2004. – 570 с.

4-а. Блаженніший Святослав закликав вірних помолитися за плідну роботу Синоду Єпископів УГКЦ у Римі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://ugcc.ua./data/>.

4-б. Делятинський Р., Єгрешій О., Галян Т., Гресько А., Саган Р. Біографічний словник духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) Єпархії–Митрополії Української Греко-Католицької Церкви (1885–2020). Ч. 2 / Руслан Делятинський, Олег Єгрешій, Тарас Галян, Андрій Гресько, Роман Саган // Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. – Випуск 18. – Івано-Франківськ: ІФА, 2022.

5. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки. – Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. – Том І. – 920 с.

6. Мельник Д. Г. Церква в Петранці: історія і сучасність / Дарія Мельник. – Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2017. – 220 с.

7. Мороз В. Ірина Стадник-Шлемко – «Рута» / Володимир Мороз // Громада. – 2016. – № 81. – 276 с.

8. Мороз В. На слідстві Ірина Шлемко говорила дуже мало / Володимир Мороз // Дзвони Підгір'я. – 2016. – № 50. – С. 11.

9. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / Софрон Мудрий. – Рим, 1990. – 296 с.

10. Отець Богдан Фіголь: священник у селах Берлоги, Сваричів і Брошнів – репресований радянською владою // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www.facebook.com/groups/rozniatow/permalink>.

11. Отець Василь Костюк – вірний слуга Божий і просвітитель українського народу. (До 120-літнього ювілею церкви Різдва Христового у Рожнятові) / уклад. Г. Фреїшин; відпов. за вип. Г. Курташ. – Івано-Франківськ, 2020. – 66 с.

12. Роль митрополита Костянтина Богачевського у розбудові української католицької церкви у США // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://web.archive.org/web/>.

13. Ступарик Б. М. Церква і розвиток шкільництва в Галичині / Богдан Ступарик // Нова Зоря. – 1994. – № 17. – С. 5–12.

14. Таємниця Тисовських // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://kalush.info/page/tayemnici-tisovskih>.

15. Шематизм всього кліру греко-католицької Львівської митрополічної архієпархії на рік 1906. – Львів: Накладом архієпархіяльного кліра, 1906. – 416 с.

16. Шематизм всього кліру греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1909. Річн. 65. – Львів: Накладом архієпархіяльного духовенства, 1909. – XVI. – 456 с.

17. Шематизм всього кліру греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1910. Річн. 66. – Львів: Накладом архієпархіяльного духовенства, 1910. – 500 с.

18. Шематизм всього кліру греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1912. Річн. 69. – Львів: Накладом архієпархіяльного духовенства, 1911. – 452 с.

19. Шематизм всього кліру греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1914. Річн. 70. – Львів: Накладом архієпархіяльного духовенства, 1913. – 491 с.

20. Шематизм всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1924. – Річн. 72. – Львів: Накладом архієпарх. духовенства, 1924. – 328 с.

21. Шематизм всего клира греко-католицької Архієпархії Львівської на рік Божий 1925. Річн. XXX. – Львів, 1925. – 325 с.

22. Шематизм греко-католицького духовенства Львівської архієпархії на рік 1927. Річн. 73. – Львів: Накладом священничої кооперативи «Власна допомога», 1927. – 328 с.

23. Шематизм греко-католицького духовенства Львівської архієпархії на рік 1928. Річн. 74. – Львів: Накладом канцелярії митрополичої консисторії, 1928. – 138 с.

24. Шематизм Греко-Католицького духовенства Львівської архієпархії на рік 1930. Річн. 75. – Львів: Накладом канцелярії митрополичої консисторії, 1930. – 165 с.

25. Шематизм Греко-Католицького духовенства Львівської архієпархії на рік 1932/33. Річн. 77. – Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1932. – 242 с.

26. Шематизм всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1935/36. – Львів: Накладом архієпархіяльного духовенства, 1935/36. – 400 с.

27. Шематизм духовенства Львівської архієпархії 1938. – Львів: Наклад. канцелярії митроп. консисторії, 1938. – 114 с.

28. Шематизм греко-католицького духовенства Львівської архієпархії 1944. Накладом греко-католицького митрополичого ординаріату «Митрополича друкарня «Студіон». – Львів, 1944. – 49 с.

29. «Я душу пустив у душу народу» (до 150-річчя від дня народження Василя Семеновича Стефаніка) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://library.dnu.dp.ua>.

Oksana Maksymiv
Petranka Village

**Clergy in the South-Western Kalush District:
a prosopographic collective portrait (1907–1946)**

***Abstract.** The article examines the prosopographic collective portrait of the clergy in the South-Western Kalush District of the Lviv Archeparchy of the Greek Catholic Church during 1907–1946. Based on materials from the State Archives of Ivano-Frankivsk Oblast (SAIFO), shematisms, and local history materials, biographical information about priests and their activities in parishes is highlighted. The key role of the Church in the development of parish communities, which at that time belonged to the Kalush district, is revealed.*

***Key words:** Church, parish, Kalush District, bishop, dean, vice-dean, parish priest, (employee), parish network.*

Олег Малярчук
м. Калуш
Андрій Бойда
м. Івано-Франківськ

Окупація Станіславщини у 1939–1941 рр.

***Анотація.** У статті на основі джерел з Державного архіву Івано-Франківської області здійснено спробу осмислити суть політики «першої радянізації», яка принесла націоналізацію, терор, депортації. Доведено, що в основі політики сталінського тоталітарного режиму були масові репресії, які спрямовувалися проти усіх верств населення, в першу чергу – державотворчого елементу II Речі Посполитої. Це призвело до об'єднання зусиль нелегальних політичних польських, українських та єврейських організацій проти спільного ворога – більшовицького тоталітарного режиму СРСР. Трагедією для мешканців Станіславщини стали масові арешти, депортації, тобто виселення людей з місць постійного проживання як захід політичного переслідування та кримінального покарання. Цими акціями малося на меті зруйнувати й дезорганізувати структури польського державного апарату, а також знищити соціальну базу, з котрої в майбутньому міг би формуватися організований опір більшовицькій системі. У розряд ворогів радянської влади потрапили не лише ті, хто виступав зі зброєю в руках чи критично оцінював методи її діяльності, а й ті, хто ставився до неї абсолютно лояльно. Підставою до виселення був не тільки національний чи соціальний критерій, депортації підлягали особи, котрі з часом могли б бути противниками сталінського режиму.*

***Ключові слова:** Станіславщина, Східна Галичина, радянізація, репресії, депортації.*

Вересень 1939 р. – поворотний пункт в історії народів світу, а особливо населення Станіславщини. Представники усіх

національностей і віросповідань, у першу чергу національні еліти, зазнали кримінальних переслідувань, масових арештів і депортацій. У регіон переносилася апробована в Союзі Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) політична модель модернізації суспільства – радянська (совєтизація). Вона базувалася на відвертому моральному і фізичному насильстві й приховувала сталінську військову диктатуру з притаманною їй жорстокістю під прикриттям так званої «соціальної справедливості», «класової боротьби» тощо. За кілька місяців соціальна і національна структура населення Західних земель України зазнала суттєвих змін, переоцінці підлягали традиційні світоглядні позиції та державно-церковні відносини. У різних наукових виданнях уживаються, як терміни «возз'єднання», «визвольний похід», «золотий вересень», так і «криваво-червоний вересень», «революція за кордоном», «експорт революції», «окупація», «приєднання», «анексія», «розширення життєвої території», «західний похід Червоної армії», «четвертий поділ Польщі» й т. д.

У тогочасній партійній документації та масово-політичній роботі послуговувалися наступними формулюваннями: «в обстановці пожежі імперіалістичної війни, що все розростається»; «в справі зміцнення міжнародних позицій СРСР в справі боротьби за мир»; «ці успіхи ще більше надихнули, ще більше згуртували нас, 183-мільйонний народ довкола партії Леніна-Сталіна, довкола свого великого вчителя, вождя товариша Сталіна»; «блискуче виконуючи наказ партії, уряду і всього радянського народу, визволили з ярма панського гніту наших єдинокровних братів» [9, арк. 2, 7]. У пресі, на зборах, мітингах, конференціях цитували промову Й. Сталіна на XVIII з'їзді партії: «1. Проводити політику миру і зміцнення ділових зв'язків зі всіма країнами. 2. Зберігати обережність і не давати втягнути в конфлікти нашу країну провокаторам війни, котрі звикли загрибати жар чужими руками. 3. Всебічно зміцнювати бойову могут-

ність нашої Червоної Армії і Військо-Морського Флоту. 4. Зміцнювати міжнародні зв'язки дружби з трудящими всіх країн, зацікавленими в мирі і дружбі між народами» [9, арк. 11]. Чимало людей наївно вірили цим словесним маніпуляціям і політичним технологіям відвертої неправди, обману, вигадок, інсинуацій, дезінформації, наклепу, шарлатанства і т. д.

Відповідно до стандартів усього СРСР форсованими методами була здійснена уніфікація суспільно-політичного та соціально-економічного життя Станіславщини: усунення плюралізму громадсько-політичних форм життя; націоналізація промисловості, землі, майна та природних ресурсів; ліквідація приватновласницького сектору економіки; одержавлення продуктивних сил села – створення соціалістичних господарств (радгоспів, машино-тракторних станцій – МТС, колгоспів); насадження єдиної комуністичної ідеології на засадах безпощадної «класової боротьби»; директивне втручання у сфери освіти, культури, медицини та релігії на основі теорії войовничого атеїзму. При цьому тисячі людей втратили життя, сотні тисяч були депортовані з постійних місць проживання у віддалені регіони СРСР – Сибіру, Півночі, Середньої Азії, Закавказзя.

Українсько-польські та українсько-російські відносини упродовж віків характеризувалися тривалою конфронтацією. В історії сусідніх народів відбувалося постійне зіткнення інтересів, що призводило до численних кровопролитних війн. Так, відомі громадські та наукові діячі намагалися адекватно осягнути проблеми і об'єктивно висвітлювати історичні процеси, з наголосом на доброзичливе ставлення до сусідніх народів. Частина інтелектуалів пропонувала мирний, конституційний шлях розв'язання «українського питання». В історії українців і поляків неодноразово мало місце об'єднання сил перед спільним ворогом – росією (московією). У період 1939–1941 рр. польські,

українські та єврейські (у тогочасному дискурсі – жидівські) політичні організації регіону подали приклад такої співпраці.

Політиці першої радянізації Східної Галичини присвячено численні монографічні дослідження і збірки документів українських науковців: І. Андрухів та А. Француза [1; 2], В. Барана і В. Токарського [3; 4], І. Біласа [5], Д. Веденєєва і І. Биструхіна [6], К. Кондратюка [19], М. Литвина, О. Луцького і К. Науменка [22], В. Сергійчука [27] та багатьох ін. Авторами історико-документального нариса «Росія–Україна: зради, союзи, війни» (відповідальний редактор М. Литвин) є провідні вчені НАН України – Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, Інституту історії України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса, а також викладачі Національного університету оборони України ім. І. Черняховського, Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного та інших закладів вищої освіти Києва, Львова, Івано-Франківська, Луцька. У вказаних працях дослідники аналізують невідомі раніше документи центральних партійних, радянських органів влади, місцевих партійних комітетів, Рад депутатів трудящих і періодики. Історію не переписеш і лише взаємне вибачення та взаєморозуміння здатне очистити сумління росіян, німців, поляків, українців, євреїв та посприяти подальшій конструктивній співпраці у сфері політики, економіки й культури. Історичний досвід міжнаціональних відносин важливо знати, щоб винести із нього практичні уроки й не повторювати помилок.

Мета дослідження – в історичному контексті проаналізувати політику радянської влади стосовно місцевого населення на початковому етапі Другої світової війни, пов'язану з окупацією території Станіславщини, як складової Східної Галичини (Західних земель України) та включення її до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) в українській історіографії й документах Державного архіву Івано-Франківської

області. Розглянути зміни в адміністративно-територіальному устрої, формування державних і партійних органів влади, терор й депортації з боку органів НКВС та МВС супроти місцевого населення.

17 вересня 1939 р. о 5.40 (за московським часом) підрозділи Робітничо-селянської Червоної армії (РСЧА), виконуючи наказ наркома оборони СРСР № 16634, перейшли польський кордон. Червона армія розпочала вторгнення, коли польський уряд ще не покинув територію держави (перебував до ранку 18 вересня на Покутті). З цього приводу президент Польщі І. Мосцицький у другій половині дня 17 вересня виступив із заявою: «В час, коли наша армія від першого дня війни аж по день нинішній з безприкладним героїзмом бореться із навалюю ворога, витримуючи натиск значно переважаючих німецьких збройних сил, східний сусід напав на наші землі, порушуючи зобов'язуючі договори і будь-які засади моральності. Не вперше в нашій історії ми опинилися перед лицем загарбників нашого краю як із заходу, так і сходу» [21].

На захоплених у вересні 1939 р. Радянським Союзом територіях Західних земель України динамічно будувалася більшовицька політична система. Її становлення бере початок від таємної директиви народного комісара НКВС СРСР Л. Берії за № 720 «Про організацію роботи у звільнених районах західних областей України і Білорусії» від 15 вересня 1939 р., виданої за дві доби до перетину РСЧА польського кордону. Зокрема, наркомуну НКВС Української РСР І. Серову наказано організувати п'ять оперативно-чекістських груп у складі Київського особливого військового округу, які у свою чергу ділилися на підгрупи відповідно до кількості територіальних дільниць. На них покладалося завдання взяття під контроль найважливіших стратегічних об'єктів (телеграфи, пошти, банки, архіви, тюрми, залізничні мости, друкарні). Особливу увагу зверталось на арешти пред-

ставників урядової адміністрації (поліції, прикордонної охорони, генерального штабу, воєвод і помічників) та відомих представників з-поміж «поміщиків, князів, дворян і капіталістів». До таких списків потрапили відомі керівники польських, українських і жидівських політичних партій та організацій.

Органи НКВС мали заготовлені списки, заздалегідь виготовлені радянським консульством у Львові, а також були використані залишені (не знищені) архіви польських поліцейних posterунків. Відразу розпочався широкомасштабний терор органами НКВС. У числі перших були арештовані офіцери, судді, прокурори, адвокати, службовці, землевласники, банкіри, професори, політичні і громадські діячі, у переважній більшості – за національністю поляки. Їхню державницьку діяльність у «своїй – здобутій кров'ю двох століть боротьби – Другій республіці» було визнано «контрреволюційною» й «антирадянською». Ще до офіційного включення Східної Галичини, Волині та Полісся (Західної України) до складу УРСР і СРСР оперативні групи НКВС, які прийшли разом із РСЧА, активно розпочали знешкоджувати «ворожі елементи». Новостворена тюремна мережа функціонувала на основі «Положення про тюрми НКВС СРСР для осіб, які перебувають під слідством», затвердженого наказом НКВС СРСР від 28 липня 1939 р.

В умовах військового стану розпочалося формування «тимчасових органів народної влади» – воєводських, повітових та волосних управлінь і селянських комітетів у селах на чолі з комуністами «першої групи» (20–30 осіб) на воєводство спеціально відряджених ЦК КП(б)У. До них приєднали по 50–60 колишніх членів КПЗУ. Поповнення прибувало за рахунок надісланих Наркоматами та ЦК КП(б)У партпрацівників. Ініціаторами створення нової влади виступало безпосередньо командування РСЧА на місцях. Уже в перші дні селянські комітети розпочали свою роботу із складання списків бідняцьких госпо-

дарств і відповідно земель та майна, що підлягали вилученню на користь держави. У свою чергу, представниками різних політичних сил були складені списки осіб, котрі вітали Червону армію з квітами і активно включилися в нове радянське будівництво, та передані у 1941 р. німецькій владі для розправи. Значна частина представників політичних партій та організацій залишилась на місцях і зайняла вичікувальну позицію, помилково сподіваючись на мирне співіснування з новою радянською владою.

Для координації і об'єднання зусиль на окупованій території, військова рада Українського фронту постановою «Про затвердження обласних тимчасових управлінь по воєводствах Західної України» від 3 жовтня 1939 р. утворила в колишніх воєводствах обласні тимчасові управління в складі чотирьох осіб, кожен з центрами у Львові, Станіславі, Тернополі й Луцьку. 4 жовтня 1939 р. Львівське тимчасове управління звернулося до населення регіону про проведення народних зборів Західної України. Цей заклик підтримали обласні тимчасові управління в Луцьку, Станіславі й Тернополі. Під безпосереднім контролем підрозділів Червоної армії, енкаведистів та надісланих комуністів було проведено підготовку до скликання Українських народних зборів (постанова військової ради Українського фронту за підписами: командуючого командарма 1-го рангу – С. Тимошенка, членів військової ради Українського фронту М. Хрущова, тов. Борисова і Кожевнікова). Негайно були створені обласні комітети з організації виборів, визначено виборчі дільниці, сформовано відповідні комісії, висунуто кандидатів у депутати. Як відомо, весь рядовий і командний склад Червоної армії, чекісти, комуністи як «організатори визволених народних мас» брали участь у виборах 22 жовтня 1939 р. до народних зборів Західної України. За офіційними повідомленнями, у них взяли участь 4,4 млн. осіб, або 92,83% загальної кількості виборців (за вису-

нутих кандидатів проголосували 4 млн. осіб, або 90,93%). Український фронт своїми військовими частинами охопив цілу територію регіону. У кожному повітовому містечку, великому населеному пункті дислокувалися військові гарнізони, які в числі перших віддали свої голоси за політику більшовицької партії. За підрахунками В. Барана у «виступі проти Польщі» взяли участь військові сили, які налічували 466,5 тисяч вояків: Український фронт – 265,7 тисячі, Білоруський фронт – 200,8 тисяч [3, с. 17]. Це становить більше 6% голосів виборців. Необхідно врахувати, що до регіону прибули агітбригади діячів культури й мистецтва, відділи НКВС, комуністи та комсомольці, тобто – 10% голосів виборців.

На основі опрацьованих архівних документів, І. Сварник аргументовано піддав сумніву достовірність офіційних результатів. Він виявив друкований текст доповіді лікаря М. Панчишина, в якій відзначено, що у виборах взяли участь 83%, але ця цифра виправлена іншою особою на 92,93%. Документи фальсифікувалися в ході їхньої обробки та підтасовувалися з метою отримати потрібні кількісні показники [26, с. 406]. Тоді ж, за нашими припущеннями, зростає відсоток голосів червоноармійців та надісланих з СРСР осіб до 15–20%, а то й чверті від загальної чисельності виборців. У виборчому процесі застосовувалися масові фальсифікації, притаманні більшовицькій політичній системі впродовж усієї історії СРСР.

Львівський історик О. Луцький на основі архівних документів висвітлив безпосередньо сам виборчий процес і хід народних зборів. Автор звертає увагу на те, що влада жорстко контролювала процедуру висунення кандидатів. Не випадково серед зареєстрованих кандидатів 98 членів ВКП(б) – прибулих зі сходу функціонерів, 81 колишній член Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) та 1256 безпартійних. Особи з вищою освітою становили лише 5,2%, а 74,2% з початковою освітою

або неписьменні. Українців, обраних до народних зборів, виявилося 92,2%, поляків – 3%, а євреїв – 4,2%, хоч у регіоні поляків проживало 27%, а євреїв – 10,6% від загальної чисельності населення [23].

Народні збори прийняли декларацію про встановлення державної влади: «Виявляючи одностайну волю звільненого народу Західної України, ідучи за прикладом народів Радянського Союзу, Українські Народні Збори проголошують встановлення Радянської влади на всій території Західної України. Віднині вся влада на Західній Україні належить трудящим міста і села в особі Рад депутатів трудящих» [7, с. 317]. Декларативне твердження «одностайна воля» не відповідало реальній історичній дійсності. Польське населення, у своїй більшості, боляче переживало втрату своєї відродженої в листопаді 1918 р. республіки. Декларації не пройшли навіть формальної процедури обговорення в «широких народних масах». Міжнародний контроль, всі політичні партії та громадські організації (крім новоприбулої – більшовицької) були заборонені, а їх керівництво арештоване органами НКВС. Усі заходи, які впроваджувалися в життя тимчасовими органами управління, виконували політику представників «червоної москви», що прибули «на танках» та контролювали чекісти. Працівники політвідділів військових частин і з'єднань, військові коменданти (радянські офіцери) в містах виконували адміністративні, господарські та правові функції.

Більшовицькі партійні організації із самого початку були зрошені з «паростками нової влади». Постанова ЦК ВКП(б) «Про створення первинних парторганізацій і оголошення прийому в партію» датована 1 жовтня 1939 р. Проте тільки через три місяці після приходу РСЧА і НКВС відбулося створення мережі партійних організацій Західної України. У своїх промовах комуністи, які прибули з військовими частинами та спец-

службами, наголошували на тому, що вони є «учасниками визволення трудящих Західної України» [10, арк. 25].

На виконання рішення ЦК ВКП(б) парторганізація в Станіславській області на 10 квітня 1940 р. нараховувала: членів ВКП(б) – 1824 особи, кандидатів – 662 особи. Із них чоловіків – 2315 і жінок – 171. Всього первинних парторганізацій було 221, з них виробничих – 18, транспортних – 16 і в партійно-радянських установах – 187 [9, арк. 23].

Розпуск Й. Сталіном у липні 1938 р. Комуністичної партії Польщі (КПП) і її складової частини КПЗУ призвів до ліквідації комуністичного руху як організованої політичної течії. Рішення виконкому Комінтерну про розпуск КПП і КПЗУ продемонструвало промахи сталінської зовнішньої політики. Частина колишніх членів КПЗУ «пробачила Сталіну» те, що він наказав їх розігнати «як шпигунів і ворогів народу» (пілсудчиків) та активно включилася у нове радянське будівництво. У скорому часі їх чекало розчарування за легковірність і неймовірний страх перед НКВС.

У тогочасних партійних документах (архівних матеріалах) знаходимо відповідь на питання – «На кому трималася нова радянська влада?». Так, на нараді секретарів повітових комітетів партії, комсомолу, комісарів і начальників політвідділів військових частин з питання «Стан партійно-масової роботи в області», проведеної 21 грудня 1939 р., другий секретар Коломийського повітового комітету КП(б)У О. Іванченко аргументує, що «у нас сил мало. Правда, тільки при допомозі армії можливо провести ту роботу, яку ми проводимо. Вони нам «крепко» допомагають» [11, арк. 26]. Слово «крепко» масово вживається у тогочасній партійній звітності й претендує на історичний радянський термін. Злам і знищення польського державного апарату вимагав негайних рішучих дій зі сторони керівництва СРСР. У партійній документації наголошується на тому, що «класовий ворог прямо

розперезався, приходиться вести жорстоку боротьбу з тими, котрі повернулися» [12, арк. 5].

Першорядна увага вищого державного керівництва зверталася на забезпечення регіону партійним апаратом та правоохоронцями. Під безпосереднім контролем Центрального Комітету КП(б)У в західних областях відбувалося формування державних органів і партійних комітетів. Тільки 27 листопада 1939 р. ЦК КП(б)У затвердив склад бюро обкомів партії, які на початку грудня прийняли рішення про створення повітових комітетів партії. На посади обласної і районної управлінської ланки призначалися особи, відряджені зі східних областей України – як правило комуністи, кандидати в члени партії чи комсомольці. Тимчасові органи народної влади (селянські комітети) та їх куратори – «поодинокі комуністи», яким «всєбічну допомогу надавали» військові частини РСЧА і оперативні працівники НКВС, розпочинали соціалістичне будівництво. У перші місяці окупації уся повнота влади у містечках і прилеглих територіях належала військовим комендантам.

Виходячи з рішень президії Верховної Ради СРСР, 4 грудня 1939 р. президія Верховної Ради УРСР затвердила указ «Про утворення Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської і Тернопільської областей в складі Української РСР», тобто ліквідовано старий польський адміністративно-територіальний устрій регіону. Спеціальним рішенням західноукраїнських обкомів партії здійснювався перехід функцій тимчасових органів народної влади в руки створених органів радянської влади. Так, 3 лютого 1940 р. бюро Станіславського обкому КП(б)У прийняло постанову «Про організацію сільських Рад в області». У ній наголошувалося, що необхідно «реорганізувати селянські комітети як тимчасову форму влади на селі, які відіграли свою політичну роль в допомозі партії і уряду здійснити і зміцнити владу на території області [7, с. 317]. Тобто, законода-

вчо відбувся процес «передачі» влади тимчасових воєводських, повітових, волосних управлінь і селянських комітетів у руки створених обласних, районних, міських, селищних і сільських Рад депутатів трудящих. Вибори до місцевих Рад депутатів трудящих відбулися аж 15 грудня 1940 р.

Тим часом оперативні групи НКВС, виробивши власну тактику «ізоляції ворогів народу» та враховуючи специфіку регіону, розгорнули широкомасштабні заходи, що супроводжувалися арештами, виселеннями за політичними, соціально-становими, релігійними ознаками. «Правовою підставою» для боротьби з «класовими ворогами» став наказ НКВС СРСР «Про запровадження єдиної системи оперативного обліку антирадянських елементів, виявлених агентурною розробкою» від 11 жовтня 1939 р. Офіційно обласні управління та міськрайвідділи НКВС і робітничо-селянської міліції (РСМ) було створено наказом Л. Берії «Про організацію органів НКВС Західної України» і «Про організацію територіальної і залізничної міліції Західної України та укомплектування її кадрами» від 6 листопада 1939 р., тобто після рішення позачергової сесії Верховної Ради СРСР від 1 листопада про включення Західної України до складу СРСР.

Арешти «ворожих соціалістичному ладу елементів» розпочалися на основі таємного наказу народного комісара внутрішніх справ СРСР № 001223 від 11 жовтня 1939 р. До нього додавалася спеціальна інструкція, яка визначала механізм проведення акції. Осіб, які могли становити загрозу новому режиму із місцевого населення, поділено на 18 груп («в силу свого соціального і політичного минулого, національно-шовіністичних настроїв, релігійних переконань, моральної й політичної обмеженості») [3, с. 318].

За кілька тижнів радянський тоталітарний режим опанував ситуацію як у містах, так і в сільській місцевості, розмістивши повсюди військові гарнізони. Всеохоплюючий контроль

партійно-радянської влади, свавілля спецслужб почали проявляти свою істинну сутність – військової диктатури. Офіційно радянська влада «не виступала» проти польського, українського чи єврейського народу, а лише «проти ненависних поміщиків та буржуазії», тобто «гнобителів». Фізичному знищенню підлягали національні еліти, свідомі й освічені особистості, що символізували в офіційному потрактуванні нової радянської влади – «західну контрреволюцію». Переслідувань зазнали видатні діячі політичних партій і громадських організацій, науки і культури, державні службовці, підприємці, адвокати, вчителі, священники різних національностей. Усі, хто не вписувався у нову політичну систему, підлягали арешту і різноманітним покаранням. Це були авторитетні провідники тієї чи іншої національної спільноти, які отримали фахову чи теологічну освіту у європейських навчальних закладах і своєю щоденною працею заслужили повагу серед земляків. Усіма доступними засобами тоталітарний режим намагався знищити своїх опонентів морально і фізично, посіяти страх.

Одночасно органами НКВС велася оперативна робота із ліквідації підпільних структур, як польських, так і українських. Для боротьби з ними використовувалися брутальні провірені методи. Радянські репресивні органи провадили масштабні заходи щодо формування своєї агентурно-інформаційної мережі. Радянські спецслужби частково вистежили польське підпілля і розкрили невеликі склади зброї, що зазвичай зберігалася в склепах на кладовищах чи в лісових масивах. Органи НКВС зуміли частково проникнути в польську конспіративну сітку, заарештувавши керівний склад і актив підпілля. За 1939–1940 рр. було викрито 63 великі та 269 дрібних польських таємних організацій, що діяли в західних областях УРСР. За цей час заарештовано майже 9,9 тис. осіб, причетних до польського підпілля. До вищої міри покарання засуджено 124 особи [2]. Польському під-

підлю було нанесено відчутного удару. Серед населення поширювався страх і ненависть до радянської влади. У відомстві Л. Берії випробуваними фізичними і психологічними методами впливу добивалися зізнання підсудних у «злочинах», а також чекісти видумували неіснуючі організації та майстерно фальсифікували нові з метою показати ефективність своєї роботи.

Московське керівництво, опираючись на інформацію своїх спецслужб, робило висновки про політичну ситуацію в регіоні. Вона зводилася до того, що «треба витягати націоналістів із підпілля на сонечко, розвінчувати й бити цих людей. Вони перейшли у підпілля, контрреволюція крепко підняла голову. Що характерно? Те, що всі націоналісти зараз об'єдналися. Уже немає ні бундівців, ні радикалів, ні партій усяких інших відтінків. Вони працюють єдиним фронтом. Що ще характерно, що поляки блокуються з націоналістами під спільним лозунгом боротьби з більшовизмом на території Західної України. Є факти, коли вони збираються разом із цілого ряду питань... Навіть єврейські організації і ті ідуть єдиним фронтом. Як це не дивно, але вони блокуються з польськими і українськими націоналістичними партіями, особливо сіоністська партія поалейціон (єврейська соціалістична робітничка партія). Вони йдуть єдиним фронтом проти більшовиків, проти Радянської влади». Об'єктивно акцентувалася увага на те, що «вони релігію вважають основною ланкою, за яку можна взятися й вести свою ворожу роботу, адже в них усе вибито із під ніг, а релігія залишилася» [11, арк. 46–47]. «Українські, польські і єврейські націоналісти знайшли спільну мову провокаційної діяльності проти народів і Радянської влади. Вони зв'язались з контррозвідками англо-французьких підпалювачів війни» [9, арк. 19].

На відділі НКВС покладалося важливе політичне завдання – виловлювати «ворожих агітаторів». Масового поширення набули чутки на зразок: «Скоро прийде Гітлер...». Зі сто-

рони окремих приїжджих осіб зі східних областей України звучало – «дали вам петлю на шию й все» [13, арк. 2]. Агентура збирала висловлювання, які стосувалися як інтелігенції та видних громадсько-політичних діячів, так і простих громадян. Енкаведисти прискіпливо вивчали документацію колишніх воєводських управлінь, політичних партій і громадських організацій у спеціальних фондах місцевих архівів і бібліотек, переглядали пресу та публікації. Будь-яка інформація, що свідчила про участь у політиці (навіть 10–20 річної давності) давала підстави для занесення особи до «чорного списку».

Першими вночі з 9 на 10 лютого 1940 р. під виселення потрапили польські військові та цивільні осадники і лісники. У новостворених західноукраїнських областях і районах були організовані «трійки», які розглядали справи депортованих. Ними керували начальники обласних управлінь НКВС. Без слідства і суду, навіть письмового звинувачення, здійснювалося адміністративне виселення населення в Архангельську, Вологодську, Новосибірську, Омську, Ярославську та інші області СРСР. На кожного виселенця складали анкету. Розглянемо механізм виконання акції за матеріалами партійного архіву Станіславського обкому КП(б)У. Протокол № 14 засідання бюро обкому КП(б)У «Про реалізацію постанови Політбюро ЦК КП(б)У в зв'язку з виселенням осадників і лісної сторожі» від 27 січня 1940 р. вказує, що до операції було залучено «оперскладу НКВС в кількості 180, оперскладу УРСМ – 159 і рядових – 656, всього 995 осіб». Для проведення безпосереднього виселення виділялося в розпорядження обласної трійки НКВС – партійного активу 770, рядових перевірених робітників місцевих радянських органів 1119 і комсомольців 250, тобто 2139 осіб. Секретарі райкомів КП(б)У й голови райвиконкомів забезпечували прийом і охорону майна виселених, «для чого виділялося по лінії місцевих комітетів 920 чоловік із розрахунку – 1 на 2 виселені сім'ї»

[14, арк. 177, 179]. За підрахунками польського історика Г. Мазура, лише протягом лютого–червня 1940 р. із західних областей УРСР було депортовано 168900 осіб [19, с. 209].

Спеціальний протокол № 16 засідання бюро Станіславського обкому КП(б)У «Про облік та догляд і реалізацію майна, що належало осадникам» від 13 лютого 1940 р. зобов'язував райкоми партії, районні виконавчі комітети та обласний фінансовий відділ «все майно, що залишилось після переселення осадників, взяти під облік через фінансові відділи, оцінивши його по відповідно існуючих цінах, оформити облік і оцінку відповідними актами... Попередити РВК, РК КП(б)У, що в разі розбазарювання будь-якого майна, питання буде розглядатись як розкрадання соціалістичної власності» [15, арк. 6]. Протокол № 20 «Про стан організації радгоспів в області» від 1 березня 1940 р. зобов'язував «секретарів РПК та голів РВК під їх персональну відповідальність передати до 10 березня ц. р. тягло, продуктивну худобу, птицю, фураж, будівлі й інше майно бувших німецьких колоністів і осадників, відповідним радгоспам» [16, арк. 2].

Можна лише здогадуватися, яка частка майна осіла у «чорних коморах» чи була «розбазарена», тобто привласнена, про що постійно йдеться у партійних документах. Так, в Отинійський радгосп передавалося майно з Отинійського, Товмачського, Ланчинського, Надвірнянського, Солотвинського, Яремчанського та Коршівського районів області. Перед цим воно певний час зберігалось на місцях, оцінювалося й переоцінювалося, а потім транспортувалося. Звичайно, що найменше цікавило «ласих до чужого майна» – сільськогосподарський реманент, угіддя, сади, господарські будівлі. У свою чергу – добротна упряж для коня, нова бричка, овес, сіно користувалися попитом у радянських чиновників.

Депортації набули чітко регламентованого характеру зі сторони радянської влади. 2 березня 1940 р. РНК СРСР і ЦК

ВКП(б) ухвалили постанови № 13/114 і № 289–127 сс («цілком таємно») про виселення з районів Західної України і Західної Білорусії: членів сімей усіх поміщених у табори й в'язниці військовополонених, колишніх офіцерів польської армії, тюремників, жандармів, розвідників, поміщиків, фабрикантів, чиновників держапарату, учасників повстанських і «контрреволюційних» організацій.

Друга масова депортація розгорнулася через два місяці, тобто часу повернення порожніх вагонів із супроводом підрозділів НКВС із віддалених регіонів росії назад. Уночі з 12 на 13 квітня 1940 р. відбулося наступне відправлення із новоприєднаних земель контингенту так званих «адміністративно-висланих». Серед них були не лише польські, а й українські, жидівські родини, що належали до заможних верств населення. Механізм проведення чергового виселення не відрізнявся від попереднього. Вночі або на світанку до наперед визначених будинків прибувало кілька осіб (працівники НКВС, міліція або військові). Їм надавали допомогу місцеві представники влади і активісти. Серед депортованих в основному були жінки, діти, особи похилого віку, тобто члени сімей заарештованих. Виселенню підлягали всі родичі, які вели із сім'єю спільне господарство. Загальна кількість депортованих сягала 61 тис. осіб. У ніч з 28 на 29 червня 1940 р. розпочато операцію з виселення біженців – третя хвиля депортацій. Чисельність депортованих сягнула 52617 осіб [24].

Негативне ставлення до радянської влади викликало й те, що, провівши масові арешти власників будинків («кам'яниць»), котрі належали «ворожим буржуазним елементам», представники радянської влади та прибулі російськомовні обивателі вселилися у них і заволоділи майном. Престижні частини міст і містечок заселялися новими радянськими чиновниками та їхньою прислугою, яким першочергово надавалися різноманітні «дрібні

обслуговуючі посади». Бажання жити «на широку ногу» із боку частини відповідальних чиновників, штовхало їх до масових зловживань службовим становищем. Особливою популярністю серед радянської номенклатури користувалося отримати житло в центрі міста чи містечка, як правило в старому особняку, конфіскованому у «ворога». Оголосити «ворогом народу» й заволодіти його майном можна було будь-кого. На 3 квітня 1940 р. у п'яти західних областях України було «звільнено» 38091 будинок [20, с. 303].

Тогочасні партійні документи рясніють фактами про п'янство – «моральне розкладання та мародерство», «політичний бандитизм», «аморальні та непартійні поступки з боку окремих комуністів». Спеціальна постанова «Про порушення революційної законності членами партії Бендюком та Крюком у Делятинському районі» № 21 від 6 березня 1940 р. констатує: «В час проведення націоналізації приватних крамниць, членами партії Бендюком і Крюком та комсомольцями Козачинським і Степаненко було допущено грубе порушення революційної законності: незаконні обшуки, присвоєння націоналізованих речей, грубе відношення під час обшуку до жінок і т. д. Делятинський Райком КП(б)У та його перший секретар тов. Береснев своєчасно не реагували на сигнали про те, що окремі комуністи займаються барахольством, що викликає нездорові настрої серед населення...» [16].

Фінорганами Станіславської області станом на 1 липня 1940 р. було пораховано «майна осадників і німецьких колоністів» на суму 13 млн. 421 тис. крб. Офіційно реалізовано різноманітним державним структурам і окремим громадянам – 6 млн. 592 тис. крб. Однак, безпосередньо отримана сума грошей за реалізоване майно становила лише 2 млн. 944 тис. крб. Решта – в 3 млн. 648 тис крб. «числилося як заборгованість» за окремими організаціями, установами й особами. В архівних документах

зафіксовано, що «у наслідок несвоєчасної мобілізації фінорганів на проведення обліку, окремі райкоми та міськкоми партії допустили безконтрольність у результаті чого мали місце розкрадання й розбазарювання майна. В окремих організаціях майно не обраховувалося. Випадки надмірного заниження цін масові...». Промовистими є задокументовані факти про придбання у особисте користування майна відповідальними чиновниками за яке не були заплачені гроші. Серед виявлених перевіркою 89 осіб: комендант міста Станіслава тов. Мікаутадзе – 1867 крб.; зав. облторгвідділом тов. Савицький – 1506 крб.; зав. міськфінвідділом тов. Осипенко – 612 крб. та ін.» [17, арк. 47– 48].

Місцеве населення – українці, поляки, жиди, вірмени, виховані в дусі релігійності й шанобливого ставлення до приватної власності, дивувалися діями представників (уредників) нової влади. Авторитетні особи, котрі здобули освіту в європейських університетах, академіях, семінаріях та користувалися особливою повагою у своїх співвітчизників, були проголошені «соціально-ворожим елементом». І, навпаки, безграмотна найбідніша суспільна верства (біднота, наймити, батраки), з «котрих сміялися» односельці, залучалися до державного будівництва й проголошувалися опорою радянської влади. У своїй більшості неграмотні чи малограмотні, вони беззаперечно виконували будь-які вказівки згори і за це отримували низові державні посади, чуже майно, офіційну платню.

Радянський режим, здійснюючи розподіл землі й майна, створив ілюзію втілення споконвічних прагнень безземельного і малоземельного селянства. Влада свідомо закладала конфлікт між селянством, який використовувався для розгортання більшовицької політики на селі і подальшої колективізації. Бідняки і середняки отримували землю, худобу, зерно, реманент за рахунок заможних верст на дуже короткий період – не встигши зібрати перший урожай. Питання історичної ваги – безоплатна роз-

дача й наділення селян землею, худобою, насінням, реманентом. Архівні матеріали Станіславської обласної партійної організації свідчать: «Наш земельний відділ надав Уповнаркомзагу список господарств, які отримали восени при існуванні сільських комітетів 70 тис. центнерів зерна. Такий факт мав місце, адже тоді роздавали землю і надавали селянам допомогу зерном. Це була просто допомога, а зараз взяли й зарахували її як позику... Ця кількість завірена Раднаркомом і треба буде її повернути... Селяни обурювалися, адже з приходом Червоної армії це вважалося допомогою, а тепер кажуть повернути» [18, арк. 16]. Існування таких архівних документів слід вважати недалекоглядністю тогочасного партійного керівництва, адже цілу низку звітів і виступів чиновників заборонялося стенографувати.

Відповідно до наказу НКВС СРСР «Про порядок вислання у віддалені північні райони СРСР членів сімей зрадників батьківщини, які втекли або здійснили переліт за кордон» від 10 грудня 1940 р., репресіям підлягали не лише безпосередні учасники українського чи польського націоналістичного підпілля, а й члени їх сімей. Це стосувалося тих членів націоналістичних організацій, які перейшли в німецьку окупаційну зону або перебували на нелегальному становищі. Якщо сім'я не могла надати органам НКВС достовірної інформації про їх місцеперебування, то це прирівнювалося до «втечі за кордон». «Соціально небезпечні сім'ї» підлягали засланню у віддалені північні райони СРСР на термін від 3 до 5 років із повною конфіскацією майна на користь держави. Крім того, «неповнолітні члени сім'ї зрадника батьківщини їдуть разом зі своїми рідними».

Радянізація на практиці означала очищення регіону, офіційною мовою – «прикордонної смуги СРСР» від «небезпечних соціальних елементів», «потенційних диверсантів». Хоча масові депортації мали й превентивний характер: ви-

силалися всі, хто міг би організувати в майбутньому опір владі, це породжувало нові хвилі протесту.

У системній роботі радянських репресивних органів велика увага приділялася «нейтралізації» як всіх явних, так і потенційних чи прихованих політичних противників. Такими діями радянська влада робила свого роду «деполонізацію» регіону, поляки із панівної суспільної групи стали об'єктом переслідувань і репресій. Оскільки радянську владу підтримували члени КПЗУ, серед яких було чимало євреїв, а також і серед чиновників прибулих зі східних областей, то це вело до зростання антисемітських настроїв.

Радянський терор проти місцевого населення мав плановий характер, зворотні відплатні акції не заставили себе довго чекати.

Четверта депортація припала на 22 травня 1941 р. і значною мірою спрямовувалася проти національно свідомого елементу. Вона охопила інтелігенцію, кваліфікованих робітників, залізничників, а також сім'ї арештованих (11476 осіб). З початком німецько-радянської війни ешелони із депортованими зазнали повітряних ударів німецької авіації. Одним із кровавих злочинів сталінського режиму стали масові жорстокі розправи із людьми, які перебували у в'язницях на кінець червня 1941 р. З Москви, надійшла телеграма за підписом Л. Берії, у якій наказувалося в'язнів, що перебувають під слідством, а також засуджених за контрреволюційну діяльність, розстріляти [27, с. 128–129].

Отже, з вересня 1939 р. для населення Станіславщини, розпочалися чергові трагічні часи. Під час проведення першої радянської Західних земель України майже 400 тис. мешканців втратили власність і свободу. До масових «національних чисток» населення радянська влада ставилася цинічно. За чисельністю депортованих переважали поляки, наступними були жиди й

українці. Системний терор з боку органів державної безпеки СРСР проти «ворогів народу», неблагонадійних формував підґрунтя для національно-визвольних рухів.

У ході дослідження автори сформулювали та виокремили ряд наукових проблем і тем, що потребують вивчення. Це, перш за все, співпраця між собою національних еліт у нових історичних умовах (1939–1941 рр.), представників католицького і православного духовенства та іудаїзму.

Джерела та література

1. Андрухів І. О., Француз А. Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз Ігор Андрухів, Анатолій Француз. – Івано-Франківськ; Рівне: Таля, 2001. – 336 с.

2. Андрухів І. Правда історії: Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 рр.: історико-правовий аспект, документи і матеріали / Ігор Андрухів. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 448 с.

3. Баран В. К., Токарський В. В. Україна: західні землі: 1939–1941 рр. / Володимир Баран, Василь Токарський. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 448 с.

4. Баран В. К., Токарський В. В. «Зачистка»: політичні репресії в західних областях України у 1939 – 1941 рр./ Володимир Баран, Василь Токарський – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014. – 456 с.

5. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали: [в 2 кн.] – Кн. 2. / Іван Білас. – Київ: Військо України, 1994. – 688 с.

6. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945 / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – Київ : Генеза, 2006. – 408 с.

7. Воз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / [Стеблій Ф. І., Ісаєвич Я. Д., Масловський В. І. та ін.]; під ред. Ю. Ю. Сливки. – Київ: Наук. думка, 1989. – 488 с.

8. Дем'янчук Т. Взаємодія органів НКВС та кримінально-виправної системи з ліквідації підпілля ОУН на теренах Західної України в 1939–1941 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і куль-

турно-просвітницький часопис. До 100 річчя від народження Степана Бандери. – Івано-Франківськ, 2009. – Ч. 15–16. – С. 318–321.

9. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). – Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 6. Стенографічний звіт першої обласної партійної конференції. – 24 квітня 1940 р. – 196 арк.

10. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 61. Стенограма наради відповідальних працівників апарату обкому про виконання постанови першої обласної партійної конференції, поліпшення агітаційно-пропагандистської роботи, про кадри. 21 липня 1940 р. – 174 арк.

11. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 5. Стенограма наради секретарів повіткомів, завідуючих секторами агітації та пропаганди, перших секретарів повіткомів комсомолу, комісарів, начальників політвідділів військових частин про стан партійно-масової роботи області. 21 грудня 1939 р. – 60 арк.

12. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 80. Стенографічний запис виступів завідуючих відділами пропаганди і агітації Отинянського, Рогатинського і Кутського райкомів партії на нараді завідуючих відділами. 7 жовтня 1940 р. – 14 арк.

13. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 65. Стенограма наради перших секретарів міськкомів партії, райкомів, голів райвиконкомів про хід підготовки до виборів у місцеві Ради депутатів трудящих. 25 жовтня 1940 р. – 48 арк.

14. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 13. Протоколи № 7–14 засідань бюро. 7–27 січня 1940 р. – 184 арк.

15. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 14. Протоколи № 16–19 засідань бюро. 13–27 лютого 1940 р. – 65 арк.

16. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 15. Протоколи № 20–24 засідань бюро. 1–16 березня 1940 р. – 130 арк.

17. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 20. Протоколи № 20–25 засідань бюро. 2–23 серпня 1940 р. 157 арк.

18. ДАІФО. Ф. П–1. – Оп. 1. – Спр. 64. Стенограма наради секретарів міськкомів, райкомів партії про наступні вибори до місцевих Рад депутатів трудящих, виконання сільськогосподарських робіт, заготівлю сільськогосподарських продуктів. 28 вересня 1940 р. – 35 арк.

19. Кондратюк К. К. Демографічні втрати України у період Другої світової війни / Костянтин Кондратюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 2. – С. 209–214.

20. Куницький М. П. Національна політика СРСР на західноукраїнських землях напередодні Великої Вітчизняної війни (1939–1941). Друга світова війна і доля народів України / Микола Куницький // Матеріали 2-ї Всеукр. наук. конф. (Київ, 30–31 жовт. 2006). – Київ: Зовнішторгвидав, 2007. – С. 297–304.

21. Кучерепа М. М. Волинь у геополітичних планах СРСР і Німеччини 1939 р. Друга світова війна і доля народів України / Микола Кучерепа // Матеріали 2-ї Всеукр. наук. конф. (Київ, 30–31 жовт. 2006). – Київ: Зовнішторгвидав, 2007. – С. 19–34.

22. Литвин М. Р., Луцький О. І., Науменко К. Є. 1939: Західні землі України / Микола Литвин, Олександр Луцький, Кім Науменко. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 152 с.

23. Луцький О. І. «Радянізація» Львова: вересень 1939 – червень 1941 Олександр Луцький // Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 150–178.

24. Надольський Й. Е. Сталінська депортаційна політика і зміни етнічної структури населення західних областей України / Йосип Надольський // Друга світова війна і доля народів України. Матеріали 2-ї Всеукр. наук. конф. (м. Київ, 30–31 жовтня 2006). – Київ: Зовнішторгвидав, 2007. – С. 322–331.

25. Росія – Україна: зради, союзи, війни: колективна монографія / від. ред. М. Литвин. 2-ге вид., Львів; Тернопіль: «Лібра Терра», 2024. – 789 с.

26. Сварник І. І. Маловідомі сторінки з історії «Золотого вересня» / Іван Сварник // Український археографічний щорічник. – Київ, 1992. – Вип. 1. – Т. 4. – С. 401–408.

27. Сергійчук В. І. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали / Володимир Сергійчук. – Київ: Дніпро, 1998. – 941 с.

Oleh Maliarchuk

Kalush City

Andrii Boida

Ivano-Frankivsk City

Occupation of Stanislav Region in 1939–1941

Abstract. Based on sources from the State Archive of Ivano-Frankivsk Region, the article attempts to comprehend the essence of the policy of the «first Sovietization,» which brought about nationalization, terror, and deportations. It is proven that the core of the policy of Stalin's

totalitarian regime was mass repressions directed against all strata of the population, primarily the state-building element of the Second Polish Republic. This led to the unification of efforts by illegal political Polish, Ukrainian, and Jewish organizations against the common enemy – the Bolshevik totalitarian regime of the USSR. The tragedy for the inhabitants of the Stanislav region, as a whole, was the mass arrests and deportations, i.e., the forced removal of people from their permanent places of residence as a measure of political persecution and criminal punishment. These actions aimed to destroy and disorganize the structures of the Polish state apparatus, as well as to eliminate the social base from which organized resistance to the Bolshevik system could potentially emerge in the future. Those regarded as enemies of the Soviet authorities included not only those who took up arms or criticized its methods but also those who remained entirely loyal. Grounds for deportation included not only national or social criteria; individuals who could potentially become opponents of the Stalinist regime were also subjected to deportation.

Key words: *Stanislav region, Eastern Galicia, Sovietization, repressions, deportations.*

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА І ПІДПІЛЛЯ ОУН

УДК 336.747(477.8)“19”

Людмила Андрійчук
м. Калуш

Великодні бофони – грошові одиниці підпілля ОУН і УПА

***Анотація.** У статті здійснено спробу дослідити бофони (фінансові документи ОУН та УПА), передумови їх виникнення й подальшого використання в операціях з отримання грошової позики у селах і містах Східної Галичини. На основі архівних матеріалів, опублікованих документів і спогадів висвітлено відомості про фінансово-господарську діяльність ОУН в умовах підпілля. Розкрито основні функції бофонів як підпільних облигацій підпільників і повстанців. Охарактеризовано особливості візуалізації сюжетних зображень бофонів і святкування Великодня в підпіллі.*

***Ключові слова:** бофон, облигація позики, Великдень, повстанці, національно-визвольна боротьба, фінансово-господарська діяльність підпілля ОУН і УПА, квитанція.*

Бофони (бойовий фонд) – це однобічні, рідше двобічні грошові документи (квитанції, облигації) із зображенням національної чи оунівської символіки й відповідними написами «Бойовий фонд ОУН», «Революційний фонд ОУН», «Національний фонд ОУН».

Уповноважені особи від імені ОУН чи УПА видавали їх населенню за добровільно внесені чи стягнуті як контингент реквізовані кошти у вигляді готівки, іноді продуктів харчування, одягу тощо. Крім суто фінансової ролі бофони виконували також агітаційну функцію, тому їх використовували в повстанській пропагандистській діяльності.

У різні періоди діяльності ОУН фонд зі стратегічних і тактичних міркувань мав назви «бойовий», «визвольний», «революційний», «національний», «військовий» і навіть «оперативний». Незважаючи на цю різноманітність, найбільшу популярність отримав термін «бойовий фонд», тому що тривав збройний опір радянському окупаційному режимові. З часом виникло скорочення, голосний звук «о» помінявся на «і» або ж на «е», «и», залежно від місцевої говірки краю. У результаті в Галичині та на Буковині грошові документи ОУН стали називати «бефонами» і «бифонами», а на Волині (Рівненська, Волинська, Житомирська області) та білоруському Поліссі – «біфонами». До того ж зазначені мовні форми швидко перекочували в повстанські документи та літературу підпільних авторів, а відтак – у видання української діаспори. Для того, щоб уніфікувати термінологію й позбутись різночитань, що можуть призвести до спотворення змісту документа, у нашій публікації також використано термін «бофон», що отримав схвалення й сприйняття науковців.

Про святкування Великодня у підпіллі дізнаємося із документів [1–5] і великодніх бофонів УПА [6–21], що дійшли до нашого часу. Вони оцифровані й зберігаються в Галузевому державному архіві Служби Безпеки України (далі – ГДА СБУ) та Електронному архіві визвольного руху [1–21].

Окремо потрібно виділити періодичні видання УПА «Чорний Ліс» [4–5]. У цих часописах містяться спогади повстанців, що інформують, в яких умовах відбувалося відзначення Великодня у підпіллі.

Також цікавими є дослідження та наукові видання. Прикметною є стаття Миколи Литвина «Фінансово-господарська діяльність ОУН і УПА» [26, с. 297–305]. У публікації проаналізовано соціально-економічну політику Головного проводу ОУН і командування УПА в роки Другої світової війни. Висвітлено

адміністративну й господарську діяльність командування УПА на Волині. Особливу увагу приділено фінансово-господарській діяльності українського підпілля у повоєнний період.

Доволі вичерпну інформацію містить праця під назвою «Бофони: грошові документи ОУН і УПА» [23]. Автор-упорядник Олег Клименко, кандидат історичних наук, військовик (полковник), письменник, краєзнавець. У книзі розкрито історію створення та фінансово-господарську роль грошових документів ОУН і УПА – бофонів. Найбільш повно тут подано відомі боністам грошові документи та боргові зобов'язання борців за незалежність України. Основу колекції становлять бофони, що мали служити прототипом майбутніх українських грошей. Конфісковані радянськими органами державної безпеки, вони описані й узяті на спеціальний облік працівниками ГДА СБУ. Певні відомості містяться у книзі «З історії грошей України» авторства Ніни Дорофєєвої [24, с. 121–125]. У публікації Олега Лехнюка «Нововіднайдені бофони УПА», що вийшла друком у першому збірнику наукових статей «Український визвольний рух», мова йде про віднайдені у 2002 році кліше для виготовлення бофонів [25, с. 165–169].

Галицьке суспільство мало досвід у сфері організації фінансового забезпечення громадсько-політичних і парамілітарних організацій і товариств, зокрема «Просвіти», «Сокола», «Лугу», «Пласту», та створення різних фондів. Ще у 1920-х роках Українська військова організація (з 1929 р. – ОУН) під проводом Є. Коновальця заснувала бойовий фонд боротьби, який став одним із основних елементів фінансового забезпечення підпілля ОУН і УПА. Завдяки високій національній свідомості українського населення краю повстанський фонд виконував не лише фінансові, але й агітаційно-пропагандистські функції. За бофони, які розповсюджували українські підпільники і повстан-

ці, громадяни вносили пожертвування у різній валюті та кількості, залежно від номіналу бофона [26, с. 297–305].

У надзвичайних умовах війни і труднощів із господарським забезпеченням невідкладний випуск бофонів справді був потрібним, оскільки насильне вилучення матеріальних цінностей у населення ОУН та УПА вважали недопустимим ні з політичної, ні з моральної точки зору.

Уперше випуск бофонів для потреб визвольної боротьби оунівським підпіллям було налагоджено в Галичині у 1941 р. Документи виготовлено на обгортковому папері в традиційних для ОУН(б) червоно-чорних кольорах, і присвячено до Свята зброї (31 серпня 1919 р. Київ звільнили від більшовиків війська Директорії).

Наступного року партію бофонів виготовлено у Празі, де в міжвоєнний період осіло чимало українських політемігрантів, насамперед старшин і стрільців Галицької армії. У 1943 р. в Галичині підпільники виготовили бофони номіналом 20 і 50 злотих, які поширювалися здебільшого в Галичині, що постачала фінансово створені на Волині й Поліссі частини Повстанської армії. «Фінансування руху Бандери йде великою мірою з Галичини, – доповідав у Берлін шеф поліції безпеки і СД краю 22 травня 1942 р. – Частини руху частково сплачують організації певні внески». У ті дні й пізніше розповсюджували летючки із закликом: «Друже! Складай датки на революційний фонд і таким чином допомагай у сьогоднішній нашій визвольній боротьбі. Цього від тебе бажає сьогодні Україна» [26, с. 297–305].

За період 1939–1954 рр. випущено близько 500 різновидів бофонів, які використовувались щонайменше у 12-ти областях України та Білорусі, а також частково на території Австрії, Німеччини, Словаччини, Польщі та Чехії.

Бофони поширювались серед населення за ціною 2 польських злотих або 1 німецька марка. Виявлені деякі особливості

галицьких бофонів 1941–1943 рр. Їх випускали друкарським способом лише Крайові Проводи ОУН. Формат їх був різним: від розмірів агітаційної листівки до поштової марки.

У деяких повстанських районах Рівненщини в обіг були введені «партизанські гроші». Матеріалом для них служили окупаційні грошові знаки емісійного банку «Україна». Спеціально виготовленими штемпелями – дереворитами (*техніка гравюри на дошці з дерева, розрізаного впоперек шарів. – Л. А.*) на них проставляли написи на зразок «Слава Україні, героям слава!», «Слава Бандері!».

Характерною рисою грошових документів 1942 р. є поява на них, поряд із тризубом, організаційної емблеми ОУН. Після розколу ОУН на дві гілки – бандерівців (провідник – С. Бандера) та мельниківців (керівник – А. Мельник), останні в своїй фінансовій діяльності використовували грошові документи з характерним лише для них використанням тризуба з мечем [24, с. 123–125].

До січня 1942 р. на грошових документах не проставляли номіналів. Збір готівки проводили на добровільних засадах: хто скільки дасть, хоча, очевидно, існувала мінімальна ціна бофона – 1 рейсмарка або 2 краківських злотих, а приблизно із середини 1942 р. – 1 злотий. Проте через обставини, викликані, насамперед, грабіжницькою політикою окупантів, різким погіршенням економічного становища населення Галичини, розширенням масштабів протистояння ОУН і необхідністю планування підпільного бюджету, грошові документи, надзвичайно чутливі до політико-економічних факторів, протягом 4–5 місяців пройшли еволюцію від безномінальних до номінальних. Цей еволюційний процес був настільки стрімким, що залишив видимий слід на тогочасних грошових документах ОУН у вигляді наддруків, надписів тощо. Як правило, номінали більшості бофонів не входять у композицію основного малюнка, а розміщені

за зовнішньою рамкою або ж на звороті. Траплялися випадки, коли їх додруковували іншим шрифтом, фарбою іншого кольору [23, с. 20].

На період найбільшого піднесення повстанського руху (кінець 1943–1945) припадає друк кількох грошових документів підпілля, емітованих у Галичині. Перший, виконаний в оунівських традиціях тридцятих років: картуш із тризубом та два перехрещені карабіни у вінку. Замість замаскованої назви фонду знову з'явився відкритий напис «На боєвий фонд УПА». Два наступні однотипні грошові документи, виготовлені на зламі 1943–1944 рр., хоча й не мають назви фонду, однак зображення (вояки УПА в дозорі) та лозунги «Слава Україні! Героям Слава!» однозначно вказують на їх призначення. Номінали 50 і 100 бофонів та інші нашвидкуруч були заповнені олівцем під час колядок, щоб таким чином засвідчити пожертвування населення в готівці та продуктах харчування [23, с. 23].

Також у 1942–1943 рр. у Галичині випустили бофони номіналами 1 і 5 карбованців із зображенням характерного тризуба з мечем і написами: «Власними силами», «Ми здобудемо силою те, що нам належить по праву». У зв'язку з гострими потребами фінансування нових відділів УПА у 1943 р. почали реалізовувати бофони великих номіналів.

Усі події, що відбувалися в той період часу, не могли не призвести до трансформації грошових документів ОУН від своєрідних почесних аксесуарів у вигляді жетонів-подяк за внесені кошти до фіскальних посвідчень виконання грошового контингенту та реквізиційних квитанцій.

Шляхом залучення до сплати грошових контингентів населення Західної України український національно-визвольний рух зумів мобілізувати значні матеріальні ресурси, які спрямовувались для організації збройної боротьби й у видавничо-

пропагандистську діяльність з метою поширення правдивої інформації про ідею та чин ОУН.

На 1945–1946 рр. припадає два випуски грошових документів ОУН, у кожному з яких було від 4 до 9 номіналів. Емісії сягнули свого апогею. У ті роки командування УПА «Північ» і провід ОУН на північно-західних українських землях випустили «Волинську серію» бофонів номіналами 5, 10, 25, 50, 100, 200, 300, 500 і 1000 крб., що функціонували в 12 областях України та Білорусі, де діяли повстанські загони. Їх автором є видатний український художник Ніл Хасевич. З випуском цієї серії прослідковується намагання командування УПА уніфікувати бофонну систему на основі «Волинської серії» й при можливості перетворити її на загальноукраїнську. «Волинська серія» була найдовговічнішою. Окремі її номінали 150, 200, 300 крб. постійно передруковували аж до 1950 року [24, с. 123–125].

Великі потреби в коштах вимагали великих накладів друку бофонів. Згідно зі звітом Центрального проводу ОУН, загалом на західноукраїнських теренах 1947 р. було надруковано 11 680 бофонів, а 1948 р. – 33 700 [23, с. 37].

У 1947–1951 рр. бофони продовжували відігравати важливу роль у поповненні повстанського бюджету, хоч їх випуск у зв'язку з важкими умовами підпілля значно скоротився. У ході протистояння з радянською репресивною системою до середини 1945 р. господарська мережа ОУН фактично припинила існування, хоча остаточну ліквідацію названої референтури було проведено дещо пізніше. Відтак учасники ОУН та УПА змушені були самостійно проводити збори, наражаючись на небезпеку, з'являтися у населених пунктах і деконспірувати себе. При всьому цьому погіршувались стосунки з населенням, оскільки принципів справедливості в тих умовах важко було дотримуватись.

Збір коштів на бойовий фонд ОУН за ступенем ризику нічим не відрізнявся від суто військових операцій підпілля. Де-

який час, поки більшовики ще не мали достатніх сил, а їх владні структури не були господарями ситуації, збори у бойовий фонд ОУН ще не набули форми яскраво виражених контингентів та реквізицій. Щоправда, господарські структури оунівського підпілля з виховною метою вже тоді нерідко практикували примусове обкладання тих громадян, котрі ухилялись від «добровільної» допомоги, кримінальних злочинців тощо.

Характерно, що для поширення бофонів оунівці з метою конспірації нерідко використовували місцевий сільський актив – голів і секретарів сільських рад, бригадирів, ланкових колгоспів, учителів, які одночасно проводили підписку на облігації державних позик СРСР. Такі факти часто зустрічаються в оперативних зведеннях НКВС [23, с. 29–30].

Бофони мали ще одну функцію – протистояння (матеріальне, політичне) примусовому поширенню облігацій «державних позик СРСР», випуски яких у ті роки досягли піку.

Відповідальними за виготовлення бофонів були референтури пропаганди крайових, окружних і надрайонних проводів ОУН. Кліше для грошових документів виготовляли спеціалісти з підпільних друкарень та технічних «звен», які структурно входили в названі референтури. Потім, згідно із замовленням підрозділів, друкували певну кількість грошових документів. Незважаючи на відсутність на бофонах номерів, серій, вели суворий облік випущеної продукції, яку потім передавали в господарську референтуру.

Протягом усього часу існування відділи УПА забезпечували потреби в коштах, продуктах харчування за рахунок територіальних осередків ОУН. Основний тягар інтендантської служби несли господарські служби підпілля ОУН, оскільки лише вони досконало знали економічні можливості теренів, могли відшукати нові джерела покриття надзвичайних витрат, ви-

кликаних визвольною боротьбою, та регулювати не завжди прості стосунки між селянами й повстанцями [23, с. 42].

Як стверджує очевидець тих подій Роман Дубиняк (Великобританія), УПА фактично не збирала грошей на бойовий фонд. Все постачання для неї організувала мережа ОУН (бандерівців): «Коли в бою частини УПА захоплювали трофеї від ворога, залишали собі що необхідне, а решту передавали для зберігання до мережі ОУН, що виконувала адміністрацію Краю, а для частин УПА обов'язки «етапної команди»... Частини УПА в партизанській боротьбі мусіли бути рухливі, то ж не могли обтяжувати себе обозами з постачанням... Працівники сітки ОУН дбали за забезпечення «своїх хлопців» усім необхідним. І як думаю сьогодні, вив'язувались знаменито. Вони організували збір харчів і всього необхідного серед українського населення довірених їм районів. Московських колгоспів ще не було, то наряд мав чим поділитися з нами. А мережа ОУН розподіляла обов'язки кожному. Не сміло бути, щоб хтось був покривджений». Про пріоритетність саме територіальних осередків ОУН наголошено у бойовому правильнику УПА «Партизанка», у якому, зокрема, командирові повстанського відділу рекомендовано «...про потрібний одяг та харч... домовитися з тереновою революційною владою». Референтури пропаганди через свої пункти зв'язку відправляли бофони для використання господарським референтурам окружних та надрайонних проводів. Після ліквідації господарських референтур бофони передавали уповноваженим проводом особам, які регулярно звітували про їх розповсюдження [23, с. 25].

Час вимагав від оунівців мобілізувати всі ресурси для боротьби, тому незмірно зросла роль бофонів як важливої складової системи засобів поповнення повстанського бюджету. На 1944–1946 рр. припадає щонайменше два десятки випусків гро-

шових документів ОУН, у кожному з яких було від 4 до 8 номіналів.

Названі грошові документи, на відміну від попередніх (галицьких) випусків, не приурочені до тієї чи іншої історичної події. Новацією випуску є велика кількість номіналів. Усе це свідчить, що бофони цього зразка планували використовувати триваліший час. Проглядається також намагання керівництва ОУН уніфікувати бофони на основі «волинської серії» і перетворити її у загальноукраїнську.

Бофони виділяються графічними особливостями. Зображення ніби документально передають високий бойовий дух, піднесення і звитяжність повстанців. Вони стали своєрідним мистецьким еталоном для інших підпільних митців [23, с. 42].

Для пропагандистського забезпечення роботи щодо поповнення повстанського бюджету під час Великодніх свят керівництво ОУН ухвалило рішення про випуск спеціальних грошових квитанцій – великодніх бофонів, що вперше з'явилися у Галичині в переломному і важкому для повстанців 1947 р. У народі їх називали «писанками». **Для великодніх бофонів характерним є поєднання релігійного та політичного аспектів боротьби за волю України** [24, с. 125].

Тут варто дати характеристику кількох бофонів, обраних нами з-поміж інших повстанських фінансових документів.

№ 1. Великодній бофон із серії «Писанка УПА 1947 рік. 1000». Це були двосторонні кольорові бофони номіналами 100, 500 і 1000 (*емітент невідомий – означає, що немає чіткої інформації про те, до якої офіційної на той час грошової одиниці прирівнювався поданий на бофоні номінал. – Л. А.*). У долішньому правому куті зображені пасхальні писанки з вербовою гілкою, ліворуч – сходить сонце, яке висвічує тризуб. Зворотній бік використаний як агітаційна летючка. Розмір: 13,5×8,5 см (*фото 10*).

№ 2 і № 3. Великодні бофони номіналами 20 і 40 крб., надруковані у 1947 р. циклостилевим способом у підпільній друкарні ОУН Карпатського краю. Ці грошові документи мають характерні сюжети, в яких символи великого і світлого свята поєднані в малюнках із релігійною та військовою атрибутикою: вербові гілки та меч, вербові гілки – літаки, гармати. Розміри бофонів: 11,4×8 см та 10,6×8 см.

№ 4. На знаку, виготовленому у 1947 р. в Карпатському краї, зображено тризуб на тлі сонця, навколо якого на стрічці напис: «Христос Воскрес! Воскресне Україна!». Угорі великими буквами позначено: «ОУН» і «УПА». Внизу малюнка – церковний дзвін, що б'є на сполох: «До бою! За волю!» та великодні писанки. Ще нижче напис: «За Українську Самостійну Соборну Державу!». Цей бофон декілька разів передруковували у 1948–1950 рр. на теренах Львівського крайового проводу ОУН, а можливо й крайового проводу ОУН «Поділля». Його номінальна вартість проставлялася як на аверсі, так і на реверсі. Розмір: 7,7×5,7 см.

Нерідко замість бофонів повстанці використовували великодні листівки, які за зовнішнім виглядом нічим не відрізняються від безномінальних бофонів. Остаточну відповідь на питання «бофон чи листівка?» можна дати, лише з'ясувавши мету й способи їх використання [23, с. 67].

№ 5. Великодній бофон «Писанка 1949 р.» має напис: «На писанку для УПА від українського народу 200 крб.», а також: «Дрогобич». На малюнку зображено двох українських підпільників, які у дозорі чатують на ворога. Рамки бофона орнаментовано у стилі карпатських вишиванок. Кілька стилізованих вербових гілок, дзвони та писанки підкреслюють святковість. Розмір бофона: 20х10,5 см (*фото 11*).

№ 6. Великодній бофон із серії «Ти воскреснеш, моя Україно!» надрукований у 1949 р. Львівським крайовим прово-

дом ОУН. Грошовий документ багатоколірний, виготовлений циклостильовим способом. Зображення: на тлі сільського краєвиду (ліс, річка, село, зоране поле) повстанець з автоматом і прапором у руці, на якому напис: «Христос Воскрес! Воскресне Україна!». Бофони цієї серії оздоблені рамками з геометричним орнаментом. Правий бік грошового документа, що відділений від малюнка перфорацією, має напис «Писанка УПА на 1949 рік» і номінал. Розмір: 16,5×8,5 см (*фото 12*).

№ 7. Великодній бофон без номіналу надрукований у 1950 р. в підпільній друкарні ім. М. Арсенича («Михайла») крайового проводу ОУН «Захід-Карпати», котра спочатку була розташована на Бережанщині, а 1949 р. перенесена на Рогатинщину. На грошовому документі – зображення дітей, одягнених у традиційний гуцульський одяг. Вони дарують писанки повстанцям. Наявні святкові написи: «Христос Воскрес! Воскресне Україна!» й напис: «На УРФ (*український революційний фонд*. – Л. А.). 1950. Веселих свят!». Розмір: 9,2×7 см (*фото 13*).

Повстанський Великдень

Провідники УПА багато уваги приділяли моральному та духовному вихованню своїх вояків. Саме тому в повстанській армії значне місце відводили святкуванню національних і релігійних свят, яке зазвичай відбувалося в піднесеній атмосфері та за участі командного складу. Релігійні свята повстанці за можливості намагалися проводити серед цивільного населення, але були випадки, коли його представники самі приходили святкувати до повстанського лісу. Найбільшу увагу в УПА надавали урочистому відзначенню Різдва Христового та Великодня.

Також певну інформацію дізнаємося із документів. Цікавим є «Привітання з Великоднем до українського народу від ОУН в квітні 1945 р.» [1–3]. Тут читаємо: «Друзі! Славні українські революціонери-повстанці! Це наше діло і наш святий обов'язок розбити гріб неволі нашої батьківщини і визволити її.

Ми одні ще сьогодні вільні на нашій землі, бо маємо свій найдорожчий скарб – зброю, а в серцях посвяту і відвагу! Не кинемо нашої зброї, не схилимо наших гордих козацьких голів у ярмо, але будемо стояти зі своєю зброєю на сторожі наших великих волелюбних ідеалів! Наше Воскресення, Друзі, – перед нами! Вперед! Здобудемо і здійснимо його! ХРИСТОС ВОСКРЕС – ВОСКРЕСНЕ УКРАЇНА! В м[ісяці] квітні 1946 р.» [3].

Такі привітання були щорічні, мали значний наклад й пропагандивний характер. Наприкінці одного із них розміщувалась чітка інструкція, якій повинні слідувати підпільники в часі Великодніх свят.

Великдень для повстанців, окрім релігійної, мав і велику символічну вагу. Перезимувавши у криївках невеличкими групами, вони на Великодні свята знову збиралися гуртом. Місце і час зустрічей зазвичай обумовлювали напередодні зимівлі. Це могли бути джерело, підніжжя скелі, урочище тощо. Напередодні зустрічі завжди відправляли на обумовлене місце розвідників, аби уникнути ворожої пастки. Якщо якась група не з'являлася в умовленому місці, їй залишали записку, де призначали нову зустріч. Коли хтось довший час не виходив на зв'язок, починали збирання інформації про них, адже побратими могли загинути чи потрапити в полон під час облав.

Напередодні свята вояки УПА намагалися зазвичай поповідатися та відвідати Службу Божу. Якщо не було можливості відвідати потай церкву у найближчому до них селі, то приводили священника до лісу. Спеціально для цього могли навіть зладнати каплицю. Притримуючись законів конспірації, зі святим отцем домовлялися заздалегідь зустрітися в обумовленому місті, де йому зав'язували очі і так вели до табору. Робили це з метою, щоб у випадку арешту він під тортурами не зміг вказати дорогу до табору. Також вояки перед святом намагалися потрапити до

селянських хат, аби помитися, підстригтися та одягнути чисту вишиванку [27].

У повстанському часописі «Чорний ліс» читаємо: «Субота, 15 квітня. У повстанському таборі сотні хор[унжого] Різуна кипить, наче в улію. Усі працюють, усі ввихаються. То ж бо завтра Великдень – перший підпільний Великдень у лісі. Одні чистять зброю і порядкують коли, другі рубають чатиння, щоби ним прикрасити колиби, інші знову, будують каплицю, в якій завтра відправлятиметься польова Служба Божа [...]. На дорозі перед табором заскрипіли навантажені вози, що прибули зі сіл з дарунками для повстанців. Виладовуємо великі білі паски, ковбаси та ін. [...]. Перед вечером всі підстригли собі чуприни і голилися, чистилися, вмивалися, переодягалися [...].

Неділя, 16 квітня рано. Сонячне проміння діставалося крізь дерева та освічувало повстанські обличчя [...].

З-поза дерев показався пров[ідник] Роберт, Митар, Левко, о. Микитюк та ін. Щиро і сердечно привітали всіх повстанців [...]. Проповідь, а радше патріотична промова о. Микитюка, зворушила всіх присутніх [...]. Закінчилася Служба Божа і з юних повстанських грудей понеслася по чорноліському просторі великодня пісня – Христос Воскрес [...].

Прикінці пров[ідник] Роберт побажав всім присутнім величавих успіхів у визвольно-революційній боротьбі. Неначе одна велика родина – засіли повстанці до приготованих столів. 20.[0]9.1947 р.» [5].

Нерідко на Великдень відбувалися наради повстанців, де вони визначали плани на рік, розподіляли обов'язки. По суті, велике свято символізувало для них початок нового року боротьби за незалежність, який завершувався зимівлею в криївках. До речі, «Присягу вояка УПА» повстанці теж вперше склали на Великдень 1943 року. Попередньо вони відвідали Великодню Сповідь, Причастя та святкове Богослужіння.

Святкування Великодня в різні роки відбувалися по-різному, але обов'язково з дотриманням усіх традицій. Скажімо, у 1944–1945 рр., коли «другі совіти» в Галичині ще не мали сильних позицій і, відповідно, слабо контролювали деякі регіони, повстанці нерідко святкували Великдень у найближчому до лісу селі. Приходили на Службу Божу до храму, а потім розходилися по селянських хатах святкувати. Але після 1945-го змушені були переважно святкувати в лісі, бо по селах РВ МГБ могли влаштувати облави. Інколи святкувати з повстанцями приходили до лісу мешканці близько розташованих сіл [27].

Але святкування не завжди відбувалися в таких урочистих умовах і з такою кількістю великодніх смаколиків. Воєнний час інколи диктував свої умови. Дружина полковника УПА Василя Галаси Марія Савчин згадувала, як напередодні свята 1952 р. повстанці не змогли роздобути харчів і повернулися до лісу з буханцем чорного хліба, з півкілограма сала і пшоняною кашею: «Зварили ми кашу, запарили з лісового зілля чаю, без цукру, і так провели Великдень... Цей Великдень... смутком відтиснувся в моїй пам'яті. Не через убогий харч, а через гірке відчуття самотності. В такий день болючіше сприймається пережите, в такий день хочеться оглянутись назад, перелисткувати картки минулого» [28, с. 394–395].

У Великодній день повстанці звільнялися від усіх обов'язків, окрім сторожової стійки, тому нерідко влаштовували у таборі різні заботи, грали в шахи, карти, влаштовували імпровізовані вистави, танці. Зазвичай у цей день командири дозволяли підлеглим вживати незначну кількість спиртних напоїв, що в будні дні суворо заборонялося.

Як бачимо, в УПА намагалися відзначити Великдень з усіма атрибутами. Значну допомогу провіантом у відзначенні свята надавало цивільне населення, інколи необхідні продукти вояки могли отримати від селян. Але варто зауважити, що будь-

які святкування відбувалися лише тоді, коли в околицях не велись інтенсивні бойові дії.

Сьогодні гроші ОУН та УПА – велика рідкість у колекціях боністів. Оскільки тоді такий документ, виявлений НКВС під час обшуку, міг коштувати власникові та його родині життя.

Отже, використання бофонів у фінансово-господарській діяльності ОУН і УПА в період 1942–1950 рр. дало змогу за порівняно короткий термін поповнити потребу в грошах. Водночас використання грошової позики у формі бофонів на потреби визвольної боротьби знімало морально-психологічну напругу у взаємовідносинах підпільників ОУН і повстанців з місцевим населенням. Шляхом обміну бофонів на продукти харчування, одяг і гроші, які тоді були в обігу, ОУН змогла мобілізувати значні матеріальні ресурси, які спрямовувались для продовження збройної боротьби, а згодом – агітаційно-пропагандивну діяльність супроти радянської влади.

Джерела та література

1. АЦДВР (Архів Центру досліджень визвольного руху, м. Львів). – Ф. 9. – Т. 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/9482>.

2. АЦДВР. – Ф. 9. – Т. 25 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/9483>.

3. АЦДВР. – Ф. 9. – Т. 25 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/9484>.

4. АЦДВР. – Ф. 9. – Т. 49 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://avr.org.ua/viewDoc/10723>.

5. АЦДВР. – Ф. 9. – Т. 49 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://avr.org.ua/viewDoc/10724>.

6. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21887>.

7. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21888>.

8. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21891>.

9. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21889>.
10. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21896>.
11. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21897>.
12. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21892>.
13. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21893>.
14. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21895>.
15. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21894>.
16. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21886>.
17. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21898>.
18. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21899>.
19. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21901>.
20. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21902>.
21. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21900>.
22. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 1102 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/viewDoc/21890>.
23. Бофони: грошові документи ОУН і УПА / авт.-упоряд. Клименко О. О.; за ред. Даниленка В. М. – Київ: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. – 192 с.
24. Дорофеєва Н. В., Комаринська З. М. З історії грошей України: навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / Ніна Дорофеєва, Зоряна Комаринська. – Київ–Львів, 2000. – 162 с.
25. Лехнюк О. Нововіднайдені бофони УПА / Олег Лехнюк // Український Визвольний рух. Центр досліджень визвольного руху. Збірник 1 / відпов. ред. В'ятрович В. В. – Львів: Видавництво «Мс», 2003. – 204 с.
26. Литвин М. Р. Фінансово-господарська діяльність ОУН і УПА / Микола Литвин // Україна: культурна спадщина, національна

свідомість, державність. Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи: гол. редкол. Литвин М. Р., упор. і наук. ред. Романюк М. В., Стасюк О. Й. – НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012. – 305 с.

27. Повстанський Великдень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/povstanskyj-velykden/>.

28. Савчин М. П. Тисяча доріг. Спогади жінки учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни / Марія Савчин. – Київ: Смолоскип, 2003. – 546 с.

Liudmyla Andriichuk
Kalush City

Easter bofons – currency units of the OUN and UPA underground

***Abstract.** This article attempts to examine bofons (financial documents of the OUN and UPA), the preconditions for their emergence and subsequent use in transactions to obtain cash loans in the villages and towns of the Eastern Halychyna. Based on archival materials, published documents, and memoirs, information about the financial and economic activities of the OUN in the underground is revealed. The main functions of bofons as underground bonds of underground fighters and insurgents are disclosed. The peculiarities of the visualisation of plot images of bofons and the celebration of Easter in the underground are characterised.*

***Key words:** bofon, loan bond, Easter, insurgents, national liberation struggle, financial and economic activities of the OUN and UPA underground, receipt.*

МІСТОБУДУВАННЯ

УДК 72. 03(477.86)

Іван Тимів
м. Калуш

З історії містобудування в Калуші

Анотація. У статті розглянуто процес історичної забудови міста Калуша в оборонному, урбаністичному, архітектурному й соціокультурному аспектах; особливості його соціально-економічного розвитку; визначено функціональну роль історичного міста; закономірності формування ринкової площі, прийоми планування міської забудови й оборонного комплексу. Містечко Калуш розглянуто як спільний життєвий простір і культурну спадщину українців, поляків, євреїв, німців та інших етносів. Визначено специфіку архітектурно-просторового укладу жидівської ділянки міста.

Ключові слова: містобудування, етапи забудови, Калуш, середмістя, замок, міські оборонні укріплення, площа Ринок, містобудівна спадщина.

У XVI–XVIII ст. на означення міст застосовано термін **civitas**, а містечок – **oppidum**. Поділ на міста і містечка чіткіше окреслюється вже з XVIII ст. Дослідниця Світлана Топилко вважає, що «до містечок (oppidum) цього періоду відносяться торгові, ремісничі та рільничі поселення, на відміну від оборонних міст резиденційного характеру та міст-фортець (urbs, civitas)» [75, с. 4]. Докладніше про етапи містобудування йтиметься нижче.

На формування й розвиток міських поселень впливали форма власності й правовий статус (*магдебурзьке право й королівські привілеї. – І. Т.*). Функціональне призначення міст і містечок зумовлювали їхні розміри, пропорції забудови, господарське й адміністративне зонування середмістя. У XVII–XVIII ст. серед міських поселень були сировинно-видобувні, ремісничі,

торгові, адміністративно-судочинні, міста-резиденції та військово-оборонні міста й містечка [52, с. 74].

Містечко Калуша за цим поділом можна віднести до категорії сировинно-видобувних, ремісничо-торгових поселень. Близькими до цього означення на Калушині було й міське поселення Войнилів [31].

Містобудівна спадщина Калуша сьогодні залишається малодослідженою проблемою галицької урбаністики. У цій статті основна увага приділена містобудівній спадщині містечка Калуша, котре історично вперше згадується у 1400 році [73, с. 20–23]. Мета дослідження – охарактеризувати розташування головних структурних елементів середмістя – старостинського замку, ринкової площі, храмів, міських фортифікацій.

Урбаністика України віддавна перебуває у полі зору українських істориків. Узагальнювальні праці з історії українських міст і міщанства належать Володимирі Антоновичу [13], Олені Компан [36], Ярославі Верменич [19] та іншим дослідникам.

Урбаністику ранньомодерного періоду вивчали Войцех Каліновські [87], Генрик Самсонович і Марія Богуцка [97].

Особливості містечкової забудови в Руському воєводстві активно досліджували Роман Фелінський [83], Артур Кюхнель [90], Казимир Вейхерт [96]. У праці останнього розглянуто типологію формування міських ринкових площ, зв'язок ринків з функціональними й господарськими потребами міст і містечок. Тереза Зарембська встановила, що на початковому етапі містобудування у XVI–XVIII ст. урбаністи не мали жодних реальних обмірів території та розмірів міста як основи для проєктування [99, s. 422]. Архітектуру міських ратуш і забудову середмість дослідив Вальдимир Коморовський [88], а композицію, розміри й форми ринкових площ – Богуслав Красновольський [91]. Відомості з історії заснування, а також архітектурно-планувальні особливості сакральних об'єктів Калушини містить багатотомне

видання «Kościoły i klasztory rzymsko-katolickie dawnego województwa ruskiego» [89, s. 175–190].

Перші спроби опису вигляду Калуша належать Володимиру Навроцькому [43]. Деякі відомості про це містечко містить багатотомне видання «Географічний словник Королівства Польського» [82]. Оборонне будівництво й архітектурна забудова Калуша були в полі зору Володимира Грабовецького [21], динаміку демографічного зростання міста розглянув Степан Копчак [37], юдаїка Калуша потрапила в поле зору Тараса Возняка. Стаття цього автора видана в Ізраїлі. У ній подано короткий історичний нарис Калуша та перелік власників: ремісників, підприємців, крамарів [20] тощо. Відомо також, що в Ізраїлі започаткована багатотомна серія історичних путівників по містах України, в яких проживали значні жидівські громади [16, с. 9].

Серед авторів, праці яких є дотичними до теми нашого дослідження, є Ришард Щигел [98], який розробляв питання локаційних привілеїв й надання магдебурзького права містам Галицької землі. Міхал Балінські, Тимотеуш Ліпінські [79, s. 722–725], Вячеслав Лозінські [93], Каміль Баранські [80], котрі вивчали суспільні відносини в Речі Посполитій і оборонне будівництво [93, s. 79–80].

Активні дослідження містобудівельної та архітектурної спадщини галицьких міст Галицької землі висвітлено у працях Миколи Бевза [15]. Містобудівельні принципи формування Калуша як історичного міста дослідили Зоряна Лукомська [40–41], Зіновій Федунків [76]. Історико-містобудівні дослідження Рогатина здійснив Максим Ясінський [77–78]. Планувально-композиційна структура історичних міст та їхніх ринкових площ розкрита в комплексних узагальнювальних працях Сергія Кравцова [39], Галини Петришин [45–49], Олега Рибчинського [49–52], Мар'яни Каплінської [29], Світлани Топилко [74–75], Уляни Іваночко [25], Петра Ричкова [53] та інших.

Розпланування міст Галичини детально досліджував історик архітектури Сергій Кравцов «Принципи регулярного містобудування Галичини XIV–XVII ст.» [39]. У його дослідженні виділено принципи, характерні для регулярного містобудування XIV–XVII ст. Одними з них є: встановлення меж міської території з наступним її поділом на ділянку власне міста, на яке поширювалась дія магдебурзького права, й ділянки городів і полів. Кожний з цих елементів землекористування підлягав регуляції. Регуляції не підлягали міські громадські угіддя. Квартали розподіляли як на суміжні парцелі (ділянки під забудову), так і на місця під забудову з проходами між ними. Система кварталів і відповідна модульна мережа були властиві королівським містам та історичним центрам [78, с. 90].

Типологію ринкових площ за способом забудови їхньої території розробляє Світлана Топилко. Дослідниця виділяє незабудовані площі, площі з ратушами, з середринковою забудовою, з одним чи декількома посередринковими кварталами [75]. Архітектуру забудови та регенерації ринкових площ галицьких міст і містечок кінця XVIII – початку XX ст. вивчають історики архітектури Олег Рибчинський [50] і Мар'яна Каплінська [29]. Найбільше уваги дослідники приділили вивченню архітектурно-розпланувальних характеристик ринкових площ.

Важливою складовою у процесі розкриття особливостей розвитку виникнення та еволюції містобудівних структур періоду бароко відіграє соціально-економічна складова, проаналізована Ельжбетою Горновою [86]. Історичні та економічні аспекти містобудування, управління й економічного розвитку міських поселень висвітлені у працях Ярослава Кіся [32–33], Петра Сіреджука [55], Богдана Паньківа [44], Романа Петріва [48], Мирослави Гурик [23], Романа Захарії [24] та ін.

Досліджуючи розвиток містечок на Калушині у бароковий період (XVII–XVIII ст.), звертаємось до історичних джерел,

частина з яких є відомими, а частина вперше введена у науковий обіг. Чимало звісток про розвиток ремесла в містечках Калуш і Войнилів містять актові джерела [1, с. 1200].

Серед неопублікованих історичних джерел важливими є історичні карти та плани міст і містечок, які зберігаються у фондах Центрального Державного історичного архіву України у Львові [2; 3], Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України [6], Державного архіву Івано-Франківської області, архіву Українського спеціалізованого науково-реставраційного інституту «Укрзахідпроектреставрація», архіву Управління містобудування та архітектури Івано-Франківської Обласної адміністрації [10], Відділу архітектури Калуської міської ради. Йдеться про генеральні та опорні плани, що їх архітектори міст розробляли від 1946 р., впродовж усього радянського періоду [11].

Із іноземних установ цікаві картографічні матеріали є у фондах Австрійського військового архіву (Kriegsarchiv) у Відні, зокрема військова карта фон Міга кінця XVIII ст. [95], матеріали Краківського музею й бібліотеки князів Чорторийських.

Частина історичних документів сьогодні вже оцифрована й завдяки інтернет-ресурсу є доступною для дослідників. До них належать збірки польських цифрових архівів і бібліотек (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie; Narodowe Archiwum Cyfrowe; Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego; Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zbiory rzadkie; Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (Wrocław) та ін.

Картографічні матеріали доступні у вигляді цифрових копій на історичному порталі карт «Mapire», «Geshet Galicia maps».

«План ландшафтного поділу німецької колонії Новий Калуш разом з землями, поділеними між калуською камеральною владою, датований кінцем 1787 р.» або «Карта Аппенцеллера»

(за іменем автора плану – австрійського картографа – на карті є підпис: *Appenzeller*). Оригінал зберігається у фонді картографії Національного архіву в Кракові [9], а повномасштабна кольорова копія – у фондах Меморіального музею «Калуська в'язниця» КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради». Документ містить відомості з історичної топографії й топоніміки Калуша останньої чверті XVIII ст. На плані позначено більше 60 об'єктів, зокрема, розташування калуського замку, контури міста із забудовою, локацію німецької колонії Новий Калуш (*Neu Kalusz*), назви місцевостей Калуша, зокрема, *Kolo Folwarku, Pod Gayem* [65, с. 4] тощо.

Окрему групу джерел складають матеріали першого (1779–1783 рр.) й другого (1861–1864 рр.) військового картографування [47, с. 124; 95]. Карта Фридріха фон Міга [95] фіксує у Калуші укріплення, планування міста, контури замку, храми: парафіяльний костел Св. Валентина 1842 р. (нині вул. Шевченка, 10), церква Різдва Христового (нині вул. Бандери, 24) [26, с. 29]. Розпланування Калуша простежується також на військовій карті 1806–1869 рр. (*фото 18*).

На «Кадастровій карті Калуша» 1847 р. місто Калуш (*Kalusz*) локалізовано у межиріччі Сівки (у північно-східній частині долини річки – село *Bania* (*Баня*) та Млинівки (на правому березі річки – село *Zagorze* (*Загір'я*)). Карта містить розпланування середмістя і кварталів. На лівому березі Сівки, на північному заході від Калуша були розташовані *Pomiarke* (*Помірки*). На північному сході – *Na Jolobach* (*На жолобах*, а на південному заході – *Dubrowa* та *Czerterz* (Дуброва і Чертіж (*випалений ліс*. – *I. T.*)). Копія карти експонується в Меморіальному музею «Калуська в'язниця» [67, с. 167; 26, с. 30]. Цікавими є також плани міста Калуша 20–30-х рр. XX ст. (*фото 19–20*).

У 1978–1979 рр. Державним інститутом проєктування міст Діпроміст розроблено Генеральний план міста Калуша в

існуючих межах та з подальшим розвитком в екологічно безпечному напрямку села Студінка. На основі генерального плану побудовано нові житлові мікрорайони [26, с. 27]. Важливими є також містобудівна документація та фіксації існуючого стану [42, с. 257]. Згідно з новим Генеральним планом 1990 р., розвиток міста мав продовження в напрямку Студінки, Добровлян або Креховичів. Заплановано розвиток міського парку, будівництво нового стадіону, закритого спортзалу. Водночас Генеральний план Калуша передбачав вилучення з активного вжитку 68 тис. м² житлового фонду 52 тис. м² через критичний відсоток зношеності, 11 тис. м² у зв'язку із плануванням нового мікрорайону, 4 тис. м² згідно з відселенням із промзони в районі харчосмакової фабрики й молокозаводу. Частину забудови передбачалося знести в районі вокзалу і Центральної районної лікарні через намір «Хлорвінілу» у двічі збільшити солевидобуток у відкритому кар'єрі. До того ж у Підгірках дозволено будувати завод «Нафтомаш». При цьому жодної уваги до природоохоронних заходів [35 с. 2]. Сьогодні працівниками Науково-дослідного проектного інституту розроблено новий «Історико-архітектурний опорний план визначення меж та режимів використання історичних ареалів» (2018) [11, арк. 1].

У статті також подано сучасну схему реконструкції історичного середмістя Калуша XVII ст. (*фото 16*), складену науковицею Зоряною Лукомською. Для теоретичної реконструкції середмістя дослідницею використано історичні картографічні матеріали: кадастрова карта м. Калуш 1850 р. [3, арк. 83], австрійські військові карти Галичини двох періодів: 1764–1784 рр. та 1806–1869 рр. [42, с. 60–61].

Інформативними є історичні описові матеріали: локаційні документи [72], королівські люстрації [94], інвентарі замку в Калуші з кінця XVII–XVIII ст. [12; 58], свідчення сучасників – мемуари, записки мандрівників [17; 18; 81]. Зображальні джере-

ла (листівки, світлини), рисунки й малюнки із видами містечка й окремих архітектурних об'єктів [27, с. 30–45]. Вартісною є картина Генріха Фогеллера «Вулична сцена у Калуші», карт., олія (41,5× 54 см), 1915). Іконографічні джерела візуалізують історико-архітектурне середовище Калуша.

Важливою складовою нашої розвідки є подорожні записки мандрівників, зокрема Гійома Левассера де Боплана, інженера і військового картографа французького походження. Перебуваючи на службі у польського короля та виконуючи завдання щодо укріплення східних кордонів Речі Посполитої, він склав доволі точну карту України, у тому числі Покуття, й залишив докладний опис наших земель [17].

Важливе значення для вивчення минулого Калуша мають відомості мандрівників, яким довелося відвідати місто. Цікавими є звістки професора медицини Львівського університету Бальтазара Геккета [18], Самуеля Бредецького [81] та ін. У першому томі своєї праці Б. Геккет інформує про свою першу подорож Галичиною у 1788 р., у якій згадує про велику «на п'ятдесят-шістдесят добре збудованих осель» колонію Ляндестрой (нині – с. Зелений Яр. – *І. Т.*). Поселення вразило мандрівника багатьма покинутими добротними будинками [18, с. 161].

Неабиякий інтерес як джерела фактологічного матеріалу з історичної географії краю становлять, передусім, «Подорожні замальовки про Угорщину і Галичину» Самуеля Бредецького [81]. Книга суперінтенданта й водночас євангельського пастора львівської громади Самуеля Бредецького багата на унікальний фактологічний матеріал і замальовки з життя містечок і сіл Галичини кінця XVIII – початку XIX ст. [54]. Відомості про Калуш, почерпнуті із подорожних записок німецького мандрівника Самуеля Бредецького, засвідчують лише розташування і фізико-географічну характеристику міста. Прибувши із Стрия до Калуша С. Бредецький, занотував наступне: «Калуш лежить пів-

милі на схід від Угартстгалю, на схилі соляно-глиняного пагорбу, який простягається зі сходу на північ, тому створює виняток з усіх інших місцевостей, де є солеварні. Колись був місцезнаходженням старост. Тепер там знаходяться місцеве управління солеварні, дві податкові служби, один комісаріат з будівництва доріг і одна нормальна школа» [81, с. 179]. Опис уточнює наявність в місті державно-адміністративних установ, підтверджує локалізацію резиденції калуського негородового староста.

В основу нашого дослідження покладено принципи історизму, об'єктивності й системності.

Дослідники архітектурних пам'яток Калуша виділяють п'ять основних етапів забудови міста. **1-й етап XV ст.** – домиський. Спершу поселенням було дворище з торговицею, а згодом – село Калуша, яке поклало основу розвитку майбутнього містечка, зародком якого був соляний промисел. **2-й етап 1549–1772 рр.** формування містечка На той час це – міське укріплення із старостинським замком, у якому в 1552–1778 рр. була резиденція Калуського негородового старости, а згодом підстарости. **3-й етап 1772–1914 рр.** – виникнення німецької колонії Новий Калуш, період активної забудови історичної частини Калуша (друга полов. XIX ст.), Калуш – повітовий центр Станіславівського воєводства (1854), руйнування міста російськими військами у 1914, 1915, 1917 рр. **4-й етап** – відбудова міста після Великої війни та його розвиток у складі Другої Речі Посполитої **(1920) 1923–1939 рр.**, **5-й етап 1939–1991 рр.** – німецька й радянська окупації. Реконструкція історичного середовища 1960–1980 рр. на основі містобудівної системи мікрорайонування – генеральний план Калуша. **6-й етап 1991–2025 рр.** застосування новітніх технологій у містобудуванні Калуша, будівництво у стилі конструктивізму [26, с. 33–35].

Міста й містечка, які виникали, виконували не тільки функцію військових центрів, а й осередків магнатських лати-

фундій [42, с. 172]. Найбільша концентрація міських поселень у XVII ст. спостерігається в Галицькій землі Руського воєводства. Специфіка міст цієї землі полягала в тому, що багато з них мали чітко виражений оборонний характер. Адже саме Галицька земля найбільше потерпала від набігів турків і татар. Серед міст, що виникли навколо оборонних замків, були Надвірна, Богородчани, Лисець та інші. Найбільшими містами Галицької землі в першій половині XVII ст. були Коломия, Тереховля, Рогатин, Галич [42, с. 172, 173].

Зазвичай форма міста майже завжди була підпорядкована конкретній топографічній ситуації. Чіткий і правильний абрис (*контур, нанесений лініями. – І. Т.*) міста – рідкісне явище в містобудуванні. Він був характерний для міст Станиславів, Калуш, Богородчани [29, с. 59–60].

Якщо раніше у XV–XVI ст. право на заснування міського поселення надавав лише король, то згодом це право було надано шляхті, котра мала від цього неабияку користь, адже міста завжди приносили більше прибутків, ніж села. Міське населення у XVI–XVIII ст. складало три основні нації: русини (українці), поляки та євреї. Інші нації були представлені нечисленними громадами у певні історичні періоди [46, с. 168, 169].

У створенні компактної цілісної просторової структури міста існує певна етапність. Перший етап – це концентрація в окрузі певної кількості ремісників, фах яких процвітав, мав запит у регіоні й вони були готові виконувати функції місцевого самоврядування. Другим етапом було отримання королівського локаційного привілею. Третім – розмежування на місцевості впорядкованого просторового укладу. Четвертим – видача документа власником міста про привілеї та особливості міського укладу. П'ятий етап – створення в найближчі десятиліття після закладення міста сприятливих умов для ведення господарської діяльності [42, с. 85].

Становлення й розвиток міста займав кілька десятиліть, доки усталювались господарські взаємовідносини. Характерним було, наприклад, повне звільнення містян від податків на умовлену кількість років (найчастіше – на 10 років), доки вони збудують свої мешкання, крамниці, налагодять ремесла. Це часто підтверджують «подвійні» привілеї: спершу привілей на право локації (заснування) міста, а через певний проміжок часу – отримання міських прав [42, с. 86].

Соціально-економічний розвиток Калуша

Залежно від рівня соціально-економічного розвитку міста і містечка Галицької землі, згідно із класифікацією історика Петра Сіреджука, поділяються на такі етапи: **ранній** – становлення – **villa seu oppido** (село з рисами містечка). Йому притаманний неукріплений тип міського поселення. До цієї категорії належали також поселення, засновані заново, після ворожих руйнувань – **novo radice**; **середній етап** – **oppido-castrum** (містечко-замок), такі поселення виникали навколо замків як оборонні центри для захисту населення від зовнішніх ворогів (Єзупіль, Нижнів). **Середньому етапові** відповідало також міське поселення типу – **oppidum** (містечко); **низній етап** – **civitas** (місто) з мурованим замком, неукріпленими передмістями, де проживала торгово-реміснична людність (Станиславів, Надвірна). Окремий статус мали поселення типу **oppido seu villa** (містечко, яке занепадає і стає селом). Найменш економічно-розвинутими були міські поселення зі статусом **oppido-castrum**, а найбільш розвинутими – **civitas**. Калуш і Войнилів за цим поділом можна віднести до категорії **oppidum** (містечко) – центр ремесла й торгівлі для своєї сільської округи, із власними оборонними укріпленнями, системами мір і ваги (войнилівська 1678 і калуська 1771) [55, с. 62, 63].

Урбанізація Галицької землі найактивніше відбувалася у XVI – першій половині XVII ст. У цей період тут виникло 113

нових міст і містечок, із них 48 у Галицькому повіті, серед яких Калуш (відновлений 1627) і Войнилів (1552) [55, с. 60, 66]. Згідно із дослідженням Богдана Паньківа, лише в XVII ст. у Галицькій землі було понад 70 міст і містечок, які виникли на торгових шляхах як торгово-ремісничі центри і як оборонні пункти. Багато з них лише юридично вважалися містами. В дійсності це були колишні села, переведені в статус міста з метою збільшення прибутків власників [44, с. 95]. На думку Ярослава Кіся, це були аграрні поселення з міським правом й невеликою кількістю ремісників і купців [32, с. 35]. На Калущині таким містечком була записана Новиця. Антін Петрушевич про це зауважив таке: «Въ томъ году (1676) билъ городокъ Новица, подъ Калушомъ, татарами совершенно розорень, нинѣ большее село, гдѣ на горѣ находится большія четверугольныя земляныя валы, подобно же на границѣ сего села отъ сусѣдняго селенія Берлогы» [54-а, с. 633].

Як відомо, у XVI–XVIII ст. постійний статус міста в Галицькій землі мали лише 40 міських поселень, у тому числі й Калуш. Проте за чисельністю населення він не належав до числа справжніх міст, кількість жителів яких мала перевищувати 8 тис. мешканців [45, с. 156; 46, с. 183]. Динаміка зростання населення Калуша від другої половини XVI до кінця XVIII ст. була такою: 1578 р. – 210 осіб, 1781 р. – 1403 жителі, 1785 р. – 2244 осіб (382 будинки), тому поселення залишалося у статусі містечка. У цей час у Снятині проживало 1000, а в Рогатині 1800 осіб. Пересічно на одне місто припадало бл. 820 осіб [33, с. 80]. Зростання чисельності населення було зумовлено розвитком солеварного промислу, пивоваріння, різного роду міських ремесл [37, с. 79; 21, с. 129, 130].

Основою економіки галицьких міст у XVI ст. – першій половині XVII ст. були ремесла: будівельно-керамічне, металообробне, шкіряне, деревообробне та ін. Найкраще розвивалося

будівельно-керамічне ремесло, у якому були зайняті: мулярі, теслі, стрихарі, склярі, гончарі, гутники, малярі. Розвиток цього ремесла пов'язаний із широким рухом будівництва у кінці XVI ст. – першій половині XVII ст. У цей час відбувається відбудова міських поселень, зруйнованих під час татарських наїздів. Крім відбудови міст, відбувалось також оновлення старих і побудова нових замків і фортець. Були відновлені костели в Тлумачі, Тисмениці, Войнилові, Жукові. З будівництвом були безпосередньо пов'язані склярі. Довідуємося про їх існування у Калуші, де був «Один скляр, який не платив чиншу, а лише працював при дворі» [23, с. 91, 92]. У будівництві були зайняті також гончарі. Так, наприклад, у Войнилові вони виготовляли посуд і кахель до печей. Про це свідчить скарга войнилівських міщан на дідача Кухарського, який у 1633 р. «не заплатив 16 злотих за посуд для молока і 13 злотих за кахель до печей» [23, с. 93].

Розвиток ремесел на Калущині був тісно пов'язаний із сільським господарством. Металообробкою були зайняті ковалі, слюсарі, замочники та ін. Наприкінці XVI – першій половині XVII ст. ковальське ремесло було поширене в Калуші, а слюсарське й деревообробка у Войнилові [37, с. 28, 29]. У люстрації 1556 р. в Калуші працювали слюсар Станіслав, шевці Васко й Томко [30, с. 45]. Більш повні відомості про калуських ремісників подає Люстрація 1565–1566 р. У документі згадані ковалі – Грицько й Васко, блонарі Бросковичі й Блоско, швець Тимко, боднарі Павло й Василь, швець Станіслав, кушнір Гаврило, ткач Лаврінеч, слюсар Станіслав, кушнір Сен [21, с. 59; 23-а, с. 83–84]. Всього 12 ремісників. Ремісники свою діяльність розглядали як побічне заняття. Тоді як рільництво вважали головним. Однак ремісники-ковалі виготовляли не лише сільськогосподарський реманент, окремі з них були цілком зайняті в обслуговуванні солеварного промислу. Вони виготовляли й ремонтували

металеві панви, знаряддя праці зваричів, залізні обручі для бочок [21, с. 60, 61].

Окрім ковалів у Калуші в 1569 р. працював: 1 кушнір (обробка шкіри), згодом їх стало більше, бо у місті навіть була вулиця Кушнірська. Серед ремісників інших спеціальностей у документах згадано 1 блоняра (віконник), 3 різники, 5 котлярів, які виробляли мідні казани, котли для винокурень і броварень. У 1570 р. в містечку були майстри-ремісники: мулярі, теслярі, шклярі, шевці, римарі, крупарі та інші – всього 13 містян [44, с. 96; 21, с. 60]. У 1648 р. вже відомі імена калуських кравців – Іван, Василь, Смерека, Грицько й кушнірів – Яремка і Романа [86, с. 64, 204, 220].

Бочки, цебри, кадки, коновки, кухлі для води виготовляли калуські боднарі (*аналог. бондарі*). У 1661 р. вони виготовили понад 4 тис. бочок, призначених для пакування солі. Проте окремого цеху вони не мали. Окремі майстерні боднарні були й на солеварні у с. Петранка, де працювало 4 боднарі, й на Краснянській солеварні. На потреби солеварень працювали також ремісники – поворозники, які плели шнури й линви, і роп'яники, котрі витягали із соляних криниць ропу (розсіл). Спорідненими із боднарями були професії столярів, стельмахів (*діал. колодій, сніцар, колісник – майстер, який робить вози, сани, колеса. – І. Т.*). У 1771 р. калуські солевари мали 12 криниць. Тут працювали 33 ремісники (у тому числі 5 боднарів). Біля солеварні стояла кузня, у якій виробляли черени для солеварень [21, с. 60, 61; 82, с. 723; 26, с. 18].

Дослідник Богдан Паньків виявив діяльність ремісничого цеху в Калуші у 1657 р., у статуті якого було прописано, що «до цеху можуть бути прийняті лише ремісники віри римського костелу», що свідчить про значні обмеження для українських містян [44, с. 101]. Шкода, що історик не вказав ремісничої спеціалізації калуських цеховиків.

У люстрації 1661 р. згадано й такі рідкісні ремісничі професії, як папірник і друкар, а в інвентарі 1771 р. – малярі Іван, Андрусь і Василь. Із розбудовою Калуша були пов'язані й такі галузі ремесла, як от: коберництво (*виготовлення дахівки. – І. Т.*), гончарство – виробництво глиняного й полив'яного посуду, кахлю, цегли. Із галузей одягового ремесла поширеними були ткацтво, фоліюшництво (*виготовлення сукна. – І. Т.*), кравецтво, шевство та ін. Характерно, що на той час ремесло ще не було цілком відокремлене від землеробства, тому ремісники окрім майстерень посідали ще й власні земельні наділи. Це свідчить про те, що остаточного поділу праці ще не відбулося [21, с. 62–64].

Особливістю історичного середовища Калуша є розвиток міста на основі видобутку кухонної, пізніше – калійної солі [26, с. 3]. Містечка Калуш, Долина, Болехів належали до так званих «соляних», у яких окрім ремесла і торгівлі одним із важливих видів господарської діяльності містян була праця в соляних копальнях і виварювання солі. Гійом Левассер де Боплан про якість нашої солі зауважив: «Велика незручність у цьому краї (Україні) – відсутність солі. Її привозять з Покуття. Ця сіль дуже приємна на смак» [17, с. 92]. Довозом солі були зайняті постачальники – коломийці, купці з Коломиї. Загалом у XVII ст. коломийцями називали усіх торговців сіллю, звідки б її не привозили [36, с. 327–328]. Калуський староста князь Адам-Казимир Чарторийський (1734–1823) у 1798 р. віддав соляний промисел (4 шахти і 28 черенів) в оренду за 18 тис. зл. рин. У 1800–1810 рр. калуська солеварня щорічно виробляла 43,7 ц солі на суму 32,5 тис. зол. рин. На виробництві було зайнято 1800 працівників [48, с. 106, 107].

Промислове видобування солі і формування промислового центру в Калуші розпочалося в період 1867–1875 рр., коли було споруджено цехи та промислову ратушу [26, с. 21].

Отже, міські ремесла за напрямком спеціалізації поділялися на залізобробні (ковалі, слюсарі, ливарники (посуд, дзвони, гармати, огорожа), деревообробні (столярі, токарі, гонтарі, трачі (пилярі), текстильні, швейні, шкіряні (кушніри, чинбарі – забезпечували шкірою), будівельні (каменярі, мулярі, цегляники, стрихарі), переробні (зваричі, коломиїці), харчові (пекарі, мельники, олійники, різники, пивововари) та ін.

Вагомою складовою економіки містечка Калуша була податкова система. У всіх містах збирали податок від будинків – шос (4–12 грош). Цей податок збирали з усіх містян і передмістян, які належали до міської юрисдикції. У 1572 р. в Калуші було 55 будинків, власники яких сплачували чинш. Блоняр, коваль і кушнір не платили, бо обслуговували потреби панського двору [82, с. 722].

У 1629 р. в Речі Посполитій замість ланового і шоса було введено подимне – податок від житлових будинків у розмірі від 1/2 до 3 зл. Цей податок збирали також із млинів, корчм, гуранель тощо. Ремісники від 1632 р. платили окремий податок. Зберігалася стація на утримання війська, продуктовий і грошовий податок – гіберна (на зимівлю війська). У 1662 р. запроваджено збір поголового податку на зразок жидівського. Були встановлені державні торгові мита. У другій половині XVII–XVIII ст. продовжували існувати державні податки кварта, мито, подимне, а з 1676 р. – подушне з жидівського населення. Із 1775 р. основним податком стало нове подимне у розмірі 5–16 зл. [33, с. 84, 85–86; 42, с. 89].

Отже, основою економіки у XV–першій половині XIX ст. для Калуша були ремесла, промисли, мануфактура, торгівля, а для Калущини – сільське господарство, зокрема землеробство і тваринництво із допоміжними промислами. Надалі економічне зростання Калуша було зумовлене промисловим солевидобут-

ком, завдяки якому місто досягло нового еволюційного рівня, ставши торгово-виробничим центром.

Жидівська ділянка Калуша

Як відомо, наприкінці XIV ст. із Німеччини, Австрії та Богемії на галицькі землі прибули жиди-ашкенази. Особливо інтенсивним їх переселення було наприкінці XV ст. Польське королівство приймало колоністів, стимулюючи економічний розвиток краю. У другій половині XVI ст. у новостворених містах одразу з'являються жидівські громади.

Магдебурзьке право у містах передбачало роздільне проживання різних націй. Міста набувають багатонаціональної структури, де кожна етнічно-релігійна громада займає у розпланувальній структурі окремі вулиці чи квартали, керуючись власним управлінням і правами, використовуючи територію міста згідно з етнічними містобудівельними традиціями. У XVII ст. у містах поступово зникають обмеження щодо поселення жидів. Найбільший приплив жидівського населення припадає на кінець XVII – початок XVIII ст., коли у багатьох містах, знищених татарськими нападами, Північною війною та епідеміями, чисельність містян значно зменшилася. Із посиленням економічної кризи Речі Посполитої власники міст надавали жидам все більше прав і привілеїв [16, с. 12; 46, с. 172].

Входження жидів у структуру міста було поступовим і відбувалося шляхом викупу, оренди або побудови нових будинків, причому колишні власники переселялися на периферію міст або передміські території. Забудова жидівської ділянки міста відбувалася навколо синагоги, яка традиційно була її духовним та композиційним центром й мала багатофункціональне призначення. Особливістю жидівських ділянок були повздовжні розпланувально-композиційні осі. Посередині головної, як правило, була розташована синагога. Ця вісь була спрямована паралельно до однієї із сторін ринку чи міських мурів [16, с. 12, 14].

У 1650 р. калуські жиди домоглися створення для своєї громади й окремого управління – кагалу. А в 1825 р. вони спорудили велику синагогу (будівля була зруйнована гітлерівцями у 1943 р.) [80, с. 313. 314; 21, с. 133; 26, с. 72].

Місце розташування Великої синагоги на Плані міста 1923–1938 рр. позначено трохи вище кута вулиць Підвальної і Цеглинського (*фото 20, 32*).

Жидівська дільниця Калуша мала назву «Мала Палестина» [20, с. 441]. Характерно, що навіть розташування жидівського осередку в містечку змінювало його традиційне квартальне розпланування [75, с. 15]. Традиційна забудова жидівської дільниці у середніх і малих містах включала: 1) духовні інституції (синагогу, молитовні будинки); 2) соціальні інституції (доми науки, школи, адміністративні будинки громади (кагал), притулки для сиріт та перестарілих); 3) громадські ритуальні лазні (духовна інституція), будівлі ритуального різання тварин); 4) житлово-ремісничо-торгова забудова [16, с. 14].

Наприкінці XVIII – у XIX ст. більшість приринкової забудови перейшла у власність жидів, розселення яких спричинило зміни у розпланувальній організації середмістя. Калуш належав до містечка, у якому жидівська дільниця охоплювала близько 1/2 площі середмістя, включаючи ринкову площу та приринкові парцелі [16, с. 15].

У 1694 р. у Калуші в центрі міста проживало лише 8 християнських господарів, на передмісті було 140 християнських осель (українських і польських). Жиди осіли на самім ринку – 60 осель [62].

Магістратські книги зберігають записи, із яких видно, що у багатьох містах більшість ринкової і приринкової забудови належала жидам, які набували цю нерухомість шляхом викупу парцель і будинків, запису боргів, інколи будівництва. Попередні власники переносилися на передміські території [46, с. 172].

У 1765 р. в Калуші із 393 будинків великих християнських осель було 64, малих –194. Жидівським родинам належало 62 великих і 73 малих оселі. Разом 145 будинків [82, с. 723]. У 1771 р. в центрі містечка, на ринковій площі, було 6 великих і 40 малих жидівських осель; на передмісті за Львівською брамою мешкала родина Завійських, а трохи далі були розташовані ще 52 жидівські будинки, разом 98 домів. За Галицькою брамою, на валах, серед українського і польського населення проживали жидиремісники: Берко Галицький, Абрамко – скляр, Жисьо Вістовський, Лейба – котляр, Хаїм – різник, Міхаель та ін. Поза Галицькою брамою мешкали Борок – пекар, Мотьо – кравець, Якоб, Міхіель і Зайлик – котляри, Гейзер і Зельман – кравці, Янись – крамар, Шевель – роп'яник (*чернав і доставляє ропу до соляної бані. – І. Т.*), Янкель – різник, Ніло – скляр та інші. Всього 96 ремісників. Крім ремісництва багаті жиди орендували збір податків, броварів, солодовень, млинів, корчм. Ремісничі професії у Калуші були в руках жидів [22, с. 226–227; 21, с. 135].

Отже, в жидівській дільниці були розташовані: синагога, будинки рабина, контора різника і лікаря, лазня, молитовна школа, кошерні (*придатні, правильні, відповідні. – І. Т.*) ятки, лікарня, сиротинець. Особливістю цієї дільниці було те, що вона не мала присадибних ділянок з садками, будинки розділялися вузькими вулицями. Від середини XVI ст. жиди обкладалися поголовним податком, що зменшувало увагу до регулярності нерухомості й впливало на планування їхніх дільниць, які вражали безладом [46, с. 172–173]. Для покращення ситуації всім калуським жидам дано розпорядження зберігати чистоту під загрозою 50 гривень штрафу [22, с. 226]. Однак завдяки німцям більшість брудних місцевостей краю впродовж 30 років були перетворені на приємні місця проживання [81, с. 192].

Характерно, що у малих містечках мурованих будинків було небагато. Тут переважала дерев'яна забудова, курні хати,

вкриті соломою, навіть ратуша, орендована жидами під склади, була дерев'яною. Мурованих будинків уникали, бо їх часто вибирали для розквартирування війська і тоді там не можна було утримувати шинк й продавати горілку [46, с. 172, 175, 176]. Згідно з податковими реєстрами Галицького і Коломийського повітів, у 1658 р. в Коломії налічувалось 280, у Галичі 202, Снятині 180, Калуші 95 будинків. У 1765 р. в Калуші їх кількість зросла до 393 осель [22, с. 37, 226].

Жиди були зайняті всіма способами заробітку, властивими міщанству (торгівля, шинкування спиртным, оренда нерухомості, лихварство (*позичання грошей під високі відсотки або кабальні умови. – І. Т.*), цирульництво, фармація, лікування хворих і т. ін.), за винятком рільництва. У Калуші в 1565 р. млин на річці Чечві, де мололи два мучні і одне ступне колесо, виорендував жид за 310 злотих [21, с. 153; 22, с. 226].

Із приходом у 1772 р. австрійської влади було взято курс на обмеження жидівського впливу. Австрійський уряд не мав намірів підтримувати жидів, адже міста і містечка, в яких не було жидів або їх громада була малочисельною, трималися краще [46, с. 174, 175, 176].

Зважаючи на функціональну програму містечка як господарського осередку, кожний поселенець отримував від власника містечка окрім міської парцелі ще й городну ділянку і ріллю (*ділянку у полі. – І. Т.*). Рільничі угіддя розташовувались довкола містечка, за межами фортифікацій. Позаміська частина включала в себе також угіддя для спільного використання – пасовища, ліс, водоймища, луки [75, с. 13].

Еволюція жидівської дільниці (1918–1939 рр.) передбачала такі зміни: часткове впорядкування території, заміну дерев'яної забудови мурованою, впорядкування вуличної мережі, проведення благоустрою, знесення дрібної забудови й будівництво нових великих споруд [75, с. 16].

Під час Другої світової війни (1939–1945 рр.) в жидівській частині міста було влаштоване гетто. Звільнення Калуша від жидів гітлерівці розпочали 23–25 серпня 1941 р. Тоді поліція безпеки зі Станіслава розстріляла першу групу жидів з Калуша – 380 осіб, головним чином представників інтелігенції. У листопаді 1941 р. в Калуші на вулицях Підвальна, Надвальна, Сівецька гітлерівці влаштували гетто, у якому перебувало 7 тис. жидів з Калуша, Войнилова, Брошнева, Рожнятова. Комісаром і начальником поліції в гетто був австрійський жид Мемеліс. Останні 3 тис. жидів знищено під час каральної акції 15–17 вересня 1942 р. [34, с. 114, 116; 71, с. 71]. Після планомірного знищення жидівського населення окремі будинки були зруйновані, а жидівська ділянка перетворена на пустку. У 1945–1990 рр. територію цієї ділянки повністю переплановано, унаслідок чого втрачено специфіку просторового укладу міста, структуру вулиць і провулків [75, с. 15–17]. У такий спосіб жидівську ділянку Калуша значною мірою було втрачено. Житлова забудова збережена лише поодинокими пам'ятками.

Загалом, середовище жидівських ділянок вартісне організацією архітектурного простору, у якому був створений комфортний масштаб об'ємів внаслідок невеликої поверховості, розкриття простору назовні (галереї, відкриті ганки, веранди, аркади, мансарди); гармонії силуетів забудови із місцевим ландшафтом, що надає історичному середовищу міста неповторної своєрідності. У формуванні єврейської ділянки відобразились традиційна етнічна містобудівна культура жидів, пов'язана із релігійними та етнографічними особливостями. Головна ідея творення жидівської ділянки полягала в локалізації її забудови навколо головної сакральної споруди – синагоги, яка була композиційною домінантою та центром просторового устрою ділянки [75, с. 18, 19].

Містобудівна спадщина історичного Калуша

Калуш – одне з найдавніших міст Галичини. Воно розташоване на північному заході Івано-Франківської області, на рівнинній, частково заболоченій, території.

Ще у кам'яному віці на території сучасного міста були поселення комарівської культури XV–XII ст., що засвідчують археологічні пам'ятки в експозиції Краєзнавчого музею Калушини. Вони виявлені в урочищі Струкова гора (*сьогодні Височанка*. – *І. Т.*) [69, с. 47, 57–58, 81]. Назва поселення – *Калуша* пов'язана із видобутком калійної та кухонної солей [59].

Перша зафіксована форма поселення на території сучасного історичного ядра міста – дворище, належить до XIV–XV ст. [42, с. 412]. Характерним елементом такого типу поселення була трикутна площа, так звана «торговиця», яку можна простежити на карті Фрідріха фон Міга 1779–1782 рр., котра дає змогу встановити характеристики історичної мережі розселення кінця XV ст. [47, с. 23, 124], плані Апенцеллера 1787 р. [9; 65], кадастрових картах Калуша і околиць 1848 р. [2, арк. 22, 23] й 1850 р. [3, арк. 64].

Поселення *Калуша* у джерелах уперше зафіксоване у 1400 р. [73, 45–46]. Найраніші звістки про калуську солеварню датовані 16 травня 1440 р. Саме тоді король Владислав III Варненчик (1434–1444 – *роки правління*) своїм привілеєм, виданим у Буді, надав дозвіл придворному шляхтичу Миколаю Параві викупити в руського воєводи Пйотра Одровонжа Галицьке староство (*місто, замок, 11 сіл*) з Калуською жупою. Від цього часу повідомлення про Калуш все частіше зустрічається на сторінках актових книг. Про соляні копальні у цій місцевості є також відомості із 1447 р. та 1464 р. [21, с. 52]. У документі за 1447 р. поселення *Калуша* згадано разом із місцевою жупою, солеварнею («*Calusza cum Szupa*») і броваром [26, 12–13].

Первісний вигляд забудови міста та його розпланувальні особливості важко визначити через брак збережених історичних описових, іконографічних та картографічних джерел [42, с. 112].

Найцікавішим етапом становлення Калуша виступає період існування «локаційного міста», коли розвинулось регулярне середмістя, постала оборонна система, було розбудовано старостинський замок. На жаль, історикомістобудівна спадщина періоду XVII–XVIII ст. зовсім не відображена у сучасній історичній забудові міста [42, с. 51]. В існуючій об'ємнорозпланувальній структурі міста збережені лише окремі об'єкти цієї первісної субстанції у вигляді вулиць та фрагменту площі.

Незважаючи на такий солідний вік, обличчя міста почало формуватися з наданням Калушу магдебурзького права 19 лютого 1549 р. [68, с. 42–43; 72]. Після чого поселення поступово стає «вільним містом» із власним гербом і міською печаткою [60, 63]. Згодом, виокремившись із Галицького староства, містечко Калуша разом із групою навколишніх сіл, стає центром негородового староства [70-а].

У королівській Люстрації 1565 р записано, що «містечко Калуша лежить під горами над річками Сівкою і Чечвою» [23-а, s. 83]. Це перша топографічна фіксація Калуша власне як міського поселення.

Відомими історичними фактами є те, що впродовж XVI–XVII ст. містечко часто потерпало від нападів татар і турків, які грабували місцеве населення й вибирали ясир. Коли невільники втікали, суд повертав їм жінок, які повторно одружувалися і впродовж 7–15 років жили з іншими чоловіки [7; 8; 44, с. 98]. У цей період містечко було зруйноване щонайменше сім разів: у 1594, 1617, 1618, 1621, 1672, 1675, 1676 рр. [21, с. 25–26; 57; 64; 66, с. 33–35; 70; 82, s. 722–723; 85, s. 33, 149]. На думку Зоряни Лукомської, ймовірно, саме це й спричинило закладення нового регулярного міського утворення у східному напрямку доісто-

ричної торгової. Процес перебудови Калуша тривав від початку XVII ст., тоді місто набуло нового вигляду. Період його відбудови охоплював 1616–1630 рр. [42, с. 113, 357; 40, с. 183]

Середмістя із приринковими кварталами і вузькими вуличками входило до фортифікованої частини, яка була у плані наближена до квадрату. Згідно з інвентарем Калуського староства 1693 р., місто було оточене валом, на якому місцями стояв дерев'яний зруб, доповнений на кутах вежами. Із двох боків валу були дерев'яні в'їзні брами з вежами [12, с. 281–282, 294–296; 58] Конструкція фортифікаційної системи, складалась із земляних насипів, поєднаних із кам'яними й дерев'яними елементами (*фото 14*).

До складу середмістя належав і старостинський замок. Двома бічними сторонами він межував із територіями костелу Св. Валентина й старої церкви Різдва Христового, а згодом Св. Михаїла. На основі інвентарів та люстрацій XVII ст. можемо скласти уявлення про споруди, які входили до замково-резиденційного комплексу [21, с. 98; 40, с. 184–185; 42, с. 114]. До цього комплексу належали: резиденційний будинок з ганком на мурованому цоколі та дерев'яним дахом під гонтами. Зліва від того будинку була стайня, навпроти неї – кухня, до якої примикала зі сторони міста брама з вежею. По праву руку від брами стояли нові будинки зі столовою залою. У четвертій частині квадрату будинки були розташовані від костелу аж до старостинської резиденції, а далі – пекарня, помешкання підстарости і кімнатка, до якої з боку костелу примикало приміщення в'їзної брами. Ця брама також завершувалась вежею. На території дитинця було дві криниці та шпихлір. Навколо будинків зростав італійський сад. Із опису випливає, що конструкція споруд старостинської резиденції в основному, за винятком мурованих цоколів споруд та печей, була зрубною із гонтовими дахами [79, с. 722–726; 40, с. 185].

Поряд із замком зводили міські укріплення, щоб оборонити людність містечка у разі ворожого нападу [53, с. 20]. За фортифікованим середмістям були розташовані калузькі передмістя, у середині XVII ст. їх називали Галицьким і Львівським. У кінці XVIII ст. калузький замок розібрали. Разом із знесенням оборонних фортифікацій було демонтовано міські брами, знівельовано вали. У центрі містечка споруджено нові кам'яні житлові та культові споруди. Дерев'яні будівлі залишались на колишніх передмістях і в приміських селах. Це суттєво змінило історичну панораму Калуша [42, с. 114].

У XVII ст. у містечку було регулярне середмістя із ринковими кварталами й прямими вуличками, які були обмежені регулярно чотирикутною близькою до квадрата фортифікацією з наріжними бастіонами (бастеями). Розпланувальна структура середмістя історичного Калуша вписується у правильний прямокутник. Вона складалася із блоків забудови уніфікованих розмірів. Усередині прямокутника – площа Ринок – геометричний центр розпланувальної структури. Головною комунікаційною артерією була сучасна вулиця майдан Шептицького, яка з'єднувалась із сучасною вулицею С. Бандери. Обидві ці вулиці перетинались у південно-західному куті площі ринок. Власне це був головний торговий шлях зі Львова, який проходив через ринкову площу. Через центр міста проходив шлях, що прямував з Войнилова до Долини [82, с. 722]. Із середмістя Калуша важливі шляхи розходилися до Станиславова й Журавна (*львівський напрям*) [48-а, с. 79]. Цікаво, що історична вулиця Костельна, котра веде від ринку до костелу, зберегла не тільки свою назву, а й розташування [40, 285–286; 42, с. 258].

Цінним збереженням об'єктом середмістя є костел св. Валентина, який набув сучасного вигляду у XIX ст., але знаходиться на місці первісного дерев'яного костелу ще долокаційного міста. Саме цей об'єкт відіграє роль одного із базових розпла-

нувально-просторових елементів при ідентифікації історичного середмістя Калуша та оборонної фортифікаційної системи [40, 185–186; 42, с. 52; 61].

Згідно з картографічними джерелами й натурними обстеженнями дослідниці Зоряни Лукомської, до оборонної системи Калуша належали земляні укріплення із невеликими протобастіонами, розташованими на кутах твердині. Замикали місто дві брами. За фортифікованим середмістям були розташовані – Галицьке й Львівське передмістя. У теперішній розпланувальній структурі міста збережені тільки скупі натяки на колишню регулярну об'ємнорозпланувальну композицію. Більша частина історичних кварталів міста була втрачена у період Другої світової війни і згодом відбудована [40, с. 186; 42, с. 258].

У центрі міста була утворена прямокутна площа, всередині якої споруджено дерев'яну ратушу, яку в XVII ст. було замінено на муровану. У ратуші розмістився магістрат містечка. Неподалік ринкової площі в двох кутах прямокутного середмістя були розташовані костел Св. Валентина та матірня церква Різдва Христового (1754), біля якої був старий цвинтар. Пізніше на місці цього храму споруджено церкву Св. Михаїла (*стара, дерев'яна*. – *I. Т.*). Інша українська церква стояла за брамою на Львівському передмістю. Ймовірно, це була церква Різдва Пречистої Діви Марії (1731). Тоді як церква Христа Спасителя стояла на передмісті (*suburbium*) за Галицькою брамою. У візитації 1754 р. згадано ще два храми на передмістях Калуша – церкви Воскресіння Христового і Преображення Господнього [21, с. 98–99; 42, с. 113; 56, с. 198]. За описом Володимира Навроцького середини XIX ст. «українська церква Св. Архістратиґа Михаїла – дерев'яна, непоказна – лежить близько мурованого гостинця. Середина церкви красно вимальована, має красивий іконостас з образами на блясі намальованими» [43, с. 173, 174].

Калуш належав до міських поселень із ремісничою функцією й компактною планувальною структурою. Для нього характерна проста геометрична форма плану, регулярна мережа вулиць з ринковою площею посередині, розвинена оборонна система. Містечкові був властивий простий тип архітектурно-планувальної структури з головною комунікаційною артерією, що проходила через середину ринкової забудови [7, с. 11, 12] (*фото 16*).

Місто розташоване у південно-східній частині кадастрової гміни Калуш, до якого окрім міста належали село Баня й німецьке поселення Новий Калуш. На схід від міста – передмістя Думка, на південь – Загір'я, на північний захід – Помірки. На північний схід, на куті цього кадастрового простору розташовані куток Куниха (Сролек) і присілок Баня» [92, с. 720].

Калуш належить до категорії містечок з розвиненою симетричною компактною архітектурно-планувальною структурою, які споруджувалися за попереднім проєктом. Галицький і Львівський тракти (відповідно сучасна вул. С. Бандери та пл. Героїв) перетинаються під прямим кутом. Уздовж них розплановано головні вулиці й ринок. Львівський тракт утворює головну вісь північ-південь, яка з двох боків замикає середмістя брамами [76, с. 288].

Характерними ознаками міста початкового етапу розвитку є: 1) регулярне середмістя із чотирикутною площею Ринок, ратушею та приринковими кварталами з регулярною парцеляцією; 2) замок власника міста (старостинський замок) із бастионною або модифікованою оборонною системою; 3) оборонна система міста вежево-стінового або комбінованого типу; 4) комунікаційний зв'язок «замок – середмістя»; 5) розташування у середмісті одного або кількох храмів і композиційно-просторові зв'язки із ринком; 6) відсутність оборонної системи на завершальному етапі розвитку міста; 7) наявність садово-паркової скла-

дової; 8) геометрична композиційна структура, яка поєднує всі елементи міста: середмістя, резиденцію власника із парком або італійським садом, сакральні, адміністративні й громадські споруди [42, с. 245, 246].

Отже, місто Калуш має статус історичного з цікавою історією містобудування, котра збереглася переважно на археологічному рівні. Початок писемної історії поселення датується початком XV ст., а урбаністичний – серединою XVI ст. Бароковий період характеризується відбудовою після руйнівних турецьких і татарських набігів і перебудовами XVIII ст. Особливістю забудови міста була його регулярна розпланувальна композиція. Забудова середмістя і фортифікації мала комбіновані дерев'яні й кам'яні конструкції. Вартісною архітектурною спадщиною міста є весь його містобудівний комплекс.

Оборонне будівництво в Калуші

У другій половині XVI – першій половині XVIII ст. у Галицькій й сусідніх землях будівництво укріплень розвивалось у напрямку поширення та вдосконалення старих замків засобами потовщення стін і будівництва потужних розлогих башт – бастей. Другий напрям – це будівництво регулярних бастіонних замків [42, с. 167].

Бастіонна система виникла в Італії у першій половині XVI ст. Вона передбачала спорудження невисоких земляних укріплень (бастіонів), що давали змогу вести фронтальний та бічний вогонь, швидко відновлювати ушкоджене, ускладнювали доступ ворога до вогневих позицій на підступах до замку. Дослідник Петро Ричков припускає, що згадана система виникла з наріжних або проміжних укріплень вежового типу. У плані бастіони мали трикутну, багатокутну чи променисту конфігурацію *(найдосконалішою вважалася п'ятикутна форма бастіонних укріплень. – І. Т.)* [53, с. 20].

Замок бастионного типу по периметру був оточений ровом, часто із контрескарпом*. В'їзний вузол у таких оборонних спорудах було організовано наступним чином: в'їзна брама, яку розташовували посередині однієї із куртин, що поєднувалась із підвісним мостом, а додатковим захистом виступали рavelіни** навпроти брами. Сама споруда в'їзної брами не виступала за оборонну лінію, а була тільки вищою від неї на кілька метрів, двоярусною та оздобленою порталом, часто з елементами геральдики.

Із плином часу відбуваються зміни у об'ємно-планувальній структурі раннях бастионних утворень. У 70-ті рр. XVII ст. розроблено нову – «голландську» земляну систему фортифікацій. Система земляних валів замінила бастейну. Перевагою земляних конструкцій були легкість і швидкість зведення, а також менший вплив пошкоджень під час артилерійського обстрілу. Значно розширилася і змінилась форма бастионів: вони стали гострокутними, що вплинуло на збільшення зони захисту. У XVIII ст. рови перед в'їзною брамою засипаються, підвісні мости зникають, а приміщення брами отримує додаткову функцію. Наприкінці XVIII ст. міста-фортеці остаточно втратили своє воєнно-стратегічне значення [42, с. 170, 183, 186; 53, с. 22].

Перші звістки про Калуський замок у джерелах зафіксовані у 1556 й 1569 роках [55-а, с. 11, 16]. Інформативніше про оборонну споруду мовиться в Люстрації 1661 р.: «У тому замку є в'їзд до міста, де брама на якій кімната. У замку є столова

*Контрескарп – штучно зрізаний під великим кутом край схилу або берега річки заввишки не менше 2–2,5 м, обернений передньою частиною до тих, що обороняються.

**Рavelін – допоміжні фортифікаційні споруди трикутної форми перед ровом фортеці між бастіонами, призначені для прикриття замкових мурів від артилерійського вогню й зосередження військ для вилазки.

кімната з коморою (kredeserska) буфетною, до неї примикають 8 приміщень. Із замку брамка (хвіртка) до італійського саду при якій кілька приміщень. Там же поруч стайня і кухня. Озброєння замку: велика бронзова гармата, 2 малі залізні гармати й 10 гаківниць» [92, s. 722; 94, s. 46].

Калуські міські укріплення та замок уперше зафіксовано Г. Бопланом на спеціальній карті України 1650 р. і карті Покуття 1662 р. [79-а]. Оборонні споруди (*фото 33*), позначені на карті, мають видовжений підпрямокутний абрис, вежі на кутах і замок у межах укріплень [76, с. 280].

Локація Калуського замку мала наступну конфігурацію: згідно з позначеннями на карті фон Міга (*фото 17*), між церквою Різдва Христового та костелом фіксується прямокутне у плані, замкнене периметральною огорожею з трьох сторін і міською куртиною зі сходу, просторе подвір'я з кількома великими будівлями. Це терасована найвища ділянка середмістя. Вигідне розташування, розміри території і наявність окремої огорожі із припущенням історика Зеновія Федунківа, дають підставу вважати, що саме тут був розташований Калуський замок – головна резиденція негородових старост. Від Ринкової площі до брами старостинської резиденції була прокладена вулиця – Замкова (тепер вул. Січинського). Ця вулиця позначає замкову браму і є осьюовою у напрямку ратуші на площі Ринок [76, с. 283–284].

В інвентарі Калуша з 1771 р. занотовано: «Замок зі сходу обведений валом, на ньому спалені паркани (зруби). На захід укріплення із дощок із загостреними кінцями (*частокіл. – І. Т.*), встановлені на мурованих фундаментах. На південь від цвинтаря (*замок. – І. Т.*) обгороджений плотом із галуззя (чагарника). На півночі він обведений парканом й дашком з гонту.

Брама мурована, у ній приміщення для вояків-вартових і скарбниці. З боку фільварку – новозбудована брама. На горі – резиденція (*старостинська. – І. Т.*), обнесена галереями. Посе-

редині дитинця – стара дерев'яна офіцина, неподалік офіцина економа, шпихлірчик, стайня і т. ін.

У 1771 р. на чотирьох вулицях ринку, валах та під замком було 39 великих будинків, 72 малі, 22 порожні. На передмісті, за Львівською брамою – два заїзні будинки (*готелі*. – *I. T.*), 78 будинків, 21 порожній. На передмісті за Галицькою брамою – 34 будинки, 9 порожніх. Разом – 275 будинків. Із споруд громадського значення – 1 парафіяльний костел з ялицевого дерева і 3 церкви [92, с. 723; 52, с. 84].

Межі міста були зафіксовані лінією оборонного валу й муру. Найзручнішими одиницями виміру розмітки меж міста були прут (4,32 м) і шнур (43,2 м) [74, с. 92].

Упродовж століть роль оборонних споруд, зведених для захисту від ворожих нападів, була провідною у процесі становлення й розвитку містобудівних комплексів, адже від рівня організації оборони залежала доля поселень [42, с. 35].

Отож, північний бік міських фортифікаційних укріплень утворює теперішня вул. Ковжуна. В австрійський період вона складалася з двох вулиць. Одна називалась Сівецька (частина від сучасної вул. Підвальної до пл. Героїв), друга – Короля Яна Собеського (частина від сучасної пл. Героїв до вул. Франка). В часи Третьої Речі Посполитої вона називалася Цвинтарна-Торгова, у радянський час – Ватутіна. Зі сходу лінія укріплень проходила по теперішній вулиці І. Франка (раніше – А. Малецького, Ю. Гагаріна). Із заходу укріплення тягнулися вздовж вул. Підвальної. З півдня міські укріплення проходили вздовж сучасних вулиць Міцкевича та Філатова. Сьогодні фрагменти валів зафіксовано вздовж вулиці І. Франка, а укуси – вздовж вулиці Ковжуна [76, с. 288–289].

Таким чином, історичний осередок містечка Калуша формували: Старостинський замок XVI–XVIII ст. – ядро укріпленого міста. Він локалізувався між вулицями Шевченка, Фран-

ка, костелом Св. Валентина та вулицею Бандери. Середмістя це простір між вулицями Підвальна, Ковжуна, Франка й Грушевського, які утворилися на місці міських укріплень [26, с. 37–38].

Розпланування середмістя

Середмістя – це поліфункціональний, архітектурно-містобудівельний комплекс, сформований у Калуші впродовж середини XVI – початку XX ст. із центром – ринковою площею та периметром оборонних споруд (замку й міста). Водночас це – простір культурної спадщини міста.

У XVI–XVII ст. середмістя набувають програмних просторових рис під впливом візії ідеального міста, яку розвивали італійські архітектори. Ця концепція була реалізована у Жовкві, Станиславові, Калуші. Місто було поділене на регулярні житлові квартали. У згаданих містах центром міської композиції є вісь – Площа Ринок – старостинська резиденція [48, с. 89; 50, с. 367; 52, с. 62].

Найпоширенішими були середмістя, інтер'єри яких склалися з простої, переважно, дерев'яної забудови, що дає підстави шукати впливи традиційної сільської архітектури. Образ середмістя свідчив про активний розвиток міста або його периферійність. У галицьких містечках XVI–XVIII ст. переважала дерев'яна забудова середмість, що частково нагадувала сільську. Це особливо було помітно в ряді дверей з віконницями, рекламних щитах, складських приміщеннях та підсіннях, де виставляли різний крам [48-а, с. 70, 76].

Наприкінці XVIII ст. в Галичині неможливо було зробити чіткого поділу населення на мешканців сіл і міст, тому що маленькі міста і містечка мало чим відрізнялися від сіл [52, с. 17]. Для багатьох містечок така уподібненість була властива навіть наприкінці XIX – на початку XX ст.

Володимир Навроцький, характеризуючи забудову містечка Калуша наприкінці XIX ст. писав: «Калуш немає інших,

тільки дерев'яні і соломою покриті будівлі. Винятком є кілька мурованих одноповерхових будинків». До знаних споруд (крім церкви і костела), за словами дослідника, належать: дім у якому уряд повітовий і поборчий (*податковий*. – *I. Т.*), будинок давнього фільварку, д-ра Диковського, крамниця фільваркова, палата поштмейстера [43, с. 173,175]. Поданий опис дещо дисонує із збереженими фотоматеріалами й філокартійними пам'ятками початку ХХ ст. Ідеться про центральну дільницю міста – ринкову площу Калуша 1904 р. (*фото 21*). Зображення Площі Ринок на листівці засвідчує забудову центральної частини міста переважно двоповерховими мурованими будинками. Тому опис В. Навроцького об'єктивно відображає радше дещо віддалені від центру дільниці, аніж середмістя.

Засновники, будівничі, архітектори та міщани розглядали середмістя як безперервну, цілісну та функціональну основу поселення. У ХVІІ–ХVІІІ ст. масштаб розпланування середмість визначили економічні показники розвитку міст. Менш розвинуті міста мали незначних розмірів середмістя [48, с. 66, 70, 71]. До таких містечок, між іншими, належав Войнилів [47, с. 84].

Для композиції середмістя Калуша, закладеного в першій половині ХVІІ ст., характерне функціонування важливої комунікаційно-торгівельної вулиці, що прямувала повз західну сторону ринкової площі та розташованого на східному боці замкового комплексу [52, с. 84–85].

Середмістям міст і містечок Галицької землі були властиві інтер'єри з гармонійно сполученим меншими і більшими формами. Приклади таких ансамблів-середмість можна побачити в Жовкві, Калуші та Бурштині. Так, у Калуші середмістя разом із замком утворювало ансамбль репрезентативного характеру (*фото 15*). На жаль, через мор і пожежу 1770 р. місто сильно занепало, тому в інвентарі 1771 р. зазначено значне зuboжіння поселення [48-а, с. 77; 92, 723].

Головним ідейним центром міста чи містечка була Ратуша з високою вежею, що означувала центр міста. Цю архітектурну доміную ринкової площі архітектори, будівничі й міщани формували так, щоб її можна було помітити навіть з передмість [48а, с. 77–78].

Середмістя галицьких історичних міст можна поділити на два типи: з нерегулярною та регулярною структурою планування. Для нерегулярної структури планування (характерної для долокаційного етапу XIII–XV ст.) властиві розташування в центрі видовженого ринку з криволінійними сторонами, поділ на нерівномірні квартали, різнорозмірні вулиці та провулки, оскільки розташування оборонних споруд [48-а, с. 84, 85].

Для регулярної структури планування характерним є розташування в центрі квадратної або прямокутної ринкової площі, рівномірний поділ на квартали, сформованість головних та локальних вулиць, стратегічне розташування міських брам, формування новітньої системи фортифікацій. Такі передмістя характерні для Стрия, Богородчан, Калуша та інших міст [48-а, с. 85]. Калуш належить до міст, розпланованих на основі регулярного та продуманого плану. Його середмістя було забезпечене високими, розташованими по периметру валами та двома в'їзними брамами [50, с. 84].

У теперішній розпланувальній об'ємно-розпланувальній структурі міста чітко простежуються квартали історичної забудови, пропорції яких відрізняються від навколишніх пізніших споруд. У середмісті вартісною є збережена парцеляція забудови, масштабність і поверховість. Важливе місце у процесі ідентифікації втрачених об'єктів середмістя Калуша відіграє характерне терасоване підвищення рельєфу у частині ймовірного існування колишнього італійського саду на території замку-резиденції [52, с. 259].

Для локаційного етапу XV–XVI ст. характерним є закладення квадратної ринкової площі із розташованим у куті храмом і впорядкованість оборонної системи. Це був період, коли нові міста розбудовували на магдебурзькому праві [48-а, с. 88–89]. Межі дії міського права визначав периметр міських укріплень, де поширювалась дія магдебурзького права [78, с. 97].

Дослідник Сергій Кравцов зауважив, що магдебурзьке право сприяло «початковій рівності міських будівельних ділянок, за які платили рівні податки, іноді більші у кварталах, що прилягали до ринкових площ, і менші на периферії міста [39, с. 121]. Магдебурзьке право як організаційна модель міської громади передбачало такі головні елементи: особисту свободу для міщан, регулювання їхніх повинностей, просторову перебудову міста, міське самоврядування з власним судочинством [68, с. 52].

Якщо правовий аспект закладення міста був акцією одноразовою, одномоментною, то просторова організація міста – складним тривалим різностороннім локаційним процесом [42, с. 430]. Залежно від економічної спроможності, головних господарських ремісничих напрямків розвитку міста реалізація ринкової площі, приринкової забудови, наближених до ринку вулиць відбувалась упродовж десятиліть [42, с. 85].

Загалом для етапу модернізації середмість XVII – кінця XVIII ст. характерним є збереженість реліктів старого розпланування, впорядкування комунікаційних шляхів, модернізація фортифікацій, забудови й головних споруд середмістя [48-а, с. 92].

Однією з найважливіших і визначальних функцій середмість була торгівля. У 1880 р. на Калуському ринку продавали збіжжя, худобу, шкіру, деревину, грубе сукно, кожухи, сіль [80, s. 314] та інші товари. У просторі середмість утворювалися соціальні території для міщанських громад та ремісничих груп [48-а, с. 81].

У кінці XVIII – на початку XX ст. у середмісті впорядковано хаотичну забудову, розбудовано ратушу й допоміжні приміщення, змінено образ та вертикальний масштаб середмістя: на житлових будинках з'являються додаткові поверхи й балкони, змінено мощення бруківки й нічне освітлення. Середмістя набуло модерного образу, а ринкові площі замість торгівельної почали виконувати світську функцію [48-а, с. 95].

Загалом середмістя розглядається як територія міста, що була обмежена оборонними укріпленнями, тобто це була зовнішня межа першої лінії укріпленого міста. Середмістя обведене оборонними укріпленнями (мурованими чи дерев'яними стінами, а також земляними валами) було більш захищене і не піддавалось такій кількості руйнувань під час набігів ворогів, як передмістя. Забудова середмістя мала якіснішу та більш щільну архітектуру. Фасади будинків були частіше тривіконні, рідше чотири та двовіконні. Особливістю старіших будівель є асиметричне розміщення вікон на фасадах, зумовлене внутрішньою структурою споруди [78, с. 74, 92, 93].

Комплекс забудови кварталів середмістя Калуша, сформований в XIX – першій третині XX ст., був розтшований між вулицями Бандери, Шевченка, Ковжуна та Підвальна. Він історично формував Площу Ринок (*фото 22–24*). На той час уже остаточно сформувався й урядовий квартал, у якому розмістилися будинки повітового і податкового судів, нотаріату, повітової рахункової комісії, повітової ради, окружної шкільної ради, урядів поштового, телеграфного, лісів, домен (*доміняльного землеволодіння. – І. Т.*) і салінарного [92, с. 721].

Квартал середмістя формували:

вулиця Костельна, де були розташовані комплекси будівлі міської ратуші 1893 р. (вул. Костельна). Тепер тут залишки стін ратуші, а також первісно житлова садиба (вул. Костельна,

10). Перспективу вулиці замикають монументальні сходи й споруда костелу Св. Валентина [26, с. 39];

вулиця Дениса Січинського – розпланована на території комплексу Старостинського замку. У другій половині XVII ст. тут був королівський мисливський будинок і дворик короля Яна Собеського, який зупинявся в ньому, коли приїжджав на полювання. У часі австрійської займанщини будинок був пристосований під приміщення пошти. У 1911 р. його знесли, а в 1920 рр. звели нове приміщення цієї установи, котре у зміненому вигляді збереглося до сьогодні й служить осідком для СБУ [38]. Дещо нижче, на протилежному боці вулиці – Меморіальний музей «Калуська в'язниця»;

вулиця Шевченка відрізняється від решти нерегулярною формою (дугоподібним вигином і пов'язана зі Старостинським замком, ймовірно вона була контуром замкового валу). З вулицею пов'язані комплекси: будівлі костелу Св. Валентина, українського Народного дому та житлові будинки;

вулиця Івана Франка, на якій розташовані дві пам'ятки архітектури – будинки Калуської міської ради та ліцею № 1;

вулиці, що зв'язували середмістя з передмістями (околицями) – Бандери, Грушевського, Чорновола [26, с. 40].

Отож, у XVII–XVIII ст. до складу розпланувальної структури міста входили: архітектурний ансамбль ринкової площі із приринковими кварталами, старостинська резиденція і замок власників міста, оборонна система міста, сакральний комплекс, транспортні комунікації, адміністративні споруди, парковий комплекс або італійський сад, житлова, торгівельна й господарська забудови. Центром планувальної композиції і головним комунікаційним вузлом міста була ринкова площа.

Площа Ринок у Калуші як об'єкт культурної спадщини

У давніх українських містах ринкові площі називалися вічевими, вони були єдиним публічним простором. Перші ринкові площі українських міст мали видовжену, трикутну або прямокутну форми. Ця традиція зберігалася до кінця XVI ст. Периметр площі займали церкви, міські резиденції, житлові та ремісничі споруди. У XVI ст. й раніше міста розбудовували згідно з магдебурзьким правом, котре установило, що міська площа мала бути квадратної форми із храмом на куті. Посередині площі мала стояти ратуша, житловий і торгівельний квартали. Передбачалось розмежування передмістя й середмістя, регулярність міського планування й розмірів земельних ділянок [52, с. 61].

На вибір геометрії ринків впливали рельєф території, наявні старі шляхи, обрана власником стратегія розвитку поселення й досвід інженерів-землемірів. На практиці найуживанішими виявились ринки у формі прямокутника [48-а, с.100]. У Калуші Площа Ринок мала розміри 100×120 м [42, с. 258]. Великі розміри ринкових площ могли бути пов'язані з певними економічними сподіваннями, намірами привернути на торги та ярмарки якомога більше людей з інших місцевостей [29, с. 24] (*фото 31*). Калуш належить до міських поселень, у яких ринкові площі сформовані в ході закладення нового міста на території давнішого села [29, с. 58].

Розташування міських брам і головних комунікаційних вулиць впливало на композицію ринку, локалізацію й конфігурацію середринкового кварталу, ратуші і сторін площі. Міські брами та в'їзди на ринок пов'язували вулиці, які відігравали роль головних комунікаційних осей, а решта вуличок, що виходили з ринку слугували локальному і допоміжному функціонуванню центру. Найбільш поширеною була бічна локація ринку. Бічний тип локації міської площі був властивий Дрогобичу, Калушу, Мостиськам та іншим містам [48-а, с. 58, 64, 66].

Планувальною ознакою міського поселення на карті фон Міга є прямокутний ринковий майдан, з ратушею посередині, в оточенні кварталів забудови [47, с. 22]. Це відповідало тодішнім реаліям, адже у епіцентрі міста чи містечка розплановували ринкову площу, яка була ключовим вузлом та інтегратором усього простору середмістя. Під час планування ринкову площу локували так, щоб міщани й гості міста могли легко орієнтуватися [48-а, с. 74, 84]. Ринкова площа Калуша із розташованими у центрі торговими рядами змінилася в середині XVI ст., коли король Сигізмунд Август надав місту привілей на проведення ярмарків на Св. Прокопа і Св. Мартина [92, с. 722]. Потребам продавців і покупців слугували одна або дві криниці громадського користування. З огляду на забудову середмістя, у Калуші було три головні в'їзди на ринок [27, с. 31].

Ринкова площа у Калуші спершу мала квадратну форму, із заходу вона прилягала до вулиці, що сполучала дві брами, а на схід від неї стояв замок. У другій половині XVIII ст. у східній частині ринку виник квартал, що змінив форму площі на прямокутну і закрив вид на замок [52, с. 84].

У сакральних спорудах середмістя реалізовується принцип просторової єдності священного та буденного. Прикладом розташування двох сакральних центрів з урівноваженими архітектурними масштабами та формами є ринкова площа Рогатина [48-а, с. 112, 113, с. 77].

До ринкової площі вела додаткова артерія, яка під час ярмарків чи торгів полегшувала рух малоповоротких кінних запрягів. Композиційна передумова розпланування полягала в тому, що кожна із чотирьох серединних вулиць, що вела до ринку, замикалась перспективою ратуші [42, с. 180].

Тим часом воєнні лихоліття, пожежі, знесення оборонних укріплень та економічний розвиток впливали на впорядковану образність площі. Із часом ринкова площа ставала закритою за-

будовою, а рух до неї відбувався через бічні вулиці. На композицію ринку впливало розташування міських брам і головних комунікаційних вулиць, середринкового кварталу, ратуші й сторін площі міста. **Міські брами та в'їзди на ринок пов'язували вулиці, які відігравали роль головних комунікативних осей**, а решта вуличок, що виходили з ринку, слугували локальному і допоміжному функціонуванню центру. Отож, просторова єдність міських брам, комунікаційних осей та ринкової площі були основою топографічної моделі середмістя [52, с. 77, 78].

Головні квартали, що формували сторони площі, ділились на будівельні ділянки – парцелі, для яких були характерні однакові розміри (100×100 і 75×75 ліктів (1 лікоть – 57,6 см). У більшості випадків чітку регулярну парцеляцію мали квартали, які були найближчими до площі ринок, а віддалені частини середмістя були менш впорядкованими. Властиво новопоселенець міста земельну ділянку не купував, а отримував її у довічне володіння за певний чинш, від якого в період закладення міста був звільнений на 10–15 років [42, с. 208; 74, с. 191].

У центрі ринкової площі часто будували ратушу: урядовий будинок міської громади – символ міського самоврядування. Магдебурзьке право регламентувало кількість вікон у будинку по периметру центральної площі та прилеглих до неї вулиць. Звідси виникла форма споруд, побудованих вузькою стороною до вулиці, що також позначилося на внутрішньому плануванні у центрі міста. Відстань між будинками була мінімальною (1–1,5 м). Значно більше місця відводили для ратуші. Обов'язковими для ратуші були приміщення суду, в'язниці (підвали), писарів, каси, вартівні, складів, крамничок. Вежа ратуші виконувала оглядову функцію, а за вежовим годинником ремісники й торгівці розпочинали й закінчували свій робочий день [14, с. 50].

Первісно ратуша в Калуші була на площі ринок, лише у другій половині XIX ст. переміщена вище на схід, що, ймовірно, було пов'язано із заболоченістю й шумом під час торгів. Нове приміщення споруджено у 1893 р. на сьогоднішній вул. Костельній. Приміщення вигоріло у 2013 р. [61].

Тяглість давніх традицій у містобудівній практиці засвідчує кутове розташування святинь міста. Однак для Калуша воно не було характерне, бо храми міста локовані в місцях, віддалених від Ринкової площі. Оборонна функція також не вплинула на ансамбль Ринкової площі, котра розташована подалі від замкових укріплень містечка.

У XVIII–XIX ст. Ринкові площі зазнають часткових змін. Відбувається упорядкування хаотичної забудови, на місці старих з'являються нові будівлі з додатковими поверхами й балконами. Змінюється мощення та нічне освітлення. У середині XIX ст. на фундаментах і стінах першого поверху зводять нові будинки. У просторі ринкової площі зберігаються одноповерхові кам'яниці і споруди з мансардним поверхом [52, с. 64, 72].

Наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст. у Калуші із чотирьох боків були розташовані одно- і двоповерхові будівлі, вітрини крамниць і підвали, які мали більш заможних власників (*фото 23, 26–29*). Це був торговий центр, із якого променями виходили вулиці і провулки міста. Три головні вулиці зв'язували Калуш із зовнішнім світом: Колійова чи Залізнична (вул. Грушевського й Рубчака), Салінарна (Чорновола) і Станіславівська (Івано-Франківська) [26, с. 23].

Поступова пооб'єктна заміна дерев'яної забудови ринкових площ на муровану призвела до деякої дисгармонії об'ємно-просторової композиції ринку, адже нові будинки відрізнялися від традиційної забудови стилістикою, силуетом і розміром. Проте в цій перебудові вже була закладена підрядність нових об'єктів загальній композиції ринкової площі. Будинки зводили

однакової висоти і поверховості (переважно 2 поверхи) й недисонували з виразністю домінантних об'єктів ринку [29, с. 67].

Бойові дії періоду Великої війни (1914–1918) спричинили жахливі руйнування середмістя й Ринкової площі у Калуші (фото 25).

У другій половині ХХ ст. більшість ринкових площ була остаточно зруйнована, бо не відповідала радянській ідеології. Натомість у Калуші та інших містах з'явилися площі із зміненими елементами та новою забудовою. Однак ця масова типова забудова початку 60-х рр. ХХ ст. виступає доволі дисгармонійно. Наприклад, колишній Калуський райком КПРС доволі виразно дисонує історичній забудові міста. Найбільші зміни сталися наприкінці 1960-х та в 1971–1975 рр. (дев'ята п'ятирічка). Тоді інтенсивно будували райкоми (серед. 1960-х рр.), школи, житлові квартали, торгівельні комплекси, промислові об'єкти [52, с. 70, 71, 72].

Для цього періоду характерним є територіальний ріст поселення, вільне планування центральної частини міста, прокладення нових вулиць, що суперечить історичній планувальній структурі, втрата сакральних споруд або надання їм нетипових функцій [75, с. 15].

Сьогодні під час проектування нових будинків на території історичних середмість не вимагають розроблення реставраційних проєктів, пов'язаних зі збереженням підземних частин давніх споруд. Протягом останніх 20-ти років розібрано старі стіни та склепіння будинків на ринкових площах [48-а, с. 232].

Загалом архітектурно-планувальна структура містечок за ступенем розвитку типологічно поділяється на: лінійну (місто розплановане вздовж вулиці), просту (ринок із приринковою забудовою), повну (ринок із 4–8 кварталами довкола) та розви-

нену (прямокутно-сітчаста структура). Найбільше містечок належать до простого та розвиненого типу структури [75, с. 18].

Площу Ринок (Площа Героїв) у Калуші утворювали квартали забудови чотирьох її сторін (фіртелів – чвертей). Вулиці С. Бандери і Грушевського історично були пов'язані з в'їзними брамами містечка Калуша. Саме вони складають його планувальний каркас. До площі Ринок (Площі Героїв) примикають вулиці Середмістя: Січинського, Цеглинського та Костельна. Площу Ринок найвірогідніше було розплановано на основі розпланувального модуля – старопольського ліктя, завдяки застосуванню якого забудова площі XVII–XVIII ст. відрізняється комплексністю. У центрі площі був розташований будинок магістрату – ратуша. Там зберігалися еталонні міри довжини, ваги, об'єму, за користування якими купці платили мито. Ратуша мала № 1, а далі наскрізна нумерація продовжувалась з північно-західного кута [26, с. 39].

Отже, головним виразником урбаністичності в містах були ринкові площі. Ринкова площа – це не лише місце торгівлі, а й те, що відрізняє історичне місто від села [48-а, с. 17]. Вона є головним просторовим символом міської ідентичності [52, с. 66], головним формотворчим елементом композиційної структури міста, а підрядним – торгово-житлова забудова [29, с. 65].

Із плином часу закономірністю стала зміна функції головної міської площі із торгової на репрезентативну. Недостатньо глибоке дослідження архітектури та містобудування XVI–XIX ст. пов'язане із поверховим вивченням теоретичних проблем містознавства, що впливає з її багатовікової бездержавності. Ринкова площа репрезентує багатовікову містобудівну традицію та багатоетнічну культурну спадщину міста.

Головна архітектурно-містобудівна проблема сучасного Калуша – подолання руїни центральної частини міста, у якій розташовані будівля колишньої друкарні, ратуша, колишній

кінотеатр «Відродження». Сьогодні це розвалені споруди, вигляд яких не додає пристижу й репрезентативності містові.

Висновки

Розглянуте вище засвідчує, що наукові дослідження планувальної структури Калуша та інших історичних малих міст у ХХ ст. не були самостійним об'єктом дослідження й мали епізодичний характер. Лише на початку ХХІ ст. з'явилися системні наукові напрацювання.

Містобудування в Галицькій землі у другій половині XVI–XVII ст. було пов'язане з польською колонізацією краю і захистом від ворожих вторгнень, що сприяв будівництву міст-фортець з регулярною планувальною структурою і розвиненим оборонним комплексом.

Містобудівні об'єкти Калуша барокового періоду (XVII–XVIII ст.) сьогодні відомі лише на теоретичному рівні.

Під час визначення місця під забудову міста зважали передусім на стратегічні передумови: ландшафтні та кліматичні особливості, доступ до води, перетин комунікацій і зручність шляхів. При закладенні міського поселення обирали зручну для оборони природну місцину. Важливим чинником, що впливав на виникнення і розвиток міста, була наявність торгівельних шляхів.

Просторова композиція міста була пов'язана із компактністю забудови, розплануванням вулиць і площі, економічною активністю містян, обороноздатністю містечка.

Локаційні привілеї, отримані містом, мали чіткі положення, які стосувались тільки простору в межах поселення. Фактично у місті діяло автономне самоврядування, що ґрунтувалося на розрізненних економічних і політичних привілеях, які містяни ретельно боронили й намагалися розширити.

Містечкові площі відображали якість та рівень життя їхніх мешканців. Основним у формуванні середовища ринку був простір особистого життя.

Незважаючи на прагнення шляхти, старости, орендарів обмежувати міське самоврядування, Калуш, як і інші містечка Галицької землі, залишався центром ремесла й торгівлі, адміністративним осередком Калуського староства.

Містечкові ринки розглядалися не лише як місця торгівлі та ярмаркової культури. Вони також представляли міську ідентичність населення.

Головними міськими комунікаціями були: а) головний міжміський торговий шлях, який проходив через площу Ринок; б) міські вулиці, що розходились із планувального та композиційного центру міста – ринкової площі. Характерним було також поєднання регулярного розпланування й природного ландшафту; прагнення зодчих гармонійно поєднати всі елементи міської композиції в єдине ціле; організація захисту середмість за допомогою регулярних бастионних фортифікаційних систем, зумовлених розвитком вогнепальної зброї. Для Калуша властивою була протобастіонна система.

Якщо у XVI–XVIII ст. забудова середмістя Калуша була дерев'яною, щільною, рядовою та відокремленою, то у XIX–XX ст. починають активно будувати муровані будинки.

У XVIII–XIX ст. відбувається перехід до забудови зблокованими житловими будинками. Наприкінці XIX – початку XX ст. триває поступова трансформація будівництва в бік ущільнення й розширення торгових та обслуговуючих функцій.

Певний вплив на формування архітектурної забудови середмістя Калуша мала забудова жидівської ділянки із центром навколо синагоги. Однак динамічні зміни жидівської ділянки зумовлені зміною політичних режимів майже цілком нівелювали її архітектурний простір.

У другій половині ХХ ст. відбулося руйнування містобудівельної традиції. Середмістя Калуша було включене у комунікаційні артерії міста.

Культурну спадщину Калуша складають пам'ятки архітектури місцевого значення. Комплекси цих пам'яток сформувалися головним чином на Площі Героїв, вулицях Степана Бандери, Грушевського, Чорновола.

Сьогодні важливо зберегти від руйнування пам'ятки матеріальної спадщини (міська і промислова ратуші у Калуші) й нематеріальні цінності – міські традиції, звичаї, обряди, вшанування видатних постатей історії Калущини й пам'ятні місця.

Джерела та література

1. Центральний Державний історичний архів України у Львові (далі ЦДАЛ). Чистова книга вписів угод – Ф. 9: Львівський гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 104. – 1502 арк.

2. ЦДАЛ. Кадастрова карта Калуша, 1848 р. – Ф. 186. – Оп. 12. – Спр. 227. – 25 арк.

3. ЦДАЛ. Кадастрова карта м. Калуш, 1850 р. – Ф. 186. – Оп. 1. – Спр. 6576. – 83 арк.

4. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника (далі ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника). Відділ рукописів. – Ф. А. Чоловського 141. – Оп. 1. – Спр. 449: Інвентарі з описами замків Червоної Русі.

5. ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф. 141. – Оп. 1. – Спр. 565: Inwentarze, wizytacje, fundacje.

6. ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф. 144: Антонія Шнайдера. – Спр. 23: Skorowidz miejscowości powiatu Kałusz. – 325 арк.

7. Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка. Відділ рукописів (далі НБ ЛНУ ім. І. Франка). – Спр. 590. – Арк. 169.

8. НБ ЛНУ ім. І. Франка. Відділ рукописів. – Спр. 592. – Арк. 59.

9. Національний архів Республіки Польща у Кракові. Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK) – archiwum państwowe w Krakowie. – Sygn. Zb. Kart. VI-109; Sygn. I. F. 83.

10. Архів Управління містобудування та архітектури Івано-Франківської обласної адміністрації. Генеральний план м. Калуша. Опорний план. 1976 р. – 1 арк.; Генеральний план м. Калуша 1978 р.: карта-схема – 1 арк. – Опис. – Том 1–4.

11. Відділ архітектури Калуської міської ради. Історико-архітектурний опорний план визначення меж та режимів використання історичних ареалів» 2018. – 1 арк.

12. Александрович В. С. Інвентарі замків у Стрию і Калуші з кінця XVII ст. / Володимир Александрович // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ, 2003. – Вип. 3. – С. 281–296.

13. Антонович В. Б. Українські міста. Розвідки про міста і міщанство: [у 2 ч.]. Львів: 3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1904. – Ч. 2. – С. 177–462 с. – (Руська історична бібліо-тека / видає Наук. т-во ім. Шевченка; т. 24).

14. Барер С. Д. Архітектура малих міст Галичини та Поділля в XIX – на поч. XX ст. / С. Барер // Народна творчість та етнографія. – 1981. – № 6. – С. 48–54.

15. Бевз М. В. Традиційна житлова забудова малих міст та містечок. До питання вивчення та збереження / Микола Бевз // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – Число 4. – Львів: Укрзахідпроектреставрація, 1996. – С. 41–46.

16. Бойко Х. С. Архітектурно-просторовий уклад єврейських дільниць у містах та містечках Західного регіону України у кінці XVIII – на початку XX ст. // Автореф. дис. ... кандидата архітектури: 18.00.01. Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка» / Бойко Христина Степанівна. – Львів, 2000. – 18 с.

17. Боплан Гійом Левассер де Опис України. – Київ: Наук. думка; Кембридж: Укр. наук. ін.-т, 1990. – 256 с.

18. Вальо М. А. Праця Бальтазара Гаккета про його подорожі в Українські Карпати як джерело до історії австрійської та німецької колонізації в Галичині / Марія Вальо // Німецькі колонії в Галичині. Історія. Архітектура. Культура. Матеріали, доповіді та повідомлення. – Львів: Манускрипт, 1996. – С. 158–164.

19. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні, теорія містознавства і методика літочислення. Монографія / Ярослава Верменич. – НАН України, Ін-т історії України. Сектор теоретико-методол. проблем і іст. регіоналістики. – Київ: [б. в.], 2011. – 306 с.

20. Возняк Т. Калуш / Тарас Возняк. – 1994. – С. 441–445.

21. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. / Володимир Грабовецький. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 224 с.

22. Грабовецький В. В. Історія Покутської землі XVII–XVIII століття в літописі та ілюстраціях: до 600-річчя першої письмової згадки. Т. 3 / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2011. – 304 с.

23. Гурик М. І. Соціально-економічний розвиток міст і містечок Галицької землі в другій половині XVI ст. – першій половині XVII ст. / Гурик Мирослава Іванівна // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 / Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2001. – 232 с.

23-а. Жерела до історії України-Руси. Том І. Описи королівщин в землях руських XVI віку. Люстрації земель Галицької й Перемиської 1565–1566 рр., видані під редакцією Михайла Грушевського. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1895. – 302 с.

24. Захарія Р. П. Історія формування і розвитку міст Івано-Франківської області в дорадянський період / Роман Захарія // Дипломна робота. – Чернівці: Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича, 1963. – 78 с.

25. Іваночко У. І. Розвиток архітектурно-планувальної структури міст Галичини в умовах урбанізаційного процесу 1772–1918 рр. / Іваночко Уляна Ізяславівна // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури. – Львів, 2004. – 394 с.

26. Історико-архітектурний план, визначення меж та режимів використання історичних ареалів міста Калуш Івано-Франківської області. – Том 1. Кн. 1: Історико-архітектурний план міста Калуш. Текстові матеріали. – Київ, 2019. – 83 с.

27. Калуш на давній поштівці та фотографії (до 580-річчя першої письмової згадки про Калуш) / Олексій Оніщук, І. Ільницький, О. Малярчук, І. Тимів. – Львів: Папуга, 2017. – С. 30–35.

28. Каплінська М. В. Ринкові площі історичних міст Галичини на кадастрових картах XIX – поч. ХХ ст. / Мар'яна Каплінська // Проблеми дослідження, збереження і реставрації об'єктів культурної спадщини. Збірник наукових праць кафедри реставрації і реконструкції архітектурних комплексів. Львів, 2014. – С. 128–139.

29. Каплінська М. В. Архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України / Каплінська Мар'яна Василівна // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури. – Львів, 2015. – 157 с.

30. Калуш – місто хіміків. Документи і матеріали / відп. ред. М. П. Хвостін. – Ужгород: Карпати, 1970. – 176 с.
31. Кащишин Й. К., Кащишин О. К., Зайшлий М. М. Слово про рідний Войнилів / Йосип Кащишин, Оріся Кащишин, Микола Зайшлий. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 136 с.
32. Кісь Я. П. Виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воєводств від XIV до середини XVII ст. / Ярослав Кісь // Архіви України. – Київ, 1968. – № 1. – С. 35–41.
33. Кісь Я. П. До питання про умови розвитку міст на території Руського і Белзького воєводств у XIV–XVII ст. / Ярослав Кісь // Вісник Львівського університету. – Львів: видавництво Львівського університету, 1970. – Вип. 6. – С. 79–85. – (Серія історична).
34. Коломиєць М. І. Історія Калуша і Калущини у датах, цифрах і цікавих фактах / Михайло Коломиєць. – Брошнів, 1996. – 268 с.
35. Коломиєць М. І. Повертаємо до села, або декілька зауважень щодо генерального плану розвитку міста / Михайло Коломиєць // Дзвони Підгір'я. – 1990, 22 черв. – № 9. – С. 2.
36. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. / Олена Компан. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. – 388 с.
37. Копчак С. І. Населення українського Прикарпаття: історико-демографічний нарис. Докапіталістичний період / Степан Копчак. – Львів: Вища школа, 1974. – 186 с.
38. Костишин А. Б. Мандрівка Калушем. «Старий» центр міста: [про пам'ятки архіт. на вулицях Калуша: І. Франка, Д. Січинського, Т. Шевченка] / Андрій Костишин // Вікна. – 2011. – 12 серп. – № 33. – С. 10.
39. Кравцов С. Р. Принципи регулярного містобудування Галичини XIV–XVII ст. / Сергій Кравцов // Вісник Укрзахідпроект-реставрація. – Львів, 2007. – Чис. 17. – С. 112–184.
40. Лукомська З. В., Малишко О. М. Містобудівна спадщина Калуша періоду XV–XVIII ст. / Зоряна Лукомська // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології, Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України, Вип. 11. – Київ, 2015. – С. 183–188.
41. Лукомська З. В. Містобудівна спадщина Івано-Франківської області XVII–XVIII ст. / Зоряна Лукомська // Архітектурний вісник. – КНУБА. – Київ, 2017. – Вип. 13. – С. 230–247.
42. Лукомська З. В. Містобудування Західної України епохи бароко (сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.). / Лукомська Зоряна Володими-

рівна // Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01. – «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури». – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. – 460 с.

43. Навроцький В. М. Місто Калуш з вигляду топографічного і історичного (збірка рукописна ч. 2) / Володимир Навроцький // Твори. Видання посмертне з портретом і життєписом. Заходом етнографічно-статистичного кружка. – Том. 1. – Львів: З друкарні Товариства імені Т. Шевченка, під зарядом К. Бернарського, 1885. – С. 173–175.

44. Паньків Б. М. Міста і містечка Галицької землі / Богдан Паньків // Жовтень. – 1982. – № 9. – С. 95–104.

45. Петришин Г. П. Іваночко У. І. Скільки міст було в Галичині в австрійський період (1772–1918) / Галина Петришин, Уляна Іваночко // Галичина: науковий і культурно-просвітний часопис. – Івано-Франківськ. – 1998. – № 1. – 156.

46. Петришин Г. П., Бойко Х. С., Іваночко У. І. Галицькі міста і містечка (кін. XVIII–XIX ст.) / Галина Петришин, Христина Бойко, Уляна Іваночко // Бальтазар Гекет – дослідник Південно-Східної і Південної Європи. Дослідження і матеріали / упор. М. Вальо, М. Криль. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2000. – С. 168–185.

47. Петришин Г. П. Карта Ф. фон Міга (1779–1782 рр.) як джерело до містознавства Галичини / Галина Петришин. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2006. – 292 с.

48. Петрів Р. В. Генезис капіталізму у містах Східної Галичини в кінці XVIII – першій половині XIX ст. (1772–1850) / Роман Петрів. – Івано-Франківськ, 1993. – 282 с.

48-а. Рибчинський О. В. Архітектура периметральної забудови ринкових площ міст та містечок Галичини у кінці XVIII – на початку XX ст. // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01. – «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / Рибчинський Олег Валерійович. Національний ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2000. – 228 арк.

49. Рибчинський О. В. Архітектура забудови ринкових площ міст та містечок Галичини кінця XVIII – початку XX ст. / Олег Рибчинський // Збірник Національного університету «Львівська політехніка», «Архітектура». – Львів, 2001. – № 429. – С. 174–177.

50. Рибчинський О. В. Ринкові площі як головний публічний простір Галицького міста // Містобудування та територіальне планування / Олег Рибчинський // Науково-технічний збірник. – Київ: КНУ-БА, 2009. – Вип. 33. – С. 364–378.

51. Рибчинський О. В. Ринкові площі в композиційно-планувальній структурі історичного міста // Вісник Національного університету «Львівська політехніка», «Архітектура». – Львів, 2015. – № 816. – С. 204–213.

52. Рибчинський О. В. Ринкові площі історичних міст України / Олег Рибчинський. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. – 776 с.

53. Ричков П. А. Західноукраїнські міста-фортеці XVI–XVIII ст. / Петро Ричков // Пам'ятки України. – Київ, 1990. – № 2. – С. 20–22.

54. Рутинський М. Й. Польські першоджерела історичної географії Галичини XVII – першої половини XX ст. / Михайло Рутинський // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2012. – Вип. 40. – С. 124–138.

54-а. Сводная Галицко-русская летопись съ 1600 по 1700 годъ / сост. А. С. Петрушевич. – Львов: Из тип. Ставропиг. Ин-та, 1874. – 700 с.

55. Сіреджук П. С. До генези міст Галицької землі XIV–XVIII столітті / Петро Сіреджук // Вісник Нац. університету «Львівська політехніка». – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 1999. – № 379. – С. 60–66. – (Серія: Архітектура).

55-а. Сіреджук П. С. З минулого Калуського замку / Петро Сіреджук // Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, присвячений 580-й річниці першої письмової згадки про Калуш / відп. ред. і упор. Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – С. 9–17.

56. Скочиляс І. Я. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. – Т. 2: Протоколи генеральних візитацій / Ігор Скочиляс. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. – 512 с.

57. Тимів І. М. Розгром гетьманом Яном Собеським татарських військ на Калушині у жовтні 1672 року: джерела, хронологія подій, наслідки / Іван Тимів // Краєзнавство: науковий журнал. – 2012. – № 4. – С. 156–163.

58. Тимів І. М. Маловідомий опис Калуського замку 1693 року. (Джерела з історії Калуша XVII ст.) / Іван Тимів // Західний Вісник: громадсько-політичний тижневик. – 2013, 4 жовт. – № 40. – С. 5.

59. Тимів І. М. Походження назв населених пунктів Калушини / Іван Тимів // Західний Вісник: громадсько-політ. тижневик. – 2014, 25 квіт. – № 17. – С. 8; 2 трав. – № 18. – С. 8.

60. Тимів І. М. Історична символіка Калуша / Іван Тимів // Західний Вісник: громадсько-політичний тижневик Калущини. – 2014, 15 серп. – № 33. – С. 8.

61. Тимів І. М. Архітектурні пам'ятки давнього Калуша. Католицькі храми міста (до 550-річчя заснування парафії) / Іван Тимів // Західний Вісник: громадсько-політичний тижневик Калущини. – 2014, 26 груд. – № 52. – С. 5.

62. Тимів І. М. У пошуках Калуського старостинського замку / Іван Тимів // Західний Вісник: громадсько-політичний тижневик Калущини. – 2015, 7 серп. – № 32. – С. 5.

63. Тимів І. М. Геральдика міста Калуша / Іван Тимів // Літопис Бойківщини: журнал присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені / гол. ред: Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич: ЗСА – Канада-Україна, 2015. – Ч. 2/89. – С. 96–100.

64. Тимів І. М. Татари на Калущині в 1676. Бої з турками і татарами під Войниловом і Довгим-Войниловом / Іван Тимів // Західний Вісник: громадсько-політичний тижневик Калущини. – 2016, 8 груд. – № 49. – С. 4.

65. Тимів І. М. Містечко Калуш та його околиці на плані Апенцеллера / Іван Тимів // Західний Вісник: громадсько-політичний тижневик Калущини. – 2017, 13 лип. – № 27. – С. 4.

66. Тимів І. М. Калуш: історія в документах. Збірник документів і матеріалів / упор. та відп. наук. ред.: Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – 144 с.

67. Тимів І. М. Мікротопоніми Калуша на кадастрових і топографічних картах (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.) / Іван Тимів // Пам'ятки Прикарпаття: стан збереження та популяризація. Матеріали науково-теоретичної конференції. Івано-Франківськ, 2 жовтня 2017 р. – Івано-Франківськ, 2018. – С. 165–179.

68. Тимів І. М. Виникнення міст і містечок у Руському воєводстві у XIV–XVII ст.: локація Калуша і Войнилова на Магдебурзькому праві / Іван Тимів // Калуські історичні студії. – Т. 4. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / упор. І. М. Тимів; заг. ред. О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. – С. 31–59.

69. Тимів І. М. Археологічні пам'ятки Калущини: довідник / Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. – 144 с.

70. Тимів І. М. Воєнна кампанія 1675 р. на теренах Руського воєводства // Калуські історичні студії. Т. 7. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів. Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2023. – С. 127–171.

70-а. З історії Калуського староства XVI–XVIII ст. // Рідна земля: практична народна газета. – 2023, 28 квіт. – № 17. – С. 11–13.

71. Тимів І. М., Андрійчук Л. І. Калущина в період німецької окупації 1941–1944 рр. Збірник документів і матеріалів / заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2024. – 334 с.

72. Тимів І. М. Локаційний привілей для Калуща (до 475-річчя надання статусу міста) / Іван Тимів // Рідна земля. – 2024, 23 лют. – № 8. – С. 2–44; 1 бер. – № 9. – С. 2–3.

73. Тимів І. М. Джерела з історії Калуща XV–XVI ст. / Іван Тимів // Калуські історичні студії. Т. 9. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2025. – С. 14–47.

74. Топилко С. І. До питання розпланування ренесансних містечок Галичини / Світлана Топилко // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». – Львів, 1999. – № 379. – С. 190–198. – (Серія «Архітектура»).

75. Топилко С. І. Архітектурно-планувальна структура містечок Галичини, закладених у другій половині XVI–XVII ст. / Топилко Світлана Ігорівна // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2003. – 22 с.

76. Федунків З. Б. Локалізація замку і міських укріплень м. Калущ XVI–XVIII ст. за історичними та картографічними матеріалами / Зеновій Федунків // Праці Центру пам'ятокознавства. Збірник наукових праць, Київ: 2015. – № 27. – С. 278–290.

77. Ясінський М. Р. Архітектурно-просторовий розвиток Рогатина / Максим Ясінський // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – Львів: Укрзахідпроектреставрація, 2008. – № 18. – С. 268–279.

78. Ясінський М. Р. Відтворення кварталів житлової забудови центральних частин малих історичних міст / Ясінський Максим Романович // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01. «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2018. – 302 с.

79. Baliński, M., Lipiński, T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statys-tycznym / Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński. – Т. II. – Warszawa, 1885. – 986 s.

79-а. Beauplan G. Deliniatio specialis et accurata Ukrainae cum suis palatinatibus ac distinctibq provincysq adiacentibus / G. Beauplan –

Gdańsk, 1650 [Elektronnyj resurs]. – Reżim dostępu: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148;Beauplan.G.Ukrainae.pars.novae.Pokutia.vulgo.dicitur.per.Guil.Le.Vasseur.de.Beauplan.SRM.Poloniae.archit.militarem.etc./G.Beauplan-Amsterdam,1662> [Elektronnyj resurs]. – Reżim dostępu: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl>.

80. Barański K. Przemienęli zagończycy, chliborobi, chasydzi: rzecz o ziemi stanisławowsko-kołomyjsko-stryjskiej / Kamil Barański. – London: Panda Press, 1988. – 480 s.

81. Bredetzky S. Reisebemerkungen über Ungern und Galizien / S. Bredetzky. – Wien, 1809 – 315 p.

82. Dzieduszycki L. Kałusz / Ludwik Dzieduszycki // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. 1: [Aa–Derenečna] / Red.: Bronisław Chlebowski, Filip Sulimierski, Władysław Walewski. – Warszawa, 1880. – S. 720–727.

83. Felinski R. Budowa miast z ilustracjami i planami miast / Rovan Felinski. – Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i Syna, 1916. – 114 s.

84. Horn M. Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i w pierwszej połowie XVII w. Działalność gospodarcza na tle rozwoju demograficznego, Warszawa, 1975. – 330 s.

85. Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605–1633 na Ruś Czerwona / Maurycy Horn. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1964. – 234 s.

86. Hornowa E. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi halickiej w latach 1590–1648. – Opole, 1963. – 283 s

87. Kalinowski W. Miasta polskie w XVI i połowie XVII wieku / Wojciech Kalinowski // Kwartalnik architektury i urbanistyki. – Warszawa, 1963. – T. VIII. – Z. 3-4. – S. 167–225.

88. Komorowski W. Średniowieczne ratusze w Małopolsce i na ziemiach ruskich Korony / Komorowski // Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej. – Wrocław-Praha, 2002. – S. 241–248.

89. Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. – Tom 10 / pod red. J. Ostrowskiego. – Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2002. – 450 s.

90. Kühnel A. Zasady budowy miast małych i miasteczek / Artur Kühnel. – Lwów: Księgarnia Polonieckiego, 1918. – 206 s.

91. Krasnowolski B. Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych / Bogusław Krasnowolski. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2004. – 442 s.

92. Książek M. Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV wieku / Mieczysław Książek. – Kraków: PK, 1993. – 147 s.

93. Loziński W. Prawem i lewym. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku / Władysław Łoziński. T. 1: Czasy i ludzie. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1960. – 336 s.

94. Lustracja województwa ruskiego, podolskiego i bełskiego 1561–1665 / wyd. Kazimierz Arłamowski, Wanda Kaput, Emilia Arłamowska. – Cz. 3. – Wrocław–Warszawa–Kraków – Gdańsk, 1976. – 303 s.

95. Mig F. Karte des Koenigreichs Galizien und Lodomerien 1779–1782. Масштаб: 1: 28 800 // Австрійський військовий архів у м. Відень. – Sygn. В ІХа. 390 (оригінал); Fon Mig – Wien, 1782 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mapire.eu.

96. Wejchert K. Miasteczka polskie jako zagadnienie urbanistyczne / Kazimierz Wejchert. – Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski, 1947. – 306 s.

97. Samsonowicz H., Bogucka M. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej / Henryk Samsonowicz, Maria Bogucka. – Wrocław: Wydawnictwo: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986. – 675 s.

98. Szczygieł R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku / Ryszard Szczygieł. – Lublin: Wyd. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1989. – 358 s.

99. Zarębska T. Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego / Teresa Zarębska. – Warszawa, 1975. – 775 s.

Ivan Tymiv
Kalush City

From the history of urban development in Kalush

***Abstract.** The article examines the process of historical development of the city of Kalush in terms of defence, urban planning, architecture and socio-cultural aspects; the peculiarities of its socio-economic development; the functional role of the historic city; the patterns of market square formation, urban planning techniques and the defence complex. The town of Kalush is considered as a shared living space and cultural heritage of Ukrainians, Poles, Jews, Germans and other ethnic groups. The specifics of the architectural and spatial layout of the Jewish district of the city are determined.*

***Key words:** urban planning, stages of development, Kalush, city centre, castle, city fortifications, market square, urban planning heritage.*

ТОПОНІМІЯ КАЛУЩИНИ

УДК 911 : 8'373.21(477.86)

Іван Тимів
м. Калуш

Історична топонімія Калущини: назви населених пунктів (у межах колишнього Калуського району)

Анотація. У дослідженні розглянуто номінацію населених пунктів Калущини в межах колишнього Калуського району (1939–2019), стратифікацію ойконімів (до XVII ст. включно); висвітлено версії утворення назв поселень, етимологію ойконімів, їхню змінюваність і особливості.

Ключові слова: *топонімія, Калуш, Калущина, краєзнавець, мовознавець, джерело, першофіксація, антропонім, ойконім, гідронім, апелятив, версія.*

Топоніми – важливе джерело для таких наук, як історія, краєзнавство, географія, етнографія, мовознавство, народознавство, археологія та інших суспільних наук. Часто отримані результати пошуків, зокрема топонімійних, – це єдиний вагомий доказовий матеріал, який дає змогу простежити поширення того чи іншого етносу, дізнатися про походження назви поселення.

Історико-краєзнавче вивчення топонімів Калущини – один із цікавих і малодосліджених напрямків історичного краєзнавства. Незважаючи на спроби істориків, мовознавців і краєзнавців простежити процес формування ойконімів нашого краю, чимало назв населених пунктів й до сьогодні не мають чіткого пояснення.

Пропонована стаття є спробою узагальнення фактографічного матеріалу із цієї проблематики, уточнення і доповнення наявних версій походження назв поселень Калущини.

Ойконіми як вид топонімів є власними назвами поселень – міст, сіл, хуторів тощо. Поселення – це географічні об'єкти не природного походження, а результат людської діяльності. Їхні назви виражають стосунок поселення до окремої особи або до

групи людей [136, с. 112]. Вони містять важливі відомості про заснування поселень, час і причини його появи, засновників і власників, зайнятість населення тощо.

Одні із найдавніших поселень на Калущині належать носіям культури шнурової кераміки (1800–1600 рр. до н. е.). У XV–XII ст. до н. е. на Калущині господарювали землеробські племена комарівської культури, а в II ст. до н. е. – III ст. н. е. – землеробсько-пастуші племена дакійського походження, котрі були носіями липецької культури. Згодом тут поселилися племена культури карпатських курганів (II–V ст.). Відомо також про пам'ятки давньоруської доби (городища, сакральні предмети (енколпіони) давньоруської доби (IX–XIII ст.) у с. Новиця, Лука, смт Войнилів [122-а, 34–35, 48, 61].

Як відомо, назви населених пунктів Калущини містять у собі важливу історичну, краєзнавчу, географічну й мовознавчу інформацію. Однак спроби сучасних дослідників пояснити їхнє значення ґрунтуються на народній етимології, легендах і переказах [84], побудованих на зовнішніх мовних асоціаціях, які мають мало спільного зі справжніми мотиваційними зв'язками тієї чи іншої назви. Тому назріла потреба висвітлити походження назв населених пунктів Калущини на науковій основі. Адже ойконімія Калущини до сьогодні ще не була об'єктом наукового дослідження.

Топоніміка як наука широко використовує методи різних суспільних наук. Одним із аспектів комплексного топонімічного дослідження є стратиграфічний аналіз, який передбачає кількісну характеристику, просторову локалізацію географічних назв й установлення хронології топонімів [134, с. 104]. Зіставлення окремих етапів їх становлення й порівняння ономастичних станів різних епох наближає інформацію топонімії до рівня датованих писемних, археологічних джерел, сприяє встановленню часу формування давніх слов'янських спільнот [134, с. 105]. Хронологія, яка ґрунтується на фіксації географічної назви в писемних джерелах, – конкретна й беззаперечна, адже в такому разі маємо справу з історичним фактом. Кожна назва має свої хронологічні межі [71, с. 17].

Топоніміка відтворює різні мовні нашарування, вказуючи місця пізніших міграційних рухів чи локаційні переміщення. Топоніми – складне суспільне явище, де схрещуються історичні, мовні, географічні та інші фактори, на основі яких вони зароджувались і виникали і які між собою взаємопов'язані й взаємообумовлені [72, с. 77].

Однією із перших ґрунтовних праць, присвячених вивченню ойконімів і гідронімів, є «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.» Лукії Гумецької [33], в якій авторка виділяє чотири групи топонімів: 1) місцеві ойконіми, що не походять від назв осіб (назви пов'язані з природними умовами території, матеріальною культурою, військовою справою; віруваннями; 2) місцеві ойконіми, що походять від назв осіб (власних імен, етнічних груп з інших місцевостей, від назв осіб за родом діяльності; 3) назви непевного значення; 4) назви нез'ясованого значення [33, с. 37–38]. Головним в іменуванні населених пунктів у давнину був людський фактор. Первісні назви поселень несли інформацію насамперед про те, кому належав той чи інший населений пункт, або хто саме жив у ньому [16, с. 50].

Так, в основах ойконімів на *-івці*, *-инці* домінують давньо-українські автохтонні відапелятивні імена або пізніші прізвиська, а також церковно-християнські імена різної структури: наприклад *Томашівці* [16, с. 46], *Негівці* [44, с. 23].

Значний внесок у вивчення назв населених пунктів Калушини як частини бойківського краю зробили мовознавці Михайло Худаш [130–133] і Марія Демчук [130], Дмитро Бучко [16], Василь Яцій [141–145], Мирослав Габорак [24–28], Петро Дрогомирецький [36–38].

Варті уваги й праці таких дослідників регіональної ойконімії як Євгенія Черняхівська [137], Олег Купчинський [72], Зоряна Купчинська [71], Віра Котович [64–70], Василь Лаба [74–80], Богдан Василів [17–18] та ін.

Вагомими є також дослідження істориків Мирона Кодуби [63], Петра Сіреджука [111–114], Михайла Паньківа [100], Володимира Грабовецького [30–31], Олега Малярчука [82–83], краєзнавців Антонія Шнайдера [160], Івана Тиміва [119–124], Ми-

хайла Миронюка [85–94], Романа Процака [106], Михайла Батринюка [13], Володимира Даніва [34], Йосипа Кащишина [51–53], Миколи Когута [57–61], Михайла Коломийця [55], Богдана Лановика [81], Володимира Топольницького [127]. Об'єктами студій згаданих дослідників були ойконіми, визначені тематикою їхніх праць.

Вчені вважають, що причину виникнення назв поселень треба шукати в суспільно-історичних умовах їхнього розвитку. Первісно в ойконімах мешканці поселень фіксуються за характером виконуваної праці, службовим становищем, професією. Вони утворювалися тоді, коли у цих видах діяльності виникала суспільна потреба. Якщо представники означеного фаху селилися на території, яка ще не мала своєї назви, або ж їхня службова чи виробнича діяльність набула особливо великого значення, тоді первісна назва переставала бути актуальною, а поселення далі іменували за фахом його жителів с. Боднарів (Калушина), с. Бортники, с. Гончарів (Тлумаччина), с. Колодіїв (поблизу Галича), с. Гута (Солотвинська громада). Так з'явилися ойконіми, назви яких утворилися відповідно до видів службової чи професійної діяльності населення [68, с. 110].

Отже, професійні назви населених пунктів однозначно вказують на характер господарської діяльності поселенців. Тому ойконіми *Bobrowniki, Bortniki, Popielniki* та ін. **походять безпосередньо від апелятивів бобрівники** «мисливці на бобрів», *бортники* «доглядачі бортей», *попельники* «працівники, що виготовляли, продавали попіл. Не виключено, що вони могли утворитися й від однойменних назв родин, тобто від антропонімів: *Бобрівник, Бортник, Попельник* [16, с. 47]. Назви цих населених пунктів прямо виявляють своє походження. У топонімах часто зберігаються саме старі корені і форми [38, с. 62, 63; 55, с. 140–153].

Опосередковано відношення «об'єкт – людина» виражають й архаїчні назви поселень на **-ани(-яни)**. Традиційно ці назви кваліфікують як *локально-етнічні*, оскільки більшість із цих ойконімів походить від назв людей, іменованих за характером місцевості, на якій вони оселилися, наприклад: *Добровляни* [55].

Одним із принципів номінації поселень є творення назв населених пунктів шляхом перенесення найменування певної території: *Zagorze* (*Загір'я*), *Podmichale* (*Підмихайля*), *Nowica* (*Новиця*) [16, с. 49].

Як відомо, застаріла та ідеологічно заангажована багатомна «Історія міст і сіл УРСР» [49] не містить жодного пояснення щодо назв населених пунктів Калущини. Відомості з ойконімії відсутні в інших краєзнавчих виданнях радянського періоду. Джерелами нашого дослідження топонімікону Калущини слугували також довідники про адміністративно-територіальний поділ Івано-Франківської області [43–45], публікації документів у збірках «Акти гродські і земські» [146; 147], виданнях польських археографів Курасів [162; 163], покажчик документів «Йосифінська і Францисканська метрика» [47] за допомогою якого можна відшукати оригінали перших земельних кадастрів. Серед іншого там містяться історичні відомості про адміністративні уряди міст, містечок і сільських громад Галичини, розміри і межі земельних володінь дідичів і громад, етнічний склад населення, сакральні споруди й пам'ятки сфрагістики.

Доповнюють названі джерела «Географічний словник Польського королівства» [157; 158], що містить історичні, географічні й статистичні відомості про населені пункти, «Словник гідронімів України» [115], де описані річки Бережничка, Болохівка, Лімниця, Сівка [115, с. 40, 63, 319, 503], «Географічна енциклопедія України», у якій охарактеризовані м. Калуш і Калуський район [29, с. 91, 92], картографічні матеріали [11; 50], наукові та краєзнавчі публікації дослідників [54; 65–66; 69; 79–80; 120–121; 135; 139, 159].

Прикро, що деякі історики-краєзнавці, беручись за написання літопису свого населеного пункту, не завжди звертають увагу на походження його назви й місцевих мікротопонімів [105].

На Калущині було чимало населених пунктів, які давно припинили своє існування. До зниклих поселень належать села: Вистівка (на межі із с. Хотінь), Довга Верхня і Довга Нижня (остання згадка 1689 р.), Прислоп (перевал), Роксане (спалене татарами у 1628 р.), Воловинець (1648–1767), межувало із с. Го-

линь [113, с. 46, 49; 127-а, с. 127]. У Войнилові поза валами була вулиця, що прямувала до Семигинівки, колись окремого села, котре після знесення оборонних споруд було долучене до містечка, але згодом втратило адміністративну самостійність, як і приміське с. Войнилівок (з 1614 р.), а згодом Сільце чи (Сілець з 1669 р.), 1962 р. об'єднано з Войниловом [15, с. 793; 113, с. 49].

Особливістю топонімії Калущини є помітний вплив природно-географічного середовища та господарської діяльності на формування назв населених пунктів краю.

Калуський район як адміністративно-територіальна одиниця створений у 1939 р., за іншими джерелами – у 1940 р. [29, с. 36; 45, с. 91] у складі Станіславської (утвореної 4 грудня 1939 р., від 9 листопада 1962 р. – Івано-Франківської області). Він розташований на півночі області. Районий центр – Калуш – місто обласного підпорядкування. На 1976 р. в районі налічувалося 53 населені пункти: з яких міських – 1, селищних – 1, сільських – 51. Останні були об'єднані у 22 сільські й 1 селищну ради [43, с. 5, 6–7, 20–21, 98].

У 1997 р. у Калуському районі (*фото 34*) налічувалось 54 населених пункти: одне селище міського типу – Войнилів та 53 села, що склали 27 сільських рад. Площа району – 0,6 тис. км². Населення – бл. 61,7 тис. осіб, міських жителів – 67,4 тис. осіб [45, с. 36–39]. За останнім адміністративно-територіальним поділом України 2012 р. в районі змін не відбулося, за винятком кількості населення [128, с. 146, 152].

Калущина межує: на півночі зі Стрийським районом Львівської області й Рогатинським районом Івано-Франківської області. На північному сході – з Галицьким, на південному сході – з Тисменицьким районами. На півдні – з Богородчанським, а на південному заході – з Рожнятівським районами. На заході – із Долинським районом Івано-Франківської області [11].

Формування територіальних громад Калущини Калуська міська територіальна громада (МТГ)

Площа громади – 265,5 км²; населення – 92 496 осіб (2023); густота населення – 348,38 осіб/км². Калуська МТГ (*фото 35*) створена 7 серпня 2019 р. шляхом приєднання Кропивницької та Мостищенської сільських рад Калуського району до

Калуської міської ради. 19 вересня 2019 р. до цієї громади добровільно приєдналися Вістівська сільська рада, а 6 грудня 2019 р. – Сівко-Калуська. Сьогодні до Калуської МТГ входять 17 населених пунктів: місто Калуш, села Бабин-Зарічний, Боднарів, Вістова, Голинь, Довге-Калуське, Копанки, Кропивник, Мислів, Мостище, Пійло, Ріп'янка, Середній Бабин, Сівка-Калуська, Студінка, Тужилів, Яворівка [48].

Пійлівський старостинський округ складається із двох населених пунктів – с. Пійло (центр округу) і с. Довге-Калуське. Округ утворений згідно з рішенням Калуської міської ради 24 листопада 2020 р. в межах Калуської МТГ [103].

Ріп'янський старостинський округ утворений згідно з рішенням Калуської міської ради 24 листопада 2020 р. в межах Калуської міської територіальної громади. У складі округу три населені пункти – с. Ріп'янка (центр старостинського округу), с. Мислів, с. Яворівка [108].

Войнилівська селищна територіальна громада

Утворена 26 вересня 2017 р. шляхом об'єднання Войнилівської селищної ради та Перевозецької сільської ради Калуського району. Центр громади – селище Войнилів. У складі громади – села Довпотів, Дубовиця, Середне.

Перевозецький старостинський округ сформувався у складі населених пунктів Перевозець, Кудлатівка, Павликівка, Слобідка. Томашівський старостинський округ об'єднує села Томашівці, Перекоси, Сівка-Войнилівська, Довжка, Мошківці. Луківський старостинський округ складається із сіл Лука, Діброва, Цвітова [23].

Верхнянська сільська територіальна громада

Адміністративний центр – село Верхня. Площа – 140, 62 км². Населення – 10 584 мешканці (2018). Громада утворена 20 серпня 2015 р. шляхом об'єднання Верхнянської, Довго-Войнилівської, Завадківська, Зборянської, Негівської та Станьківської сільських рад Калуського району. До складу громади входять 12 сіл: Болохів, Верхня, Вилки, Гуменів, Довгий Войнилів, Завадка, Збора, Іванкова, Кулинка, Негівці, Станькова, Степанівка [19].

Новицька сільська територіальна громада

Адміністративний центр – село Новиця. Площа громади – 82,43 км². Населення – 10 395 мешканців (2018). Утворена 9 серпня 2018 р. шляхом об'єднання Новицької, Підмихайлівської та Середньоугринівської сільських рад Калуського району. Пізніше до Новицької ОТГ приєдналися Берлогівська та Завійська сільські ради. До складу громади належать 10 сіл: Бережниця, Берлоги, Грабівка, Добровляни, Завій, Зелений Яр, Новиця, Підмихайля, Середній Угринів, Старий Угринів [99].

Вказуючи на значимість малої батьківщини для кожного українця, краєзнавець Петро Белей зауважив: «Найближчою батьківщиною кожного із нас є те село чи місто, де кожен з нас родився, де виріс, де знаходяться могилки наших предків. Оту нашу найближчу батьківщину треба нам знати і любити, бо любов до всіх є любов до нікого. І тут власне є вага і значення регіональної історії, місцевих історій міст і сіл нашої просторої Батьківщини» [15, с. 784].

У дослідженні проаналізовано 68 ойконімів Калущини. Працю сформовано у вигляді словникових статей, розмішених за алфавітом. У кожній статті зафіксовано найменування поселення згідно з адміністративно-територіальним поділом Івано-Франківської області станом на 1 січня 1997 р. та «Адміністративно-територіальним устроєм України на 1 січня 2012 р.» [128, с. 38–39]. У кожній статті вказано адміністративно-територіальний статус населеного пункту (приналежність до міської, селищної чи сільської ради, територіальної громади), перші письмові звістки про поселення, найбільш вірогідну етимологію його назви із встановленням твірної основи та способу словотворення; зазначено розмовні варіанти й дослідницькі версії, легенди і перекази про походження назви поселення.

Б

Бабин-Зарічний – село, належало до Вістівської сільської ради [45, с. 38, 136], тепер у складі Калуської міської територіальної громади [48]. Уперше згадується в 1440 р. під назвою Паднева (до 1627 р.) [146, № 379, с. 43; 163, с. 64, 84; 164, с. 92], 1451 р. [146, № 2462, с. 211]. Первісна назва села Паднева похо-

дить від його розташування в низині, тобто в «паді» над Лімницею. У 1627 р. власником села став шляхтич Бабинський, який і змінив стару назву на нову – Бабин. Друга частина назви – Зарічний з'явилася пізніше, коли на протилежному березі Лімниці виник Бабин-Середній [106, с. 46–47]. Прикметник «зарічний» у цій назві є атрибутивним означенням, що вказує на місцезнаходження поселення за рікою Лімницею [25, с. 10; 143, с. 16]. Антоній Шнайдер пояснює утворення назви «бабин» від узгір'я, над яким розташоване село. Ці круті схили Лімниці в давнину називалися «бабинами» [160, с. 106]. Михайло Худаш припускає, що назва поселення могла утворитися не від апелятива *баба* (мамина чи батькова мама, або старша жінка), а від особової назви [131, с. 238].

Баня – присілок, об'єднаний із с. Новиця. Уперше згадується в 1479 р. [147, № 910 р. 181]. Первісне значення назви – «поселення, що виникло на місці, де була соляна баня». Назва утворена семантичним шляхом (*семантика – значення слів та їх складових. – І. Т.*) від апелятива (*загальна назва або звернення. – І. Т.*) – *баня* [25, с. 11].

Баня – село, нині в межах Калуша. Перша згадка (?). Назва вказує на те, що тут знаходилася солеварня. Село належало греко-католицькій та римо-католицькій парафіям [157, с. 98]. Від 1 січня 1925 р. село приєднано до м. Калуша [122, с. 71–72].

Бережниця – село, вперше згадується 1378 р. [113, с. 41], 1462 р. [146, № 3045, с. 278, № 3930, с. 387], 1482 р. [147, № 966, с. 189]. Належить до Новицької сільської територіальної громади Калуського району [99]. Назва поселення пов'язана із його розташуванням на схилах гір і пагорбів, так званих «берегах», від яких і річка, що протікає у цій місцевості, названа Бережничкою. Із появою у 1492 р. у цій місцевості шляхтичів Бережницьких село стало називатися Бережниця Шляхотська (до 1939 р.) [34, с. 17; 106, с. 47]. Краєзнавець Микола Воробець слушно відкидає цю версію, запропоновану свого часу автором «Парохіальної хроніки...» Дмитром Березовським, адже шляхтичі Бережницькі – це дещо пізніша історія. Первісна назва села, згідно з

документами – «Березниця». Таку назву тоді мала річка, що ділить навпіл село своїми високими берегами і лише з часом вона трансформувалася у «Бережницю» [22-а, с. 22]. Згодом, щоб закріпити за собою це поселення як родову власність, шляхтичі присвоїли собі назву Бережницькі. Село із назвою Бережниця відоме також на Самбірщині (Львівщина). У назві поселення відображено назву річки Бережниця біля якої населений пункт було засновано. Село стало називатися Бережницею-Шляхетською за приналежністю до шляхти, а згодом – Бережницею [67, с. 117; 144, с. 21–22]. На думку Михайла Худаша гідронім Бережниця утворився не від апелятива берег, бо береги має кожна річка, а від апелятива береза, точніше від прикметника березний. Тому первісно ця назва звучала Березниця. Згодом, внаслідок уподібнення дзвінкого приголосного *-з-* до *-ж-* та асоціації з прикметником бережний, утворилася назва Бережниця [133, с. 313].

Боднарів – село, належало до Боднарівської сільської ради [45, с. 38], а тепер у складі Калуської міської територіальної громади [48]. Найдавніша письмова згадка 1408 р. [113, с. 42]. Наступна історична звітка про це поселення 1442 р. Вона пов'язана із розгромом татарської орди під Львовом та звільненням глинянським старостою Віндиком 10 тисяч невільників, значна частина яких осіла в Боднарові, що був спеціалізованим поселенням, де проживали боднарі – майстри із виготовлення бодень (низька діжка), дерев'яних відер, цебрів, кухлів [38, с. 63; 49, с. 269]. Звітка про це поселення зафіксована й у 1466 році [146, № 3316, s. 314], 1475 р. [146, № 3691, s. 362]. Слово утворене за допомогою суфікса *-ар* від кореня *-бодн*. Назва села Боднарів – це колишній присвійний займенник, що утворився від назви особи за родом діяльності, від антропоніма *Боднар*. За народними переказами назва села походить від поселення ремісників боднарів, які виготовляли дерев'яний посуд для потреб князівського двору [132, с. 38; 25, с. 21–22; 37, с. 7; 38, с. 63; 104, с. 6; 106, с. 47; 111, с. 103; 127, с. 12; 144, с. 31–33].

Болохів – село, належало до Завадківської сільської ради [45, с. 38], сьогодні – у Верхнянській сільській територіальній громаді Калуського району [19]. Вперше історично згадується від 1481 р. [131, с. 40; 144, с. 34]. Наступні фіксації у джерелах 1543 р. [113, с. 46], 1597 р. [111, с. 104] та 1582 р. [4, с. 285]. Версію про утворення назви Болохів від особового імені – *Болох* підтримує М. Миронюк [94, с. 3]. Вона узгоджується із філологічним трактуванням назви, згідно з яким найменування поселення є посесивним утворенням на *-овь*, від антропоніма *Болох*. Існує також українське діалектне слово *болоховець* – *мисливець* [25, с. 23; 144, с. 34]. Краєзнавець Михало Коломиєць припускає, що це поселення могло бути прихистком мисливців – «болоховників» [84, с. 63]. Тоді як Михайло Миронюк стверджує, із цього поселення походив Зан (чи Зен) Болохівський (мешканець с. Вістова у 1565 р.). Дослідник вважає, що у ті часи людина, яка отримала прізвисько Болохівський, котре відтак перейшло у прізвище, мала народитися або тривалий час проживати у цьому поселенні [93, с. 3], що підтверджує тезу про відантропонічне утворення назви Болохів. Тоді як Роман Процак допускає утворення цього ойконіма від гідроніма – річки Болохівки [106, с. 47]. Однак ця версія є малоімовірною. На думку Мирослава Габорака, назва річки Болохівка утворилася від найменування села Болохів, через яке вона протікає [26, с. 47]. Згідно з іншою версією, назва села могла утворитися від однойменного урочища *Болохів*, у якому були зарослі рослини – болоха. Від цієї назви згодом утворився згадуваний гідронім Болохівка (56 км). Річка протікає через Завадку, Гуменів, Негівці, Томашівці, а біля Войнилова впадає в Сівку [25, с. 23].

В

Верхня – село, належало до Верхнянської сільської ради [43, с. 20], тепер – центр Верхнянської сільської територіальної громади Калуського району [19]. Перша згадка 1433 р. [162, № 2148, с. 411–412], 1448 р. [113, с. 42, 88]. Наступні звістки про це поселення – 1485 р. [147, № 1681, с. 309], 1506 р. [49, с. 269]. Поселення Дуброва об'єднано із с. Верхня [43, с. 75], 1506 р. власник – Рафал Сенявський [155-а, № 2646, р.172]. Назва села

вказує на його географічне розташування – у верхній течії річки Болохівки [106, с. 47; 84, с. 30]. Краєзнавець Михайло Миронюк вважає, що давня назва села **Верхнє** (такою є його назва у першій письмовій згадці) утворилася від його розташування вище порівняно із селами Копанки чи Гуменів. У випадку із сучасною назвою – **Верхня**, ймовірно, випала друга частина найменування, до прикладу Верхня Слобода, Верхня Діброва [92, с. 3]. Михайло Худаш пов'язує утворення цього ойконіма із місцем розташування географічного об'єкта [133, с. 34]. Філолог Василь Яцій зауважує, що утворення назви цього поселення – це результат онімізації прикметника – *верхній* [144, с. 54].

Вилки – село, належало до Станьківської сільської ради [45, с. 39], сьогодні у складі Верхнянської сільської територіальної громади Калуського району. Попередні назви – Малівка (1855), Улятівка (1910) [22]. Назва – Вилки відома з початку ХХ ст. Назва утворилася від його розташування на розгалуженні двох річок – р. Болохівки та її притоки р. Зеленої – поблизу села Станькова [106, с. 48; 84, с. 136]. За переписом 1900 р., у цьому селі налічувалось 19 будинків і 136 жителів, воно належало до гміни (*самоврядної громади*. – *I. Т.*) Станькова Калуського повіту [151]. Село із таким найменуванням є також у складі Верхнянської територіальної громади [22]. Ономаст Василь Яцій пропонує такі альтернативні варіанти утворення назви **Вилки**: первісно це рід **Вилки**; підвищена місцевість, яка має три вершини, з яких одна вища від двох інших; місце з'єднання двох доріг; лісова смуга [144, с. 58].

Вістова – село, у 1976–1997 рр. центр Вістівської сільської ради [43, с. 20; 45, с. 38]. Сьогодні село належить до Калуської міської територіальної громади [48]. Перша згадка – 1454 р. [113, с. 43]. У галицьких гродських актах село згадується у 1460 р. [146, № 3866, с. 380]. Звістки про це поселення є також за 1565 р. й 1629 р. [131, с. 66–67]. Краєзнавець Михайло Коломиєць пов'язує його походження із особовим іменем Вестислав [84, с. 34]. Мовознавці ж пояснюють, що назва села є посесивним утворенням на – (*ов(a)*) від антропоніма **Вість**. Первісно

Вістова земля, садиба, оселя. Назва поселення могла утворитися й від спостережного пункту, розміщеного у цій місцевості, звідки подавали димовий сигнал про наближення ворога [100, с. 45; 106, с. 108]. Згідно з народними переказами, на території села колись стояла вежа, звідки вартові за допомогою диму подавали візуальну звістку про наближення ворога [1; 25, с. 38; 123, с. 219, 222; 106, с. 108]. Краєзнавець Михайло Миронюк погоджується із версією про походження назви села від особового імені **Віст**, але відкидає припущення щодо сторожової вежі, адже така споруда була майже в кожному селі [91, с. 3].

Войнилів – селище, центр Войнилівської селищної громади [23]. Уперше згадується в документах в 1385 р. [113, с. 41; 51, с. 3, 5]. Наступні звістки – 1439 р. [146, № 650, s. 67], 1443 р. власник – Якуб з Вонілова [146, № 1801, s. 157; 49, с. 225], 1451 р. [146, № 2464, s. 211; № 2474, s. 211], 1454 р. [155, № 233, p. 13], 1485 р. [147, № 1681, № 1682 s. 309], [155-а, № 2646, p. 172]. У 1520 р. Войнилів був знищений турецько-татарським набігом [15, с. 789]. Привілей, отриманий львівським стольником Прокопом Сенявським від короля Сигізмунда Августа у 1552 р., свідчить про заснування у цій місцевості містечка Прокопів [1]. У 1578 р. Войнилів був спалений і не платив жодних податків [15, с. 789; 106, с. 48]. Від **1552 до 1576** р. поселення мало назву Прокопів. Ця назва є посесивним утворенням на *овь* від особового імені **Прокоп**, адже містечко належало його засновнику Прокопові Сенявському. Аналогічно утворилася й назва Войнилів – від антропоніма – **Войнило** [25, с. 39]. Краєзнавець Йосип Кашчинин вважає, що засновником поселення був боярин **Войнил** [51, с. 15, 17]. Існують й інші версії щодо походження назви Войнилів: перша – від сполучення слів «войни улов» [72, с. 30–31]. Результатом цього улову стала загибель ханського сина; друга – від поселення воїнів на цій території; третя – від імені першого поселенця **Войнила** [100, с. 105; 135, с. 8]. Дослідник ойконімії Василь Яцій поділяє припущення про походження назви Войнилів від антропоніма **Войнило**+суфікс належності *-ов (-ів)*. Не заперечує дослідник і його найменування від імені **Войн**, чи апелятива **війна** [144, с. 67–68]. Михайло Худаш вважає,

що особова назва **Войнило** – це утворення із суфіксом *-ило* від вихідного **Воинъгъ**, яке виникло шляхом усічення слов'янського автохтонного особового імені **Воиніг** [131, с. 70–71]. Цю версію поділяє й краєзнавець Петро Белей: «Назву «Войнилів» треба виводити від слова «*воін*». Це була військова оселя від самого початку свого існування, а щодо самоназви – **Вонилів**, то в ній нічого негативного для Войнилова немає, бо слово «вонь» у нас ніколи не мало російського значення, навпаки, це пахучі речі: парфуми, кадила, мірри, коріння, зілля, олійки [15, с. 788]. Окрім назви Вонилів, у джерелах зустрічається й найменування Вогнилів [152, с. 3].

Г

Голинь – село, у складі Голинської сільської ради [45, с. 38]. Сьогодні належить до Калуської міської територіальної громади [48]. Уперше згадується в 1391 р. [49, с. 270; 113, с. 41]. Наступні фіксації в джерелах – 1396 р. [144, с. 85]. *Старе найменування Котяче-Голинь* [43, с. 67]. Ймовірно назва утворилася від прізвища власників Голинських [106, с. 48], а за версією краєзнавця Василя Лаби – від хорватського слова «Голетан» – не поросла лісом місцевість [74, с. 35]. Вона узгоджується із сучасним мовознавчим трактуванням, згідно з яким ойконім Голинь міг виникнути семантичним шляхом від апелятива *голинь* – «голе місце, місцевість не покрита кущами і деревами, випалений пожежею ліс»; ділянка без рослинності, відкрите поле [113, с. 43; 144, с. 85]. Згідно з переказом, давнє поселення було повністю спалене татарами, а нове засноване на голому місці [100, с. 53]. Цю версію походження назви села від голої, спустошеної, випаленої монголо-татарами землі, поділяє й краєзнавиця Оксана Тебешевська [118, с. 48]. В основі назви може бути й дієслово *голіти* [141, с. 321–322].

Грабівка – село, належало до Завійської сільської ради [45, с. 38], сьогодні у складі Новицької сільської територіальної громади Калуського району [99]. В історичних джерелах згадується у 1554 р. [31, с. 25], 1627 р. [113, с. 49]. До 1629 р. поселення називалося Луквани (*див. Лукв'яни*) [25, с. 45]. Назва походить від апелятива *лукв'яни* «люди, що проживали на березі

річки Лукви». Ймовірно назва утворилася від давнього Лукванського монастиря, який діяв до 1774 р. Щодо ойконіма Грабівка, то, ймовірно, він утворився від назви лісового масиву – грабового лісу, в якому поселилися перші мешканці села. За іншою версією, від особової назви **Грабъ**+формант-ів-к-ка (*формант – частина слова, що змінює лексичне й граматичне значення кореня або основи, служить для словотвору і словозміни. – І. Т.*) [31, с. 28–29; 25, с. 46; 106, с. 48; 132, с. 84; 144, с. 93].

Гуменів – село, належало до Негівської сільської ради [45, с. 38], тепер у складі Верхнянської сільської територіальної громади Калуського району [19]. Назва поселення на сторінках історичних документів згадується у 1575 р. [113, с. 46]. Наступною є звітка за 1597 р. [3, с. 7]. Назва походить від слова «гумно» – господарські будівлі (стодоли, комори) поблизу житла або за селом та обгороджені ділянкою землі із невеликою площею (током), призначеною для обмолоту і зберігання снопів і зерна. У фільваркових господарствах для нагляду за гумном дідич призначав управителя, якого називали гуменним. Імовірним є також утворення назви цього ойконіма від антропоніма **Гумень**+суфікс належності -ов (-ів) [132, с. 98; 144, с. 48]. Антропонім **Гумень** – відапелятивне прізвисько, що виникло шляхом усічення голосного [i] від **ігумен** «у православні церкві – управитель чоловічого монастиря» [25, с. 48].

Д

Діброва – село, належало до Луківської сільської ради [45, с. 38]. Сьогодні воно у Войнилівській селищній територіальній громаді Калуського району [23]. Перша згадка – 1566 р. [113, с. 46]. Первісне значення – «поселення, що виникло в місцевості, де була дуброва (*діброва*)», *тобто дубовий ліс*. Назва утворена семантичним шляхом від апелятива дуброва (*нізніше – діброва*) [25, с. 53; 144, с. 105, 106]. Ойконім походить від найменування дубового лісу, на місці якого або біля якого воно було засноване.

Добровляни – село, належало до Підмихайлівської сільської ради [43, с. 20]. Тепер – у складі Новицької сільської тери-

торіальної громади Калуського району [11]. Назва села історично згадується у 1433 р. [162, № 2148, s. 411–412] та 1440 р. [144, с. 107]. У джерелах це поселення відоме також у 1444 р. [146, № 1301, s. 123], 1449 р. [113, с. 42; 17, с. 36; 88], 1464 р. [146, № 3160, 3162, s. 294], 1570 р. [41, s. 169]. Назва походить від першопоселенців, яким дісталися добрі (родючі) лани (землі) [106, с. 48–49]. Інша версія пояснює слово «дубровляни», як збірну назву людей, які «жили в дуброві», тобто в дубовому лісі або біля нього – ними могли бути лісники [74, с. 35]. Дотичну версію пропонує Зоряна Купчинська, яка вважає, що назва цього поселення походить від *дубровляни* – люди, що поселилися на такому місці, де дуб/дуброва були ознакою території [73, с. 78]. Ще один варіант походження назви цього села запропонований авторами його історії – Богданом Василівим і колегами, дещо схожий із попереднім. Адже назва «Дубровляни» (згадана в актах 1449 р.) має у своєму корені слово «*дуб*», буквально означала «жителі дуброви» (дубового лісу) за аналогією із словами «поляни», «древляни». Однак найбільш вірогідною, на думку Б. Василюва, є версія про «лани в дуброві» [17, с. 36, 37; 134, с. 54]. Це могла бути ділянка викорчуваного лісу. Назва утворена семантичним шляхом від апелятива *дубровляни* / *дубровляни* «Люди, які проживали (оселилися) біля діброви» [25, с. 54; 133, с. 73]. Це дерват (*похідне від чогось первинного. – І. Т.*) від локальної назви *добрівляни* – поселенці біля діброви або переселенці з с. *Діброва* [144, с. 107]. На нашу думку, назва цього села утворилася в результаті трансформації давньоукраїнського слова «Дубровляні» (1444 р.) на польське «*Dąbrowlani*» (1464 р.). Це перетворення, пов'язане зі зміною звучання назви самого поселення, водночас є свідченням утвердження польського адміністративного устрою в галицьких землях. Слово «*Dąbrowa*» у польській мові теж означає «дубовий гай». Друга частина назви *-ляни*, очевидно, вживалася у значенні «лани» – поля неподалік дубового лісу. Мовознавець Григорій Шило також вважає, що назва *Добровляни* утворилася від природних особливостей місцевості проживання населення, в її основі мікротопонім *Дуброва* – дубовий ліс [138, с. 48, 49].

Довге-Калуське – село, належало до Пійлівської сільської ради [45, с. 38], тепер у складі Пійлівського старостинського округу [98, с. 1]. Перші документальні свідчення про назву цього населеного пункту – 1387 р. [113, с. 41], 1440 р. [155, № 69, s. 121], 1447 р. [30, с. 16], 1448 р. [146, № 2034, s. 178; 150, s. 53]. Найменування поселення пов'язане із важкодоступною для першопоселенців місцевістю в гирлі річки Дуби, притоки Лімниці. Друга частина назви утворилася унаслідок заселення села вихідцями (осадчими) із Калуша [84, с. 113; 106, с. 49]. Назва села Довге означає місцевість, розташовану в довгій долині або вздовж берега річки чи лісу. Вона вказує на форму населеного пункту, тоді як атрибутивне значення *калуське*, що з'явилося у назві у XVIII ст. інформує про місцезнаходження – біля м. Калуш [25, с. 54]. Дещо інше пояснення найменування цього поселення пропонує історик Василь Лаба. Дослідник слушно вважає, що назву села не слід пов'язувати з Войниловом, бо Довге – на значній відстані від згаданого селища. Поміж землями цих громад розташоване село Томашівці. Ця назва також не має стосунку до видовженості населеного пункту, хоча в дійсності він має таке розташування. Водночас існують села із такою назвою, які насправді не видовжені – це Довге біля Дрогобича й Моршина. Дослідник допускає можливе походження назви Довге від слова «довг», що є похідним від церковнослов'янського «долг» у значенні не тільки борг, а й обов'язок. Ідеться про ймовірних перших поселенців, які стали невільниками через борги перед панамі чи державою [76, с. 8]. Такими невільниками в час Аварського каганату (V–IX ст.) могли бути полонені вояки, яких переможці таврували (відрізали вуха, ніс) [76, с. 9]. Василь Яцій вважає, що ця складна назва функціонує для розрізнення з поселенням Довге сусіднього Тисменицького району [144, с. 109]. Його назва могла утворитися й від тюркського слова «дагъли» – горяни. Себто неспокійні й бунтівні мешканці гір, переселені тюрками в низинні райони [76, с. 9]. На нашу думку, скоріш за все це могло бути зроблено задля ефективнішого податкового контролю над місцевим населенням.

Довгий-Войнилів – село, центр Довго-Войнилівської сільської ради [45, с. 38]. Тепер – у Верхнянській сільській територіальній громаді Калуського району [48]. До села приєднано поселення Землянка [43, с. 75]. Перші документальні свідчення належать до 1385 р. та 1448 р. [113, с. 41, 42]. В «Історії міст і сіл...» подано також 1447 р. [49, с. 270]. Поселення засноване вихідцями із Войнилова (на що вказує друга частина назви). Через те, що до нього було довго (далеко) добиратися, то назвали село Довга [106, с. 48–49]. Назва «Довгий» могла утворитися й через видовжене розташування забудови цього села. Підтвердженням цього є одна із версій про походження назви поселення, запропонована Марією Зьомковською, яка вважає, що наймення села Довгий походить від його витягнутості зі сходу на захід вздовж потічка Василичин на 7 км [42, с. 15]. Сучасна назва ойконіма утворилася у 1946 р., вона підтверджує форму й розміри поселення, вказуючи на його місцезнаходження поблизу містечка Войнилів [25, с. 55]. Дослідник Василь Яцій стверджує, що назва утворилася для розрізнення із смт Войнилів [144, с. 109].

Довпотів – село, належало до Войнилівської сільської ради [45, с. 38], тепер воно у Войнилівській громаді Калуського району [23]. Поселення уперше згадується у 1448 р. [146, № 1916, s. 168; 113, с. 42] та 1469 р., тоді власник чи орендар Сандівой Хомницький сплачував 100 марок за маєток Довпотів [164, s. 31]. Наступні документальні свідчення про ойконім 1470 р. [146, № 3502, s. 339; 30, с. 76; 88], 1475 р. [146, № 3775, s. 371]. Поселення згадується також у 1564 р., а в 1565 р. воно належало підкоморію галицькому Олександру Сенявському [158, s. 427]. Звістка про це поселення зафіксована також у 1570 р. [41, s. 171–172, 173]. Його назва є посесивним утворенням на **-овъ** від антропоніма «Дол-потъ»+суфікс належності **-ов (-ів)** [25, с. 54; 103, 102–103; 144, с. 110]. Народна традиція пояснює цю назву словосполученням «долина поту», тобто місце битви козаків і місцевого селянського ополчення з татарами, і як підтвердження у народному переказі подано мікротопонім «татарський брід» на р. Болохівці, де були розбиті напасники

[84, с. 11–12]. Краєзнавець Роман Гресько вважає, що свою назву село отримало від того важкого й стрімкого проходу військ Яна Собеського восени 1676 р. через лісові хащі поблизу нинішнього Довпотова, унаслідок якого воно було стомлене «до потів». Про обезсилених захисників Войнилівського замку королівське військо, що таборувало біля Підгірок, повідомив войнилівський гончар Стефан Шершень, який проживав за валами біля церкви [32].

Довжка – село, належало до Сівко-Войнилівської сільської ради [45, с. 39], тепер – у Томашівському старостинському окрузі Войнилівської селищної територіальної громади Калуського району [23]. Назва населеного пункту вперше фіксується від 1456 р. [51, с. 52]. В основі назви зменшувальна форма слова «довге» – віддалене, важкодоступне місце [106, с. 129]. За іншою версією назва утворена семантичним шляхом від однойменного гідроніма. Первісне значення «Поселення, що виникло на потоці «Довжка» [25, с. 54; 144, с. 109–110]. Михайло Худаш пояснює утворення назви цього ойконіма як діалектного утворення від прикметника *довгий* на означення продовгуватого ландшафтного об'єкта (долини, річки, ниви), від якого могла виникнути назва села [133, с. 76].

Дубина – поселення, що у 1938–1947 рр. було присілком села Томашівці (Калуський повіт, згодом – район). Сьогодні воно територіально об'єднане із громадою села Томашівці [43, с. 75]. Назва утворена семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма – назви урочища, де виникло поселення. Первісне значення – «Поселення, що виникло в урочищі «Дубина». В основі мікротопоніма – апелятив «дубина» дубовий ліс, дубова памолодь» [25, с. 58; 106, с. 48–49].

Дубовиця – село у складі Войнилівської селищної ради [45, с. 38], тепер належить до Войнилівської селищної територіальної громади [22]. Перша згадка 1397 р. [113, с. 41]. Його назва утворена за допомогою суфікса *-иц(я)* від прикметника *дубовий* [25, с. 59]. Поселення засноване серед дубового лісу, неподалік від р. Болохівки. Згаданий суфікс *-иц(я)* прямо вказує на гідро-

німічну форму назви поселення (порівн. звучання Лімниця, Бистриця) [84, с. 48; 106, с. 48]. Ймовірно назва ойконіма утворилася від суміжного мікротопоніма дубовий (-а, -е) +формант-иця [144, с. 115]. Михайло Худаш припускає, що ця назва виникла семантично від місцевого топоніма *Дубровиця*, від вихідного дуброва – молодий дубовий ліс, дубові хаші [133, с. 81]. Можливо також, що раніше Болохівка називалася Дубовицею, або був ще один потік із такою назвою. Згідно з переказом, село засновано на місці дубового лісу, біля якого поселилися втікачі від татар [100, с. 63]. Народні перекази свідчать, що колись на місці села Дубовиця росли кремезні дуби [102].

З

Завадка – село, центр Завадківської сільської ради [45, с. 38]. Тепер – у Верхнянській сільській територіальній громаді Калуського району [19]. Уперше згадується в 1543 р. [113, с. 46]. Наступна фіксація у джерелах 1597 р. [3, арк 639], 1698 р. [49, с. 271]. Назва утворена семантичним шляхом від апелятива *завадка* (*перешкода, перепона*) [25, с. 63]. Цю думку поділяють краєзнавці Роман Процак та Ірина Хомин, вважаючи, що назва ойконіма утворилася від слова «*завада*» – перешкода [106, с. 50]. Можливою такою перешкодою був весняний чи осінній паводок, унаслідок якого територія села ставала важкодоступною. Вірогідною також є версія, згідно з якою для оборони від ворожої кінноти у навколишніх лісах закладали рови із нахиленим частоколом (на зразок «засіки»), що мала служити «завадою» на шляху просування нападників [84, с. 29]. Іншою є думка науковців Михайла Худаша і Марії Демчук, які вважають, що префіксальне утворення *Завада*, первісно було юридичним терміном у значенні «зобов'язання», «повинність» на означення ґрунтів, які, через борги власників, були в заставі і підлягали викупу. Вони також допускають існування особової назви *Завада*, походження якої може бути відапелятивне: «той, хто комусь чи чомусь завадив, став на заваді, на перешкоді [130, с. 106]. Інша версія – від діалектного *завад* – нове місце поселення, початок забудови [144, с. 122]. За переказом, у княжі часи тут були збудовані укріплення: глибокі рови, укладено високий острокіл

як перешкода для ворожої кінноти. Ці укріплення називали *завадками*. Згодом так стали називати й село [25, с. 63].

Завій – село, центр Завійської сільської ради [43, с. 20]. Тепер належить до Новицької сільської територіальної громади Калуського району [99]. Перша письмова згадка про ойконім 1404 р. [113, с. 46], наступна – 1406 р. [30, с. 76], 1451 р. [146, № 2474, с. 211]. Це поселення згадується також в люстрації 1629 р. [5]. Назва Завій могла утворитися від звивистої течії річки Луквиці, на берегах якої виникло село [84, с. 32]. Ойконім утворений семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма – урочища *завій*, де виникло поселення. В основі мікротопоніма – апелятив *завій* «крутобережна поляна біля річки» [25, с. 63–64], поворот, вигин дороги, заворот ріки [144, с. 123]. На думку мовознавців М. Худаша і М. Демчук – відапелятивне утворення цього топоніма походить від загальної назви «завій – замет, пагорб, утворений вітром» або закрут, вигин на місцевості чого-небудь (річки, дороги або ін.). Як імовірно, вони розглядають також версію про особову назву *Завой* [130, с. 109–110]. Утворення назви поселень Завій (*Zawoy*) від давньослов'янського антропоніма обстоює дослідник Дмитро Бучко [16, с. 44]. Цікаво, що слово *Завіє* в Османській імперії використовували на означення зародка нового поселення [46, с. 20].

Загір'я – село, у складі Калуської міської ради, нині мікрорайон у межах міста Калуша Калуської міської територіальної громади [49]. Перша згадка у джерелах – 1418 р., наступні – 1438, 1457, 1468, 1475, 1484 рр. [60, с. 7–8]. Далі поселення фіксується у 1527 р., тоді воно було спустошене татарами й молдаванами [60, с. 7]. Наступні звістки про ойконім відомі у 1578 р. [113, с. 46], 1565 р. [40, с. 86–87]. Назва вказує на місце розташування поселення «За горою» від центра міста [60, с. 6–7], місцевість за горою [133, с. 88]. Цією горою, на нашу думку, була «Струкова гора», сьогоднішня назва якої «Височанка». Назва утворена семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма – назви урочища *Загір'я*, в якому розташоване поселення [25, с. 64]. На думку мовознавиці Віри Котович, формування

назви цього поселення відбулося шляхом перенесення на нього найменування певної території, що позначає місце знаходження села [67, с. 119].

Збора – село, центр Зборянської сільської ради [43, с. 20]. Тепер у складі Верхнянської сільської територіальної громади Калуського району [19]. Уперше історично фіксується у 1572 р. [51, с. 52]. Наступні звістки у джерелах відомі з 1580 р. [113, с. 69], 1582 р. [2], 1628 р. [111, с. 106]. Назва села, на думку Р. Процака, утворилася від місця збору представників громади – старійшин села чи сіл, де вирішувалися судові та інші громадські справи [106, с. 50]. Йдеться про копний громадський суд [14, с. 54, 101]. Інша версія – походження цього ойконіма – від слова «*бір*» (сосновий ліс). У місцевій говірці й сьогодні побутує вираз: «Я прийшов з бору» [110, с. 34], себто з лісу. Михайло Худаш і Марія Демчук допускають утворення назви села від гідроніма «**Збора**», адже у цьому селі протікає річка Збора, яка впадає в Болохівку. Водночас вони не виключають й формування її від особової назви *Зборь*. Проте невідомо, чи ойконім «Збора» походить від однойменного гідроніма, чи навпаки [130, с. 121–122]. Версію про ймовірне утворення назви села від місця збору вод річки Болохівки й потоків Велипунець і Глиняний, підтримує краєзнавець Михайло Коломиєць [84, с. 72]. Суголосна із цими припущеннями й версія Мирослава Габорака – назва поселення утворена семантичним шляхом від однойменного гідроніма – *р. Збора*, на берегах якої розташоване село Збора [25, с. 67]. Цю версію підтримує й мовознавець Василь Яцій, на думку якого утворення ойконіма Збора – це результат трансформації суміжного гідроніма **Збора** [144, с. 129–130].

Зелений Яр – село, належить до Новицької сільської ради [45, с. 38]. Сьогодні у складі Новицької сільської територіальної громади [99]. Засноване як німецька колонія *Landestreu* («вірний землі») у 1783 р. [114, с. 128]. У 1939 р. перейменоване на Мазурів [161]. Сучасна назва з'явилася у післявоєнний період. Опорним компонентом у цьому словосполученні є апелятив *яр*, глибока довга западина, утворена потоками дощових вод та

унаслідок танення снігу. Атрибутивним означенням тут виступає прикметник *зелений*, який вказує на природні особливості місцевості [25, с. 70–71].

I

Іванків – присілок села Підмихайля, заснований 1900 р. Назва є посевним утворенням на *-ів* від антропоніма *Іванко* [25, с. 72].

Іванків – присілок села Хотінь, заснований 1900 р. [25, с. 72]. Утворення назви (*див. вище*).

Іванкова – хутір, що належав до села Верхня (1965 р.). На 1976 р. поселення уже у складі с. Верхня [43, с. 76]. Статус окремого села поселення одержало у 1989 р. й належало до Верхнянської сільської ради [45, с. 38]. Тепер воно у складі Верхнянської сільської громади Калуського району [19]. Назва є посевним утворенням (присвійний відмінок) на *-ов(а)* від антропоніма *Іванко*+суфікс посесивності. Первісно – це Іванкова земля, садиба, оселя [25, с. 72; 144, с. 133].

K

Кадобна – село, центр Кадобнянської сільської ради [45, с. 38]. Тепер – у Брошнів-Осадській селищній територіальній громаді Калуського району [48]. Перша письмова згадка – 1630 р. [113, с. 49]. У локаційному документі зазначено наступне: «Станіслав Жолкевський, гетьман коронний, каштелян львівський, староста калуський, кам'янецький, рогатинський, дає дозвіл на заснування в повіті Калуськім, над потоком Кропивницьким, в урочищі Кадлубне, село тієї ж назви» [6; 116, с. 117, 119, 120]. Назва утворена семантичним шляхом (*семантика – значення слів і виразів та зміна їх значень. – І. Т.*) від однойменного мікротопоніма *Кадлубне*, пізніше *Кадовбне* (1649 р.), де виникло поселення. В основі мікротопоніма прикметник – *кадубне*. Кадіб, кадівб, кадуб – це колодязний зруб з цілого пня; польова криниця; місцевість з багатьма джерелами води [25, с. 74; 144, с. 137]. Це також невелике озерце з чистою водою на болоті [106, с. 50]. За іншою версією – «кадоб» – бочка без дна, виготовлена із порохнявого всередині дерева, яку укладали в місцях

витікання чистої джерельної води для зручності набирання, поселення біля кадобів [13, с. 12; 110, с. 36]. Дослідник Василь Яцій допускає утворення назви цього ойконіма від слова *кадіб* – велика посудина для зберігання борошна, збіжжя, капусти, а також квасильний чан для обробітку шкіри [142, с. 310].

Калуш – місто, районний центр Калуського району із 1939 р., місто обласного підпорядкування від 20 березня 1972 р., адміністративний центр Калуської міської громади та Івано-Франківської області [45, с. 12, 36; 48; 98]. У писемних пам'ятках поселення уперше засвідчено у 1400 р. [113, с. 53–54; 117, с. 53–54], 124, с. 20–53, 45–46]. Наступні звістки в джерелах 1431 р. [162, № 2062, s. 308–309], 1437 р. [101, с. 138–139; 146, № 213, s. 25], 1438 р. [146, № 376, s. 42], 1440 р. [155, № 69, s. 121], 1458 р. [146, № 2855, s. 254), 1469 р. [146, № 3354, s. 321), 1472 р. [146, № 4061, s. 404]. Історик Олег Малярчук запропонував нову версію походження назви «Калуш». На думку вченого, на місці нинішнього Калуша було прадавнє святилище «Чорного Тура». Тут важливим є перший елемент – *kala*, що у перекладі із санскриту означає «чорний», від якого утворилися такі назви гідронімів як Калка, Кальник, Кальна, Калюс, Кальміус та ін. [82; 83]. Подібну версію підтримує й дослідник Микола Янко, який вважає, що назва зі словом «*Кал*» – *бруд, багно*, утворена суфіксом *-уш* [140, с. 161]. Краєзнавець Михайло Миронюк цілком справедливо зауважив, що початкова назва поселення була – *Калуша*, у значені осада [86]. Вона існувала також в 1578–1661 рр. і могла також утворитися від особового імені [87]. Дослідник Василь Лаба пов'язує походження назви Калуш від слова *Калаус*, що в давньо-тюркській мові означало посередник у торгівлі [75, с. 10]. Натомість мовознавець Петро Дрогомирецький вважає, що в основі назви цього поселення – полонізм «*калуш*» (калужа, болото). Таку назву слов'янські поселення отримували із-за свого розташування в болотистій, вогкій місцевості [36]. Саме гідрографічними ознаками розташування пояснює назву Калуш історик Володимир Грабовецький, який однак, вважає, що йдеться не про звичайні калюжі-водойми, а про природні соляні джерела [30, с. 18]. Ця версія виглядає най-

більш правдоподібною з огляду на стратегічне значення соляного промислу, який у майбутньому став основою економічного розвитку міста. Отож назва **Калуш** утворилася від соляних калуж, завдяки яким тут розпочалася розробка соляного промислу [106, с. 50–51]. Існують також припущення, що назва поселення утворилася від татарського слова «каляш» – стоянка, постій [20, с. 68; 96, с. 5; 140, с. 123]. Юрій Кругляк назву Калуш виводить від іншого татарського – «**калиш**», що означає табір [73, с. 60]. Цю версію підтримує Михайло Паньків [100, с. 179]. Мирослав Габораєк вважає, що назва **Калуш** є посесивним утворенням на (-а) від антропоніма **Калусь** [25, с. 74]. Існують також припущення про найменування міста від антропоніма – особової назви **Калуш** (1497) [38, с. 63; 144, с. 138–139; 145, с. 170–171]. Цікавим є також припущення Михайла Худаши, який вважає, що назва міста Калуш розвинулася первісно від давньоруського **Калушья** – слобода, воля [131, с. 118].

Копанки – село, було центром Копанківської сільської ради [43, с. 20; 45, с. 38]. Сьогодні воно у Калуській міській територіальній громаді Калуського району [48]. На сторінках історичних документів фіксується від 1496 р. [113, с. 43]. Наступні звістки відомі у 1515 р. [58, с. 17]. Утворення назви ойконіма пов'язано з існуванням у цій місцевості копалень (соляних чи сірчаних), так званих «копанок». Історик Мирон Кордуба пропонує інше слово, від якого могла утворитися назва цієї оселі. Це слово «копань», «копанє», тобто зруб, на якому корчували і викопували пні для очищення місцевості під оранку [62, с. 6]. Первісне значення «поселення, яке виросло на місці, де раніше були копанки». Назва утворена від апелятива **копанка** – розчищене під посів місце, яке ще не можна орати, а лише копати [25, с. 82]. Згідно з іншим поясненням, слово «копанка» – це невеличка водойма, викопана для господарських потреб [106, с. 51; 107; 110, с. 39], криниця, джерело, ставок для розведення риби [133, с. 124; 144, с. 152–153].

Котятичі – присілок села Голинь, колись окреме поселення, тепер у складі Калуської міської територіальної громади

[48; 50]. Ойконім відомий від 1440 р. [113, с. 42]. Наступна звітка – 1506 р. [155-а, № 2809, с. 181]. У 1958 р. поселення об'єднано із селом Голинь [113, с. 42]. Назва утворена семантичним шляхом від антропонімної родової назви **Котятичи** – рід «діти, нащадки **«Котяти»**, або його піддані. Не виключено також, що це мешканці частини села – кута Кутятичі [25, с. 84–85; 106, с. 48; 132, с. 168]. Дмитро Бучко вважає, що початки виникнення ойконімів на **-ичі** слід відносити до праслов'янського періоду, а територію поширення варто розглядати як одну з найдавніше заселених. Назви поселень на **-ичі**, наприклад Котятичі (**Kotiaty-cze**) відпатронімі, бо вони утворені від назв людей за їх патронім. В основах більшості назв на **-ичі** – давньослов'янські (давньоукраїнські) композитні, відкомполітні та автохтонні відапеліативні імена [16, с. 46].

Кропивник – село, центр Кропивницької сільської ради [43, с. 20; 45, с. 38]. Сьогодні воно у складі Калуської міської територіальної громади [48]. Уперше згадується у 1645 р. [111, с. 106; 113, с. 49]. Наступна фіксація в документах – 1670 р. У локаційному документі 1670 р. зазначено: «Ян Собеський, маршалок і великої корони гетьман, староста барський, калуський, стрийський, яворівський закладає в урочищі Кропивник село тієї ж назви» («*na wroczyzyszczu rzeczonym Kropiwnik*») [6, арк. 11]. Назва утворена семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма **Кропиwnик** – назва урочища, де виникло поселення. В основі назви урочища – апеліатив **кропивник** (діал.) «зарослі кропиви» [25, с. 89–90]. Михайло Худаш вважає можливим утворення цього ойконіма від особової назви **Кропивник**, утвореної від діалектного апеліатива – **кропивник** – птах, або від такого ж апеліатива **кропильник** – майстер із виготовлення кропил. Гуцули називали кропивником робітника, який на лісозаготівлі поливав водою жолоб, яким спускали вниз колоди дерев [133, с. 291]. Поселення розташоване в долині річки Кропивник, що впадає до Сівки, правої притоки Дністра. Можливо також від назви цього гідроніма утворилася назва села [106, с. 51; 144, с. 166].

Кудлатівка – село, належало до Перевозецької сільської ради [45, с. 38], а після децентралізації – у складі Перевозецького старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади [23]. Перша згадка – 1790 р. Колишня назва села – Юліанівка, походить від імені пана Юліана Голейовського, батько якого був власником Бабина, а Кудлатівка (Юліанівка) – це третя частина Бабина (тепер – Середній Бабин). Поселення виділилося зі складу Бабина як окрема адміністративна одиниця [90; 157, s. 72]. За іншою версією назва утворилася від прізвища власника – пана **Кудли** [110, с. 55–56]. Цю версію підтверджує й М. Худащ, який вважає, що згаданий ойконім утворився від особової назви **Кудлатий**. Первісне значення – населений пункт, у якому проживає (або яким володіє) Кудлатий [132, с. 180]. Ймовірно також ця назва мотивована мікротопонімом **Кудлатів** [144, с. 167].

Кулинка – село, належало до Зборянської сільської ради [45, с. 38]. Тепер у складі Калуського району [19]. Уперше згадується в 1785 р. Назва походить від однойменного джерела [106, с. 51]. Іншу версію пропонує о. Антоній Гойдан, який у своїх літописних записках (1894 р.) твердить, що назва села утворилася від конфігурації місцевості, яка своїм виглядом нагадує коліно [110, с. 35]. Однак, у такому випадку село мало б назву Колінці, як на Тлумаччині. Михайло Коломиєць припускає, що цей ойконім міг утворитися від прізвища чи прізвища першопоселення – **Кулик** [84, с. 73]. Але в цьому випадку поселення мало б називатися Куликівка, Куликів, Кулики, а не Кулинка. На думку мовознавця Василя Яція назва поселення пов'язана з антропонімом **Кулинка** [144, с. 168]. Мирослав Габорак вважає, що вона утворена семантичним шляхом від апелєтива **кулинка** (бот.) «веснівка дволиста». Можливо, первісно таку назву мало урочище, де згодом виникло поселення і де проростала кулинка [25, с. 91].

Л

Лука – село, належало до Сівко-Войнилівської сільської ради [43, с. 21]. Після децентралізації у складі Луківського старостинського округу Войнилівської селищної територіальної

громади [23]. Перша згадка про населений пункт – 1435 р. [146, № 40, с. 4]. Наступні письмові свідчення – 1438 р. [146, № 311, с. 36; 84-а, с. 3], 1439 р. [146, № 673, с. 69; 111, с. 103; 113, с. 42], 1463 р. [146, № 4174, с. 421], 1466 р. [146, № 3311, с. 314]. Назва утворена семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма *Лука* – урочище, в якому виникло поселення. В основі мікротопоніма апелятив *Лука* – дугоподібний вигин русла ріки, заплавлений луг, оточений річкою, або мікротопонім – назва поля [25, с. 96; 106, с. 51; 133, с. 145; 144, с. 184–185]. Село було власністю Сенявських. Тут у власному маєтку часто була Ельжбета Луція Сенявська. 21 вересня 1617 р. на село напали татари. Власниця втекла, вона переховувалась у болотистих хащах біля Дністра. Її упіймали 23 вересня 1617 р. Від удару шаблею жінка знепритомніла, але місцеві селяни врятували паню [153, с. 89]. Допускаємо також, що село могло отримати назву від особового імені – *Лука* й не пов'язане з іменем *Луція*, бо в такому випадку воно б йменувалось – *Луцівка*.

Лукв'яни – колись село, тепер присілок, належав до Завійської сільської ради [43, с. 20]. Тепер у складі с. Грабівка Новицької сільської територіальної громади [99]. Поселення, відоме з 1561 р. [25, с. 45; 165, с. 398], 1565 р. [40, с. 96], наступна згадка 1570 р. [41, с. 272]. Назва ойконіма утворена від апелятива *лукв'яни* «люди, що проживали на березі р. Лукви». Ймовірним також є походження цієї назви від давнього Лукванського монастиря, який діяв до 1774 р. [25, с. 45; 132, с. 84]. Найменування поселення належить до утворень від гідронімного походження, в основах яких назва водного об'єкта – *р. Луква*, що вказує місце розташування населеного пункту, або на місце вість, з якої переселилися (прибули) люди. Такі назви могли виникати внаслідок збігу фонетичних і словотвірно-морфологічних елементів ойконімів або їх словотвірних основ [134, с. 101–102].

М

Мислів – село, належало до Ріп'янської сільської ради [45, с. 38]. Після децентралізації входить до Калуської міської територіальної громади. Поселення уперше згадується у 1552 р.

[113, с. 46]. Наступні звістки про цей ойконім – 1631 р. [6, арк. 10; 111, арк. 10]. Назва утворилася від прізвища родини власників села – Мисловських [106, с. 51]. Згідно з філологічною версією, цей ойконім є посесивним утворенням на *-овъ*, від антропоніма «*Мысль*», який виник шляхом усічення компонентів слов'янського особового імені Добромисль [25, с. 105; 131, с. 143–144]. Правдоподібно назва походить від імені засновника села галицького боярина Драгамисла чи Радомисла, що володів тут маєтком, ґрунтами чи замком. Тому як власність ці володіння називалися відповідно Драгомислів чи Радомислів ґрунт, маєток, замок. Із часом перша частина слова відпала і залишилася тільки друга, що трансформувалася у назву – *Мислів*. У лінгвістиці такі назви трактуються як усічені [38, с. 65]. На думку мовознавця Василя Яція, назва поселення є похідним утворенням від антропоніма *Мисл*+суфікс належності *-ов (-ів)* [144, с. 201–202].

Мостище – село, колись у складі Копанківської сільської ради [43, с. 20]. Після децентралізації належить до Калуської міської територіальної громади [48]. Уперше в документах згадується у 1439 р. [146, № 595, с. 63, № 608, с. 64; 78, с. 12]. Наступні звістки – 1551 р. [40, с. 95–96; 39, с. 5; 111, с. 104; 113, с. 46], 1629 р. [5, арк. 53]. Мостище – місце, де колись був міст чи мости. Поселення, де були мости на річках Кропивник і Сапогів [106, с. 51–52; 110, с. 46; 54, с. 11]. На думку львівського краєзнавця Василя Лаби, така назва могла утворитися від татарського діалектного слова «*мест* – п'яний», похідне – «*местичи*» – виробник алкогольних напоїв, що свідчить про можливе розташування у цій місцевості бровара або гуральні [78, с. 7]. Ойконім утворений семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма *Мостища*. Таку назву мало урочище, де виникло поселення. В основі мікротопоніма – апелятив *мостище* – «місце, де був міст» [25, с. 109], дорога вимощена колодами, настил [144, с. 207–209].

Мошківці – село, належало до Сівко-Войнилівської сільської ради [45, с. 39]. Після децентралізації у складі Томашівсь-

кого старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади. Перша згадка про ойконім 1446 р. [146, № 1711, s. 151; 111, с. 103]. Наступні відомості – 1455–1469 рр. [132, с. 237]. В актових записах ойконім зафіксований також у 1468 р. [146, № 3358, s. 321; 152, s. 121]. Цікаво, що у XV ст. назва поселення звучала по-різному, наприклад у 1468 р. – Мостковче [146, № 3358, s. 321]. Філолог Ян Янів пояснює, що у давній місцевій говірці ця назва звучала як Тимошківці від власного імені Тимотей, у зменшувальній формі Тимко, Тимош, Тимошко. У 1607 р. село було спадковою власністю шляхетного Станінського [152, s. 6]. Найменування села утворилося від особової назви **Мошко** [132, с. 237]. Дослідниця історії цього села Марія Михаськів вважає, що той Мошко, від імені якого утворилася назва села, був митарем-перевізником і на околиці села тримав корчму [97, с. 10]. На думку Романа Процака, це мешканці поселення – рід або піддані Мошка (Мойсея) [106, с. 52]. Згідно з переказом, Мошківці колись були розташовані на полі, яке називалося **Слобідчана**. Його зникнення пов'язане з випадком. Одного разу, коли сюди навідався відділ татар, то мешканці заявили, що їхнє село – Мошківці й скерували нападників до вигаданого села Слобідчани. У такий спосіб мошківчани врятувалися від нападників. У дійсності ж Мошківці виникли на землях села Слобідчина [152, s. 2]. Така практика заснування нових поселень була доволі поширеною.

Н

Негівці – село, центр Негівської сільської ради [45, с. 38]. Тепер – у складі Верхнянської сільської територіальної громади [19]. Уперше згадується у 1431 р. [49, с. 271; 113, с. 42]. Наступні звістки в джерелах – 1443 р. [146, № 1801, s. 157], 1451 р. [№ 2464, № 2474, s. 211], 1453 р. [146, № 2557, s. 222]. Негівці – люди, які заселяли долину річки Негівки, інша назва Болохівки [111, с. 103]. Кращезнавець Михайло Миронюк стверджує, що назва цього села утворена від особового імені власника – польського воеводи **Нега**, учасника Грюндвальдської битви 1410 р., якому король віддав ці землі у винагороду за військову службу [95, с. 9]. Роман Процак назву «Негівці» виводить від географічного розташування населеного пункту, вважаючи, що вона утво-

рилася від слова «*низівці*», тобто ті, що живуть в низовині [106, с. 52]. Село дійсно розташоване в низинній місцині, але утворення його назви від цього виглядає сумнівно. На думку краєзнавця Ростислава Михайловського, до утворення назви села причетні поляки-переселенці із міста Неговіце. Вони осіли у цій місцевості й за назвою свого первісного поселення *Niegowice* іменували новоутворене поселення [96, с. 11]. Мовознавець Михайло Худаш вважає, що первісне значення цього ойконіма – *Няговци* – *вихідці, переселенці з Нягова. Рід, або піддані Няга* [131, с. 151]. Василь Яцій стверджує, що назва Негівці є похідним утворенням від антропоніма *Нагъ*+формант *-овци (-івцы)* [144, с. 212–213]. Михайло Коломиєць і Василь Мельник також допускають, що цей ойконім міг утворитися від особового імені *Негослав* [84, с. 96], який, імовірно, був осадчим поселення.

Новий Калуш – житловий масив міста Калуша. Колишня німецька колонія, заснована у 1783 р. [114, с. 128; 119]. У цьому словосполученні опорним компонентом є ойконім *Калуш*, а атри-бутивним означенням – прикметник *новий*, що вказує на час виникнення поселення [25, с. 115].

Новиця – село, центр Новицької сільської ради [45, с. 38]. Сьогодні адміністративний осередок Новицької сільської територіальної громади [99]. Перша письмова згадка – 1367 р. Цього року король Казимир III (роки правління 1333–1370), віддав соляні копальні в Новиці й Утропах бояринові Вахну Тептюху з Тисмениці [154, с. 202–203; 49, с. 262; 113, с. 41]. Наступні звістки 1432 р. [162, № 2108, с. 367–368], 1438 р. [146, № 304, с. 36], 1441 р. [163, с. 130]. Поселення зафіксоване в люстрації 1469 р. [164, с. 31] та 1470 р. [132, с. 244], 1563 р. [165, с. 399], 1578 р. [164, с. 90]. На думку Михайла Худаша це семантичне утворення від особової назви *Новичья* чи *Новиця*. Спершу це – населений пункт, в якому проживає (або яким володіє) *Новиця*. Згодом первісне утворення *Новичья* перетворилося в Новицю [132, с. 244–245]. Натомість Мирослав Габорах стверджує, що назва Новиця утворена семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма – назви поля – *новиця*, на якому

виникло поселення. В основі мікротопоніма апелятив *новиця* – «приготовлена для ріллі площа» [25, с. 116]. Петро Сіреджук припускає, що назва утворилася від поселення на новоосвоєних землях [111, с. 102; 106, с. 52].

Нові Томашівці – поселення відоме з 1934 р. Після 1947 року об'єднане із селом Томашівці [43, с. 77]. Сьогодні воно у складі Войнилівської територіальної громади [23]. Опорним компонентом є ойконім *Томашівці*, а атрибутивним означенням – прикметник *нові*, що вказує на час виникнення поселення [25, с. 116].

П

Павликівка – село, належало до Перевозецької сільської ради [45, с. 38], сьогодні у складі Перевозецького старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади [23]. Уперше згадується у 1929 р. Поселення виділилося на землях Войнилова і між Войниловом і Перевозцем. Його назва утворена за допомогою суфікс *-іvk(a)* від антропоніма Павлик. Назва походить від особового імені засновника – *Павлика* [25, с. 120; 84, с. 105; 106, с. 52; 144, с. 252].

Перевозець – село, у складі колишньої Войнилівської сільської ради [44, с. 20]. Сьогодні належить до Перевозецького старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади [23]. Перша письмова згадка – 1449 р. [113, с. 43], 1469 р. [146, № 3391, s. 324]. Наступні звістки – 1475 р. [146, № 3691, № 3692, s. 362], 1482 р. [147, № 696, s. 189]; 1506 р. [155-а, № 2811, p. 181]. Назва ойконіма пов'язана із означенням наявної там переправи – перевозу на другий берег Лімниці [106, с. 52; 111, с. 103]. Ойконім утворений семантичним шляхом від апелятива *перевозець* – місця переправи через річку. Водночас апелятив *перевозець* міг мати й значення «перевізник» [25, с. 121; 144, с. 234].

Перекоси – село, центр Томашівської сільської ради [43, с. 21]. Сьогодні воно у складі Томашівського старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади [23]. Уперше згадується в 1580 р. [113, с. 46]. Наступна звістка –

1582 р. [51, с. 651]. Назва утворилася від однойменного потоку Перекосець, що впадає до р. Болохівки [106, с. 52]. За іншою версією, назва ойконіма утворена семантичним шляхом від однойменного ороніма – назви узгір'я, біля якого виникло поселення [25, с. 122]. На думку Василя Яція, це похідне утворення від географічного терміна перекіс – скошене сіно, сіножать [144, с. 236], або від діалектного перекоситися, розташовуватися криво, асиметрично [133, с. 179]. Краєзнавець Василь Лаба вважає, що назва села могла утворитися від імені гунської богині мисливства *Перікіці*. Оскільки в околицях села є мікротопонім гальського походження «*Кло*» – огорожене місце, то в цій місцевості могло бути дакське оборонне укріплення. Таке припущення дослідник підкріплює топонімом – «Воротиська». Місцевість із такою назвою знаходиться біля «Кло». Ще одна версія пов'язана із хорватським словом «кљуса» – «капкан». Йдеться про земляні фортеці, що були облаштовані білими хорватами для заманювання ворога у пастку. Їх будували у вигляді концентричних валів з воротами по різні боки укріплення [77, с. 12]. Народний переказ пов'язує утворення назви цього села з місцем битви польських військ із татарами на межі сіл Довга-Вой-нилівська і Томашівці. Шлях відступу кримцям у північному напрямку перетнули селяни з косами й вилами і «перекосили» напасників [100, с. 105].

Перелази – поселення, об'єднане із смт Войнилів Войнилівської селищної територіальної громади. Воно відоме з 1658 р. Назва утворена семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма – назви урочища, де виникло поселення. В основі мікротопоніма апелятив *перелаз* – «частина огорожі, місце де її переступають» [25, с. 122].

Підгірки – приміське село, підпорядковане Калуській міській раді (від 1972 р.) [45 с. 122], сьогодні належить до м. Калуща Калуської міської територіальної громади [48]. Перша письмова згадка – 1408 р. [113, с. 42]. Наступні фіксації у джерелах – 1424 р. [111, с. 106], 1435 р. [146, № 16, s. 2], 1461 р. [146, № 3904, s. 384], 1444 р. [163, s. 298], 1475 р. [146, № 3691,

s. 362], 1482 р. [146, № 696, s. 189]. В основі мікротопоніма – апелятив *гірки* «*підвищення, пагорби*» і префікс *-під* [25, с. 125]. Первісне значення – поселення під гірками [133, с. 185–186]. У люстрації 1469 р. зафіксовано, що села Бабин і Підгірки згідно з тевтонським (магдебурзьким) правом зобов'язуються постійно утримувати 6 арбалетників або лучників [164, s. 19]. Роман Процак і Микола Когут пояснюють утворення назви села від його розташування: «Село на лівому березі Лімниці під малими горами «під гірками» [58, с. 8; 106, с. 52–53].

Підмихайля – село, центр Підмихайлівської сільської ради [43, с. 20], сьогодні у складі Новицької сільської територіальної громади [99]. Уперше згадується у письмових джерелах в 1394 р. [113, с. 41]. Наступні звістки: 1420 р. [30, с. 76], 1422 р. [109, с. 22], 1427 р. [113, с. 42], 1435 р. [146, № 65, s. 6], 1452 р. [146, № 2507, s. 216], 1462 р. [146, № 3045, s. 278, № 3930, s. 387], 1482 р. [147, № 966, s. 189], 1453 р. [49, с. 272; 149]. Найменування топоніма Підмихайля – це префіксально-суфіксальне утворення від контактного ойконіма *Михайло*, як суміжне поселення [144, с. 246]. Його назва також могла утворитися від особового імені шляхтича-рицаря Михайла, під опікою (захистом) якого перебувало поселення. Інше пояснення знаходимо у Василя Лаби, який назву села виводить від хорватського слова «*подмукао*», яке означає підступну, лицемірну, зрадливу людину [74, с. 33; 111, с. 103]. Таке пояснення є однозначним натяком на особливості вдачі і суспільної поведінки людей із тієї місцевості, але це припущення ще потребує обґрунтування для визнання його вірогідності. Мирослав Габорац вважає, що село виникло як монастирське поселення біля монастиря «Святий Михайло» [25, с. 129].

Пійло – село, центр Пійлівської сільської ради [43, с. 20]. Сьогодні у складі Калуської міської територіальної громади [48]. Назва села вперше згадується в документах у 1454 р. [146, № 2756, s. 239; 49, с. 272; 111, с. 103; 113, с. 43]. Наступна звістка – 1475 р., власник – Станіслав із Ходча [146, № 3778, s. 372]. Село назвали Пійлом через щедрість водних потоків у його око-

лицях, адже воно розташоване при впадінні р. Чечви у р. Лімницю [106, с. 53]. Назва утворена семантичним шляхом від однойменного мікротопоніма – назви урочища, у якому виникло поселення. В основі мікротопоніма географічний апелятив *пійло* – «місце» водопою для худоби біля пасовища» [25, с. 130; 144, с. 247]. Зручне місце для напування коней та інших домашніх тварин [110, с. 63].

Р

Ріп'янка – село, центр Ріп'янської сільської ради [45, с. 38]. Сьогодні – осередок Калуської міської територіальної громади [48]. Уперше в історичних джерелах згадується в 1627 р. [113, с. 49]. Наступні звістки – 1629 р. [5-а; 111, с. 58]. За однією із версій, ойконім утворився від слова «*ріпа*» чи «*рона*», тобто соляне джерело [59, с. 12; 106, с. 53]. На думку Петра Дрогомирецького, назву поселенню дало румунське слово «*ріпа*» – стрімкий берег, що підтверджує розташування села на березі р. Лукви. Ріп'яна з румунської дослівно означає «розташований на березі» [37; 38, с. 64]. Натомість Мирослав Габорак стверджує, що назва села утворена семантичним шляхом від однойменного гідроніма, назви потоку, на берегах якого розкинулось поселення [25, с. 143]. Василь Яцій вважає, що це результат трасонімізації суміжного гідроніма **Ріп'янка** – потік у сусідньому Долинському районі [144, с. 267].

С

Середній Бабин – село, від 1997 р. у складі Студінської сільської ради [45, с. 39; 128, с. 152], тепер належить до Студінківського старостинського округу Калуської міської територіальної громади [98]. Давня назва **Паднів** відома з 1438 р. [146, № 379, с. 43]. В історичних документах поселення згадується також у 1466 р. [146, № 3316, с. 314; 89]. Відродившись, поселення отримало назву **Бабино**, відоме у 1469 р. [164, с. 19]. Спершу це був присілок Бабин-Зарічного, розташований у вузькій улоговині поміж пагорбами і Лімницею. Згодом, унаслідок розростання Бабин-Зарічного, він виділився з його складу в окреме поселення. Тепер – це окреме село на лівому березі Лімниці [106, с. 47]. Михайло Коломиєць пов'язує його назву із роз-

ташуванням поселення між Бабин-Зарічним, Студінкою чи Кудлатівкою [84, с. 144]. Прикметник падньов означає «*низьке місце, глибоку долину*». Пізніша назва є посесивним утворенням на *-ин(о)* від антропоніма Баба [25, с. 149]. Саме цим антропонімом +суфікс належності *-ин* мотивований згадуваний ойконім. Означення *Середній* вжито для розрізнення [144, с. 279].

Середній Угринів – село, центр Середньо-Угринівської сільської ради [45, с. 39]. Сьогодні воно у складі Новицької сільської територіальної громади [99]. Уперше у письмових джерелах згадується у 1603 р. [111, с. 106]. Наступні звістки зафіксовані в документах 1629 р. [5-а, арк. 57], 1639 р. [113, с. 49]. Ойконім згадується також у «Реєстрі населених пунктів Галицької землі 1670 р.» як «*Uhrynów srzedni ad Kalusz*». Майже половина зафіксованих у Реєстрі ойконімів вживається з уточненням, вираженим прийменниковою конструкцією, що включає прийменник *ad* «біля» і назву найвідомішого на певній території населеного пункту [16, с. 42]. Це складна назва, в якій компонент-означення *Середній* протиставляє її назвам *Угринів Горішній* і *Угринів Долішній* за місцем розташування посередині [132, с. 357]. Давня назва утворена семантичним шляхом від уже наявного ойконіма *Старий*. Нове ж поселення пізніше стало називатися Середній Угринів за місцем його розташування стосовно річки Бережниця [25, с. 150]. Це поселення заснували *угрини* – вихідці з Галицької землі, які поверталися з Угорщини, але не угри, тобто – етнічні угорці [38, с. 64; 110, с. 68]. Із цим погоджується й Василь Яцій, вважаючи, що цей дериват утворився від назви переселенців з території колись підпорядкованої Угорщині. Компонент *Угринів*, вважає дослідник, мотивований антропонімом *Угри*, а означення *Середній* вжито для розрізнення [144, с. 280–281].

Середня – село, у складі Войнилівської селищної ради [45, с. 38]. Сьогодні воно належить до Перевозецького старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади [23]. Найменування поселення відоме з 1437 р. [146, № 127, с. 14; 113, с. 42]. Наступні звістки – 1439 р. [146, № 497,

s. 54], 1446 р. [146, № 1711, s 151; 49, с. 272]. Назва утворилася від розміщення поселення між Сільцем і Селищем (село знищене радянською владою, тепер відновлене) [53, с. 25; 84, с. 44; 106, с. 53; 111, с. 103]. Краєзнавець Михайло Коломиєць вказує його розташування між Калушем і Войниловом [84, с. 44]. Отож, назва утворилася від місця розташування поселення «між двома іншими подібними об'єктами» [25, с. 150]. З боку філології – це результат онімізації прикметника *середній* [144, с. 281].

Сівка-Войнилівська – село, центр Сівка-Войнилівської сільської ради [45], сьогодні належить до Томашівського старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади [23]. Перша письмова згадка – 1438 р. [146, № 258, s. 31], 1459 р. [113, с. 43]. Наступна звістка – 1607 р., тоді село було власністю пана Станінського й мало назву *Сьолка*, а згодом *Сієвка*, *Сівка* [152, s. 5, 6; 111, с. 106]. Давнє найменування утворено семантичним шляхом від апелятива *Селка* «невелике село, присілок», з пізнішим атрибутивним означенням *Войнилівська*, що вказує на місце знаходження поселення біля м. Войнилів [25, с. 150]. Краєзнавець Роман Процак вважає, що ця назва утворилася через сивий, каламутний колір води у р. Сівці [106, с. 53]. Марія Михаськів стверджує, що назва ойконіма пов'язана із місцем розташування села – у гирлі річки Сівки [97, с. 9]. У 30-х рр. ХХ ст. для розрізнення із Сівка-Калуською поселення іменувалося Сівка Наддністрянська [152, s. 3].

Сівка-Калуська – село, у складі Кропивницької сільської ради [43, с. 20]. Сьогодні у Сівка-Калуському старостинському окрузі Калуської міської територіальної громади [98]. Уперше в історичних джерелах згадується 1444 р. [106, с. 103]. У 1782 р. в межах українського села Сівки з'явилась німецька колонія *Угартсталь (Ugartsthal)*. У 1939 р. поселення *Угартсталь* перейменоване на *Тесново* [161; 148]. Опорний компонент *Сівка* – семантичне утворення від назви однойменної річки [133, с. 348]. За іншою версією, давня назва утворена семантичним шляхом від апелятива *Селка* «невелике село, присілок», з пізнішим атрибутивним означенням *Калуська*, що вказує на мі-

ще розташування поселення поблизу м. Калуш [25, с. 150; 144, с. 282].

Слобідка – село, від 1997 р. належало до Перевозецької сільської ради [45, с. 38], а тепер – у Перевозецькому старостинському окрузі Войнилівської селищної територіальної громади [23]. Перша письмова згадка – 1687 р. [111, с. 106]. Назва пов'язана із тимчасовим звільненням мешканців від повинностей і податків [106, с. 53–54; 110, с. 57]. За систематизацією Мирона Кордуби, такі села належать до групи вільготних, тобто тих поселень, які отримали землю без плати за неї [63, с. 19]. Слобідка – це зменшувальна форма від слова «слобода». Поселення виникло на землях села Бабин-Середній [84, с. 105]. Назва утворена семантичним шляхом від апелятива *слобідка*, поселення, звільнене від податків і повинностей [25, с. 151].

Станькова – село, центр Станківської сільської ради [45, с. 39], сьогодні – у складі Верхнянської сільської територіальної громади [19]. 1442 р. як першу письмову згадку не можна вважати верифікованою, оскільки краєзнавець Федір Попадюк не підтверджує її джерелами [105, с. 12]. Наступна звітка – 1453 р. [111, с. 103; 113, с. 43]. Сучасна форма назви є посесивним утворенням на *-ов(а)* від антропоніма *Станко*. Первісно *Станкова земля*, садиба, оселя [25, с. 157; 144, с. 295]. Михайло Худаш допускає, що назва поселення могла утворитися від особової назви *Станко* або від подвійного найменування *Станкова Воля* з усіченням опорного компонента *Воля* і збереженням означального – *Станкова* [131, с. 195]. Назва поселення також могла утворитися від місця розташування – у долині річки Станькови, притоки Болохівки також [106, с. 54]. За словами старожилів, село отримало своє найменування від назви вартових – «станових», які в давнину чергували на сторожових вежах, оберігаючи його від наїзників [10, арк. 11].

Старий Угринів – село, у складі Середньо-Угринівської сільської ради [45, с. 39], тепер належить до Новицької сільської територіальної громади [99]. Першофіксація цього ойконіма в джерелах належить до 1447 р. [49, с. 272; 111, с. 103]. Наступні

згадки – 1552 р. [113, с. 46]. У 1563 р. поселення локоване повторно на полях с. Новиця [165, с. 399]. Село, розташоване в *угрі* – на ділянці, яка «парує», тобто тимчасово не засівається [106, с. 54]. На думку М. Худаша, найменування села утворилося від особової назви *Угрин*, появу якої спричинив відетнонімний вираз *угрин* – представник угрів (угорців). Друга частина назви «старий» пов'язана із давнішим часом заснування цього села [132, с. 357]. Цю версію підтримують Мирослав Габорак та краєзнавиця Надія Тимків [126]. Мовознавець М. Габорак стверджує, що цей ойконім є посесивним утворенням на *-овь* від антропоніма *Угрин*. У XVII ст. на землях Старого Угринова виникли нові поселення – Середній Угринів та Угринівська Слобода. Назва уже існуючого поселення була ускладнена атрибутивним означенням *старий*, що вказує на час його виникнення [25, с. 160]. Дослідник Петро Дрогомирецький вважає, що засновником села був виходець із Галицької землі, який повернувся додому із угрів, себто з Угорщини, бо якби ним був етнічний угорець, то село мало б назву Угрів, Угрич або Угрівка, тобто носило б суто угорську назву як на Закарпатті [37, с. 7]. Василь Яцій погоджується, що це похідне утворення від етноніма *угри*. Ойконім, на його думку, мотивований назвою групи переселенців із територій колись підпорядкованих Угорщині [144, с. 298].

Степанівка – село, після 1997 р. належало до Завадківської сільської ради [45, с. 38]. Тепер – у складі Верхнянської сільської територіальної громади [19]. Перші писемні фіксації ойконіма – 1927 р. й 1929 р. Назва утворена за допомогою суфікса – *і(вка)* від антропоніма Стефан. У післявоєнний час село перейменоване на Степанівку [25, с. 161]. Поселення назване іменем його засновника або першопоселенця – Стефана [106, с. 54].

Студінка – село, центр Студінської сільської ради [45, с. 38]. Сьогодні – в Калуській міській територіальній громаді [48]. Уперше в джерелах згадується в 1400 р. [113, с. 41; 117, с. 53–54]. Наступні згадки – 1443 р. [146, № 1801, с. 158; 111, с. 103], 1451 р. – власник Миколай з Войнилова [146, № 2474,

s. 212], 1472 р. [146, № 3561, s. 346]. Назва утворена семантичним шляхом від однойменного гідроніма – назви потоку, що протікає на території села. В основі гідроніма прикметник «*студений*», «дуже холодний» [25, с. 163]. За іншою версією, ця назва утворилася від слова польського слова «*студня*» – криниця, інколи без зрубу, із холодною водою [8, с. 5–6; 106, с. 54; 110, с. 76].

Т

Томашівці – село, центр Томашівської сільської ради [43, с. 21]. Тепер – центр Томашівського старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади [23]. До нього приєднано поселення Дубина [43, с. 75]. Ойконім уперше згадується у 1438 р. [113, с. 42]. Інші звістки у джерелах зафіксовані у 1439 р. [85; 111, с. 103; 146, № 497, s. 54], 1443 р. [49, с. 273], 1446 р. [146, № 1701, s. 150], 1451 р. [146, № 2474, s. 211], 1443 р. власниця – Катажина з Вонілова [146, № 1801, s. 157], 1454 р. [155, р. 13], 1485 р. [147, № 1681, № 1682 s. 309], 1506 р. власник – Рафал із Сеняви [155-а, № 2646, р. 172]. Назва утворена семантичним шляхом від родової назви *Томашовци* «діти, рід чи піддані Томаша» [25, с. 168]. Дериват від особової назви **Томаші(о)в**+суфікс-*ець* [144, с. 313]. Імовірно також поселення було названо іменем засновника або власника села – *Томаша* [106, с. 54]. На думку історика Василя Лаби, село Томашівці було заселене ще в княжі часи переселенцями або полоненими, захопленими в місті Томашів (Республіка Польща) [75, с. 8]. За іншою версією назва села утворилася від слова *Тумашівці* (*Tumachouse*), що у перекладі з галльської означає «ці красиві / милі кургани». Пам'ятки розташовані в південній частині села. Місцевість, на якій стояли прадавні високі кургани у Томашівцях галли називали Тумашовче. Назва утворилася від слів тума (*tumeo*) – курган і шовче (*souche*) – родоначальник, походження, або ж тума (*tumeo*) шов (*chou*) – красивий [35, с. 40]. На нашу думку, слово Тумашовче можна розуміти також як курган родоначальника.

Тужилів – село, центр Тужилівської сільської ради [43, с. 21]. Сьогодні – у складі Калуської міської територіальної гро-

мади [20-а; 48]. Найменування населеного пункту вперше документально згадується в 1387 р. [25, с. 169]. Наступні звістки – 1424 р. [111, с. 103], 1408 р. [113, с. 42], 1461 р. [146, № 3904, s. 384], 1466 р. [146, № 3316, s. 314], 1459 р. [49, с. 273], 1475 р. [146, № 3691, s. 362). Михайло Худаш і Марія Демчук вважають, що цей ойконім утворився від особової назви **Тужиль** і має відантропонімне походження. Це утворення виникло шляхом усічення другого складу імені-компози́та Ту[то]жил, відкритий склад якого – **Ту-** поєднався із наступним його компонентом – **жил** у новоутворі – **Тужиль** [130, с. 200–201]. Із тезою про відантропонімне утворення назви цього поселення погоджується й Мирослав Габорак [25, с. 169]. Мовознавець Василь Яцій допускає, що в основі цієї назви дериват від антропоніма **Тужило**+суфікспосесивності **-ов (-ів)** [144, с. 318]. Краєзнавець Роман Процак наголошує, що назва утворилася від словосполучення – «**ту жили**», вказуючи на давнє заселення цієї місцевості [106, с. 54]. Народний переказ повідомляє про захоплення ординцями в полон молодого господаря Івана, за яким дуже тужила дружина Марійка, яка виливала свою тугу в жалібних піснях [100, с. 157].

У

Угартсталь (Ugartstal) – німецька колонія, заснована 1784 р. поблизу сіл Голинь та Сівка-Калуська. Назва утворена шляхом поєднання двох німецьких основ: **Tal** – «долина» та **Unger** – «сільська площа, громадський вигін» [25, с. 128; 114, с. 171; 148].

Х

Хотинь (Хотінь) – село, від 13 листопада 1964 р. об'єднане з м. Калуш. Сьогодні у складі Калуської міської територіальної громади [48]. Перша письмова згадка – 1408 р. [113, с. 42], 1443 р. [146, № 1801, р. 158; 11, с. 103], 1451 р. [146, № 2474, s. 212], 1466 р. [146, № 3293, с. 311], 1472 р. [146, № 3561, s. 346]. Правдоподібно «хотинь» – місцевість, де люди хотіли поселитися. Назва села вказує на його слов'янське походження від дієслова «хотіти» поселитися у цій місцевості. Імовірно то була пригожа й зручна для поселення місцина поблизу ріки чи

торгового шляху [106, с. 55]. За цією версією, назва поселення Хотінь, Хотіня розуміється уже як поселення, що належало *Хотіню*. Себто назва села могла утворитися й від особового імені засновника поселення [129]. Вона є посесивним утворенням від антропоніма *Хотинь* [25, с. 175]. З цією тезою погоджується й мовознавець Дмитро Бучко, який вважає, що власне від давньослов'янського антропоніма утворилася назва поселення: *Хотінь* (*Chosiń*) [16, с. 44]. Первісне значення слова Михайло Худаш трактує як *Хотинь* – двір [131, с. 8]. Аналогічно краєзнавець Микола Когут вважає, що ця назва утворилася від ставропольського слова *Chocien* – двір [61, с. 8].

Ц

Цвітова – село, від 1997 р. у складі Луківської сільської ради [45, с. 38], тепер належить до Луківського старостинського округу Войнилівської селищної територіальної громади [23]. Найменування поселення історично згадується у 1559 р. [113, с. 46]. Наступна звітка у джерелах – 1580 р. [111, с. 104]. Назва є посесивним утворенням на *-ов(а)* від антропоніма *Цвітъ*, що утворився шляхом усічення давніх слов'янських імен *Цвитомиръ*, *Цветослав*, *Цветизар* [25, с. 175; 131, с. 175]. Назва мотивована апелятивом *цвіт* [144, с. 332]. Свою назву поселення отримало від мальовничого краєвиду та буйноцвітіння квітів («цвітів»), серед якого воно розкинулося [106, с. 55]. За переказами, так називалася місцевість, у якій осіли першопоселенці [9, арк 7; 110, с. 89].

Я

Яворівка – село, після 1997 р. належало до Ріп'янської сільської ради [45, с. 38], тепер – у складі Калуської міської територіальної громади [48]. Уперше в історичних джерелах згадується в 1630 р. [111, с. 106; 113, с. 49]. В основі назви суфіксальне утворення на *-овк(а)* від антропоніма *Яворъ* [131, с. 295; 144, с. 348]. Назва поселення також могла утворитися від прізвища засновників чи власників села Яворських чи Яворівських [84, с. 109; 106, с. 55; 110, с. 66]. За легендою, поселення мало назву – Цвітівка [9, арк. 7].

Висновки

Топоніми – важливе джерело для таких наук, як історія, географія, етнографія, мовознавство, народознавство, археологія та ін. Часто отримані результати ономастичних пошуків, зокрема топонімійних, – це єдиний вагомий доказовий матеріал про появу тих чи інших поселень на Калущині. Водночас засвідчення назв поселень у документах не можна вважати часом виникнення міст і сіл краю й початком його заселення. Вони лише стверджують наявність певної кількості топонімів у відповідний історичний період. Адже самі поселення могли з'явитися задовго до їх першофіксації у джерелах.

Поява і розвиток окремих типів географічних назв завжди зумовлені соціально-історичним запитом суспільства.

Важливий вплив на утворення назв поселень Калущини мали традиція і людський фактор, тоді як суспільно-політичні та економічні чинники мало впливали на виникнення назв населених пунктів. Часто в назві міст і сіл фігурує найменування окремої особи, участь якої означає, що іменоване поселення належить безпосередньо їй, тобто від антропонімного походження (Павликівка, Мошківці, Степанівка, Томашівці). В особових назвах, зазвичай, відображено приватновласницьких підхід у назвоутворенні. Володіння землею, належність поселення власникові чи засновникові поселення передбачало збереження в назві поселення імені конкретної особи.

Помітним є також відображення в найменуванні поселення зв'язку з назвами сусідніх ойконімів (від р. Бережниця), наявність певних географічних ознак розташування (Верхня, Середня, Загір'я, Вилки), особливостей самого населеного пункту (Вістова, Кадобна, Перевозець, Перекоси), назви на означення рослинного покриву (Грабівка, Діброва, Добровляни, Дубовиця, Кропивник, Яворівка).

Особливістю ойконімів Калущини є також форма множини у назвах населених пунктів, наприклад Негівці, Мошківці, Томашівці. У топонімах відобразилися світоглядні уявлення наших предків, їх життєвий досвід і практика повсякдення.

Версії походження назв населених пунктів Калущини, розглянуті у цій статті, є лише спробою систематизації й узагаль-

нення напрацювань науковців і красзнавців з ойконімії краю. Пропоноване дослідниками трактування походження назв багатьох сіл ще потребує перевірки і уточнення, тому очевидно є необхідність у продовженні й поглибленні студій із топоніміки з ширшим залученням актових і люстраційних матеріалів, австрійських поземельних кадастрів та інших джерел.

Джерела та література

1. ЦДІА у Львові. – Ф. 3. – Оп. 16. – Спр. 19. – Арк. 768–770.
2. ЦДІА у Львові. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 3. – С. 136.
3. ЦДІА у Львові. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 10. – С. 7, 639.
4. ЦДІА у Львові. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 57. – С. 285.
5. Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника. Відділ рукописів (далі ЛНБ ім. В. Стефаника. В. р.). Ф. 9. – Спр. 241. – Арк. 56.
5-а. ЛНБ ім. В. Стефаника. В. р. – Ф. 9. – Спр. 247. – арк. 58.
6. ЛНБ ім. В. Стефаника. В. р. – Ф. 9. – Спр. 701. – арк. 9.
7. Василенко Б. А., Томенчук Б. П. Івано-Франківська область. Словник // Борис Василенко, Богдан Томенчук // Інститут археології НАН України, відділ археології ранніх слов'ян (затв. 30 03. 1998 р.). – 124 арк. – (Рукопис).
8. Легенда про село Студінку // Приватний архів Івана Тиміва. – Папка «Топоніміка». – 115 арк.
9. Легенда про вінок. Записано зі слів Параски Миколаївни Палагній у с. Цвітова (Калушина) // Приватний архів Івана Тиміва. – Папка «Топоніміка». – 115 арк.
10. Походження назви села Станькова // Приватний архів Івана Тиміва. – Папка «Топоніміка». – 115 арк.
11. Адміністративна карта Івано-Франківської області. – 1997. – 1 арк.
12. Базилько М. М. Історія с. Середне / Михайло Базилько // Войнилів, 2005. – 47 с.
13. Батринюк М. І. Історія села Кадобна з найдавніших часів до кінця ХХ століття в контексті історії Прикарпаття / Михайло Батринюк. – Брошнів, 2002. – 88 с.
14. Бедрій М. М. Копні суди на українських землях XIV–XVIII ст. / Мар'ян Бедрій. – Львів: Галицький друкар, 2014. – 264 с.
15. Белей П. П. Войнилів і його історія / Петро Белей // Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Том 1 / ред. Б. Кравців. – Нью-Йорк; Торонто;

Мюнхен: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. – С. 784–795.

16. Бучко Д. Г. Основні принципи і способи номінації поселень у Галицькій землі (за даними реєстру поселень 1670 р.) / Дмитро Бучко // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 42–51.

17. Василів Б., Петрів М., Василів М., Паращак-Василів М., Василів С. Добровляни крізь століття / Богдан Василів та ін. – Львів: Вільна Україна, 2010. – 424 с.

18. Василів Б. Д. Калущина в Королівстві Галичини і Володимирії (південна частина) / Богдан Василів. – Калуш: Карпатський акцент, 2012. – 286 с.

19. Верхнянська сільська громада – територіальна громада // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

20. Вивчаймо рідний край. Путівник. – Станіслав, 1960. – 128 с.

20-а. Виникнення населеного пункту Тужилів // [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://stud-file.net/preview/9251058/>.

21. Вилки // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://wikipedia.ua.nina.az/wiki_Вилки_\(Калуський_район\)](http://wikipedia.ua.nina.az/wiki_Вилки_(Калуський_район)).

22. Войнилівська селищна територіальна громада // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

22-а. Воробець М. Б. Бережниця – одне з найдавніших поселень Прикарпаття / Микола Воробець // Світич. Часопис Калущини. Культурно-просвітницьке неперіодичне видання. – Калуш–Івано-Франківськ, 2012. – С. 21–25.

23. Габорак М. М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII–XX ст.) / Габорак Мирослав Михайлович // Автореф. дис ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 1993. – 17 с.

24. Габорак М. М. Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля). Історико-етимологічний словник / Мирослав Габорак. – Івано-Франківськ: ОППО; Снятин: Прут-Принт, 2007. – 200 с.

25. Габорак М. М. Гідронімія Івано-Франківщини: етимол. слов.-довід. / Мирослав Габорак / відп. ред. В. В. Грещук. Вид. 2-ге. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 560 с.

26. Габорак М. М. Топонімія Галицької Гуцульщини: етимол. слов.-довід. / Мирослав Габорак / відп. ред. В. В. Грещук – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 655 с.

27. Габорак М. М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій: Етимологічний словник-довідник / Мирослав Габорак. –

Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 930 с.

29. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / ред-кол.: О. М. Маринич (відп. ред.) та ін. – Київ: УРЕ ім. М. Бажана, 1990. – Том 2: 3–О. – 480 с.

30. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. / Володимир Грабовецький. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 224 с.

31. Грабовецький В. В. Грабівка. Літопис оселі над Луквою / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. – 256 с.

32. Гресько Р. М. Як би не Шершень / Роман Гресько // Зоря Прикарпаття. – 1990, 31 берез. – № 52. – С. 3.

33. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи Української актової мови XIV–XV ст. / Лукія Гумецька. – Київ: Наукова думка, 1958. – 298 с.

34. Данів В. Ю. Бережниця: історичний нарис, весільний обряд, пісні і приповідки / Володимир Данів. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 185 с.

35. Дзямба О. Д. Мікротопонімікон села Томашівці: гіпотетичний етнологічний вислід / Олексій Дзямба. – Івано-Франківське обласне відділення МАН України. Відділення історії; Секція: «Етнологія». Наук. керівн. Віталій Півторак. – Калуш, 2024. – 77 с.

36. Дрогомирецький П. П. Ще раз про назву «Калуш». До 560-річчя літописної згадки / Петро Дрогомирецький // Дзвони Підгір'я. – 1997, 12 берез. – № 27. – С. 3.

37. Дрогомирецький П. П. Наші поселення та їх назви / Петро Дрогомирецький // Дзвони Підгір'я. – 1998, 12 вер. – № 105–106. – С. 7.

38. Дрогомирецький П. П. Прикарпатські топоніми: історико-етимологічні замітки / Петро Дрогомирецький // Красзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівца. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2003. – С. 61–64.

39. Дутка С. Я. Нариси історії села Мостище на Калущині / Святослав Дутка. – Калуш, Петраш К. Т., 2015. – 176 с.

40. Жерела до історії України-Руси. Т. 1. Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемиській 1565–1566 рр. / під ред. М. Грушевського. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1895. – 402 с.

41. Жерела до історії України-Руси. Т. 7. Люстрація королівщин в руських землях корони з р. 1570 / під ред. М. Грушевського. –

Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1903. – 364 с.

42. Зьомковська М. Г. Довгий Войнилів колись і тепер / Марія Зьомковська. – Калуш: Акцент. – 2011. – 316 с.

43. Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1976 р. – Ужгород, 1976. – 102 с.

44. Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1985 р. – Ужгород, 1985. – 96 с.

45. Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1997 р. / упор. Н. Комар. – Івано-Франківськ, 1997. – 148 с.

46. Іналджик Г. Османська імперія: класична доба 1300–1600 / Галіль Іналджик; пер. з англ. Олександр Галенко; Ін-т сходознавства імені Агатангела Кримського НАН України. – Київ: Критика, 1998. – 286 с.

47. Францисканська (1819–1820) метрики перші поземельні кадастри Галичини, покажчик населених пунктів відп. ред. Я. Захарчишина; укладачі Я. Пироженко, В. Сіверська. – Київ, 1965. – 356 с.

48. Калуська міська громада // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

49. Калуський район // Історія міст і сіл Української РСР в 26 томах. – Івано-Франківська область / Гол. редкол. О. О. Чернов. – Київ: Інститут Історії Академії Наук УРСР, 1971. – С. 244–273.

50. Калуш. (Калушский район). Топографическая карта. – Киев: Военно-картографическая фабрика, 2000. – Лист 127.

51. Кащишин Й. К., Кащишин О. К., Зайшлий М. М. Слово про рідний Войнилів / Йосип Кащишин, Оріся Кащишин, Микола Зайшлий. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 136 с.

52. Кащишин Й. К. Завій над Луквою-рікою / Йосип Кащишин. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. – 528 с.

53. Кащишин Й. К. Над Сівкою – село моє Середнє / Йосип Кащишин. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. – 352 с.

54. Кішко О. М. Мій отчий край – село Мостище / Ольга Кішко. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. – 320 с.

55. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України // Алла Коваль. – Київ: Либідь, 2001. – 304 с.

56. Коломиєць М. І. Історія Калуша і Калушини у датах, цифрах і цікавих фактах / Михайло Коломиєць. – Брошнів: друкарня приватної фірми «Таля», 1996. – 265 с.

57. Когут М. С. Підгірки: минуле і сучасне / Микола Когут. –

Дрогобич: Відродження, 2000. – 164 с.

58. Когут М. С., Каблак П. І. Копанки: історія села, долі людей / Микола Когут, Павліна Каблак. – Калуш, 2010. – 148 с.

59. Когут М. С., Струтинський Б., Артемович І. Микола Когут та ін. Ріп'янка: село на берегах Лукви-ріки: (іст. хроніка) / Микола Когут та ін. – Калуш, 2012. – 110 с.

60. Когут М. С., Прокопів Л. П. Загір'я: сторінки історії: хронологія, спогади, персоналії, фотогр. / Микола Когут, Ліля Прокопів. – Калуш, 2013. – 118 с.

61. Когут М. С., Курник В. І. Хотінь: погляд з минулого в сьогодення. Хронологія, спогади, імена, фотографії / Микола Когут, Василь Курник. – Калуш, 2015. – 152 с.

62. Кордуба М. М. Земля свідком минулого: Географічні назви як історичне джерело / Мирон Кордуба. – Львів, 1924. – 14 с.

63. Кордуба М. М. Що кажуть нам назви осель? / Мирон Кордуба. – Львів: Наша батьківщина, 1938. – 22 с. – (серія «Краєзнавча бібліотека»).

64. Котович В. В. До питання про походження ойконімів Бойківщини / Віра Котович // Рідне слово в етнокультурному вимірі: матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції. – Дрогобич: Посвіт, 2009. – С. 112–120.

65. Котович В. В. Ойконіми Бойківщини: лінгвістика і краєзнавство / Віра Котович // Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Вип. 24. Філологія. – Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. – С. 116–126.

66. Котович В. В. Онімний простір Бойківщини: досліджене і недосліджене / Віра Котович // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ, 2011. – С. 57–61.

67. Котович В. В. Ойконімія Самбірщини: трансонімізація / Віра Котович // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Вип. I (23). – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. – С. 94–99.

68. Котович В. В. Відображення службової (професійної) сфери життя галичан в ойконімах / Віра Котович // Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич: Посвіт, 2016. – С. 107–122.

69. Котович В. В. Німецькі колонії Галичини з погляду типологічної ономастики та лінгво-культурології / Віра Котович // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. статей / відп. ред. З. О. Валюх. – Київ: Вид. центр КНЛУ, 2017. – Вип. 13. – С. 112–118.

70. Котович В. В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен / Віра Котович. – Дрогобич: Пбсвіт, 2020. – 448 с.

71. Купчинська З. О. Стратиграфія архаїчної ойконімії України: монографія / Зоряна Купчинська. – Львів: НТШ. – 2016. – 1278 с.

72. Купчинський О. А. Топоніми на *-ичі* і питання заселення України / Олег Купчинський // Історичні джерела та їх використання / ред. кол.: І. Л. Бутич, І. П. Крип'якевич та ін. – Вип. 2. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 74–92.

73. Кругляк Ю. М. Ім'я вашого міста: Походження назв міст і селищ міського типу Української РСР / Юрій Кругляк. – Київ, 1978. – 152 с.

74. Лаба В. П. Історія села Підмихайля від найдавніших часів до 1939 року / Василь Лаба. – Львів, 2010. – 160 с.

75. Лаба В. П. Літопис парафії Томашівці від найдавніших часів до 1939 року / Василь Лаба. – Львів, 2012. – 120 с.

76. Лаба В. П. Літопис парафії Довга (тепер Довгий Войнилів) від найдавніших часів до 1939 року / Василь Лаба. – Львів, 2014. – 64 с.

77. Лаба В. П. Літопис парафіяльного життя в селі Перекоси / Василь Лаба. – Львів, 2014. – 68 с.

78. Лаба В. П. Історія села Мостище (колись Мостиська) від давніх часів до 1939 р. / Василь Лаба. – Львів, 2021. – 96 с.

79. Лаба В. П. Історична топоніміка Перемишлянського району Львівської області від часів Ісуса Христа до ХХІ ст.: краєзнавче дослідження / Василь Лаба. – Львів: Камула, 2007. – 152 с.

80. Лаба В. П. Історична топоніміка Жидачівського району Львівської області від часів Ісуса Христа до ХХІ ст. / Василь Лаба. – Львів, 2009. – 304 с.

81. Лановик Б. Д. Історія Войнилова / Богдан Лановик. – Войнилів, 1960. – 14 с.

82. Малярчук О. М. Від чого все-таки походить назва міста Калуш? / Олег Малярчук // Дзвони Підгір'я. – 2009, 15 трав. – № 19. – С. 4.

83. Малярчук О. М. Із глибин віків. Від чого все-таки походить назва міста Калуш / Олег Малярчук // Світич. Часопис Калущини. – Калуш – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – Ч. 1. – С. 10–12.

84. Мельник В. О. Коломиєць М. І. Калушина. Фотоальбом / Василь Мельник, Михайло Коломиєць. – Калуш, 2004. – 160 с.
- 84-а. Миронюк М. В. Лука на Дністрі / Михайло Миронюк // Зоря Прикарпаття. – 1988, 17 черв. – № 96. – С. 3
85. Миронюк М. В. Ваш населений пункт [Томашівці]. Що за назвою? / Михайло Миронюк // Зоря Прикарпаття. – 1989, 10 січ. – № 10. – С. 3.
86. Миронюк М. В. Калуш. Що за назвою? / Михайло Миронюк // Зоря Прикарпаття. – 1989, 25 лют. – № 32. – С. 2.
87. Миронюк М. В. Калуш. Що за назвою? / Михайло Миронюк // Зоря Прикарпаття. – 1989, 28 лют. – № 33. – С. 2–3.
88. Миронюк М. В. Білі плями в історії нашого краєзнавства / Михайло Миронюк // Зоря Прикарпаття. – 1989, 28 квіт. – № 68. – С. 2.
89. Миронюк М. В. Паднева–Бабина–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я, 1992, 13 серп. – № 97. – С. 2.
90. Миронюк М. В. Паднева–Бабина–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я, 1992, 25 серп. – № 102. – С. 2.
91. Миронюк М. В. Калушина в документах і фактах. Вістова / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 20 жовт. – № 126. – С. 3.
92. Миронюк М. В. Калушина в документах і фактах. Верхня / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 29 жовт. – № 130. – С. 3.
93. Миронюк М. В. Калушина в документах і фактах. Болохів / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 14 лист. – № 137. – С. 3.
94. Миронюк М. В. Калушина в документах і фактах. Болохів / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 19 лист. – № 139. – С. 3.
95. Михайловський Р. І. Негівці – історія жива. Що за назвою / Ростислав Михайловський. – Ч. 1. – Брошнів-Осада: Таля, 2015. – 112 с.
96. Михайловський Р. І. Легенди старого міста. Походження назви міста Калуша та його околиць / Ростислав Михайловський. – Калуш, 2017. – 40 с.
97. Михаськів М. С. Історичний нарис сіл Сівки-Войнилівської і Мошковець / Марія Михаськів. – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 158 с.
98. Калуш туристичний. Довідн. Б. м. 2024. – 36 с.

99. Новицька сільська громада // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

100. Паньків М. І. Текла кровця по Україні (топоніми, легенди, перекази та пісні про татарські напади на Прикарпаття з середини XV до початку XVIII ст.) / Михайло Паньків. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. – 224 с.

101. Перша письмова згадка про Калуш // Калуські історичні студії. Том 1. Збірник наукових статей, присвячений 580-й річниці першої письмової згадки про Калуш / відп. ред. і упор. Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – С. 138–139.

102. Півторак В. Р. Що в імені твоїм? / Віталій Півторак // Дзвони Підгір'я. – 1993, 8 черв. – № 64. – С. 4.

103. Пійлівський старостинський округ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <https://kalushcity.gov.ua/city/s-pijlo>.

104. Попадюк Ф. А. Боднарів. Історія розвитку села від найдавніших часів до наших днів / Федір Попадюк. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2004. – 155 с.

105. Попадюк Ф. А. Станькова – рідне моє село: історія, події, люди, життя / Федір Попадюк. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. – 108 с.

106. Процак Р. М. Назви населених пунктів / Роман Процак. – Івано-Франківськ, 2001. – 140 с.

107. Путівник Калуша // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kalush-streets.info/sela_kalusha/72-koranki.html.

108. Ріп'янський старостинський округ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kalushcity.gov.ua/city/s-rpyanka>.

109. Руско Н. М. Підмихайля: історико-краєзнавчий нарис / Надія Руско. – Калуш, 2015. – 208 с.

110. Села Калушини: легенди, перекази, оповіді, версії / упор. І. Хомин, Л. Мельник та ін. – Брошнів: Видавництво-друкарня «Галля», 2009. – 88 с.

111. Сіреджук П. С. Як і коли заселялось Прикарпаття / Петро Сіреджук // Жовтень. – 1984. – № 2. – С. 102–108.

112. Сіреджук П. С. Заселення Галицької землі в XIV–XVIII ст. / Петро Сіреджук // Український й історичний журнал. – 1984. – № 6. – С. 81–89.

113. Сіреджук П. С. Першовитоки Прикарпаття / Петро Сіреджук // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилів. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2003. – С. 41–54.

114. Сіреджук П. С. Розселення і чисельність німців на При-

карпатті в кінці XVIII ст. – на початку XXI ст. / Петро Сіреджук // Наукові записки. Івано-Франківський краєзнавчий музей. – Вип. 9–10. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – С. 127–137.

115. Словник гідронімів України / гол. ред. К. Цілуйко. – Київ: Наукова думка, 1979. – 781 с.

116. Смерека Б. Б. Акти закладення сіл на волоському праві у Калуському старостві Галицької землі / Богдан Смерека // Науковий вісник Ужгородського університету, Ужгород. 2023. – Вип. 1. – С. 113–128. – (Серія: «Історія»).

117. Стасюк А. Є. Князь Свидригайло в Галичі і перша письмова згадка про Калуш / Андрій Стасюк // Галич. Збірник наукових праць. Вип. 5 / за ред. М. Волощука. – Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2020. – С. 53–54.

118. Тебешевська О. С. Пісненою доля мережена. Книга 1. Сторінки історії Голиня / Оксана Тебешевська. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – 374 с.

119. Тимів І. М. Німецькі колонії на Калушині / Іван Тимів // Західний Вісник. Громадсько-політичний тижневик. – 2013, 22 лист. – № 47. – С. 9.

120. Тимів І. М. Походження назв населених пунктів Калушини / Іван Тимів // Західний Вісник. Громадсько-політичний тижневик. – 2014, 25 квіт. – № 17. – С. 8.

121. Тимів І. М. Походження назв населених пунктів Калушини / Іван Тимів // Західний Вісник. Громадсько-політичний тижневик. – 2014, 2 трав. – № 18. – С. 8.

122. Тимів І. М. Калуш. Історія в документах. Збірник док. і матер. / Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – 144 с.

122-а. Тимів І. М. Археологічні пам'ятки Калушини: довідник / Іван Тимів. Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. – 144 с.

123. Тимів І. М. Тюркський слід у топоніміці Прикарпаття // Калуські історичні студії. – Т. 4. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / упор. І. М. Тимів; заг. ред. О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. – С. 204–230.

124. Тимів І. М. Джерела з історії Калуша XV–XVI ст. // Калуські історичні студії. Т. 9. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2025. – С. 14–47.

125. Тимків Б. В. Над річкою, над Сівкою, розкинулось Середнє / Богдан Тимків // Калуський нафтохімік. – 2011, 23 лип. – № 30. – С. 3.

126. Тимків Н. М. Угринови: сторінки історії – далекої і близької / Надія Тимків // Вісті Калущини. – 2012, 13 лип. – № 28. – С. 4.

127. Топольницький В. Д. Боднарів: нарис історії та культури села / Володимир Топольницький. – Івано-Франківськ: Нора Зоря, 2004. – 125 с.

127-а. Топоніміка Турківщини / упор. Петро Зборовський. – Львів: Камула. – 258 с.

128. Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) Верховна Рада України / упоряд. В. І. Гапотченко. Київ: Парламентське видавництво, 2012. – 784 с.

129. Хотинь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukportret.info/index.php/kho-tinskij-rajon/khotin/legendi/118-khotinskij-rajon/khotin>.

130. Худаш М. Л., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення) / Михайло Худаш, Марія Демчук; відп. ред. Л. М. Полюга. – Київ: Наукова думка, 1991. – 268 с.

131. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утв. від слов'янських автохтонних відкомпонитних скорочених власних імен) / Михайло Худаш. – Київ, 1995. – 361 с.

132. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення відапелятивних антропонімів) / Михайло Худаш. – Львів, 2004. – 536 с.

133. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення) / Михайло Худаш. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. – 452 с.

134. Царалунга І. Б. Українські топоніми на *-ани (-яни)* / Царалунга Інна Богданівна. Спеціальність 10.02.01 – українська мова. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Львів: Національний університет імені Івана Франка, 2006. – 132 с.

135. Цюп'як Р. О. Войнилів: сторінки минулого / Роман Цюп'як. – Калущ: Калуська друкарня, 2008. – 168 с.

136. Чепурна З. В. Ойконімія як своєрідний феномен культури / Зінаїда Чепурна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. – № 43. – Том 4. – С. 111–113.

137. Черняхівська Є. М. Топонімія Львівщини: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Черняхівська Євгенія Мартинівна. – Львів, 1966. – 314 с.

138. Шило Г. Ф. Топоніми типу Добряни, Добровляни / Гаври-

ло Шило // Тези доп. VI звітної наук. конф. Дрогобицького пед. ін-ту – Дрогобич, 1964. – С. 45–49.

139. Шульган О. В. Ойконімія України ХХ століття (еко- та соціолінгвістичні аспекти) / Шульган Ольга Володимирівна: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.: спеціальність 10.02.01 – українська мова. – Тернопіль: Національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. – 302 с.

140. Янко М. П. Топонімічний словник України: Словник-довідник / Микола Янко. – Київ: Знання, 1998. – 432 с.

141. Яцій В. О. До походження історичних топонімів Голинь, Замулинці та Космач // Записки з українського мовознавства: Збірник наукових праць // Василь Яцій. – Одеса, 2009. – Вип. 18. – С. 321–326. – (Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 18).

142. Яцій В. О. Із спостережень над топонімією Івано-Франківщини (матеріали до історико-етимологічного словника) / Василь Яцій // Studia Slovakistica: Ономастика. Топоніміка: Зб. наук. праць / упоряд. і відп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоганик. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2009. – Вип. 10. – С. 307–312.

143. Яцій В. О. Ойконімія Івано-Франківської області: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Василь Олександрович Яцій. – Київ: Ін-т укр. мови НАНУ, 2009. – 18 с.

144. Яцій В. О. Ойконімія Івано-Франківської області: історико-етимологічний словник / Василь Яцій. – Київ: Наукова думка, 2015. – 390 с.

145. Яцій В. О. З ойконімії Прикарпаття (назва населеного пункту Кáлуш) / Василь Яцій // Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. праць / О. М. Титова (гол. ред.). – Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2017. – Вип. 32. – С. 167–173.

146. Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie / wyd. L. Tatomir, X. Liske, A. Prochaska. Lwów: Nakł. T-wa Nauk., 1887. – Т. 12. – 552 s.

147. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie / Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. – Т. 19. – Lwów, 1906. – 887 s.

148. Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. – 755 s.

149. Brzezina K. Kościół parafialny p.w. Św. Michała Archanioła w Podmichalu / Katarzyna Brzezina // Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Cz. 1: Kościoły i

klasztory rzymsko-katolickie dawnego województwa ruskiego. – T. 10. – Kraków: Międzynar. Centrum Kultury, 2002. – 450 s.

150. Dąbkowski P. Podział administracyjny województwa ruskiego i bełzkiego w XV wieku / Przemysław Dąbkowski. – Lwów: Towarzystwo naukowe, 1939. – 337 s. – (Seria: Zadytki dziejowe. – T. V).

151. Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900, XII. Galizien. – Wien, 1901. – S. 263.

152. Janów J. Gwara maloruska Moszkowiec i Siwki z uwzględnieniem wsi okolicznych / Jan Janów // Arciwm Towarzystwa naukowego we Lwowie. Tom 3. – Lwów: Nakładem Towarzystwa naukowego, 1930. – 232 s.

153. Kaniewska I. Sieniawska z Gostomskich Elżbieta Łucja (1573–1624) / Irena Kaniewska. – Polski Słownik Biograficzny. – Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1996. – T. XXXVII/1, zeszyt 152. – S. 89.

154. Kodeks dyplomatyczny Małopolski. T. 3. 1333–1386 // Monumenta mediaevali historica. T. X / wyd. i przypisami objaśnił Franciszek Piekosiński. – Kraków: Akad. Umiejętności, 1887. – XXXII, 480 s.

155. *Matricularum Regni Poloniae Summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur. Pars 1. Vol 1. Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492) / contextuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski.* – Varsoviae: Typis officinae C. Kowalewski, MCMV. – 192 p.

155-a. *Matricularum Regni Poloniae Summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur. Pars 3. Alexandri regis tempora complectens (1501–1506) / contextuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski.* – Varsoviae: Typis officinae C. Kowalewski, MCMVIII. – 303 p.

156. *Matricularum Regni Poloniae Summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur. Pars 4. Sigismundi I regis tempora complectens. Vol. 1. Acta cancellariorum (1507–1548) / contextuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski.* – Varsoviae: Typis officinae C. Kowalewski, MCMX. – 380 p.

157. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. 1 [Aa–Derenczna] / Red. Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. – Warszawa, 1880. – 960 s.

158. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. 15. – Cz. 1: [Dopełnienia: Abablewo – Januszowo] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. –

Warszawa, 1900. – 640 s.

159. Rudnyckij J. Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny / Jarosław Rudnyckij. – Lwów: Wyd. Witold Taszucki, 1939. – 248 s.

160. Sznajder A. Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym, orograficznym, geognostycznym, etnograficznym, handlowym, przemysłowym, sfragistycznym / Antoni Schneider. – T. 2. – Lwów, 1871. – 487 s.

161. Zmiana niemieckich nazw miejscowości // Gazeta Lwowska. 1939, 15 mar. – Nr 60. – S. 2.

162. Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 7: Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434 / wyd. Irena Sułkowska-Kuraś i Stanisław Kuraś. – Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1975. – 438 s.

163. Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 8: Dokumenty z lat 1435–1450. Uzupełnienie: Dokumenty z lat 1286–1442, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. – 399 s.

164. Źródła dziejowe. Tom XVIII. // Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 7. Cz. 1: Ziemie ruskie. Ruś Czerwona. B. Bona regalia onerata in terris Russiae etc. Lustratio 1469 r. / opr. A. Jabłonowskiego. Warszawa: Warszawska Drukarnia Estetyczna Gebethner i Wolff, 1902. – S. 1–72. (Źródła Dziejowe, 18).

165. Źródła dziejowe. Tom XVIII. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Cz. II. Ziemie ruskie. Ruś Czerwona / opr. A. Jabłonowski. – Warszawa: Skład główny u Gerberta i Wolfa, 1903. – 252 s.

Ivan Tymiv
Kalush City

Historical toponymy of Kalush district: names of settlements (within the former Kalush district)

***Abstract.** The study examines the nomination of settlements of the Kalush area within the former Kalush district, the stratification of oikonyms (up to the 17th century inclusive); highlights the versions of the formation of settlement names, the etymology of oikonyms, their variability and peculiarities.*

***Key words:** toponymy, Kalush, Kalush district, local historian, linguist, source, initial fixation, anthroponym, oikonym, hydronym, appellative, versio.*

Олексій Дзямба
м. Калуш-Київ
Віталій Півторак
м. Калуш

Топонімічне дослідження Томашівського ареалу

***Анотація.** У наш час не надто багатьох мешканців громад цікавить походження назв тих чи інших рідних місць. Занурені в буденність, більшість забуває, що найменування їхніх теренів – це не що інше, як наслідок зародження й тривкості історії Батьківщини. Матеріал цієї статті свідчить про історичну, культурну та ментальну спорідненість галичан з різними етносами Європи. За основу статті взято дослідження, проведене у 2023–2024 рр. в межах співпраці з Івано-Франківським обласним відділенням Малої академії наук України під назвою «Мікротопонімікон села Томашівці: гіпотетичний етнологічний вислід».*

***Ключові слова:** Томашівці, кургани, галли, білі хорвати, металургія, хорватська аналогія, топоніми, кельтський вплив.*

Актуальність статті полягає в недостатній обізнаності мешканців села Томашівці та краєзнавців щодо справжньої історії і походження назв своєї малої батьківщини, що може призвести до втрати розуміння власної культурної ідентичності, комплексу територіальної й економічної меншовартості.

Дослідження топонімів, на перший погляд, може здатись марною та специфічною роботою, особливо коли об'єктом є невелике село, що входить до Войнилівської територіальної громади Калуського району на периферії Івано-Франківської області. Населений пункт розташований між автошляхами національного значення Н09 та Н10 (ведуть до чи не найпотужнішого логістичного та культурного хабу Заходу України – міста Львова).

Село Томашівці – «ветеран» і «старожил» серед своїх сусідів. Більше як пів тисячоліття з дати першої писемної згадки про його заснування промовляє до нас багатством історичного минулого цього краю. Зрозуміло, що за такий довгий проміжок часу було б майже неможливо зберегти та передати в цілісності культурну спадщину цього населеного пункту. Протягом кількох століть змінювались його влада та адміністрація, архіви, а з ними зникали й первозданні топоніми. Інакшими стали їхні транскрипція, написання, мова оригіналу тощо.

У статті розглянуто походження назви поселення, яке, на диво, чи не єдине зберегло своє прадавнє коріння. Сумно усвідомлювати, що усі 22 найменування вулиць не мають нічого спільного зі своїми «предтечами» й, таким чином, не в змозі «похвалитись» прихованим практичним сенсом та, на жаль, зовсім не цікавлять громадськість.

Папір з управлінських канцелярій ніколи не збереже тієї інформації, яку надійно «стерезуть» уста жителів цієї насправду загадкової території, що передають істинні топоніми з покоління в покоління.

Джерела

Історична думка України і її давніх земель, у тому числі й Галичини – надбаня світової спільноти. Джерелами цього дослідження є наукові напрацювання вчених Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, краєзнавців, музейних працівників. Проблем археології, етнології, заселення краю й топоніміки торкалися провідні науковці і краєзнавці Івано-Франківщини – Петро Сіреджук [17], Микола Когутяк [8; 9], Марія Вуянко [3], Олег Малярчук [13], Олег Гуцуляк [6], Володимир Грабовецький [5], Богдан Томенчук [21], Геннадій Казакевич [7], Василь Лаба [12]. Заслужують на увагу й краєзнавчі візії Теодозія Короля [10; 11].

У статті використано також географічні відомості з інтернет-ресурсів: «Google Maps», «Google Earth» й «Метричні книги» [25; 27; 28; 29] та ін.

Залучено матеріали досліджень істориків й етнологів Володимира Великочого «Археологічні культури Покуття та їх етнічна ідентифікація» [2]; Олега Гуцуляка «Червона Русь і Біла Хорватія» [6]; Івана Тиміва «Археологічні пам'ятки Калущини» [19]. Для перевірки перекладів топонімів із галльської, давньофранцузької, бретонської, латинської використано сайт «Cambridge Dictionary» [26]. Існування кожного ойконіма підтвержене теперішніми мешканцями Томашівців і старожилами: родиною Король, Ткачук (родина автора дослідницького проєкту), Іваськів (сім'ї авторів дослідження).

Підтримали галльську теорію походження професори Олег Малярчук, Володимир Грабовецький, Генадій Казакевич, археологиня Марія Вуянко, краєзнавці Василь Лаба, Василь Фіцак, Теодозій Король та ін.

Село Томашівці

Томашівці – село у Войнилівській громаді Калуського району Івано-Франківської області України [10]. Найдавніша письмова згадка про Томашівці – 1434 р. [23, s. 54].

Із археологічних знахідок у Томашівцях зберігся курганний могильник Томашівці I. Це пам'ятка підкарпатської культури шнурової кераміки (III–II тис. до н. е.). Вона розташована на південний захід від села в урочищі Дубина. Поблизу села виявлено також крем'яні сокири, меч доби бронзи, кургани і печера [19, с. 84–85].

Цікавою археологічною пам'яткою є також «Томашівська печера», що складається з двох камер. Печера має довжину 18 м і ширину 2 м, з перегородкою, та ніші, які нагадують кам'яні крісла [3, с. 19–20; 11, с. 234]. Дослідження здійснили у 2005 р. археологи з Прикарпатського національного університе-

ту імені Василя Стефаника. Фахівці припускають, що печера використовувалася ще в дохристиянські часи, а в середньовіччі слугувала сховком від татарських нападів та, можливо, мала ритуальне значення [18; 22].

Із сакральних пам'яток у селі є дві церкви: Покрови Пресвятої Богородиці, збудована в 1884 р., та Введення в Храм Пречистої Діви Марії, в присілку Кам'яне, зведена у 1906 році [12; 16, с. 112, 214].

У 1890-х рр. утворені польські колонії Дубина, Сиглів, Нові Томашівці, Грушка й Перебісна [29].

Походження назви топоніма

Серед старшого населення побутує легенда, що назва села походить від Томаша, який оселився тут, а Кам'яне – від слова «камінь», оскільки на місці з гори виступає камінь. Це видима частина жовтого пісковика, що простягається від села Протеси до Середнього. Пісок з нього селяни використовували для посищення глиняних долівок. Біля каменя на лівому березі струмка є вхід у печеру, з якої місцеві жителі брали пісок до 70-х років ХХ ст. Легенда свідчить про підземний хід між селами Томашівці і Дубовиця, але його не знайдено.

Ономаст Мирослав Габорак вважає, що назва села утворилася від антропоніма Томаш, що вказує на батька чи родоначальника села [4, с. 331]. Дослідження засвідчують наявність 30 спільнокореневих топонімів у Центральній Європі, зокрема 9 в Україні, 2 в Білорусі, 8 у Польщі [25; 28]. Найстаріше поселення засноване в 1240 р., наймолодше – приблизно в 1800 р.

Існує версія походження назви села від імені Томаш, згідно з якою *закінчення* -«івці» вказує на нащадків першопоселенця цього населеного пункту. Ян Замойський, великий польський землевласник, заснував багато поселень, включаючи й місто Томашів у 1590 р. (сьогодні це Люблінське воєводство Республіки Польща) [30, с. 327]. Зважаючи на те, що перша пи-

сьмова згадка про село Томашівці – 1434 р., то можемо стверджувати, що поселення з такою назвою на Калушині існувало ще за 160 років до появи Томаша Замойського (1594–1638). Тому, вважаємо, що згаданий Томаш не має стосунку до походження назви с. Томашівці.

Галльське походження топоніма

У кінці III – на початку II тис. до н. е. з Анатолії (сучасна Туреччина) вирушила чергова хвиля народів, які стали предками германо-балто-слов'ян. Вони подолали карпатські перевали й опинилися на Передкарпатті, а згодом із Карпато-Пруто-Дністровського регіону вирушили на Балкани [9, с. 10–12]. Серед них були й кельти, яких римляни у III ст. до н. е. називали галлами, оскільки, вони вміли добувати сіль й активно торгували нею [6].

Володимир Великочий трактує галльське розселення так: племена кельтів формувалися на території Чехії й Австрії, звідки в VIII–VII ст. до н. е. почали проникати до Франції, на Британські острови і Піренейський півострів. Їхньою вторинною батьківщиною стали землі Східної Франції та Південної Німеччини, звідки почалася їх масова міграція у V–IV ст. до н. е. на українські землі, зокрема на Покутті, де їх називали галлами [2].

Галли прибували на Прикарпаття протягом кількох століть. Перше переселення у IV ст. до н. е. було добровільним, оскільки вони тікали з перенаселеної південно-західної Європи. Проте в наступні століття вони мігрували, бо, їх переслідували римляни. У III ст. до н. е. відбувся другий вплив галлів, а третя хвиля цих переселенців прибувала на галицькі землі в кінці III – на початку II ст. до н. е. [10].

Після розгрому гето-дакійців Римом у 106 р. вони емігрували в Покутсько-Буковинські Карпати та Подністров'я, де мешували з бесами і карпами.

Найбільша концентрація пам'яток культури карпатських курганів спостерігається у верхів'ї Пруту. Ліана Вакулєнко вважає, що у формуванні культури карпатських курганів III–IV ст. до н. е. брали участь гетодакійці й слов'яни, які згодом витіснили їх [1; 9; с. 10–12]. Четвертий вплив галлів на галицькі землі стався в першій половині II ст. до н. е. з Іллірії. Тоді вони тікали від переслідувань з боку Риму [10, с. 20–21]. Античні автори описували життя народів на південь від Карпат, зокрема іллірійців, які розмовляли мовою галлів. Іллірійці були неперевершеними металургами і продовжували займатися залізорудним промислом на нових землях. Римський сенатор Корнелій Тацит у I ст. н. е., який вивчав племена між Дунаєм і Карпатами, виявив серед них котинів, які спеціалізувалися на видобуванні залізної руди. Вони оселились у передгір'ї Карпат. Слова *coteau ma nid* давньогалльською й сучасною французькою мовами означають гніздо (житло) на плато або крутому схилі пагорба [9].

В останні століття до н. е. в Карпато-Дністровському регіоні проживали гето-фракійські племена, а також сармати, германці й бастарни. Римські історики називали Покутсько-Буковинські Карпати *Alpes Bastarnice*. Етнічне походження бастарнів залишається невстановленим, однак Полібій, Плутарх, Тит Лівій і Діодор описували їх як гето-фракійців, сарматів, германців або галатів (кельтів). Микола Кугутяк припускає, що в етногенезі бастарнів могли брати участь і слов'яни [8, с. 10–12].

Нащадки бастарнів – боснійці і хорвати, яких римляни називали склавенами. У II–VI ст. хорвати намагалися відвоювати свої землі на Балканах. У 551 р. більшість хорватів пішла на Балкани, частина ж залишилася на Прикарпатті, Поділлі та Подніпров'ї. Залишені ними гради від Збруча до Дону поступово асимілювалися. Балканські хорвати вважають, що їхні предки на українських землях залишили 300 градусів. Закарпатські босняки і хорвати теж переселялися на Балкани. Однак більшість їх

залишилися на Закарпатті та в сучасних Словаччині і Чехії [11, с. 20–21].

У V–VII ст. формуються територіально-племінні об'єднання слов'ян. Дослідники вважають, що в IX–X ст. у верхів'ї Пруту і Середнього Дністра існувало Галицьке хорватське князівство. Словацький дослідник Р. Ірша стверджує, що слово «горват» означає житель Карпатських гір, а русини-українці є прямими нащадками хорватських племен [9, с. 10–12]. У IX–XI ст. літописні хорвати були приєднані до Давньоруської держави з центром у Києві [8, с. 70–79].

Через прикордонний і транс'європейський характер Карпат згадувані племена зазнали впливу асиміляції. Однак у VI ст. н. е. одна частина хорватського населення повернулася на Балкани, а інша залишилася в Давньоруській державі.

Хорватська аналогія полягає в належності або близькому розташуванні курганів на території зі спільнокореневими топонімами [27; 28]. Назва с. Томашівці має найтісніші зв'язки з такими ж топонімами у Хорватії. Вони взаємопояснюють походження одне одного, що є найвагомим доказом теорії галльського походження.

Галльське походження назви села

Багатими на поклади болотної залізної руди були й долини річки Болохівки. В сучасному селі Томашівці також виявлено кілька прирічкових урочищ, де в давнину копали залізну руду. Особливо багатими на поклади дернової залізної руди були урочища *Вагонні Ниви і Стави*. Територія останнього примикає до негівських залізорудних прірв. На Ставах виявлено кілька давніх копанок болотної руди. На урвищах річки Болохівки, що протікає поряд, між двома шарами сивого нанесеного останніми льодовиками глею, ще й нині видніються залягання червонуватої грудкуватої руди.

Сучасне село Томашівці майже навпіл ділить річка Болохівка, але в давнину ця назва стосувалася лише правобережної частини села. У його околицях галли, які прибули сюди за кілька століть до н. е., виявили високі могильники на місці стоянок носіїв підкарпатської культури шнурової кераміки, що підтверджено В. Грабовецьким [5, с. 11]. Давні пастухи проживали в межиріччі Болохівки, Сівки і Свічі ще в другій половині III тис. – першій половині II тис. до н. е. Вони займалися рибальством, полюванням, збиральництвом і гончарством. На місці розкопаних археологами деяких їхніх стоянок виявлено кістки тварин, риби і оздоблену шнуровим орнаментом кераміку. Між селами Томашівці, Негівці й Копанки ще й донині видніються залишки прадавніх могильників. Яку назву носило поселення фракійців до приходу галлів невідомо.

Галли усю місцевість, на якій були прадавні високі кургани-могильники, називали Тумашовче. Назва походить від туми (*tumeo*) – могильник, курган, шовче (*souche*) – родоначальник, походження, початок, або ж туми (*tumeo*) шов (*chou*) – красивий + *ці*, разом – «**Ці красиві кургани!**»

Отже, в околицях курганів галли, які прибули сюди, надібали поселення роду якогось племені. Цих курганів доби культури шнурової кераміки на полях села Томашівці донині збереглося вісім. Вони сягають у висоту не більше 1 м, а в діаметрі до – 25 м. Ще в першій половині XX ст. вони височіли над навколишніми полями, але колгоспні плуги ці кургани, які простояли 4 тисячі років, розтягнули полями [10, с. 377–379].

Несподіваним співпадінням є існування томашівської групи трипільської культури. Назва походить від села Томашівка Уманського району (Черкащина). Виділенню окремої групи археологічної культури на честь цього населеного пункту послугувала археологічна розвідка західної частини Черкащини.

На території цього села виявлено три кургани скіфо-сарматської доби VII ст. до н. е. – III ст. н. е. [24].

Мікротопонімія села Томашівці

Найпотужнішим дослідженим металургійним центром Івано-Франківщини є межиріччя Дністра, Лімниці й Свічі. Вагоме місце тут посідає Войнилів (*фото 37*). Тут виявлено сотні металургійних горнів і десятки вуглярок, деякі з яких служили коморами для зберігання вугілля.

На межі сіл Томашівців і Діброви Калуського району Івано-Франківської області трохи північніше урочища **За Жолобатою** є урочище **Вовчі Ями**. Ця назва не має нічого спільного з тваринами вовками, бо останні в ямах ніколи не живуть. У них ховаються тільки лисиці та борсуки. **Галли вовчими ямами називали домниці для виплавки криці, які закладали у верхів'ях ярів.** Такі домниці мали глиняне склепіння, яке при високій температурі перетворювалося у надтверду, подібну до каменя, цеглу. Дно домниці викладали камінням, тому назва топоніма Вовчі Ями походить від гальських слів **вовші** (*voussoir*) – склепіння та **ями** (*jambage*) – камені фундаменту.

На основі заліза в північній околиці міста, в місцевості **Жаки**, виник цех із виробництва кольчуг, бо назва жаки (*jaque*) означає кольчуга. Усім воїнам кольчуг, напевно, не вистачало, і їх носили лише командири. Гальське вожак складається із двох слів *вой* – воїн і *жак* (*jaque*) – кольчуга. Прості воїни-солдати для захисту від поранень одягали жакети із шкіри бика [2, с. 349–354].

Залізну болотну руду рудокопи Войнилова добували на обох берегах річки Сівки. Свідченням цього є томашівський мікротопонім **Лужани** (*фото 36*). Про цю місцину в Томашівцях ще пам'ятали на початку XX ст. Але радянська колгоспна система й кадастрове розмежування змінили багато давніх назв урочищ, від чого назва Лужани пропала і з'явилася замість

неї відома нині в селі назва **Коло Мурина** за іменем Михайла Безрукого, мати якого в дівочтві носила прізвище Мури́н. Лужанами називалося село, у якому проживали робітники, в обов'язки яких входило великими ковшами черпати з прірв воду, що постійно підходила і заважала рудокопам. Назва Лужани походить від слова *луж, луш (louche)* – *ківш, черпак*. Аналогічний топонім у Бродсько-Посавській жупанії в громаді Орловаць у Хорватії.

Західніше Лужан, місцину під пагорбом, галли назвали магаліце. Походить це найменування від слів магалі (*magalia*) – халабуда. Цікаво, що село зі схожою назвою Магала є й на Чернівеччині.

Невисоку гору галли називали **Кемпи** – напівгора, таку назву має невисокий правий берег Болохівки. У селі побутує легенда про те, що мешканці Могилиць у давнину переселилися в Кемпи із надрічкового поселення Лужани, що малоїмовірно.

Південно-східна околиця Томашівців називається Сигла. Тут в межиріччі річок Сівки та її притоки Кропивника на родючих нивах галли вирощували пшеницю та жито. Назва цього просторого урочища походить від слів сигала (*segala*) – поле, засіяне житом, або сигле (*seigle*) – жито.

Лівобережна частина Томашівців – Кам'яне, виникла у II ст. до н. е., в епоху, коли галли-котіни заснували свій головний град Войнилів. Первісно Кам'яне виникло як поселення винокурів, гончарів, ковалів і стельмахів і було південно-західною околицею Войнилова. До сьогодні у селищі є назва вулиці **Гончарівка**, що зберігає пам'ять про колишніх ремісників-гончарів [15, с. 4].

У північній околиці Кам'яного близько 2 тис. років тому були численні кузні з високими для тяги повітря димоходами-коменами. Тут ковалі нагрівали виплавлену в домницях крицю, проковували її і робили придатною для виготовлення з неї заліз-

них виробів. У кузнях, що стояли поряд, ковалі кували мечі, наконечники списів і стріл, щити і шоломи, коси, лемеші для плугів тощо. Назву села Кам'яне багато хто донині називає Каміне. Вони мають рацію, бо ця назва походить від давньо-галльського кеміне (*cheminee*), що означало **димохід** (комин), витяжна труба.

Розлога прирічкова долина Болохівки на всю довжину від села Негівці до села Томашівці називається **Стави**. Тут по всьому руслу річки галли будували дамби для ставів, у яких вирощували рибу.

На високому лівому березі Болохівки нині є два топоніми, розташовані поряд і називаються **На Горбі і Марцелі**. Переклад цих назв із давньогалльської мови доводить, що в урочищі Марцелі рибалки в'ялили виловлену у ставах і в річці Болохівці рибу. Назва Марцелі походить від марцео (*marceo*) – в'ялити (рибу). В урочищі На Горбі проживали рибалки, бо його назва перекладається як горбі (*gourbi*) – хатина, схованка. Галли на всіх релігійних церемоніях та під час свят вживали вино. У південній околиці Войнилова, що нині належить до с. Томашівці і називається **За Винницив**, у руслі потужного джерела була винокурня. Добре збереглися контури берегів, що повторювали периметр **забудови**. Слово винокур походить від галльських слів вино (*vinee*) – урожай винограду і кур (*cour*) – двір, подвір'я, на якому виготовляли вино. Тих, хто вирощував виноград, галли називали винник. Давньогалльські професії виноробів у селах довкола давнього Войнилова збереглися й донині. У Довгому Войнилові, Негівцях і Перекосах сьогодні проживають люди з прізвищами Винник.

Потічок **Помнирки** витікає в околиці лісного масиву й впадає в Болохівку. Це околиця між Дубовицею і Томашівцями зветься **Коло Соснового**. Тут мав хутір господар Яців Василь на

прізвисько Сосновий. До його поселення це урочище називалося **Літовинське**.

На порубіжжі Томашівець і Протес, на горбі, який за висотою домінує над довкіллям, є урочище з історичною назвою **Висока**. Ця гора входила до дитинця давнього Войнилова. Тут на вежі завжди стояв вартовий, який спостерігав, що діється на території від Калуша до Бурштина та від Галича до Чертіжа. При появі чорного диму на якійсь далекій від міста вежі, який був сигналом про навалу ворога, мешканці навколишніх поселень покидали працю та разом із кіньми й худобою спішили сховатися за міськими стінами. Назва **Висока** походить від слів висо (*viso*) – роздивлятися, спостерігати та *ка (ca)* – тут.

Збереглися також топоніми з назвами *Лазу*, які були таємними проходами в оборонній стіні, та **Жолобата**, де стояли міські кузні.

Галльські металурги, солевари й гончарі свої житла також будували на пагорбах, а тому їх називали **босні**, бо походить ця назва від галльських слів бос (*bosse*) – пагорб і нід (*nid*) – гніздо (житло). Такий топонім наявний у Хорватії недалеко від с. Томашичі.

Топонім Босні зберігся в первісному звучанні чи не єдиний в Україні, а жителів цієї найпівнічнішої околиці села, де проживали і працювали давні металурги Войнилова, донині звать босняками.

Для переправи через Болохівку на її лівому березі владою града Войнилова були засновані два невеличкі поселення **Демня і Кондради**. У Демні був брід, через який проїздили з Калуша до Войнилова. Біля поселення Кондради мандрівників через Болохівку переправляли поромом. Назва **Демня** походить від галльського слова демена (*devena*) – перевізник на річці, а **кондради** – від кондр (*conduire*) – вести, управляти і ради (*radeau*) – пором [10, с. 379–383].

Висновки

Наші висновування: село Томашівці та 21 мікротопонім цієї території мають дві гіпотези походження: гіпотеза походження від польського імені Tomasz відкидається за недостатністю доказовості;

гіпотеза галльського походження навпаки підтримується авторами статті. Вона пояснює походження кожного топоніма наявністю етнонімів й топонімів з ознаками галльської і білоруської мовної присутності;

одним із прикладів галльського походження топоніма Томашівці є те, що літні мешканці цього села називають його **Тумашовці** (*Tumashouse*) – що у перекладі із галльської означає **ці красиві / милі кургани**, розташовані на півдні села;

в основі назв мікротопонімів – професійна зайнятість населення (гончарі, металурги, винороби).

Кельтський вплив – це те, що сьогодні генетично пов'язує нас із європейською традицією і підтверджується джерелами топонімії й ономастики.

Автори вірять у щасливе і багате майбутнє села Томашівці як туристично й історично важливого пункту «зупинки» для вітчизняних та іноземних інвестицій чи людських ресурсів.

Джерела та література

1. Вакуленко Л. В. Українські Карпати в пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси) / Ліана Вакуленко. – Київ: Інститут археології НАН України, 2010. – 304 с.
2. Великочий В. С. Археологічні культури Покуття та їх етнічна ідентифікація: нариси до загального ескізу / Володимир Великочий // Ямгорів: літ.-краєзн. і мист. альманах. – Ч. 26. – Городенка, 2015. – С. 193–203.
3. Вуянко М. В. Формування фондів та експозиції відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею / Марія Вуянко // Історія музейництва на Калущині: локальний вимір / Матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю заснування Краєзнавчого музею Калущини (Калущ, 28 груд. 2017 р.) / упор.

та відп. наук. ред.: Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – С. 14–21.

4. Габора́к М. М. Назви населених пунктів Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник / Мирослав Габора́к. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 404 с.

5. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. Володимир Грабовецький. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 224 с.

6. Гуцуляк О. Б. Червона Русь і Біла Хорватія Ямгорів: літ.-краєзн. і мист. альманах. – Ч. 26. – Городенка, 2015. – С. 173–179.

7. Казакевич Г. М. Кельти на землях України: археологічна, мовна та культурна спадщина / Генадій Казакевич. – Київ: видавець С. Наливайко, 2010. – 304 с.

8. Кугутяк М. В. Прикарпаття. Спадщина віків: пам'ятки природи, історії, культури, етнографії / Микола Кугутяк. – Львів: Манускрипт. – Львів, 2006. – 567 с.

9. Кугутяк М. В. Скельні святилища сокільських вершин / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 127 с.

10. Король Т. Є. Світ східних галлів / Теодозій Король. Брошнів-Осада: МПП «Талья», 2010. – 500 с.

11. Король Т. Є. Що було, те було / Теодозій Король. – Брошнів-Осада: МПП «Талья», 2021. – 271 с.

12. Лаба В. П. Літопис парафії Томашівці від найдавніших часів до 1939 р. / Василь Лаба. – Львів, 2012. – 120 с.

13. Малярчук О. М. Із глибин віків. Від чого все-таки походить назва міста Калуш // Світич. Часопис Калущини. Культурно-просвітницьке краєзнавче неперіодичне видання. – Калуш. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – Ч. 1. – С.10–12.

14. Наталія Федорів-Шкіра с. Томашівці, Калуський р-н, 2017 // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=5MfaB5AfgXM>.

15. Півторак В. Р. Що в імені твоїм / Віталій Півторак // Дзвони Підгір'я. – 1993. – № 64. – С. 4.

16. Руско Н. М. Храми Калущини: архітектурний хронограф: погляд крізь століття / Надія Руско. – Калуш, 2016. – 248 с.

17. Сіреджук П. С. Як і коли заселялось Прикарпаття / Петро Сіреджук // Жовтень. – 1984. – № 2. – С. 102–108.

18. Таємниця печери в Томашівцях. Дослідження печери в рідному селі провів історик-любитель // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2005/03/03/1528/view>.

19 Тимів І. М. Археологічні пам'ятки Калущини: довідник / Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. – 144 с.

20. Томашівська громада Фастівського району Київської області. Історичні відомості // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <https://tg.gov.ua/pro-radu-16-57-12-28-12-2016/>.

21. Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття: матеріали археолог. дослідж. 1976–2006: монографія / Богдан Томенчук. – Івано-Франківськ, 2008. – 695 с.

22. Унікальні печери в Томашівцях засипані сміттям і склом // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/category/kl/2020/04/17/109274/view>.

23. Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie / wyd. L. Tatomir, F. X. Liske, A. Prochaska. – Lwów, 1887. – Т. 12. – 552 s.

24. Beket.com.ua. (б.р.). Томашівка, Черкаська область // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <https://beket.com.ua/cherkasskaja/tomashovka/>.

25. Bevor Sie zu Google Maps weitergehen // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу // <https://www.google.com.ua/maps/@49.0776167,24.3771986,12z?entry=ttu>.

26. Dictionary C. I. Cambridge international dictionary english–Cambridge University Press. – [Б. р.]. – 1784 s.

27. Forebears // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <https://forebears.io/about/name-distribution-and-demographics>.

28. Google Планета Земля // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: Google Earth: <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>.

29. Roman Catholic Church. Tomaszowce (Wojniów). Metrical books, 1906–1928. Family Search // [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <https://www.familysearch.org/search/catalog/1583310?Availability=Family%20History%20Library>.

30. Saładiak A. Pamiątki i zabytki kultury ukraińskiej w Polsce / Andrzej Saładiak. – Warszawa: Burchard Edition, 1993. – 511 s.

Oleksii Dziamba
Kalush City – Kyiv City
Vitalii Pivtorak
Kalush City

Toponymic study of the Tomashivtsi area

Abstract. *Nowadays, not too many compatriots are interested in the origin of the names of certain native places. Immersed in everyday life, most forget that the name of its territory is nothing more than a consequence of the origin and durability of the history of the Motherland. The material of this article testifies to the historical, cultural and mental affinity of Galicians with different ethnic groups of Europe. The article is based on a study conducted in 2023–2024. In cooperation with the Ivano-Frankivsk Regional Branch of the Junior Academy of Sciences of Ukraine entitled «Microtoponymicon of the Village of Tomashivtsi: Hypothetical Ethnological Investigation».*

Key words: *Tomashivtsi, burial mounds, Gauls, White Croats, metallurgy, Croatian analogy, toponyms, Celtic influence*

ГАЛУРГІЯ КАЛУЩИНИ

УДК 664.41(477.86) (09)

*Ольга Держко
Ольга Хацевич
Ярослав Кучера
Іван Костів
м. Калуш*

Історія соляних промислів Калущини та відновлення виробництва кухонної солі на базі сировинних ресурсів Прикарпаття

***Анотація.** Кухонна сіль завжди відіграла ключову роль у розвитку цивілізації. Її наявність визначала рівень достатку і багатства як окремих осіб, так і цілих суспільств. Історію видобутку солі та її значення для економічного і культурного розвитку простежено на прикладі Східної Галичини. З давніх часів цей ресурс відігравав ключову роль у торговельно-економічних відносинах усього регіону. У статті проаналізовано основні осередки видобутку солі на українських землях у складі Австро-Угорщини. Показано, що реалізація проекту з видобування та перероблення розсолів існуючих джерел дає не тільки економічний, але й соціальний ефект.*

***Ключові слова:** розсоли, сіль, соляне джерело, соляна криниця, історія солеваріння, аеробаричний метод.*

Історична довідка

Сіль здавна мала виняткову цінність для людства і була наділена не лише практичними, а й сакральними значеннями. У багатьох культурах їй приписували міфічну та божественну суть. Це стосується як доісторичних епох, так і сучасних, у тому числі релігійних, традицій. Сіль і сьогодні зберігає своє значення в численних висловах («сіль землі») та обрядах, таких як символічне вітання хлібом і сіллю, яке сьогодні набуло переважно світського характеру.

Значимість солі полягала в її унікальних смакових властивостях і, найголовніше, у функції природного консерванту. Через здатність зберігати продукти харчування, за допомогою солі долали труднощі, пов'язані з зимою, посухами, неврожаями, а також забезпечували харчами військо. Через свою стратегічну важливість сіль століттями залишалася дорогим й запитуваним продуктом, що, з одного боку, сприяло збагаченню багатьох правителів, а з іншого – ставало причиною конфліктів і навіть воєн, особливо коли її постачання було обмеженим.

Територіальний акцент зосереджувався на головних соляних центрах Центральної Європи, які через різні історичні події увійшли до складу Австро-Угорської імперії та функціонували в її межах до завершення Першої світової війни, а деякі й пізніше. Серед цих центрів – соляні шахти у Величці та Бохні (Польща), Пряшів-Солівар (Словаччина), Турда, Прайд і Качіца (Румунія), Галлеїн і регіон Зальцкаммергут (Австрія) [1, с. 5].

У той час, як соляні копальні Величка та Бохні залишаються відомими та символічними для польської культури, соляні копальні прикордонних територій (а саме території України) поступово стерлися з історичної пам'яті. Це прикро, адже продукція галицьких копалень мала значення ще від XI ст., коли сіль із Галичини транспортували до Києва, а з XII ст. – до Сандомира [1, с. 5].

Конституція Варшавського сейму за Сигізмунда III від 1590 р. зараховує до королівських володінь жупи в Галичині, спочатку на окраїнах Самбора, а потім і в інших районах Прикарпаття. Стефан Баторій у конвенційних пактах на коронаційному сеймі від 30 травня 1576 р. надав шляхті право власності на внутрішні ресурси землі, якою вона володіла, а отже й на видобуток солі [2, с. 23].

З історичних джерел відомо [3, с. 177], що розсоли на Калущині містили від 15 до 25% солі. Виварену сіль пакували в

бочки, вагою близько центнера або 125 фунтів. Для торгівлі і споживання сіль поставляли також у висушених зрізаних топках розміром 1 фут (1 фут = 30,48 см) заввишки і близько півфута в діаметрі, вагою близько 4,3 кг (1 фунт = 0,4536 кг) [3, с. 178].

Топки солі мали символічне значення, їх зображали на гербах міст, що відповідало числу розсільних криниць. Наприклад, на гербі Дрогобича зображено 9 топок солі, Долини – 5, Болехова і Калуша – 3 [4, с. 21].

Давні соляні промисли Галичини

Галицько-Волинське князівство називалось «Червона Русь». Назва «Галичина» – пізніша австрійська назва. Саме слово «Галичина» має присмак солі, від давньогрецького слова *άλας* (галас) – «сіль». Багато галицьких міст завдячують своїм виникненням саме соляним джерелам, серед яких такі міста, як Долина, Калуш, Дрогобич, Доброміль, Болехів, Стара Сіль, Солотвино тощо. Населені пункти з назвою «Галич» є в Іспанії, в Пермському краї росії.

Галицька сіль сприяла заселенню краю, розвитку торгівлі і, таким чином, підтримувала осілий спосіб життя. Там, де були соляні криниці, після руйнувань сіл і міст люди охоче поверталися, бо знали, що сіль дасть їм змогу відновитися.

Таким же чином відроджувалися міста, розташовані на перехрестях торгових шляхів. Земля виснажувалася, але сіль залишалася невичерпною. Влада суворо контролювала видобуток і продаж солі, постійно боролася з незаконними варницями. Для охорони Великого Соляного Шляху до Західної Європи залучали угорців, які згодом отримували від польських королів шляхетські титули. Наприклад, наприкінці XII ст. у село Уріж (**Львівщина**) прибули лицарі, які через певний час отримали титул Урізьких гербу Сас [6, с. 692].

Після приєднання Червоної Русі до Польської Корони у 1349 р. солеварні стали королівським надбанням. Однак вони функціонували за іншою моделлю, ніж краківські. У Калуші перші згадки про соляні промисли датуються XV ст., коли Казимир IV Ягеллончик (5.04.1469 р.) надав місцевому пароху право користуватися однією солеварнею з двома панвами (невеликими посудинами для випарювання розсолу). Усі солеварні були розділені на так звані *Salinen Intendenz*, які підтримували в робочому стані, щорічно постачаючи понад 900 тис. центнерів солі [3, с. 178].

Перше в Галичині солеварне господарство було **Самбірське**. До нього належали солеварні у Сяноцькому та Стрийському повітах. Головними локаціями солеваріння були: Тарнава Сольна, Доброміль, Ляцко, Гучко, Стара Сіль, Сумін, Самбір, Дрогобич, Модричі, Солець. Стебник, Трускавець, Сприня, Колпець, Головсько, Нагуєвичі, Кречув, Лісовичі, Болахів, Долина [3, с. 178].

Друге – **Делятинське солеварне господарство** у Станіславівському окрузі. Тут джерелами із видобутку солі були: Калущ, Рожнятів, Цисів, Красне, Петранка, Росільна, Тисмениця, Солотвино, Манява, Молодків, Маркова, Сопів, Надвірна, Ключів, Яблуниця, Березів, Делятин [3, с. 179].

Третє – **Коломийське солеварне господарство** у Коломийському повіті, де осередками солевидобутку були: Слобода, Печиніжин, Княздвір над Прутом, Молодятин, Коломия, Новиця, Уторопи, Космач, Яблунів, Бабче, Струтин, Лісна, Пістинь, Косів, Кути, Гвізд, Снятин [3, с. 179].

Тогочасні дослідники стверджували [5, с. 18], що кількість природних розсолів у Підкарпатському регіоні дуже велика і майже невичерпна, тим більше, що в деяких районах Підкарпатського регіону досить викопати глибоку криницю, щоб знайти або слабкий розсід, або навіть більш концентровану си-

ровицю. Ось чому переписи розсолів Підкарпатського регіону в Галичині ніколи не можуть бути вичерпними, і з кожною новою геологічною роботою, що охоплює певну ділянку Підкарпаття, зростає і список солянок.

Соляні поклади Галичини вивчали Т. Жебровський у 1861 р. і А. Альт, котрі на підставі офіційних відомостей зробили значний внесок у збереження інформації про забуті або покинуті солянки [5, с. 18].

Найбільш докладний матеріал про соляні промисли належить М. Кельбові, якому були доступні офіційні документи до 1850 р. Його праця «Die Soolquellen in Galizien», видана в 1876 р., містить багато цікавих подробиць про солеваріння [7, с. 138].

На початку ХІХ ст. солянку із криниць Дрогобича використовували із лікувальною метою. Лікувальних ванн у Дрогобичі було 5. За ванну платили 15 крейцарів від особи. Зваричі використаний розсіл одразу виливали [4, с. 485].

Джерела розсолів Східної Галичини

Нижче наведено перелік солянок, який базується здебільшого на дослідженнях Кельба, Жебровського та Альта [5, с. 18].

Міста у наведеному реєстрі розташовані із заходу на схід, що дає змогу точно прив'язати місцевість до географічного району, без чого було б важко знайти ці місця зараз. У будь-якому випадку цей список далеко не вичерпує всіх місцевостей із розсолами на Підкарпатті і є лише загальним орієнтиром щодо того, де в околицях знаходяться джерела розсолів.

Місцевості з розсолами в Підкарпатському регіоні виглядають таким чином: Дрогобич – Модричі (зак. у 1839 р.) – Унятичі, Ясениця-Сільна (зак. у 1776 р.), Колпець (зак. у 1784 р.), Солець (зак. у 1855 р.), Нагуєвичі (зак. у 1788 р.), Уріж – біля Дрогобича; Волянка, Попелі, Котовська Баня – біля Борислава; Трускавець (зак. у 1784 р.), Тустановичі (зак. у 1786 р.) біля

Дрогобича; Стебник – біля Трускавця; Станіла – біля Стебника (зак. у 1793 р.); Уличне (зак. у 1780 р.), Жулин, Довге, Лукавиця – біля Стрия; Моршин, Болехів, Нинів Гірський, Лисовичі (зак. у 1826 р.), Цисів (зак. у 1791 р.), Волоська Вись, Туря Велика, (зак. у 1789 р.), Белеїв, Тростянець біля Болехова (солеварня давно закинута), Солуків, Слобода – біля Тростянця; Долина, Новічка (три солеварні, зак. у 1791 р.), Одиниця, Раків, Креховичі, Великі Гаї, Тужа Гнила, Рачин (зак. у 1791 р.), Слобода Лісна (зак. у 1820 р.) – біля Долини, Рожнятів (зак. у 1790 р.), Стара Баня, Цінева і Ріпне, Струтин Верхній (зак. у 1776 р.), Петранка (зак. у 1820 р.), Ясеновець – Калуш, Кадобне, Загір'я, Ляндестреу (Зелений Яр) – Новиця (шиб Тарнавка) (зак. у 1783 р.) – Завій (солеварня давно закинута) – Адамівка біля Новиці (зак. у 1783 р.) – Угринів Старий – Угринів Середній – Красне біля Небилова (дві солеварні, одна зак. у 1789 р., друга – 1824 р.) – Росільна (дві солеварні, одна зак. у 1791 р. друга – 1856 р.), Лесівка біля Богородчан – Хлібівка, Майдан біля Росільної; Солотвин (дві солеварні, одна з них згадана у 1788 р.); Дзвіняч, Старуня (давно закинута), Маркова (зак. у 1787 р.), Жураки, Кричка (давно закинута), Манява (зак. у 1831 р.), Бабче – всі біля Солотвина; Надвірна, Битків, Гвізд (зак. у 1798 р.), Молодків (зак. у 1821 р.), Пнів (зак. у 1781 р.), Шевелівка (зак. у 1790 р.), Делятин – Лоєва (зак. у 1786 р.) – біля Надвірної; Заріччя (зак. у 1788 р.), Гориш – біля Делятина; Ланчин – Саджавка, Красна – біля Ланчина; Ослав Білий (зак. у 1791 р.), Ослав Чорний біля Делятина; Отинія (давно закинута); Опрашина біля Отинії; Сопів (зак. у 1787 р.), Кам'янка Мала (зак. у 1787 р.), Княздвір (зак. у 1830 р.) – біля Коломиї; Печеніжин (зак. у 1820 р.) Молодятин і Марківка біля Печеніжина (зак. у 1787 р.); Іванівці біля Княздвора; Рунгури біля Печеніжина (зак. у 1787 р.); Пістинь (зак. у 1797 р.), Косів, Старий Косів, Яблунів (зак. у 1820 р.), Монастирське біля Косова; Текуча (зак. у 1787 р.),

Верхній Березів (зак. у 1799 р.), Березівська Баня (зак. у 1799 р.), Свірська Баня (зак. у 1797 р.), Люча і Іванівка (давно закинута), Ключів Великий (зак. у 1786 р.) – Ключів Малий (зак. у 1787 р.), Мишин і Стопчатів (зак. у 1786 р.) – біля Яблонова; Свірська Баня (зак. у 1797 р.), Лючки – біля Бані Березовської; Уторопи біля Пістині (зак. у 1868 р.); Космач, Акрешори – біля Космача; Кути (зак. у 1790 р.) [5, с. 19].

Поширення джерел розсолів, перелічених у наведеному вище переліку, засвідчує переважання соляних криниць у східній частині Карпатського регіону. Вони розкидані там щільними і компактними групами майже безперервним ланцюгом, тоді як у Західній Галичині було лише кілька ізольованих соляних джерел. З огляду на те, що походження всіх розсолів на Підкарпатті ідентичне, а будова карпатського берега більш-менш однакова на всій території Західної та Східної Галичини, це явище було б важко пояснити, якби не той факт, що існує різниця в заляганні наймолодших шарів у Західній Галичині, з одного боку, і в Східній Галичині, з іншого.

Відклади соляних утворень також рідше виходять на поверхню в західній, ніж у східній частині Галичини, тому поширення розсолів Підкарпаття може значною мірою залежати від цього покриву водонепроникних глин і глинистих порід.

Склад цих розсолів характеризувався, високим вмістом хлористого натрію, постійною присутністю в невеликих кількостях сульфатів натрію, калію, кальцію і магнію [5, с. 27].

Давні соляні промисли Калушини

Із документів відомо, що Казимир Великий дозволив привілеєм у 1367 р. Вахнові (ймовірно, Войцехові) Тепуху з Тисмениці користуватися соляними джерелами в Новиці і Уторопах [8, с. 2].

У давнину сировицю (соляну ропу) добували з криниці за допомогою коша з лозини, обтягнутого воловою шкірою. Коші з

сировицею витягали з криничної глибини каратом, що обертався за допомогою коня, якого поганяв робітник. Видобуту сировицю розливачі вливали до залізних котлів, які називалися панвами. Панви – це були металічні ящики довжиною 4–7 метрів, шириною 2–5 метрів і висотою 20–30 см [4, с. 530]. У котлах, прикріплених ланцюгами над вогнищем, варили сіль. Цей процес тривав до повного випаровування води, внаслідок чого одержували сіль у твердому стані. За цим робочим етапом наглядав зварич [4, с. 28].

Спершу сіль видобували з неглибоких шахт із ропою. З часом їх було побудовано 75 (одна з них, копальня Святої Варвари в Калуші, проіснувала до кінця XIX ст.). Пізніше було запроваджено технологію вилуговування солевмісної породи шляхом поглиблення шахт і заповнення їх прісною водою. Тривали пошуки родовища, у якому розсіл був би найкращої якості. У 1553 р. землеміри повіту писали: «Оглянувши місцевість, ми виявили, що кам'яну сіль тут потрібно вилуговувати заздалегідь, для чого потрібно кілька тижнів». Через сто років було зазначено: «Спочатку руда повинна розм'якшитись, тому, коли сіль виварюється кілька неділь, то для того, щоб сироватка наситилася, також кілька неділь робота стоїть порожня, він може виготовити за рік 2500 бочок солі щонайменше».

Калуш належав до Галицької землі Руського воєводства. 19 лютого 1549 р. Сигізмунд Август дозволив Миколі Сенявському, Белзькому воєводі, заснувати місто. Він звільнив містечко від орендної плати і повинностей на 10 років, заснував п'ятничні ринки і ярмарки на святого Прокопія і святого Мартина. Відтоді Калуш став «вільним містом» на Магдебурзькому праві із власним гербом. На ньому зображено три топки солі на червоному тлі [15, с. 30–32, 34]. Згідно з описами королівських маєтків за 1565–1566 рр., у місті було 10 соляних джерел і декілька у навколишніх селах. Уздовж правого берега річки Сівка споруд-

жували луговні, які називали «шибиками». Район, де виварювали сіль і донині називається «Баня» [9, с. 168]. Як нагороду за військові заслуги у 1553 р. Корона подарувала Сенявському Калуш із прилеглими територіями у вічне володіння з умовою, що після вимирання чоловічої лінії дарунок повернеться до Корони [15, с. 30–31, 32]. Жупи управлялися окремо. За свідченням Маєра Балабана, в останні роки правління Зигмунда Августа соляні джерела орендував Іцко Шломич із Золочева [9, с. 168].

Калуш був важливим торговельним центром, куди приїжджали купці з різних країн за сіллю, тканинами, гончарними виробами та деревиною. Калуським магістратом здійснювався нагляд за торгівлею сіллю. В люстрації 1661 р. зафіксовано: «При в'їзді в замок, у надбрамній вежі їдальня з коморою, далі 8 кімнат. Хвіртка в італійський сад, біля стайні і кухні. В арсеналі – велика бронзова гармата, 2 залізні гармати, 10 гаків-[ниць]». За описом 1771 р.: «Замок зі сходу оточений оборонним валом, на якому дерев'яні паркани (подвійний частокіл). Візна брама з боку ринку – мурована, у ній кімната для солдатів казенної служби та скарбниця. Із заходу дерев'яні укріплення на цегляних фундаментах, з півдня – огорожа із хмизу навколо цвинтаря, з півночі – паркан із гонтовим дахом. Посеред двору – старий дерев'яний флігель казначея, шпіхлер і стайня» [11]. Нагляд за торгівлею сіллю здійснював магістрат, що розміщувався у міській ратуші.

За 1565–1566 рр. солеварне виробництво на Калущині значно розширюється. Королівський люстратор в описі Калуського староства вказує: що «там же недалеко міста (Калуша) є соляна баня», при якій є дві соляні криниці, з них – дві діючі, а третя – недіюча. При одному соляному вікні функціонувало 3 вежі, з яких 2 орендували міщани Ігнат і Лаврів за 84 золотих, а на третій соляній вежі «сіль роблять на пана старосту», і її, за

висловом люстратора, «беруть до фільварків, як Галицького, так і Калуського староств» [9, с. 169].

Четверта вежа належала католицькій плебанії – костелу. У люстрації відзначено: «При других соляних вікнах люди мають свої вежі. Це міщани Калуша. Коли хтось віз солі заготовить, щоб 4 воли могли потягнути, тоді платять по 3 гроші, а від менших возів також дають оплату звиклим звичаєм – тобто давнім. Уся сума з цієї калуської соляної бані складає на рік 229 злотих».

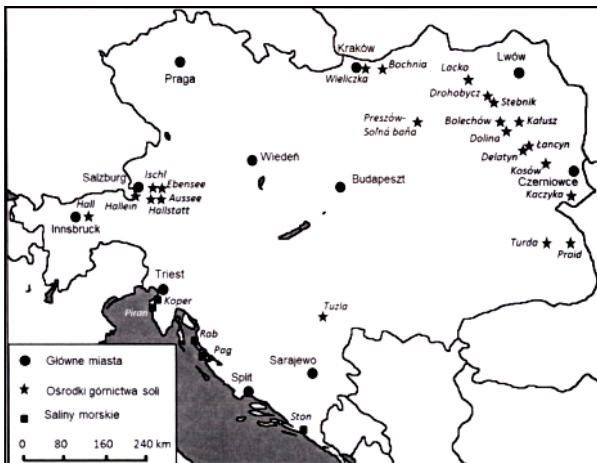

Рис. 1. Осередки виробництва солі на теренах Австро-Угорщини на початку XX ст.

Джерело: Faracik R. Dziedzictwo solinarnie Europy Środkowej. – Kraków, 2017. – S. 96.

Після поділів Польщі Калуська копальня перейшла до австрійського уряду. У XIX ст. копальні були модернізовані, але з часом припинили функціонувати. Із 90 соляних копалень, що діяли до 1772 р., після 1868 р. вціліло лише 9, в тому числі й у Калуші [9, с. 170].

До 1856 р., після монополізації солеварної промисловості в Галичині, більшість солеварень Калущини були закриті. Тільки місцеві селяни ще довго вибирали сировицю для своїх господарських потреб. У період панування Польщі сільська адміністрація вимагала певну плату за користування соляними криницями і навіть штрафувала непокірних. Соляна промисло-

вість була монополізована державою. Літр соляної ропи у Завою, за свідченням старожилів, продавали за ціною літра пива.

Обмеження у використанні солеварних джерел підтверджує той факт, що 1810 р. у Східній Галичині сіль видобували в 20 з 500 наявних родовищ, 1860 р. – у восьми, а 1875 р. – в дев'яти родовищах (*рис. 1*) [10, с. 77].

У другій половині XIV ст. в Новиці щорічно виварювали близько 200 бочок солі. У 1367 р. соляними джерелами там володів Вахно орендар Калуського староства. Праця на солеварнях була виснажливою. Сіль варили примітивним способом. Солону воду доставляли дерев'яними відрами на солеварню. У другій половині XVIII ст. в Новиці було 4 дрібні солеварні, де працювало 25 працівників. Селяни повинні були поставляти сюди багато дров для виварювання солі. Солеварні орендували спритні підприємці і мали від того великий зиск. **Щороку Новиця давала по 160–170 тонн солі.** У 1772 р. вона була долучена до Калуського камерального маєтку. **У 1790 р. соляний промисел у Новиці припинив своє існування** [12].

На початку XIX ст. в Новиці було налагоджено виробництво солі із 12 соляних криниць. Сіль виварювали переважно у літню пору року. Соляна жупа була державною, тому дрова для солеваріння безкоштовно надавалися з лісів. Держава оплачувала заготівлю й вивезення дров. Збут бочкової солі зі скарбових солеварень також відбувався за державний кошт [19].

Після розділення соляних родовищ у Галичині на три групи з центрами у Самборі, Делятині і Коломиї Петранківська солеварня перейшла під Делятинське управління (Надвірнянщина). Австрійський уряд поставив у солеварні своїх управителів [3, с. 178–179].

Внаслідок приєднання до Австрії Галичина виявилась відірваною від більшої частини українських земель, таких як Волинь, Правобережна Україна, Молдавія, Польща, які упродовж

тривалого часу були головними споживачами солі. Відрив від великих ринків збуту поставив соляну промисловість Галичини в скрутне становище. Варіння бочкової солі в Петранці почало занепадати. Відомо, що у 1816 р. середня кількість річної продукції петранківської солеварні становила 5300 центнерів. У зв'язку з цим, а також з метою економії палива (солеварні споживали велику кількість дров, а відсоток виходу солі був низький) австрійська адміністрація закрила більшість солеварень і соляних криниць, у тому числі й петранківську солеварню у 1820 р. [21, с. 14].

До наших днів збереглися соляні криниці й у с. Петранка (засноване у 1603 р.). Одна – в урочищі Медведівка, що дістала назву «Солище», друга – в горішньому лісі, а третя – на Бані в Петранці горішній. Усі вони потребують капітального ремонту. Найбільш глибока криниця (30 метрів) на Бані. Місцеве населення використовує сировицю з цієї криниці донині [20, с. 230].

У 70-х роках XVIII ст. річне виробництво солі в Петранці складало – 24 тисячі бочок або 16 тисяч 800 центнерів на рік. Виготовлену сіль везли на Поділля, Київщину, в Білорусь і навіть Литву [22, с. 239–242].

У XVIII ст. петранківська солеварня входила до складу так званих «руських», тобто галицьких жуп, до яких належали соляні копальні Коломийщини, Самбірщини і Долинщини.

Із запису в гродетких актах Галицького староства за 1451 рік відомо про окно solne (соляне вікно), так звану Гвоздиху (Hozdicha), власниками якого були шляхтичі брати Якуб і Миколай із Войнилова. Через 15 років (1466 р.) у цих же актах згадується, що власниками соляного джерела Гвоздиха у Завої був Якуб із Хотіня [13].

Незважаючи на значний об'єм розсолів із соляних криниць на Прикарпатті (*табл. 1*), через монополізацію цін на кухонну сіль у Австро-Угорщині та високі витрати деревини на

виварювання солі (у середньому на 1 т солі витрачалося 0,741 т сухої деревини) більшість солеварень були закриті [8, с. 16].

Таблиця 1. Кількість ропи, отриманої з соляних криниць Прикарпаття

№ з/п	Місцевість	Рік	Кількість ропи, м ³
1	Цисів	1791	7200
2	Лісовичі	1826	7400
3	Слобода Лісна	1820	5800
4	Струтин Верхній	1776	600
5	Цінева	1790	5700
6	Долина	за рік	50000
7	Болехів	за рік	65000
8	Адамівка	1783	1800
9	Красне (Сільна)	1789	2100
10	Красне (Лісна)	1824	6200
11	Новиця	1783	14200
12	Петранка	1820	3900
13	Завій	1820	800
14	Калуш	за рік	65000

Джерело: Kaminski Z. Zróżca solanki w Galicyi. – S. 238.

Обсяг видобування солі в Галичині доводить, що основними її виробниками в період 1868–1892 рр. були Болехів – 5,9 тис. т, Бохня – 14,5 тис. т, Велічка – 42,7 тис. т, Делятин – 4,0 тис. т, Долина – 4,9 тис. т, Дрогобич – 4,8 тис. т, Калуш – 3,8 тис. т, Косів – 4,3 тис. т, Лацко – 6, 2 тис. т, Ланчин – 4,0 тис. т Стебник – 6,7 тис. т [10, с. 85].

У Галичині упродовж 1868–1892 рр. було виварено майже 3 млн. т солі всіх сортів на суму 237 млн. зол. ринських або

гульденів (*гульден – срібна монета запроваджена у 1857 р. до-ривн. 100 крейцерам., у 1892 р. замінена на корону*). Чистий дохід – 210 млн. зол. ринських. Питома вага Галичини у соляній промисловості Австро-Угорської імперії становила 44% [10, с. 85].

У зв'язку з тим, що з часу закриття соляних родовищ минуло майже 200 років, не можемо тепер із певністю сказати, де саме були соляні криниці й солеварні.

Як відновити солеварні промисли

Сьогодні на Калущині витікають джерела та залишились криниці із слабо-, середньо- і високомінералізованими розсолами, сольовий склад яких є сумішшю хлоридно-натрієвих із домішками хлоридно-калієвих та кальцієво-натрієвих солей.

Унікальний хімічний склад наявних розсолів створює сприятливі умови для розвитку рекреаційно-оздоровчого туризму в громадах Калущини. Однак туристична сфера недостатньо розвинута або взагалі відсутня. Нерозвинута система під'їзних шляхів до соляних криниць і навколишньої території перешкоджає розвитку туризму. Відсутня інфраструктура (готелі, дитячі майданчики, крамниці, кав'ярні тощо). Неохідним також є будівництво рекреаційно-оздоровчих комплексів.

Доцільним і практичним у майбутньому могло б стати відновлення виробництва кухонної солі шляхом створення невеликих солеварень.

З наведеного вище висновуємо, що добування солі в Прикарпатті традиційно відіграло важливу роль у господарстві регіону, адже одним із основних напрямів економічного розвитку Галичини було солеваріння. Тож відродження давно забутого промислу на теренах Калущини сприяло б економічному піднесенню. Стратегічний план розвитку цієї галузі має базуватися на концепції сталого розвитку Західного регіону України, що враховує економічні, екологічні та соціальні аспекти.

Необхідно виконати комплексний інжиніринг закинутих соляних криниць, джерел і свердловин, який включає техніко-технологічні та економічні дослідження.

Ресурсів наявних криниць і джерел замало для організації потужного промислового виробництва із сучасним випарувальним обладнанням та логістикою. Відбирати з різних джерел і возити ропу до єдиного переробного комплексу економічно не-доцільно. Тому для малопотужних джерел доцільно створити екологічно безпечні установки, які будуть працювати на відновлюваних джерелах енергії – енергії сонця та вітру.

За аналог подібної установки взяли геліоаеробаричну електростанцію, яка працює в Іспанії в м. Манцанес біля Мадриду. Принцип її роботи полягає в тому, що ділянку землі, діаметром 240 м, накрили прозорим ковпаком. Під дією сонячного тепла повітря під ним розігрівається і через центральну трубу, висотою 194 метри, швидко рухається вгору. У трубі встановлена турбіна, яка потоком повітря обертається і приводить у дію електрогенератор. Потужність цієї станції становить 50 кВт [16].

У Черкаському технічному університеті проводились дослідження [17] щодо удосконалення конструкції споруди. Суть дослідження – під прозорим куполом спорудили водний басейн, дзеркало якого під дією сонячного тепла нагрівалось, внаслідок чого повітря насичувалося парами води. На виході із витяжної труби за рахунок конденсації парів води створювалась додаткова тяга, що давала можливість значно зменшити висоту труби, збільшити коефіцієнт використання сонячного тепла із 1% до 20% і, відповідно, потужність із кожної одиниці площі під прозорим ковпаком.

Аналогічну установку можна спорудити для випаровування ропи з метою отримання кухонної солі. На основі аналізу літературних джерел і патентних досліджень розроблено проєкт геліоаеробаричної установки. Установка дасть змогу отримувати

ти кухонну сіль у невеликих кількостях за допомогою прямої сонячної інсоляції і енергії вітру з урахуванням умов місцевості, де розташоване джерело розсолу. Вона включає неглибокий круглий резервуар під ковпаком із бічною стінкою, у якій вмонтовані по дотичній до стінки забірники повітря. Повітря заходить під ковпак, завихрюється, нагрівається сонячним теплом, насичується парами і через витяжну трубу, висотою 10–15 метрів, у центрі ковпака виходить назовні.

Інтенсивність випаровування води із водної поверхні на Калущині становить приблизно 400 мм за рік [18, с. 65–71]. Для концентрованого розсолу інтенсивність висихання зменшується, орієнтовно у двічі. Під куполом, за умови інтенсивного аеродинамічного режиму, інтенсивність випаровування буде зростати приблизно у двічі. Розрахунки показують, що із одного випарника, діаметром 12 метрів, за рік можна випарувати 45,2 м³ води із розсолу і отримати до 15,6 т кухонної солі. Теоретично необхідний для отримання солі об'єм розсолу забезпечить постійний струмінь рідини діаметром 3,6 мм. Потужність розсольних джерел переважає потребу однієї геліобаричної установки, тому поблизу одного джерела можна споруджувати декілька таких установок. Забір готового продукту можна механізувати і проводити після закінчення теплих сонячних днів. Для цього залишки розсолу потрібно здренувати через зливний канал у днищі, сіль за допомогою малої техніки вибрати і перемістити під навіс, де залишки розсолу витечуть або їх повніше видалити на центрифuzі і сіль розфасувати для реалізації.

Зважаючи на те, що кристалізація солі відбувається за невисокої температури, у ній залишиться більше сполук йоду, ніж у солі із промислових випарних апаратів. Для отримання солі у геліоаеробаричному випарнику практично не потрібно витрачати енергію і можна мінімізувати трудозатрати на виробництво.

Сьогодення актуалізує, окрім споживчої, ще й історичну, технологічну, соціальну та регіональну цінність малих солеварень на базі закинутих криниць. У нових реаліях за наявності факторів, які створюють конкурентні переваги таких місць, цілком можливим є відродження і прибуткове функціонування такого типу об'єктів на території Прикарпаття.

Джерела та література

1. Staszic S. O Ziemiordztwie Karpatow, i innych gor i rownin Polski / Stanisław Staszic. – Warszawa, 1815. – 390 s.

2. Windakiewicz E. Solnictwo: sole kamienne, potasowe i solanki, ich własności, fizjografja, górnictwo i warzelnictwo / Edward Windakiewicz // Sól i sole potasowe w Polsce: miejsca wytwórczości. – Cz. 3. – Kraków, 1927. – 220 s.

3. Łabęcki H. Hilary Górnictwo w Polsce: opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym / Hieronim Łabęcki. – T. 1. – Warszawa, 1841. – 538 s.

4. Галів М. Д. Дрогобицька солеварня: нарис історії від найдавніших часів до початку XXI ст.: монографія / Микола Галів. – Суми: Університетська книга, 2022. – 314 с.

5. Szajnoche W. Źródła mineralne Galicyi / Pogląd na ich rozpołożenie, skład chemiczny i powstawanie. Z trzema tablicami porównawczemi // Władysław Szajnocha. – Kraków, 1891. – 111 s.

6. Лазорак Б. О. «Країна солі і нафти»: описи подорожей Дрогобиччиною у 1768–1914 рр. Студії. Документи. Матеріали / Богдан Лазорак, Беата Скварек, Тетяна Лазорак. – Легніца-Дрогобич-Нагуєвичі. – 2024. – 1330 с.

7. Kelb M. Die Soolquellen von Galizien. Jahrbuch der k. k. Geologischen Reichsanstalt / Michael Kelb. – Wien, 1876. – 201 s.

8. Windakiewicz E. Pogląd na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce / Edward Windakiewicz. – Kraków, 1932. – 72 s.

9. Сельський В. К. Солі Івано-Франківщини та історія їх видобутку // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника / Володимир Сельський. – Івано-Франківськ. – 2011. – № 15. – С. 142–177. – (Серія Біологія).

10. Клапчук В. М. Видобування солі в Галичині (1867–1914). Сторінки історії / Володимир Клапчук, Лариса Польова, Олександр Новосьолов. – 2023. – С. 71–87.

11. Faracik R. Dziedzictwo salinarne Europy Środkowej / Robert Faracik // Człowiek i jego działania: spojrzenie geografa. Prace dedykowane Profesorowi Włodzimierzowi Kurkowi. – Kraków, 2017. – S. 93–105.
12. Новиця. Калуський район. Івано-Франківська область // [Інтернет ресурс]. – Режим доступу: http://ukrskr.com.ua/ifrank/kaluskiy/novi_tsyua-kaluskiy-rayon-ivano-frankivska-oblast.
13. Кащишин Й. К. Завій над Луквою-рікою / Йосип Кащишин. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. – 528 с.
14. Kaminski Z. Zróżła solanki w Galicyi / Zdislaw Kaminski // Przegląd Górniczo-Hutniczy: czasopismo poświęcone sprawom przemysłu górni Dąbrowa czego i hutniczego. – № 11. – Dąbrowa, dnia 1 czerwca 1905 r. – Tom II. – S. 237–250.
15. Тимів І. М. Джерела з історії Калуша XV–XVI ст. / Іван Тимів // Калуські історичні студії. Т. 9. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2025. – С. 14–47.
16. Solar Updraft Tower Pilot Plant Manzanares – sbp // [Електронний ресурс]–Режим доступу: // <https://www.sbp.de/en/project/-solar-chimney-pilot-plant-manzanares/>.
17. Патент України № 92129 F03D 3/04, F 03G7/04. В. О. Костигін, Є. В. Мислюк, Г. С. Столяренко і ін. // Бюлетень винаходів. – № 19, 2010.
18. Шерешевський А. І. Випаровування з водної поверхні на території України / Анатолій Шерешевський, Лариса Синицька // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – Т. 3. – Київ: Ніка-Центр, 2002. – С. 65–71.
19. Срібняк М. М. Новиця село Калуського району / Михайло Срібняк // Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – Т. 23: Нг–Ня. – С. 621–622.
20. Грабовецький В. Люстрована історія Прикарпаття / Володимир Грабовецький / вид. 2-ге, доповн. Т. I. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. – 432 с.
21. Pogląd na źródła solne i naftowe tudzież na warzelnie soli kuchennej w Galicyi i na Bukowinie / Czasopismo Górniczo-Hutnicze: poświęcone sprawom rodzimego przemysłu górniczo-hutniczego: organ Związku Górników i Hutników Polskich Zeszyt III. Kraków, marzec 1918. Rok III. – 16 s.

22. Hacquet B. Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in Jahren 1788 und 1789 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen / Balthasar Hacquet. – Nürnberg: Raspe, 1791. – T. II. – 249 p.

*Olha Derzhko, Olha Khatsevych,
Yaroslav Kuchera, Ivan Kostiv
Kalush City*

History of salt crafts of Kalush district and restoration of salt production on the basis of Precarpathian raw materials

***Abstract.** Salt always played a key role in the development of civilization. Its existence determined the level of abundance and wealth of both individuals and entire societies. The history of salt and its importance for economic and cultural development is traced to the example of Eastern Halychyna. Since ancient times, this resource has played a key role in trade and economic relations of the whole region. The article analyzes the main centers of salt extraction on Ukrainian lands as a part of Austria-Hungary. It is shown that the implementation of the project on extraction and processing of brines of existing sources gives not only economic but also social effect.*

***Key words:** brines, salt, salt source, salt well, saltbrewing history, aerobic method.*

ЮВІЛЕЇ

УДК 821.161.2(92) Франко А.

Оксана Тебешевська
м. Калуш

Гідний нащадок Франкового роду Андрій Дмитрович Франко

***Анотація.** У статті здійснено огляд життєвого шляху й наукової діяльності Андрія Франка, франкознавця, культуролога, текстолога, кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України. Розглянуто його творчий доробок у царині франкознавства і персоналістики, напрацювання в галузі популяризації творчості Івана Франка як науковця,*

висвітлено музеєзнавчу діяльність Оксани й Андрія Франків та їхній внесок у розвиток в дослідження творчості Івана Франка.

***Ключові слова:** франкознавство, Андрій Франко, Інститут Івана Франка НАН України, Львів, Калуш, Музей-оселя родини Івана Франка в Калуші (Підгірках), науково-видавнича діяльність.*

14 березня 2025 р. своє 60-річчя відсвяткував Андрій Дмитрович Франко, відомий історик, літературознавець, франкознавець, культуролог, текстолог, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України, один із провідних співупорядників творчої спадщини Каменяра (опублікованої вже серії п'яти додаткових томів (томи 51–54 і довідковий том купюр) до «Зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах» (Київ: «Наукова думка», 1976–1986), співфундатор створення у 1992 р. Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші (Підгірках) (разом із

професоркою Оксаною Франко) у меморіальному будинку його дідуся Омеляна-Володимира Франка (1906–1981) (племінника Івана Франка), діяльний член Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) (Секція етнографії і фольклористики), онучатий племінник Івана Франка (правнук рідного брата Каменяря Онуфрія Франка (1861–1913).

Народився 14 березня 1965 р. у м. Ленінграді (м. Санкт-Петербурзі (СРСР). У 1968 р. перебрався з батьками (тоді вже доволі відомою архівісткою (згодом завідувачкою, вченою секретаркою відділу ЦДІАК: Центрального державного історичного архіву у Києві у 1968–1975 рр.) Оксаною Омелянівною Франко (1939–2021) та знаним інженером (пізніше старшим науковим співробітником Інституту автоматики АН УРСР (м. Київ) у 1972–1993 рр.) Дмитром Уляновичем Данилюком (1933–2013) до омріяної української столиці – міста Києва, де навчався у двох спеціалізованих англійських середніх школах № 172 (у 1972–1979 рр.) і № 159 (у 1979–1982 рр.). У 1984–1986 рр. відслужив дворічний термін у війську, з якого був демобілізований у червні 1986 р. у воєнному званні «сержант».

У 1990 р. закінчив Львівський державний *(нині національний. – О. Т.)* університет імені Івана Франка (історичний факультет). У 1990–1993 рр. навчався в аспірантурі Львівського державного університету імені Івана Франка. 30 червня 1995 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради в Інституті історії України НАН України захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему «Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка» за спеціальністю: 07.00.02 – Історія України [1].

Понад 30 років (з 1 січня 1994 р.) Андрій Дмитрович працює у згуртованому, монолітному науковому колективі: спершу у складі Львівського відділення Інституту літератури імені

Тараса Шевченка НАН України, а від 2011 року – міждисциплінарної академічної державної установи «Інститут Івана Франка НАН України», реорганізованої на його основі. Зараз займає посаду старшого наукового співробітника відділу франкознавства.

Андрій Франко – активний, доволі креативний учасник організаційної, експозиційної, науково-видавничої діяльності Музею-оселі родини Івана Франка у м. Калуш (Підгірки) Івано-Франківської області, у 1992 р. він став співфундатором (поряд із професоркою Оксаною Франко) створення цієї франкознавчої культурологічної державної установи. На сторінках науково-джерельного, фотоілюстрованого видання «Іван Франко і Калуш. Путівник» (Івано-Франківськ: «Фоліант», 2025), провідним текстологічним автором-співупорядником якого є А. Д. Франко [2, с. 1–64], неодноразово згадуються історичні аспекти заснування, становлення та розвитку цієї важливої франкознавчої інституції, зокрема, фігурує така документознавчо деталізована фактологічна констатація: «Музей-оселю родини Івана Франка в Калуші (Підгірках) відкрито 30 серпня 1992 р. за Рішенням виконавчого комітету Калуської міської Ради від 14 червня 1989 р. № 126. 12 грудня 2007 р. Постановою Головного управління туризму і культури Івано-Франківської обласної державної адміністрації № 5/3 Музею-оселі родини Івана Франка присвоєно звання «Народний музей». Професорка Львівського національного університету ім. І. Франка Оксана Омелянівна Франко (1939–2021), докторка історичних наук, разом із сином, Андрієм Дмитровичем Франком, старшим науковим співробітником відділу франкознавства Державної установи «Інститут Івана Франка НАН України» (м. Львів), кандидатом історичних наук, віддали під музейну установу власний будинок. Оксана Франко та Андрій Франко, які є співфундаторами створення Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші (Підгірках), а також адміністраторка цієї франкознавчої установи Христина-Лідія Романів-

на Іваницька (у 1992–2012 рр.) розробили основні напрямки музейної комунікації: експозиційно-виставкову, культурно-освітню, гносеологічну» [2, с. 22–23].

Андрій Франко – один із провідних упорядників і коментаторів текстів уже оприлюдненої у видавництві «Наукова думка» у 2008–2011 рр. серії п'яти додаткових томів творчої спадщини Івана Франка: т. 51–54 (т. 51: «Прозові переклади» (1876–1912) [3, 2008 рік, с. 1–985]; т. 52: «Оригінальні та перекладні поетичні твори» [4, 2008 рік, с. 1–1040]; т. 53: «Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці» (1876–1895) [5, 2008 рік, с. 1–830]; довідковий нумерований том «Покажчик купюр» [6, 2009 рік, с. 1–333]; т. 54: «Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці» (1896–1916) [7, 2010 рік, с. 1–1216], а також підготованого до друку (верстки) тому 56 «Наукові переклади» (1896–1916) [8, 2025, с. 1–856]. Принагідно видається дуже доречним акцентувати увагу допитливого, інтелектуального реципієнта на тому, що *Андрій Франко – відповідальний секретар додаткового тому 51 «Прозові переклади Івана Франка» (1876–1912)* [3, 2008 р., с. 1–985]. У цьому видавничо-інституціональному контексті варто зауважити, що директор Інституту Івана Франка НАН України (в якому працює Андрій Франко) академік НАН України, доктор філологічних наук, професор Євген Нахлік – науковий редактор згаданих вище додаткових томів 51, 53, 54 і нумерованого тому купюр, а завідувач відділу франкознавства – А. Франко, член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор Микола Легкий – відповідальний секретар оприлюднених томів 53 і 54 та «Покажчика купюр» (тут він також автор передмови) і науковий редактор томів, підготованих до друку: т. 55 і т. 56, а також майбутніх томів 57 і 58 (перебувають на стадії робочого процесу опрацювання). До слова, відомий літературознавець, доктор філологічних наук (Інститут літера-

тури ім. Т. Г. Шевченка НАН України) М. П. Бондар – науковий редактор доволі трудомісткого, складного для належного, адекватного упорядкування оприлюдненого у 2008 р. тому 52 «Оригінальні та перекладні поетичні твори» (відповідальний секретар – відомий літературознавець, кандидат філологічних наук, доцент філологічного факультету ЛНУ ім. Івана Франка, докторант Ростислав Чопик) [4, с. 1–1040].

Отож, Андрій Франко – провідний текстологічний упорядник і автор коментарів, готових до оприлюднення (вже тривалий час верстка тому 56, яке зобов'язане було видати видавництво «Наукова думка» (нині воно недієздатне), а зараз, після нещодавньої (наприкінці серпня 2025 р.) концептуальної, надихаючої на подальші наукові досягнення бесіди А. Франка з президентом НАН України А. Завгороднім, вочевидь, цю публікацію таки здійснить видавництво «Академперіодика» томів 55 (це майже повністю опрацьований до публічного оприлюднення том «Наукові переклади Івана Франка» (1878–1895)) і 56 (це вже неодноразово згаданий вище том «Наукові переклади Івана Франка» (1896–1916)) та томів 57 і 58 (історичні та суспільно-політичні праці вченого), що перебувають ще на стадії підготовки до друку.

Андрієві Франку, який повноправно входить до складу головної редколегії цілісної серії всіх додаткових томів (т. 51–56, тому купюр, а також запланованих до видання томів 57 і 58) на чолі з академіком НАН України М. Г. Жулинським, директором Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (з 1991 р.) [9, с. 11–22], належить доволі вагома частина опрацювання опублікованих томів 51–54 (і також «Покажчика купюр») і левова частка упорядкування (понад 90% науково-джерельної роботи) практично вже готових до оприлюднення додаткових томів 55, 56 (наукові переклади Івана Франка) і томів 57 і 58 (історичні та суспільно-політичні праці: на стадії підготовки).

Андрій Дмитрович Франко – автор концептуальних джерельно-археографічних історико-літературних досліджень з проблеми франкознавства (діяльності та творчості Каменяря і його розгалуженої родини (насамперед дітей, дружини, онуків) та калузької генеалогічної лінії Франкового родоvodu – «династичної фамілії» його брата Онуфрія Франка (прадідуся нашого Ювіляра), а також праць з історії НТШ, розвідок, присвячених висвітленню переважно науково-видавничих і життєписно-джерелознавчих, літературознавчих та мистецтвознавчих аспектів діяльності і творчості Тараса Шевченка, Юрія Осипа Федьковича [10, с. 231– 244], Михайла Грушевського, Федора Вовка, братів Данила і Вадима Щербаківських, Сергія Гамченка, Івана Раковського, Зенона Кузелі, Володимира Кубійовича, Василя Доманицького, Григорія Ількевича, Євгена Онацького, Григорія Смольського та інших діячів.

Андрій Франко – діяльний член редколегії, один із рецензентів видання «Калузькі історичні студії» (вийшло друком 9 томів збірника), співупорядник великого корпусу ілюстрацій і раритетних, унікальних фотографій родини Івана та Онуфрія Франків і автор численних розлогіх концептуальних досліджень на шпальтах цього наукового збірника. Тісна, глибинна науково-джерелознавча, культурологічна співпраця Андрія Франка із гроном знаних калузьких, івано-франківських дослідників (насамперед варто згадати професорів, докторів історичних наук О. Малярчука, І. Райківського, відомого калушезнавця І. Тиміва (незмінного відповідального і наукового редактора періодичного збірника «Калузькі історичні студії» та інших наукових калузьких видань різнопланового джерельно-аналітичного формату), авторку цієї статті [11], а також відому просвітянку, музеєзнавицю, державотворчу діячку Л. Кирилович, історика О. Відливаного, нині директора МВЦ КМР (Музейно-виставкового центру Калузької міської ради) та ін.) розпочалася із двох його ювілей-

них (До 160-річчя від дня народження Івана Франка) публікацій (одна з них у співавторстві з професоркою Оксаною Франко) у науковому збірнику «Нам пора для України жити»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «До 160-річчя від дня народження Івана Франка» (Калуш, 6 вересня 2016 р.) / відп. ред. Іван Тимів. – Калуш: ФО-П Петраш К. Т., 2016. [200 с.]. Тут було оприлюднено розлогу концептуальну працю Андрія Франка «Академічні досягнення, видавничі та організаційні проєкти Івана Франка в НТШ» [12; с. 16–51] і дослідження (у співавторстві з О. Франко) «Іван Франко і Михайло Грушевський. До питання про співпрацю в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка» [12, с. 11–15].

Праці Андрія Франка оприлюднено у таких респектабельних наукових виданнях: «Слово і Час», (Київ), «Визвольний шлях: Сусп.-політ., наук. та літ. місячник» (Київ; Лондон), «Українське літературознавство: Збірник наук. праць» (Львів: Видво Львівського національного університету імені Івана Франка) «Народознавчі зошити» (Львів), Вісник Львівського Університету: Серія філологічна. Франкознавство, «Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» (Дрогобич-Нагуєвичі), «Вісник Львівського університету. Серія історична», «Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології» (Чернівці), «Вісник Інституту археології Львівського національного університету імені Івана Франка», «Калуські історичні студії», «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині» («МДАПВ», Львів; збірник індексований у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus (ICV 79.72)) та ін. Про наукову постать і різновекторні, багатопланові, ґрунтовні дослідження Андрія Франка фігурують численні згадки у працях П. Шкраб'юка [13], Л. Сеника, Є. Нахліка [14, с. 12, 13, 14, 15], О. Федорука [15, с. 109–111], М. Жулинського, Р. Горака і Я. Гнатіва [16, с. 188], З. Зайцевої [17, с. 403, 410], С. Макар-

чука, Р. Конти [18, с. 343], І. Демуз [19, с. 154, 155, 169, 172] [згадки і доволі розлогий фаховий коментар доктора іст. наук, проф. І. Демуз, що стосується описової характеристики наукових досліджень А. Д. Франка; [20, с. 112–113, 141] [згадки і присутній науковий коментар І. Демуз щодо проблемно-тематичного змісту автореферату кандидатської дисертації А. Франка «Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка» (Київ, 1995)], К. Кондратюка [21, с. 5], М. П. Бондаря [22, с. 789–790], М. Легкого [23, с. 346–350], М. Зимомрі, О. Тебешевської, О. Малярчука, А. Швець, О. Луцишин, О. Франко, Г. Гром [24, с. 139], згадки про те, що А. Франко та О. Франко тривалий час наполегливо працюють над виданням творчої спадщини Івана Франка, а також див. пізнавальні, ексклюзивні матеріали щодо інших представників роду брата Івана Франка – Онуфрія Яковича Франка, з багатьма з яких підтримує родинні та культурологічні «контакти» Андрій Франко. – *О. Т.*], Л. Іваницької, М. Когути [25, с. 193], І. Тиміва, Д. Ониськів та інших відомих учених, знаних дослідників.

Постать Андрія Франка як науковця, а також як співзасновника (поряд з проф. О. О. Франко) у 1992 р. Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші (Підгірках) та суспільно-громадського діяча фрагментарно, але доволі присутньо фігурує також і в ювілейних статтях («сильветках», «ювілейних словах», «урочистих вітальних словах»), присвячених вшануванню життєвих здобутків і творчого надбання його матері, дійсної членкині Наукового товариства ім. Т. Шевченка, докторки історичних наук, професорки Оксани Франко (до 70-річчя та 80-річчя від дня її народження), що їх написали професори, доктори іст. і філолог. наук П. Шкраб'юк [13], К. Кондратюк, Л. Сенік, С. Макарчук, а також А. Франко, письменниця, педагогиня О. Тебешевська, Л. Іваницька та ін. Згадки про публікації та послідовну,

наполегливу діяльність у Науковому Товаристві імені Шевченка (зокрема, про виступи з доповідями і повідомленнями на наукових конференціях у Секції етнографії і фольклористики та ін.) активного члена НТШ А. Франка фігурують у матеріалах видання «Хроніка НТШ». Програми наукових [X–XXX] сесій НТШ за 1999–2019 рр.

Основні дослідження Андрія Франка (серед них фігурують насамперед праці доволі великого обсягу друкованого аркушату, це науково-творчі роботи, сказати б, напівмонографічного формату) присвячені переважно висвітленню історії НТШ з часу реорганізації Товариства ім. Т. Шевченка і трансформації його у наукову установу в 1892 р. до початку Першої світової війни і видатним постатям (будівничим НТШ) Івана Франка (та його сина Андрія), Михайла Грушевського, Вадима Щербаківського та ін): 1) «Іван Франко як учений, видавець та організатор української академічної науки в НТШ» [26, с. 350–394]; 2) «Науково-критична та історіософська рецепція Івана Франка «Історії України-Руси» Михайла Грушевського крізь модерну візію інтерпретації взаємин між автором вітчизняного літописання та його рецензентом» [26, с. 97–169]; 3) «Науково-творча, організаційна та педагогічна діяльність Вадима Щербаківського упродовж емігрантського періоду життя (березень 1922 – січень 1957 років) (До 140-річчя від дня народження)» (у співавторстві з О. Франко) [26, с. 98–171]; 4) «Історія України-Руси» Михайла Грушевського в науково-критичній та історіософській рецепції Івана Франка крізь призму висвітлення взаємин між автором і рецензентом» [26, с. 267–357]; 5) «Іван Франко як функціонер, науковий продуцент, рецензент, творчий модератор і натхненник літературознавчого дискурсу на засіданнях філологічної секції НТШ» [26, с. 59–91]; 6) «Археолог, історик, мистецтвознавець, етнолог, музеєзнавець, педагог Вадим Щербаківський: емігрантська віха творчого життєпису українського

академічного вченого, професора (1922–1957)» (у співавторстві з О. Франко) [26, с. 86–167]; 7) «Андрій Франко як науковий дослідник фольклористично-етнографічного доробку Григорія Ількевича, перекладач, креативний співробітник, секретар, помічник, опікун Івана Франка» [26, с. 81–121]; 8) «Науково-організаційна діяльність І. Франка в Науковому товаристві імені Т. Шевченка» [26, с. 121–131]; 9) «Науково-видавнича діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка» [26, с. 44–53].

Чимало франкознавчих праць Андрія Франка ґрунтовно написані у проблемно-тематичній «перехресній площині» із тісно, глибинно взаємопов'язаною науково-дослідницькою цариною шевченкознавства: це, зокрема, такі його розвідки: «Франків «Кобзар» (до сторіччя виходу в світ «Кобзаря» Тараса Шевченка за редакцією Івана Франка)» [27, с. 107–116]; «Іван Франко – сумлінний науковий реконструктор автентичної основи поетичної творчості Тараса Шевченка» [27, с. 227–241], «Методологічні аспекти моделі джерелознавчої текстологічно-атрибуційної співпраці редакторів видань Шевченкового «Кобзаря» І. Франка (Львів, 1908) та В. Доманицького (Петербург, 1907; 1908)» [27, с. 37–52;], «Іван Франко як дослідник-текстолог, редактор і творчий ретранслятор Шевченкового поетичного слова» [27, с. 276–294].

Андрій Дмитрович Франко – постійний автор розлогих, концептуальних, джерельно-аналітичних, мемуарно-нарративних розвідок (7 публікацій) в усіх п'яти томах респектабельного видання «*Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі»*» (головний редактор відомий історик Богдан Лазорак). Варто згадати, зокрема, про такі важливі його публікації, вміщені у цьому науковому збірнику: 1) «Франкова «фамілія» і «Просвіта» та інші культурологічно-громадські і спортивно-військові товариства у Підгірках поблизу Калуша у першій половині ХХ ст.:

мемуарно-дослідницький контекст» (у співавторстві з О. Франко) [28, т. I, с. 105–142]; 2) «Іван Франко як редактор історико-літературного, джерелознавчого видання НТШ «Українсько-руський архів» [28, т. I, с. 42–76]; 3) «Фундаментальний внесок Івана Франка, Федора Вовка, Михайла Грушевського, Івана Раковського, Зенона Кузелі, Володимира Кубійовича, Євгена Онацького в енциклопедієзнавчу стратегію і практику формування багатотомового надбання універсальних знань про Україну» [28, т. 4, с. 105–142]; 4) «Петро Іванович Франко. Візити на Калушину та інші доленосні сторінки драматичної книги життя. Текстологічна републікація сенсаційного листа дружини Петра Франка Ольги Білевич до професорки Оксани Франко про родину Івана Франка і марні пошуки безвісти зниклого її чоловіка» [28, т. 5, с. 337–379]; 5) «Доленосні віхи життєпису музиканта світового визнання, очільника Товариства дрогобичан у США Володимира Осередчука з аристократичного дому Дидинських крізь мемуарно-наративну призму дослідження генеалогічно взаємопов'язаних стосунків митця, членів його «фамілії» з Іваном Франком і нащадками його роду на Калушині, в Нагуєвичах та Ясениці Сільній» (у співавторстві з О. Франко) [28, т. 3, с. 60–95].

Важливим етапом наукової діяльності А. Франка стали його етнологічні дослідження у респектабельному фаховому виданні «*Народознавчі зошити*»: це, зокрема: «Етнографічні та краєзнавчі матеріали в Музеї Івана Франка в Калуші» (у співавторстві з О. Франко, тут залучено раритетний франкознавчий текстологічний і фотоілюстративний археографічний матеріал родини Івана Франка та Онуфрія Франка) [29, с. 519–531]; «Діяльність І. Франка в Етнографічній комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка» [30, с. 465–469].

Андрій Франко – автор численних статей, розвідок, історико-біографічних нарисів (переважно у співавторстві з про-

фесоркою О. Франко, фаховою дослідницею життєтворчості Ф. К. Вовка [31]) про Федора Вовка [32] і Сергія Гамченка [33], зокрема: 1) «Невгамовний Федір Вовк» (у співавт. з О. Франко, публікацію вміщено на сторінках авторитетного науково-теоретичного журналу «Слово і Час») [32, с. 24–30] та ряд інших різнопланових вовкознавчих публікацій; 2) «Сергій Гамченко (1960–1932): Документи і матеріали з особового архіву крізь призму новітнього розгляду творчого життєпису вченого» (у співавторстві з О. Франко)» (до речі, фахове видання категорії «б» – збірник «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині», на шпальтах якої фігурує ця розлога археографічно-джерелознавча праця, індексований у міжнародній наукометричній базі даних «Index Copernicus (ICV 79.72)» [33, с. 424–457].

Науковому перу А. Франка належить низка ґрунтовних закордонних публікацій:

1) «Аналіз документів і матеріалів особистого наукового архіву Вадима Щербаківського» (у співавторстві з О. Франко) [34, с. 89–99; 2) «Діяльність Івана Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка» [34, с. 74–91]; 3) «Вшанування пам'яті Івана Франка у Львові» (у співавторстві з О. Франко) [34, с. 63–66]; 4) «Наукова діяльність Вадима Щербаківського в Українському вільному університеті (до 140-річчя від дня народження)» [34, с. 245–263]; 5) «Вадим Щербаківський (1877–1957): етнолог, археолог, музеєзнавець, мистецтвознавець, ректор УВУ в Мюнхені» (у співавторстві з Артемом Кокошем та Оксаною Франко) [34, с. 35–70]; 5) «Вадим Щербаківський (1877–1957): етнолог, археолог, музеєзнавець, мистецтвознавець, ректор УВУ в Мюнхені» (у співавторстві з Артемом Кокошем та Оксаною Франко) [34, с. 35–70]; 7) «Непроминальний слід І. Франка, Ф. Вовка, М. Грушевського, І. Раковського, З. Кузелі, В. Кубійовича, Є. Онацького у формуванні базису україно-центричного набутку

енциклопедичних знань» [34, с. 99–139] (перша у цьому переліку іноземних видань і останні три публікації містяться на сторінках поважного, інтелектуально доволі представницького мюнхенського видання «Науковий збірник Українського Вільного Університету: відповідно його тому 20 (2015 рік) і три останні праці фігурують в контенті тому 21 (2017 рік, одне дослідження) і тому 22, книги 2 (2021 рік) (ювілейного наукового збірника праць до 100-річчя УВУ)».

А. Франко підготував до друку дві фундаментальні монографії «Іван Франко і Наукове Товариство ім. Шевченка» (обсягом бл. 800 сторінок) і «Брати Вадим і Данило Щербаківські. Життя і творчість» (обсягом бл. 400 сторінок) (ця книжка, вочевидь, вийде друком у співавторстві з О. Франко), які незабаром побачать світ.

Науково-творча діяльність А. Франка цілком закономірно удостоєна численних важливих відзнак, премій, престижних наукових сертифікатів, нагород (подяк, почесних грамот, медалей та ін.). Нащадок Франкового роду, зокрема, нагороджений: 1) Почесною грамотою Головного управління культури і туризму Івано-Франківської обласної державної адміністрації, котре величає «Андрія Дмитровича Франка, науковця, франкознавця, кандидата історичних наук, за вагомий внесок у вивчення, збереження, популяризацію багатогранної творчої спадщини «Будителя Духу» – Івана Яковича Франка і сприяння в роботі Музею-оселі родини Франків у с. Підгірки [тепер в межах м. Калуша. – *О. Т.*] Калуського району» (у 2007 р., за підписом начальника Головного управління культури і туризму Івано-Франківської обласної державної адміністрації п. Володимира Федорака); 2) грамотою-«Подякою» «за плідну діяльність Музею-оселі родини Івана Франка у м. Калуші, вагомий внесок у розвиток його роботи та з нагоди 19-річчя створення установи та ювілею письменника» (у 2011 р., за підписом міського голови

м. Калуша Івано-Франківської області п. Ігоря Насалика) на науково-практичній конференції «Іван Франко і сучасність (До 155-річчя від дня народження)», яка відбулась 7–8 жовтня 2011 р. у м. Калуші; 3) «Подякою» «за заснування Музею-оселі родини Івана Франка в Калуші (Підгірках), великий внесок у розвиток його роботи та з нагоди 15-річчя створення Музею-оселі», якою удостоєно «Франка Андрія Дмитровича, наукового співробітника Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України» (2008 рік, серпень, за підписом міського голови м. Калуша Ігоря Насалика); Почесною грамотою за номінацією (поданням, висуненням його кандидатури) Західного Наукового Центру НАН України у День науки 20 травня 2016 р. «за великий внесок в українську науку» (за підписом голови ЛОДА (Львівської обласної державної адміністрації) Олега Синютки), «Подякою» за активну, плідну діяльність члена Етнографічної комісії НТШ з нагоди 150-річчя від дня заснування Наукового Товариства імені Шевченка «за високий професіоналізм і відданість обраній справі, щоденну наполегливу працю, вагомий внесок у розвиток національної наукової і науково-видавничої діяльності» (листопад 2023 р., за підписом міського голови м. Львова Андрія Садового), Почесною грамотою Президії НАН України до 100-річчя заснування вітчизняної Академії наук (2018, за підписом президента НАН України Бориса Патона) та іншими високими відзнаками його наукової і суспільно-громадської, культурологічної діяльності. А нещодавно, 27 серпня 2025 р., калуська інтелектуальна громадськість тепло, радісно привітала під час відзначення 169-річчя Каменяра нашого Ювіляра, нагородивши його «Подякою Андрієві Франку», яку урочисто вручила від імені калузької мерії (за підписом міського голови м. Калуша Андрія Найди) начальниця Управління культури, національностей і релігій Калузької міської ради Любов Джуган «кандидату історичних наук, старшому науковому спів-

робітнику ДУ «Інститут Івана Франка НАН України» А. Франку, провідному автору-співупоряднику видання «Іван Франко і Калуш. Путівник» [2, с. 1–64], «за вагомих особистий внесок у дослідження та популяризацію Франкового роду, просвітницьку діяльність, активну життєву і громадянську позицію та з нагоди 60-річчя від дня народження». Принагідно варто зазначити, що Андрій Франко двічі виступив від імені Інституту Івана Франка НАН України та Франкової «фамілії»: спершу біля центрального монумента Каменяреві (у центрі м. Калуша), а згодом виголосив тривалу, концептуальну, розлогу доповідь про важливі аспекти підготування до друку науково-джерельного видання «Іван Франко і Калуш. Путівник» та особливості його текстологічної структури під час велелюдної, присутньої, резонансної презентації згаданого вище путівника у Краєзнавчому музеї Калущини.

Андрій Франко був учасником численних Міжнародних і всеукраїнських, регіональних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, круглих столів, а також низки форумів українознавства (найважливішими з яких були всесвітні Конгреси МАУ (Міжнародної Асоціації українознавців), шевченкознавства і франкознавства.

Такий він, багатогранний, різноплановий, креативний, доброчесний, наполегливий, завзятий, сумлінний, високодостойний нащадок Франкового роду – науковець Андрій Дмитрович Франко! Побажаємо йому: «З роси і води на многая-многая літ»! Зичимо щиро вельмишановному Ювілярові наснаги до подальшої праці, гармонії, творчого натхнення та мирного довголіття! Переможного україно-центричного духу!

Джерела та література

1. Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: Франко Андрій Дмитрович / НАН України. Інститут історії України. – Київ, 1995. – 16 с.

2. Іван Франко і Калуш. Путівник / Автори-упорядники А. Д. Франко [провідний текстологічний автор-співупорядник Н. П. Мельник, О. О. Франко, Л. І. Андрійчук, Д. Г. Ониськів, Відп. наук. ред. І. М. Тимів. За ред. проф. О. М. Малярчука / Організатори видання: Державна установа «Інститут Івана Франка НАН України» (м. Львів), Калуська міська рада, Управління культури, національностей та релігій Калуської міської ради, КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради», Красзнавчий музей Калушини і Музей-оселя родини Івана Франка в Калуші (Підгірках) / упоряд. і відп. наук. ред.: І. Тимів. Калуш: ПП «Фоліант», 2025. – 64 с.; 33 фото.

3. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Львів. Вид. Ін-ту л-ри ім. Т. Шевченка; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова), Є. К. Нахлік (заступник голови), А. Д. Франко та ін. Київ: Наук. думка, 2008. – Т. 51: Прозові переклади, 1876–1912 / Ред. тому Є. К. Нахлік; Відповідальний секретар А. Д. Франко; упорядкув. та коментарі М. З. Легкого, О. Б. Луцишин, Є. К. Нахліка, Н. Б. Тихолоз, А. Д. Франка, О. О. Франко, Л. Б. Цибенко, Р. Б. Чопика, А. І. Швець. – 985 с.

4. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Львів. Вид. Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова), Є. К. Нахлік (заступник голови), А. Д. Франко та ін. Київ: Наук. думка, 2008. – Т. 52: Оригінальні та перекладні поетичні твори. – 1040 с. / ред. тому М. П. Бондар; Відповідальний секретар Р. Б. Чопик; упорядкув. та коментарі: Є. М. Баран, Л. П. Бондар, М. П. Бондар, М. О. Зубрицька, Л. В. Каневська, М. З. Легкий, О. Б. Луцишин, Я. І. Мельник, А. Д. Франко, Л. І. Чернишенко, Р. Б. Чопик, Л. Б. Цибенко.

5. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Львів. Вид. Ін-ту л-ри ім. Т. Шевченка; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова), Є. К. Нахлік (заступник голови), А. Д. Франко та ін. Київ: Наук. думка, 2008. – Т. 53: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1876–1895 / Ред. тому Є. К. Нахлік; Відповідальний секретар М. З. Легкий; упорядкув. та комент. М. З. Легкого, О. Б. Луцишин, Є. К. Нахліка, Н. Б. Тихолоз, Н. Є. Тодчук, А. Д. Франка, А. І. Швець. – 830 с.

6. Показчик купюр: (до Зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах) / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Львів. вид. Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова), Є. К. Нахлік (заступник голови), А. Д. Франко та ін.; Ред. показчика

купюр Є. К. Нахлік; Відповідальний секретар М. З. Легкий; упорядкув. та коментарі М. З. Легкого, О. Б. Луцишин, Є. К. Нахліка, Б. С. Тихолоза, Н. Є. Тодчук, А. Д. Франка, А. І. Швець; Передм. М. З. Легкого. Київ: Наук. думка, 2009. – 333 с.

7. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Львів. вид. Ін-ту л-ри ім. Т. Шевченка; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова), Є. К. Нахлік (заступник голови), А. Д. Франко та ін. Київ: Наук. думка, 2010. – Т. 54: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896–1916 / ред. тому Є. К. Нахлік; Відповідальний секретар М. З. Легкий; упорядкув. та коментарі М. З. Легкого, О. Б. Луцишин, М. О. Мороза, Є. К. Нахліка, О. М. Нахлік, Б. С. Тихолоза, Н. Б. Тихолоз, Н. Є. Тодчук, О. О. Федорука, А. Д. Франка, О. О. Франко, Л. Б. Цибенко, Г. З. Чопика, А. І. Швець. – 1216 с.

8. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / НАН України. Інститут Івана Франка; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова), Є. К. Нахлік (заступник голови), А. Д. Франко та ін. Київ: Наук. думка, 2025. – Т. 56: Наукові переклади. 1896–1916 [*верстка*] / ред. тому М. З. Легкий; упорядкув. та коментарі А. Д. Франка [йому належить переважна більшість, понад 90 відсотків від загального обсягу текстологічної, науково-джерельної роботи], О. О. Франко, М. З. Легкого. – 856 с.

9. Жулинський М. «Ми мусимо навчитися чути себе українцями...» / Микола Жулинський // Іван Франко у творенні української національної ідентичності: зб. наук. праць / голов. ред. О. О. Рафальський, П. М. Чернега. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2016. – С. 11–22.

10. Франко А. Іван Франко як дослідник, редактор, публікатор творчої спадщини Юрія Осипа Федьковича у видавничій серії НТШ «Українсько-руська бібліотека» / Андрій Франко // «Дивлячись на цей гірський світ»: літературознавчий збірник / НАН України. Інститут Івана Франка; Наукове товариство ім. Шевченка; [відп. ред. А. Швець; наук. ред. М. Котик-Чубінська, М. Лапій; передм. А. Швець; редкол.: Є. Нахлік (голова), Р. Кушнір (голова) та ін.]. – Львів: Видання за фінансової підтримки НТШ, 2018. – С. 231–244.

11. Тебешевська О. Берегиня Франкового роду: Оксана Омелянівна Франко / Оксана Тебешевська // Калуські історичні студії. – Т. 9. Зб. наук. статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2025. – С. 184–202; Ї ж: Берегиня Франкового роду. До 80-річчя від дня народження та 50

років від початку наукової діяльності Оксани Омелянівни Франко // Вісті Калущини. – 2019, 26 квіт. – № 17. – С. 3; Див. також: Тебешевська О. Великий Каменяр у рецепції Зеновії Франко / Оксана Тебешевська // Літопис Бойківщини: журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені. – Дрогобич, 2012. – Ч. 2/83 (94). – С. 87–98; Її ж: Великий Каменяр у рецепції Зеновії Франко // Перевал. – 2012. – № 3. – С. 116–124; ; Її ж: Великий Каменяр у рецепції Зеновії Франко // «Нам пора для України жить»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «До 160-річчя від дня народження Івана Франка» (Калуш, 6 вересня 2016 р.) / Музей-оселя родини Франка [та ін.; відп. ред. І. Тимів; редкол.: О. Франко, О. Малярчук, І. Тимів, А. Франко, Б. Яневич, Л. Бойко та ін.]. – Калуш: ФО-П Петраш К. Т., 2016. [– 200 с.]. – С. 86–104.

12. Франко А. Академічні досягнення, видавничі та організаційні проекти Івана Франка в НТШ / Андрій Франко // «Нам пора для України жить»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «До 160-річчя від дня народження Івана Франка» (Калуш, 6 вересня 2016 р.) / Відп. ред. Іван Тимів. – Калуш: ФО-П Петраш К. Т., 2016. [200 с.]. – С. 16–51; Його ж: Іван Франко і Михайло Грушевський. До питання про співпрацю в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка (у співавторстві з О. Франко) // Там само. – С. 11–15.

13. Шкраб'юк П. До 80-річчя професора Оксани Омелянівни Франко: Ювілейне слово / Петро Шкраб'юк // Народознавчі зошити. – 2019. – № 2 (146). – С. 510–520; Його ж: Гідна спадкоємиця, Берегиня роду Каменяра професор Оксана Омелянівна Франко (до 80-річчя від дня народження) // Калуські історичні студії. Т. 3. Зб. наук. статей, докум. і матер., присвяч. 150-річчю створ. тов.-ва «Просвіта»; за заг. ред. проф. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 252–272; Його ж: [Під рубрикою «Наші славні НТШівські ювіляри»] Оксана Франко // Вісник НТШ. – Число 61. (Весна–літо). – 2019. – С. 104–106.

14. Нахлік Є. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (1991–2001): Історичний нарис. Актуальні завдання / Євген Нахлік. – У вид.: Нахлік Є. К., Федорук О. О. Львівському відділенню Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [ЛВІЛШ. – О. Т.] – 10 років / Довідник про співробітників ЛВІЛШ / Є. К. Нахлік, О. О. Федорук; Передм. М. Г. Жулинського. – Львів: Ліга-Прес, 2003. – С. 9–30 [згадки про Андрія Франка та його праці на с. 12, 13, 14, 15. – О. Т.]. – («Бібліографічна серія». Вип. 3); Див. також: Нахлік Є. К. Сучасний стан франкознавчих досліджень і

проблема створення Інституту Івана Франка НАН України / Євген Нахлік // Слово і Час: науково-теоретичний журнал. – К., 2011. – № 8 (608). – С. 38–48.

15. Федорук О. Андрій Дмитрович Франко / Олесь Федорук // Нахлік Є. К., Федорук О. О. Львівському відділенню Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [ЛВІЛШ] – 10 років. Довідник про співробітників ЛВІЛШ / Євген Нахлік, Олесь Федорук; передм. М. Г. Жулинського. – Львів: Ліга-Прес, 2003. – С. 109–111. – («Бібліографічна серія». Вип. 3].

16. Горак Р., Гнатів Я. [Гл. XIII] Онуфрій Франко [прадід Андрія Дмитровича Франка. – *О. Т.*] / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – У вид.: Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко: Книга перша: Рід Якова. – Львів: Вид-во отців василіян «Місіонер», 2000. [– С. 171–189]. – С. 188.

17. Зайцева З. Академічні проекти Івана Франка в Науковому товаристві імені Шевченка / Зінаїда Зайцева // «Я єсть пролог...»: матеріали Міжнар. наук. конгресу, до 160-річчя від дня народження Івана Франка (Львів, 22–24 вересня 2016 р.): у 2 т. / Мін-во освіти і науки України. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Відп. ред.: В. Мельник, М. Жулинський; відп. секр.: С. Пилипчук. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. – Т. 1. – С. 395–411 [згадки доктора іст. наук, проф. З. Зайцевої на с. 403 і с. 410 про А. Франка як ретельного, фахового дослідника науково-організаційної і публікаторської діяльності Івана Франка в НТШ. – *О. Т.*].

18. Конта Р. Сучасний стан та перспективи історіографічного дослідження розвитку етнології в Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові (1892–1940 рр.) / Ростислав Конта // Література та культура Полісся: Зб. наук. праць. Серія: Історичні науки: № 2 / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко; Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – Вип. 76. – [442 с.]. – С. 334–344 [згадка про А. Д. Франка та його праці на с. 343. – *О. Т.*].

19. Демуз І. Діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): сучасна вітчизняна історіографія / Інна Демуз // Переяславський літопис: зб. наук. статей / [ред. колегія: Коцур В. П. (голов. ред.) та ін.]. – Переяслав-Хмельницький : ФОП О. М. Лукашевич, 2014. – Вип. 6. [– 149–174]. – С. 154, 155, 169, 172 [згадки і доволі розлогий фаховий коментар доктора іст. наук, проф. І. Демуз, що стосується описово-аналітичної характеристики наукових досліджень А. Франка. – *О. Т.*].

20. Демуз І. Наукові товариства на теренах України ХІХ – початку ХХ ст.: полілог учених і епох : монографія / Інна Демуз. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2014. [– 681 с.]. – С. 112–113, 141 [згадки і присутній науковий коментар І. Демуз щодо проблемно-тематичного змісту автореферату дисертації *А. Франка* «Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка» на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – *О. Т.*].

21. Кондратюк К. Оксана Франко: талановита жінка, науковець і педагог / Костянтин Кондратюк // Каменярь [інформ.-аналіт. часопис ЛНУ ім. Івана Франка]. – 2019. – № 2. – Берез.–трав. – С. 5.

22. Бондар М. Коментарі / Микола Бондар // Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Львів. від-ня Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова), Є. К. Нахлік (заступник голови), А. Д. Франко та ін. К.: Наук. думка, 2008. Т. 52: Оригінальні та перекладні поетичні твори. 1040 с. / Ред. тому М. П. Бондар; Відповідальний секретар Р. Б. Чопик; упоряд. та комент.: Є. М. Баран, Л. П. Бондар, М. П. Бондар, М. О. Зубрицька, Л. В. Каневська, М. З. Легкий О. Б. Луцишин, Я. І. Мельник, А. Д. Франко, Л. І. Чернишенко, Р. Чопик, Л. Б. Цибенко. – С. 789–790 [згадки про творчу співпрацю А. Франка над упорядкування творів Каменяря див. на с. 789–790. – *О. Т.*].

23. Легкий М., Франко А. Проспект додаткових томів «Наукові переклади Івана Франка» [проектованих і частково підготованих до друку Інститутом Івана Франка НАН України (наук. ред. член-кореспондент НАН України М. З. Легкий; *упоряд. А. Д. Франко*) 55-го і 56-го томів до видання: Іван Франко. Зібрання творів: у 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976–1986. – *О. Т.*] / Микола Зиновійович Легкий, Андрій Дмитрович Франко // Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації : 3б. наук. праць / НАН України. Інститут Івана Франка; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; Ред. кол.: М. Жулинський (голова) та ін.; Відп. і літ. ред. та упоряд. Є. Нахлік; Відп. секр. О. Нахлік. – Київ; Львів, 2011. – Вип. І : Огляди. Статті. Твори. Листування. Спогади. Бібліографія. – С. 346–350; Див. також: *Легкий М. З.* Наукові переклади Івана Франка / Микола Легкий // Там само. – С. 344–346; Його ж: З останнього десятиліття франкознавства / Микола Легкий, Святослав Пилипчук // Слово і Час: науково-теоретичний журнал. – К., 2008. – № 10 (574). – С. 21–30.

24. Гром Г. Нескорені з роду Онуфрія / Ганна Гром. – У кн.: Гром Ганна. Франкові Нагуєвичі... – С. 136–139 [згадки про те, що А. Франко та О. Франко тривалий час наполегливо працюють над виданням творчої спадщини Івана Франка (див. про це на с. 139), а також див. пізнавальні, ексклюзивні матеріали щодо інших представників роду брата Івана Франка – Онуфрія Яковича Франка, з багатьма з яких підтримує родинні та культу-рологічні «контакти» Андрій Франко. – *О. Т.*].

25. Когут М. Калущина в іменах: біографічний довідник / Микола Когут. – Дрогобич: Відродження, 1999. – С. 193 [згадка про те, що А. Франко та О. Франко працюють над виданням творчої спадщини Івана Франка. – *О. Т.*].

26. Франко А. Іван Франко як учений, видавець та організатор української академічної науки в НТШ / Андрій Франко // «Я єсть пролог...» : матеріали Міжнародного наукового конгресу, до 160-річчя від дня народження Івана Франка (Львів, 22–24 вересня 2016 р.): у 2 т. / Міністерство освіти і науки України. Львівський національний університет імені Івана Франка. Відп. ред.: В. Мельник, М. Жулинський; відп. секр.: С. Пилипчук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – Т. 1. – С. 350–394; Його ж: Науково-критична та історіософська рецепція Івана Франка «Історії України-Руси» Михайла Грушевського крізь модерну візію інтерпретації взаємин між автором вітчизняного літописання та його рецензентом // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.), Я. Мельник, М. Мозер, П. Гриценко, Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. – Кн. 2. – Дрогобич-Нагуєвичі: Пóсвіт, 2021. – С. 97–169; Його ж: Науково-творча, організаційна та педагогічна діяльність Вадима Щербаківського упродовж емігрантського періоду життя (березень 1922 – січень 1957 років) (До 140-річчя від дня народження) (у співавторстві з О. Франко) // Рід Щербаківських – звитяжці української культури: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Ружин Житомир. обл., 22 вересня 2017 р.) / упоряд. В. О. Митюк. – Вишгород: ПП М. І. Сергійчук, 2017. – С. 98–171; Його ж: «Історія України-Руси» Михайла Грушевського в науково-критичній та історіософській рецепції Івана Франка крізь призму висвітлення взаємин між автором і рецензентом // Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск: Михайло Грушевський – вчений, політик, громадський діяч. – 2021. – С. 267–357. [Електронний ресурс] PDF <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/history/article/view/13400/13724>; Його ж: Іван Франко як функціонер, науковий продуцент, рецен-

зент, творчий модератор і натхненник літературознавчого дискурсу на засіданнях філологічної секції НТШ // Українське літературознавство. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – Вип. 80. – С. 59–91; Його ж: Археолог, історик, мистецтвознавець, етнолог, музеєзнавець, педагог Вадим Щербаківський: емігрантська віха творчого життєпису українського академічного вченого, професора (1922–1957) (у співавторстві з О. О. Франко) // Вісник Інституту археології Львівського національного університету імені Івана Франка. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. – Вип. 12. – С. 86–167; Його ж: Андрій Франко як науковий дослідник фольклористично-етнографічного доробку Григорія Ількевича, перекладач, креативний співробітник, секретар, помічник, опікун Івана Франка // Українське літературознавство: Зб. наук. праць. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – Вип. 76. – С. 81–121; Його ж: Науково-організаційна діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка // Українське літературознавство. – Львів: Світ, 1993. – Вип. 58: Іван Франко: статті та матеріали. – С. 121–131; Його ж: Науково-видавнича діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка // Дослідження з історії України: Вісник Львівського університету. Серія історична / [редкол.: С. А. Макарчук (відп. ред.), Ю. А. Киричук (відп. секр.), Л. О. Зашкільняк та ін.; ред. Т. О. Головіна]. – Львів, 1993. – Вип. 29. – С. 44–53.

27. Франко А. Франків «Кобзар» (до сторіччя виходу в світ «Кобзаря» Тараса Шевченка за редакцією Івана Франка) / Андрій Франко // Визвольний шлях: Сусп.-політ., наук. та літ. місячник. – К.; Лондон: Укр. Вид. Спілка ім. Юрія Липи, 2008. – Річн. 61. – Кн. 3 (720; лип.–вер.). – С. 107–116; Його ж: Методологічні аспекти моделі джерелознавчої текстологічно-атрибуційної співпраці редакторів видань Шевченкового «Кобзаря» І. Франка (Львів, 1908) та В. Доманицького (Петербург, 1907; 1908) // Вісник Львівського Університету: Серія філологічна. Франкознавство. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – Вип. 51 – С. 37–52; Його ж: Іван Франко – сумлінний науковий реконструктор автентичної основи поетичної творчості Тараса Шевченка. – У вид.: «Йшла не тільки з духом часу, але й перед ним»: Наталія Кобринська та літературний процес кінця ХІХ–ХХ століття: збірник наукових праць: до 160-річчя від дня народження Наталії Кобринської; до 90-річчя від часу заснування Союзу Українок Америки / НАН України. Інститут Івана Франка; Всеукраїнська громадська організація «Союз Українок»; наук. й літ. ред.: М. Легкий, О. Мельник, А. Швець; відповід. ред. А. Швець; передм. М. Заяць; редкол.: Є. Нахлік (голова) та ін.]. – Львів, 2015. – С. 227–241. – (Серія

«Літературознавчі студії», вип. 22); Його ж: Іван Франко як дослідник-текстолог, редактор і творчий ретранслятор Шевченкового поетичного слова // Тарас Шевченко: Апостол правди і науки: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – С. 276–294.

28. Франко А. Франкова «фамілія» і «Просвіта» та інші культурологічно-громадські і спортивно-військові товариства у Підгірках поблизу Калуша у першій половині ХХ ст.: мемуарно-дослідницький контекст (у співавторстві з О. Франко) / Андрій Франко // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.), Я. Мельник, М. Мозер, П. Гриценко, Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. – Дрогобич-Нагуєвичі: П'освіт, 2020. – Кн. I. – С. 105–142; Його ж: Іван Франко як редактор історико-літературного, джерелознавчого видання НТШ «Українсько-руський архів» // Там само. – 2020. – Кн. I. – С. 42–76; Його ж: Фундаментальний внесок Івана Франка, Федора Вовка, Михайла Грушевського, Івана Раковського, Зенона Кузеля, Володимира Кубійовича, Євгена Онацького в енциклопедієзнавчу стратегію і практику формування багатотомового надбання універсальних знань про Україну // Там само. – 2023. – Кн. 4. – С. 105–142; Його ж: Петро Іванович Франко. Візити на Калушину та інші доленосні сторінки драматичної книги життя. Текстологічна републікація сенсаційного листа дружини П. Франка Ольги Білевич до професорки Оксани Франко про родину Івана Франка і марні пошуки безвісти зниклого її чоловіка // Там само. – 2024. – Кн. 5. – С. 337–379; Його ж: Доленосні віхи життєпису музиканта світового визнання, очільника Товариства дрогобичан у США Володимира Осередчука з аристократичного дому Дидинських крізь мемуарно-нарративну призму дослідження генеалогічно взаємопов'язаних стосунків митця, членів його «фамілії» з Іваном Франком і нащадками його роду на Калушині, в Нагуєвичах та Ясениці Сільній» (у співавторстві з О. Франко) // Там само. – 2022. – Кн. 3. – С. 60–95.

29. Франко А. Етнографічні та краєзнавчі матеріали в Музеї Івана Франка в Калуші (у співавторстві з професоркою О. Франко) / Андрій Франко // Народознавчі зошити. – 2013. – № 3 (111) (трав.–черв.). – С. 519–531 (залучено раритетний франкознавчий текстологічний і фотоілюстративний археографічний матеріал родини Івана Франка та Онуфрія Франка).

30. Франко А. Діяльність І. Франка в Етнографічній комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка / Андрій Франко // Народознавчі зошити. – Львів. – 2001 [2002]. – № 3. – С. 465–469.

31. Франко О. Федір Вовк / Оксана Омелянівна Франко / УВАН (Укр. Вільна Акад. наук) у США. Джерела до новітньої історії України. Т. 4. – Нью-Йорк, 1997. – 237 с. – (До 150-ліття з дня народження); Її ж: Федір Вовк – учений і громадський діяч [: Монографія]. – Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 379 с.

32. Франко А. Невгамовний Федір Вовк (у співавт. з О. Франко) / Андрій Франко // Слово і Час. – 1997. – № 8. – С. 24–30.

33. Франко А. Сергій Гамченко (1960–1932): Документи і матеріали з особового архіву крізь призму новітнього розгляду творчого життєпису вченого (у співавторстві з О. Франко) / Андрій Франко // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / Гол. ред.: О. Ситник, заст. гол. ред.: Н. Булик, відп. секр.: О. Томенюк. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2020. – Вип. 24. – С. 424–457. Збірник індексований у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus (ICV 79.72).

34. Франко А. Аналіз документів і матеріалів особистого наукового архіву Вадима Щербаківського (у співавторстві з О. Франко) // Науковий збірник Українського Вільного Університету [УВУ]: Том 20: Повідомлення і доповіді Міжнародної наукової конференції: «SAPERE AUDE!» Український Вільний Університет: 1945–2015 (До 70-річчя діяльності УВУ в Німеччині) (Львів, 8 жовтня 2015 р.). – Мюнхен, 2015. – С. 89–99; Його ж: Діяльність Івана Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка // Визвольний шлях: Сусп.-політ., наук. та літ. місячник. – К.; Лондон: Укр. Вид. Спілка ім. Юрія Липи, 2006. – Річн. 59. – Кн. 7–8 (700–701; лип.–серп.). – С. 74–91; Його ж: Вшанування пам'яті Івана Франка у Львові (у співавторстві з О. Франко) // *Lwów. Miasto – Społeczeństwo – Kultura: Polsko-ukraińska konferencja naukowa.* – Kraków, 29. IV – 1. V. 1996. – Kraków, Wydanie Instytutu Historji Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1996. – S. 63–66; Його ж: Наукова діяльність Вадима Щербаківського в Українському вільному університеті (до 140-річчя від дня народження) (у співавторстві з О. Франко) // Науковий збірник Українського Вільного Університету. – Мюнхен, 2017. – Том 21. – С. 245–263; Його ж: Непромишляний слід І. Франка, Ф. Вовка, М. Грушевського, І. Раковського, З. Кузеля, В. Кубійовича, Є. Онацького у формуванні базису україноцентричного набутку енциклопедичних знань // Науковий збірник Українського Вільного Університету (ювілейний науковий збірник праць до 100-річчя УВУ). – Мюнхен, 2021. – Том 22. – Кн. 2– С. 99–139.

Oksana Tebeshevska
Kalush

**A worthy descendant of the Franko family –
Andrii Dmytrovych Franko**

Abstract. *This article reviews the life and scientific work of Andrii Franko, a Franko scholar, cultural historian, textual scholar, candidate of historical sciences, and senior research fellow at the Franko Studies Department of the Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine. It examines his creative work in the field of Franko studies and personal studies, his achievements in popularising the work of Ivan Franko as a scholar, and highlights the museum activities of Oksana and Andrii Franko and their contribution to the development of research into the work of Ivan Franko.*

Key words: *Franko studies, Andrii Franko, Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Kalush, Ivan Franko Family Museum in Kalush (Pidhirky), scientific and publishing activities.*

ПРЕЗЕНТАЦІЇ

УДК 821.161.2–09

Дарія Ониськів

м. Калуш

Андрій Франко

м. Львів

Перше краєзнавче видання – «Іван Франко і Калуш». Путівник

Анотація: У статті висвітлено вихід у світ краєзнавчого туристичного видання «Іван Франко і Калуш. Путівник». Розкрито перебування Івана Франка в Калуші й тодішньому селі Підгірки. Подано маловідомі епізоди про письменника та його брата Онуфрія, місця перебування родини Франків. Висвітлено історію створення видання. Інформовано про авторів-упорядників путівника, редагування й корегування текстової частини й ілюстративної складової та художнє оформлення книжки і Google-карти. Розкрито презентацію путівника та її висвітлення у ЗМІ.

Ключові слова: путівник, краєзнавче видання, Іван Франко, родина, Калуш, Підгірки, презентація, ЗМІ.

У 2025 році, напередодні 169-ї річниці з дня народин видатного українського поета, письменника, публіциста, перекладача, науковця, громадського і суспільно-політичного діяча, в івано-франківському видавництві «Фоліант» вийшов із друку туристичний путівник «Іван Франко і Калуш». Це краєзнавче видання допоможе калушанам і гостям міста самостійно ознайомитися з локаціями однойменного туристичного маршруту, що пролягає в Калуші та його житлових масивах Підгірки і Хотинь. Путівник містить достовірні, оновлені, систематизовані відомості про експозицію Музею-оселі родини Івана Франка, пам'ятні місця Калуша, пов'язані з перебуванням Каменяра, які

належать до історичної й культурної спадщини цього середньовічного солеварного міста та історичного регіону. Доступна також електронна версія туристичного путівника «Іван Франко і Калуш» [5].

Калуш тісно пов'язаний з іменем Каменяря. Іван Франко перебував тут неодноразово. Під час другого арешту ночував у поліцейській дільниці в червні 1880 р., коли його, заарештованого поблизу Коломиї, під конвоем доправляли до Нагуєвичів. У серпні 1884 р. поет відвідав Калуш під час організованої ним студентської мандрівки. Він часто бував у брата Онуфрія в Підгірках. Востаннє Іван Франко приїжджав до Підгірок на похорон рідного брата 30 липня 1913 року [11; 19; 20].

Ідея видання туристичного путівника визріла років шість тому. До цього часу був лише буклет «Франковими стежками» [21], виданий у 2016 році. Його авторка – тодішня наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка в Підгірках Любов Бойко (працювала тут у 2012–2017 рр. [9, с. 26]), редактори – тодішня директорка комунального закладу «Музейно-виставковий центр» Уляна Паньо й науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущини Іван Тимів, який якраз розпочав у цьому музеї свою науково-краєзнавчу працю. Дизайн Артура Єфремова, тоді він був зберігачем Арт-галереї, розміщеної у Краєзнавчому музеї Калущини (*нині – Етнографічна зала цього музейного закладу. – Д. О.*). Оскільки у буклеті охоплено всього сім локацій і то лише в Підгірках, де в 1903 р. Іван Франко купив на спілку з братом Онуфрієм землю [18–20], то у 2019 р. у старшого наукового співробітника Краєзнавчого музею Калущини Музейно-виставкового центру Калуської міської ради Івана Тиміва визріла ідея розширити інформативне поле про перебування Івана Франка в Калуші та Підгірках, про Онуфрія Франка, про місця, дотичні до родини Франків і підготувати туристичний путівник.

Для фахової підготовки видання була створена редакційна колегія, головним редактором якої став доктор історичних наук, професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу Олег Малярчук. За його упорядкування у той час відповідала тодішня наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка Наталія Мельник, (працювала у 2017–2022 рр. [9, с. 27]). До збору матеріалів були залучені майже всі музейні працівники Музейно-виставкового центру Калуської міської ради. І не лише музейні. До редакційної колегії увійшли: Олег Відливаний – директор Музейно-виставкового центру Калуської міської ради; Іван Тимів – відповідальний науковий редактор; Людмила Андрійчук – старша наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця»; Леся Довженко – директорка БК ім. А. Могильницького (2019–2022), Тетяна Юзьв'як – вчителька української мови та літератури Калуського ліцею № 10, поетка; Леся Кирилович – голова Калуського міськрайонного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, депутатка Калуської міської ради; Дарія Ониськів – наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка (з серпня 2023 року) [9, с. 27].

Закономірно, що до упорядкування путівника долучилися фундатори Музею-оселі родини І. Франка в Підгірках [4; 13; 17; 18; 20]: нині вже світлої пам'яті онука Онуфрія Франка Оксана Франко, докторка історичних наук, професорка Львівського національного університету ім. Івана Франка, дійсна членкиня Наукового товариства ім. Т. Шевченка, і її син – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу франкознавства академічної державної установи «Інститут Івана Франка НАН України» у Львові Андрій Франко.

Свою лепту у створення путівника внесла і голова Калуського осередку ВУТ «Просвіта» Леся Кирилович не лише як депутатка міської ради, як просвітянка, а й як наукова спів-

робітниця музею-оселі з серпня 2022 по липень 2023 р. [9, с. 27]. Допрацьовували спільно всі з вересня 2023 р. У кінцевому варіанті співупорядниками виданого путівника стали: Андрій Франко, Наталія Мельник, св. п. Оксана Франко, Людмила Андрійчук і Дарія Ониськів.

Автор обкладинки калуський художник, лауреат премії імені Івана Рубчака 2024 р. Ігор Бойкович. Літературна редакція Тетяни Юзьв'як. Анотація англійською Уляни Голинської, вчительки Голинського ліцею.

Туристичний путівник «Іван Франко і Калуш» до друку рекомендувала Науково-методична рада КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради» (голова Іван Тимів).

Путівник містить 22 інформативно наповнені локації, які засвідчують, що Калуш тісно пов'язаний з іменем Каменяра, котрий був тут неодноразово: **I. Калуш:** Площа Героїв; Пам'ятники Іванові Франку в Калуші; Калуська дитяча музична школа (колишній повітовий суд); Церква Святого Архистратига Михаїла; Калуський ліцей № 1; Красназавчий музей Калущини; Костел Святого Валентина; Народний дім; Церква Святого Миколая (ж/м Хотінь). **II. Підгірки:** Музей-оселя родини Івана Франка; Підгорецькі дуби; Символічна могила «Борцям за волю України»; Будинок культури ім. Антіна Могильницького; Калуська філія Калуського ліцею № 10; Галембрик; Хата Онуфрія Франка; Хата родини Смольських; Григорій Смольський в експозиції Музею-оселі родини Івана Франка; Церква Стрітєння Господнього; Цвинтар у Підгірках; Меморіальний комплекс «Криївка «Черемоша»; Джерело «Богуна».

Красназавче видання «Іван Франко і Калуш. Путівник» (текстова частина. – А. Ф.) комплексно підготовлено до друку разом із фахово, ретельно упорядкованими світлинами з чітко артикульованими, скрупульозно перевіреними адекватними підписами до кожної історичної фотографії. Тут поміщено понад

три десятки світлин, які візуалізують кожну із локацій. Більшість із них – авторства Наталії Кулай, завідувачки інформаційного відділу Калуської міської ради. Є тут світлини й Андрія Франка. Електронний варіант світлин – Людмили Андрійчук.

Джерельна база видання сягає поза сотню позицій [5, с. 51–62]. До путівника **додано** Google-карту, яка допоможе туристам і краєзнавцям ознайомитися з місцями майбутньої подорожі, пов'язаної з перебуванням Івана Франка у Калуші і його околицях [5, с. 62]. Це заслуга Оксани Паламар, студентки Калуського політехнічного коледжу, працівниці виконавчого комітету Калуської міської ради [5, с. 62]. Є тут і G-коди сторінок КЗ «Музейно-виставковий центр КМР» у соцмережах Facebook й Insta-gram [5, с. 63]. Це довідково-краєзнавче видання побачило світ коштом бюджету Калуської територіальної громади [5, с. 2].

Завдяки виданому путівнику «Іван Франко і Калуш» калушани й гості міста матимуть можливість «пройтися» одноіменним туристичним маршрутом, ознайомившись зі всіма його 22 локаціями. Дізнаються про те, що **вулиця Івано-Франківська (разом із продовженням – вулицею Степана Бандери) – єдина в світі, на якій розміщені одразу три пам'ятники Іванові Франку на чотирикілометровому відтинку** [5, с. 6]. Поринуть у цікаву, пізнавальну історію калуських храмів: греко-католицьких церков Архистратига Михаїла в Калуші [5, с. 8–9], Святого Миколая в Хотіні [5, с. 16–19] і Стрітення Господнього у Підгірках [5, с. 41–42], а також римо-католицького костелу [5, с. 12–13]. Дізнаються про те, що третій поверх славнозвісної червоної школи в Калуші (*нині – Калуський ліцей № 1. – А. Ф.*) добудовували під керівництвом Антона Франка з Підгірок, сина Онуфрія [5, с. 10–11]. Дізнаються історію переїзду Онуфрія Франка у Підгірки: «У 1903 р. Іван Франко разом із рідним братом Онуфрієм (Онуфром, Онофером) (1861–1913) продали свої частки батьківської спадщини в Нагуєвичях і «на відступні

кошти» спільно купили землю («грунт») (42 морги) та хату з господарськими будівлями і ділянкою лісу в Підгірках Калуського повіту. Заплатили за це 8 тисяч срібних ринських». А також про історію створення Музею-оселі родини Івана Франка і «пройдуться» його кімнатами [5, с. 20–27]. Відвідають оригінальну місцину у Підгірках на березі річки Млинівки поряд із школою під нешаблонною назвою «Галембрик» і, можливо, віднайдуть походження та значення цього мікротопоніма [5, с. 31–33]. Пройдуться вулицею, на якій уже друге століття проживають поряд славнозвісні родини Франків і Смольських [5, с. 33–40]. А також подолають шлях, яким ішов Іван Франко, коли востаннє відвідав Підгірки 30 серпня 1913 р. Про ці його відвідини історичний спогад залишив відомий український художник, уродженець Підгірок Григорій Смольський: «Нагода побачити Івана Франка трапилась на похоронах Онуфрія Франка. Разом з батьком я пішов на цей похорон, бо переказали, що приїхав брат покійного зі Львова, Іван. Це було пополудні, у погідний день. Гріло тепле сонечко, і я не відчував сумного похоронного настрою. Не пригадую собі ситуації похорону ані людей, тільки добре пригадую білу стіну хати, освітлену сонцем, під якою стояв Іван Франко. Я стояв напроти нього. Моя вся увага і зір були сконцентровані на ньому. Весь час я вдивлявся в нього і не чув ані не бачив, що кругом мене діється. Він був мовчазний. Обома руками зняв з голови капелюх і, опустивши руки вниз, придержував той капелюх двома долонями – пальці у нього були паралізовані. Франко був одягнутий у довгий легкий коричневий реглан. Подібного кольору костюм. Не був у вишиваній сорочці, як звичайно його малюють. Краватка невибаглива, спадала недбало і ховалася в заломах коміра реглана. На обличчі худорлявий, волосся рудава, задуманий, але держався рівно, просто. Не було в ньому зарозумілості, самовпевненості, але глибока

внутрішня зосередженість. Стояв нерухомо, наче розгадував загадку життя і смерті» [5, с. 45–46; 11].

Калушани і гості міста матимуть також можливість вклонитися пам'яті загиблих за незалежну, вільну Україну, серед яких і Франки, біля Символічної могили «Борцям за волю України» [5, с. 28], Комплексу братських могил вояків УПА на місцевому цвинтарі [5, с. 43] і в Криївці «Черемоша» [5, с. 47–48]. Побувають на могилах Онуфрія Франка і його дружини Юлії з Дидинських та їхніх нащадків на цвинтарі [5, с. 43–47]. Наберуться козацької сили і здоров'я від 400-літнього дуба (*об'єм стовбура – понад 500 см. – Д. О.*), який, за легендою, посадили козаки Війська Запорозького під час Визвольної війни 1648–1657 рр. [5, с. 27–28], а також напившись цілющої води з Джерела Богуна, що в Підгорецькому лісі [5, с. 49].

Презентація першого краєзнавчого туристичного видання «Іван Франко і Калуш. Путівник» відбулася 27 серпня 2025 р., у день 169-річчя від дня народин корифея, духовного світоча, титана незламного духу української нації, класика української літератури, у Краєзнавчому музеї Калушини. На ній були присутні представники місцевої влади, нащадки брата Івана Франка Онуфрія, історики, краєзнавці, музейні й бібліотечні працівники, союзнянки, просвітяни, усі, кого цікавить історія краю і родини Франків на Калушині. Серед гостей заходу: Олег Малярчук – доктор історичних наук, головний редактор путівника (Івано-Франківськ); Андрій Франко – кандидат історичних наук, головний співупорядник (Львів); Віра Мацевко – директорка музею «Бой-ківщина» (Рожнятів); Ігор Лазоришин – редактор відділу газети «Галичина». Модерувала захід співупорядниця видання Дарія Ониськів.

Перед презентацією учасники заходу вшанували світлу пам'ять славного уродженця Бойківщини, поклавши квіти до його монумента в центрі Калуша. Слово про свого відомого на

увесь світ предка натхненно виголосив його онучатий племінник, літературознавець, франкознавець, кандидат історичних наук Андрій Франко, який того знаменного дня приїхав з цієї нагоди зі Львова.

Під час презентації начальниця управління культури, національностей і релігій Калуської міської ради Любов Джуган вручила Подяку міського голови Калуша провідному співупоряднику путівника Андрію Франку – з нагоди 60-річчя з дня народин і за вагомий внесок у дослідження й популяризацію Франкового роду.

У своєму слові під час презентації науково-джерельного туристичного видання «Іван Франко і Калуш. Путівник» Андрій Франко як один із головних текстологічних авторів-упорядників наголосив:

– Путівник, без сумніву, має велике значення. Адже попри те, що він має лише понад 60 сторінок, якість видання належна. Я завжди був прихильником того, щоб путівник був концептуальним. Ми розширили його бібліографію і належно оформили джерельну базу. Найбільша заслуга в тому – світлої пам'яті моєї матері Оксани Франко. Якби не вона, то не було б ні Музею-оселі родини Франка у Підгірках, ні нашого путівника в такому вигляді. Також я дуже вдячний усім членам і членкиням редакційної колегії, завдяки кому книжка побачила світ. У путівнику представлено чимало цікавих матеріалів з життя родини Івана Франка у Підгірках. Я намагався, щоб дороги Камеляра в ньому було охоплено щонайширше і було представлено джерельні матеріали, і наукові дослідження, і науково-популярні та краєзнавчі матеріали, і студії франкознавців [7].

«То добрий знак, що калуська Франкіана постійно множитья новими, цікавими науковими, краєзнавчими і популярними дослідженнями», – пише Ігор Лазоришин на шпальтах обласної газети «Галичина». А Андрій Франко в ексклюзивному

інтерв'ю для цього респектабельного тижневика називає Калуш «осердям всеукраїнського франкознавства» [7].

Директор Музейно-виставкового центру Олег Відливанний, вітаючи всіх присутніх, акцентував на важливості наукових краєзнавчих досліджень, над якими працюють калузькі музейники у співпраці з івано-франківськими і львівськими науковцями. Своє слово про роботу над збором матеріалів для путівника, над його упорядкуванням сказала і співупорядниця Людмила Андрійчук. Наталія Кулай розповіла про те, як їй було цікаво у товаристві Лесі Кирилович оглядати й світлити локації для майбутнього путівника.

Відповідальний науковий редактор видання, історик Іван Тимів, наголосив на тому, що у наступних виданнях путівника варто буде розширити інформаційну складову відомостями франкознавчої тематики й фольклористики. Письменниця і краєзнавиця Оксана Тебешевська запропонувала доповнити книжку інформацією про перебування Івана Франка в інших населених пунктах Калущини і дати путівникові назву «Іван Франко і Калущина», а також додати матеріал про пісню «Франкова родина», яка народилася в Калуші (*автор слів – поет, член НСПУ Василь Ганущак, автор музики і виконавець – Роман Бревко. – Д. О.*).

Присутні з цікавістю слухали також виступи кандидата історичних наук Ігоря Ільницького, автора обкладинки Ігоря Бойковича. Узагальнююче слово про калушезнавство і калущинознавство, про значення краєзнавчих досліджень, серед яких і виданий науково-джерельний путівник «Іван Франко і Калуш», сказав доктор історичних наук, головний редактор презентованого видання Олег Малярчук.

Амбасадорка української культури і мистецтва, почесна амбасадорка Івано-Франківська Леся Королик назвала презентацію подією, сповненою духу пам'яті, знання і пошани до Ве-

ликого Каменяря. «Це було справжнє свято для душі, для серця, для кожного, хто цінує історію і культуру нашого краю та шанує творчість Івана Франка», – зауважила вона.

Презентацію видання «Іван Франко і Калуш. Путівник» у прямому етері транслювали на сторінці Музейно-виставкового центру у соціальній мережі Фейсбук і на незалежному порталі новин Інформатор Калуш. Цю подію на своїх шпальтах висвітлили не лише місцеві, а й регіональні та всеукраїнські ЗМІ: всеукраїнський культурологічний тижневик «Слово Просвіти» [6], регіональна газета «Галичина» [7] і тижневик «Галицька Просвіта» [8]. Про презентацію писали й інтернетресурси: сайт Калуської міської ради [2]; науковий сайт ДУ «Інститут Івана Франка НАН України» [10]; Інформатор Калуш [1]; Галичина [7]; Galka [3]; Фейсбук і Інстаграм-сторінки Музейно-виставкового центру, а також приватні. Анонсували захід сайт Калуської міської ради [14], інформаційне онлайн-видання Вікна [16], радіо Калуш ФМ [12]. Сюжет про презентацію транслювало обласне телебачення «Галичина TV» [15].

Підсумовуючи, зауважимо, що вихід у світ першого краєзнавчого, фотоілюстративного видання «Іван Франко і Калуш. Путівник» має неабияке значення для вивчення, осмислення й популяризації минулого міста Калуша і його околиць. Він також свідчить про тісні зв'язки з Калущиною видатного українського поета, прозаїка, драматурга, літературного критика, публіциста, перекладача, науковця, громадського і суспільно-політичного діяча Івана Франка та його родини. Туристичний путівник «Іван Франко і Калуш» стане в нагоді краєзнавцям, учителям, туристам, бібліотечним працівникам, поціновувачам творчості Івана Франка та небайдужим до глибокого пізнання історико-культурологічного минулого краю. А презентація цього видання – це не просто важлива подія для Калуша, а й підтвердження

того, що велична постать Івана Франка є джерелом для глибоких роздумів кожного українця над нашою ідентичністю.

Виданням путівника матеріалізовано ідею розширення краснавчої інформативності про перебування Івана Яковича Франка на Калущині.

Джерела та література

1. Був у Зборі та Підмихайлі: науковці презентували туристичний путівник «Іван Франко і Калуш» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kalush.informator.ua/2025/08/28/buv-u-zbori-ta-pidmyhajli-naukovci-prezentuvaly-turystychnyj-putivnyk-ivan-franko-i-kalush/>.

2. 22 локації, Google-карта і 100 примірників: у Калуші презентували унікальний путівник «Іван Франко і Калуш» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kalushcity.gov.ua/news/22-lokaciyi-google-karta-i-100-primirnikiv-u-kalushi-prezentuvali-unikalnij-putivnik-ivan-franko-i-kalush>.

3. 22 локації, Google-карта і 100 примірників: у Калуші презентували путівник «Іван Франко і Калуш» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://galka.if.ua/22-lokatsii-google-karta-i-100-primirnykiv-u-kalushi-prezentuvaly-putivnyk-ivan-franko-i-kalush/>.

4. Іваницька Л. Р. Оксана Франко віддала власний дім у Підгірках для Музею Каменяра. 11 квітня нашої землячці доктору історичних наук, професору Львівського національного університету ім. Івана Франка – Оксані Франко виповнюється 70 років / Лідія Іваницька // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vikna.if.ua/news/-cate-gory/community/2009/05/06/4345/view>.

5. Іван Франко і Калуш. Путівник / Авт.-упоряд.: А. Д. Франко, Н. П. Мельник, О. О. Франко, Л. І. Андрійчук, Д. Г. Ониськів. Відп. наук. ред. І. М. Тимів. За ред. О. М. Малярчука. – Івано Франківськ: Фоліант, 2025. – 64 с.; Іван Франко і Калуш. Путівник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kalushcity.gov.ua/.../%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0>.

6. Королик-Бойко Л. Є. Франковими стежками. Калуш презентував туристичний путівник «Іван Франко і Калуш», присвячений Каменяреві / Леся Королик-Бойко // Слово Просвіти. – 2025, 11–17 вер. – № 36. – С. 14.

7. Лазоришин І. І. Краєзнавчо оригінальний. У Калуші презентували туристичний путівник «Іван Франко і Калуш» / Ігор Лазоришин // Галичина. – 2024, 11 вер. – № 37. – С. 11; Лазоришин І. І. У Калуші презентували туристичний путівник «Іван Франко і Калуш» //

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://galychyna.if.ua/analytic/u-kalushi-prezentuvali-turistichniy-putivnik-ivan-franko-ikalush/?fbclid=IwY2xjawM_RKhleHRuA2FlbQLx=MQABHmFG5iMGEpHZp5J4TxZ8i6kwwg-T6Ta-3lh6i7OeMIyq5126XvGEz74Dp-81qYz-_aem_D47VwIB3Z63FgRRwaLC-zw.

8. Ониськів Д. Г. Іван Франко і Калуш / Дарія Ониськів // Галицька Просвіта. – 2025, 28 серп. – № 35. – С. 3.

9. Ониськів Д. Г. Музей-оселя родини Івана Франка у Підгірках / Дарія Ониськів // Музеї і галереї. – 2024. – № 4. – С. 25–30.

10. Презентація путівника «Іван Франко і Калуш» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ifnan.gov.ua/events/0/1192/>.

11. Смольський Г. С. Іван Франко у Підгірках / Григорій Смольський // Жовтень. – 1978. – № 8. – С. 122–123.

12. Сьогодні у Калуші презентують туристичний путівник «Іван Франко і Калуш» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kalushfm.com.ua/publication/sohodni-u-kalushi-prezentuyut-turistichniy-putivnik-ivan-franko-i-kalush>.

13. Тебешевська О. С. Берегиня Франкового роду. До 80-річчя від дня народження та 50 років від початку наукової діяльності Оксани Омелянівни Франко / Оксана Тебешевська // Вісті Калущини. – 2019, 26 квіт. – № 17. – С. 3.

14. Туристичний путівник «Іван Франко і Калуш» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kalushcity.gov.ua/news/turistichnij-putivnik-ivan-franko-i-kalush>.

15. У Калуші презентували новий путівник, присвячений зв'язкам Івана Франка з цим містом. Книга подає маловідомі факти з життя // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.Facebook.com-/galtv.if.ua/videos/2467594520263167>.

16. У Калуші презентують довідник про 22 локації, пов'язані з Іваном Франком // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/166915/view>.

17. Шкраб'юк П. В. Гідна спадкоємиця, Берегиня роду Каменяка професор Оксана Омелянівна Франко (до 80-річчя від дня народження) // Калуські історичні студії. Т. 3: 36. наук. статей, документів і матеріалів, присвяч. 150-річчю створ. тов-ва «Просвіта» / За заг. ред. проф. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 252–272.

18. Франко А. Д., Франко О. О. Етнографічні та краєзнавчі матеріали в Музеї Івана Франка в Калуші / Андрій Франко, Оксана Франко // Народознавчі зошити. – 2013. – № 3 (111) (трав.–черв.). –

С. 519–531 (залучено раритетний археографічний франкознавчий фотоілюстративний матеріал родини Івана Франка) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nz.lviv.ua/archiv/2013-3/13.pdf>.

19. Франко О. О. Іван Франко і Підгірки (З родинного листування) [вперше опубліковано листи Онуфрія Яковича Франка до Івана Яковича Франка. – А. Ф.] / Оксана Франко // Дзвони Підгір'я. – 1993. – № 97, 26 серп. – С. 2; № 105, 16 вер. – С. 2; № 107, 21 вер. – С. 2; № 111, 30 вер. – С. 2.

20. Франко О. О., Франко А. Д. Франкова «фамілія» і «Провсвіта» та інші культурологічно-громадські і спортивно-військові товариства у Підгірках поблизу Калуша у першій половині ХХ ст.: мемуарно-дослідницький контекст // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Б. Лазорак (гол. ред.). – Дрогобич: Півсвіт, 2020. – Кн. 1. – С. 105–142.

21. Франковими стежками. Музей-оселя родини Франка. Буклет. Автор-упор. Любов Бойко; ред. Уляна Паньо, Іван Тимів. – Калуш: «Копі-центр», 2016.

Daria Onyskiv
Kalush
Andrii Franko
Lviv

The first local history publication – «Ivan Franko and Kalush». A Guidebook

Abstract: *The article highlights the publication of the local history tourist guide «Ivan Franko and Kalush. Guidebook». It reveals Ivan Franko's stay in Kalush and the then village of Pidhirky. Little-known episodes about the writer and his brother Onufrii, places, and the Franko family's stay are presented. The history of the publication's creation is highlighted. Information is provided about the authors and compilers of the Guidebook, the editing and proofreading of the text and illustrations, and the artistic design of the book and Google maps. The presentation of the Guidebook and its coverage in the media are discussed.*

Keywords: *guidebook, local history publication, Ivan Franko, family, Kalush, Pidhirky, presentation, media.*

Іван Франко

Мандрівнича хронічка

Дня 3 серпня. Калуш.

Залізниця свище! У Калуш помчить
Утомлену ходом мандрівку,
Щоб свіжою хвилиною духа скріпить
І тутка братів в переднівку.

О, так, передновок терпить духовий
Просторая руськая хата!
Тож того, що й тут посів сіяв новий,
Згадаймо – Рожанського Гната.

Честь пам'яті твоєї, гаряча душе!
Мов свічка яркая, згорів ти!
Та полум'ям своїм надовго, на все
Серць тисячі руських огрів ти.

ДОДАТКИ

Родина Сілінських

Фото 3.
Лев Сілінський (1870–1975). Фото з родинного архіву онука о. Лева Сілінського Любомира Дякона зі Стрия на Львівщині.

Фото 4.
Лев Сілінський з родиною. 1 ряд: донька священника Надія Сілінська;

2 ряд: о. Лев Сілінський, їмость п. Євгенія, її мати Ганна Моравик, сестра п. Євгенія Стефанія та її чоловік Віктор Цицюра;

3 ряд: найстарша донька священника Ольга та його син Іван. Друге десятиліття ХХ ст. Фото з родинного архіву Любомира Дякона.

Фото 5.
Мирон Сілінський із сестрою
Ольгою. Броди, 1919 р. Із кн.
Н. М. Блинди «Дерево роду»
(2003).

Фото 6.
Донька Мирона Сілінського
й Олександри Ничай Євгенія
(1927 р. н.). Калуш.
Із кн. Н. В. Блинди
«Дерево роду» (2003).

Священники Калущини

Фото 8. Отець Андрій Стадник з сім'єю. Фото з фондів Музею-оселі родини Івана Франка в Підгірках (Калуш).

*Фото 9.
Храмове свято в
с. Кропивник.
Сидять: друга
ліворуч – їмость
Євгенія Дякон,
крайня праворуч
– їмость Марія
Тисовська; сто-
ять: 1 Софія
Дякон (Роман-
ко); 4 о. Володи-
мир Тисовський,
5 о. Григорій*

*Дякон; 7. Ярослав Дякон. Кропивник, 1930 р.
З родинного архіву Дяконів.*

Великодні бофони ОУН і УПА

Фото 10. Великодній бофон із серії «Писанка УПА 1947 р.

Фото 11. Великодній бофон «Писанка 1949 р.».

Фото 12. Великодній бофон «Писанка 1949 р.».

Фото 13. Великодній бофон без номіналу, надрукований у 1950 р. в підпільній друкарні ім. М. Арсенича («Михайла») Крайового провуду ОУН «Захід-Карпати».

Ранньомодерний Калуш. Оборонні укріплення

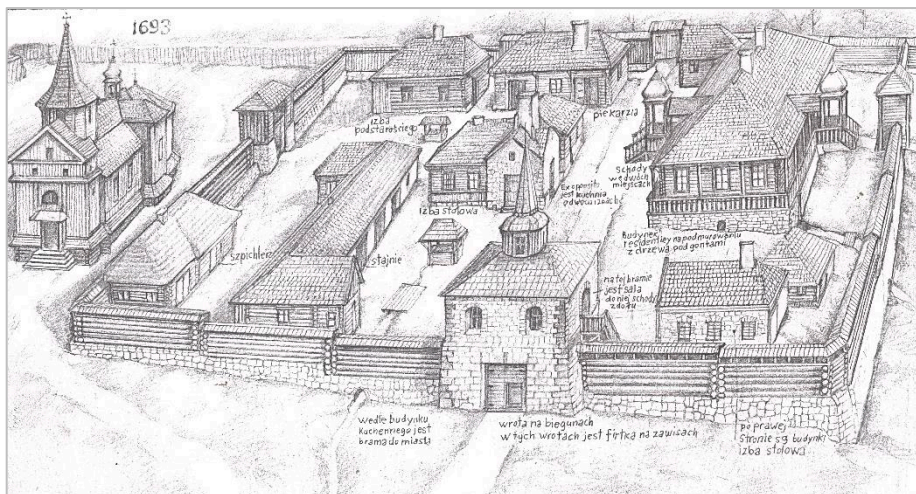

Фото 14. Реконструкція Калуського замку за описом інвентаря 1693 р. Рис. худ. Мирослава Гаталевича, 2023 р. Приватна колекція.

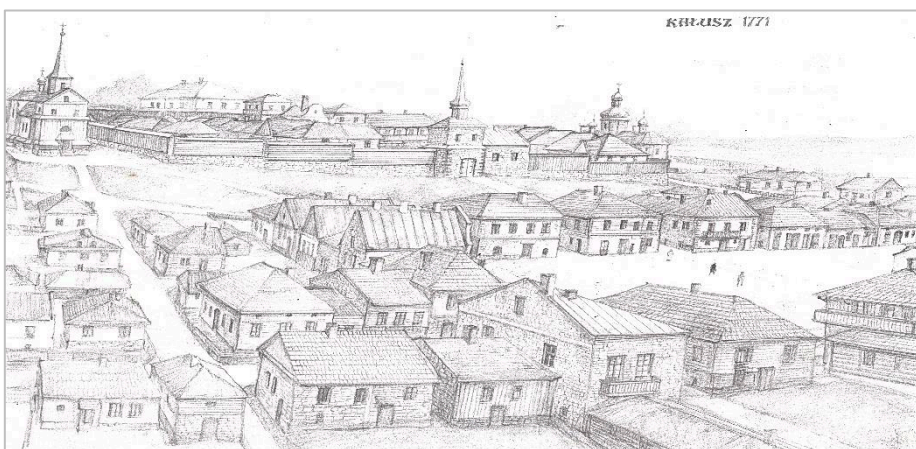

Фото 15. Реконструкція середмістя Калуша за описом люстрації 1771 р. Рис. худ. Мирослава Гаталевича, 2024 р. Приватна колекція.

Калуш на давніх картах. Історико-культурна містобудівна спадщина.

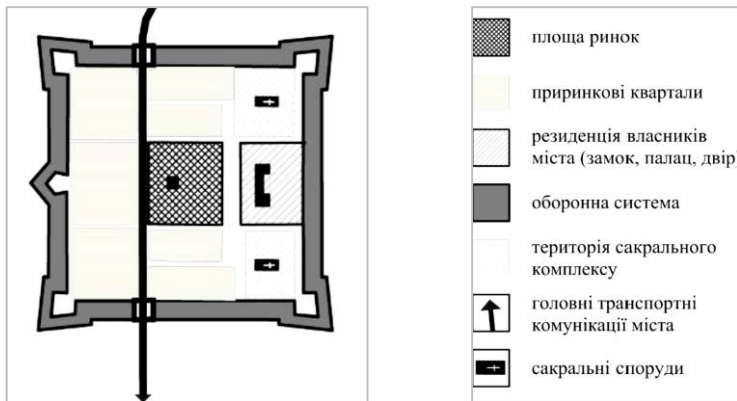

Фото 16. Розпланувальна схема середмістя Калуша періоду відбудови міста 1616–1630 рр. № 42. – С. 415.

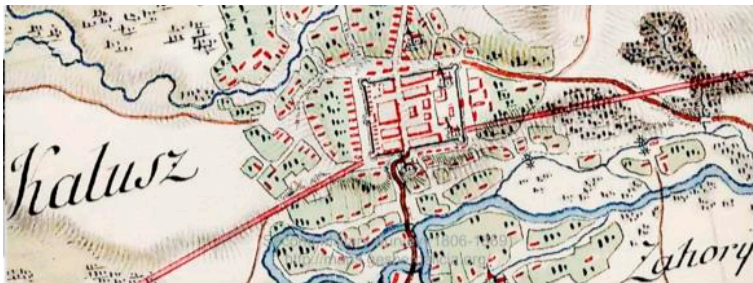
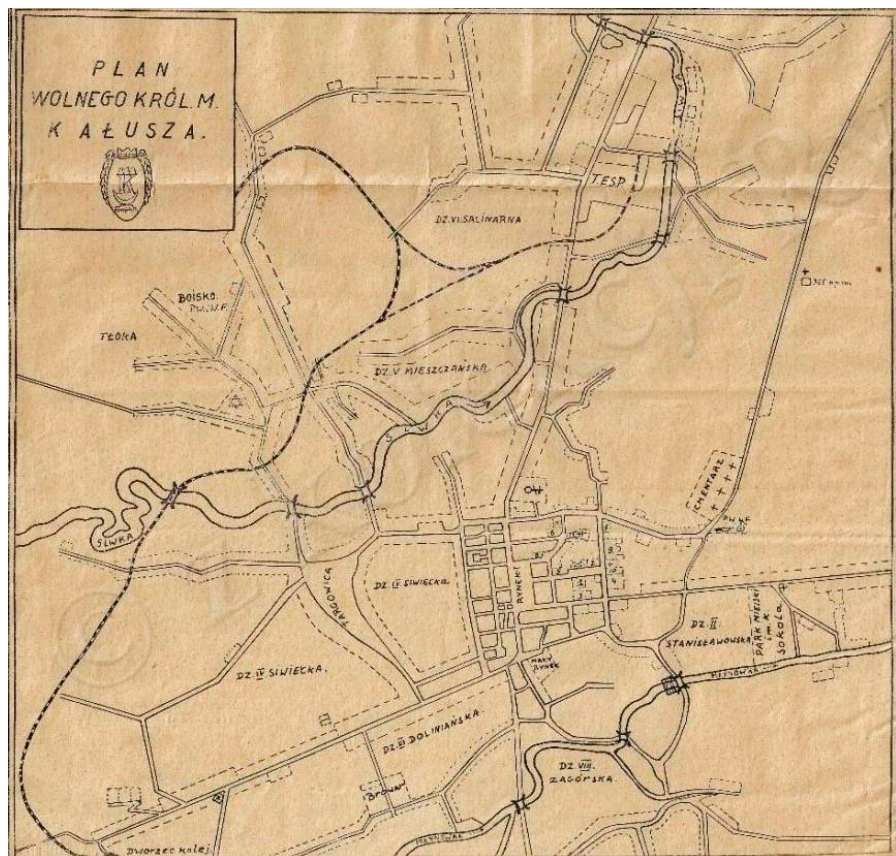

Фото 17. Містечко Калуш на австрійській військовій карті 1764–1784 рр. Карта Фрідріха фон Міта 1783 р., № 95.

Фото 18. Місто Калуш на австрійській військовій карті 1806–1869 рр. № 42. – С. 379; 95.

**Фото 19. Білоус Ф. План вільного королівського міста
Калуша 1925 р. Краєзнавчий музей Калушчини. Ф. Архів.
Спр. 44: Картографія. – Од зб. 5. (копія).**

Площа Ринок у Калуші

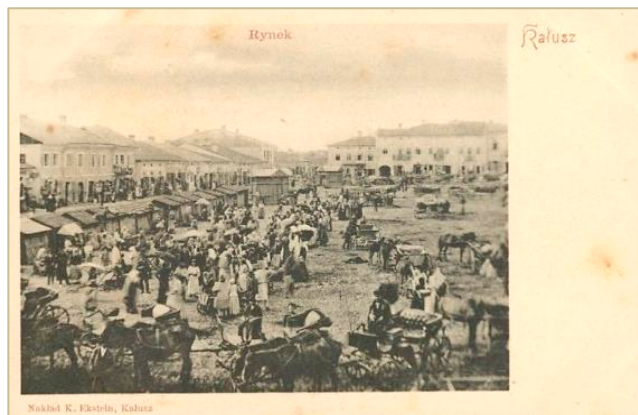

Фото 21.
Площа Ринок
у Калуші.
1900–1904 рр.
Національна
бібліотека у
Варшаві.

Фото 22.
Ринок у Калуші.
1914 р.
Національна
бібліотека у
Варшаві.

Фото 23.
Ринкова площа
у Калуші, 1917 р.
Національна
бібліотека у
Відні.

Фото 24.
Площа Ринок
у Калуші. Травень
1917 р.
Воєнний архів
Австрії у Відні.

Фото 25.
Руїни ринкових
споруд. Калуш,
1917 р.
Національна
бібліотека у
Варшаві.

Фото 26.
Мітинг
на Площі
Ринок у
Калуші
1 травня
1930 р.
Архів КМК.
Ф. Он. –
Спр. 39. –
Од. зб. 2.

Фото 27. Військовий парад на Площі Ринок у Калуші, 1930 р. Приватна Колекція.

Фото 28. Калуш. Площа Ринок. Парад до Дня незалежності Польщі. 11 листопада 1938 р. Збірка Я. Куція.

*Фото 29. Площа Ринок у Калуші з видом на костел (фрагм.).
Перша третина XX ст. Приватна колекція.*

*Фото 30. Передмістя Калуша. Перша третина XX ст.
Приватна колекція.*

Фото 31.
худ. Миров-
слав Гата-
левич. Ка-
луш Ринок,
1912 р.
акв. графі-
ка (145×210
см), 2024 р.
Приватна
власність.

Фото 32. Худ. Мирослав Гаталевич. Калуш. 1934 р. Синагога (фраг-
м.), акв. графіка (145×210 см), 2025 р., вул Берка Йозольовіча, тепер
Григорія Цеглинського. Приватна власність.

Топонімія Калушини

Фото 33. Калуш і села Калуського староства на карті «Покуття» французького інженера і картографа Гійома Левансера де Боплана. Амстердам, 1662 р. Оригінал зберігається у Королівській бібліотеці в Гаазі (Нідерланди).

Карта багатоколірна, має розмір (57x49 см), техніка виконання: різцева гравюра на міді, офорт. У правому нижньому куті поля карти на лицевій стороні постаменту назва – «Покуття» в оточенні п'яти алегоричних чоловічих фігур і оленя. У лівому нижньому куті – мірна лінійка на малюнку з двох тесаних кам'яних блоків, на одному з яких – барельєф вінценосної особи й два ангелики. Видавець карти – Іоанн Блау (1596–1673), голандський картограф і гравер.

На карту нанесені: Калюша (Калуш), Подезоркі (Підгірки), Костін (зникле), Загуже (Загір'я), Копенки (Копанки), Бабін (Бабин), Превос (зникле), Добровельове (Добровляни), Поільо (Пійло), Лізане (Лзяни), Новісца (Новиця), Стотлінка (Студінка), Репієнка (Ріп'янка), Подміхалє (Підмихайля), Завове (Завій), Березженіца (Березниця), Допотов (Довпотів), Воїнільов (Войнилів), Череденіє (Середне), Доуга (Довга), Дорохоус (зникле), Кольолзеус (зникле), Сиовка (Сівка), Люка (Лука). Всього – більше 24 сіл.

Публ.: Федунків З. Б. Станиславів на давніх мапах та планах. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. – С. 25–27.

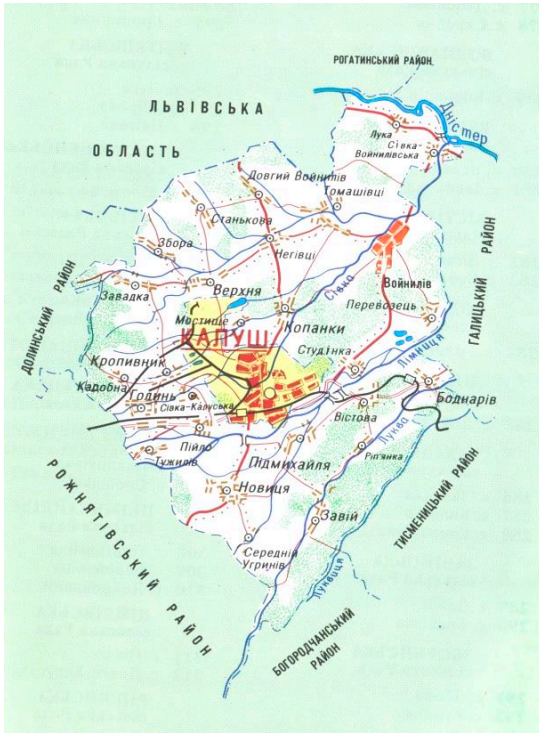

Фото 34. Калуський район у 1997 р. Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1997: видання шосте / упор. Н. Комар. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 37.

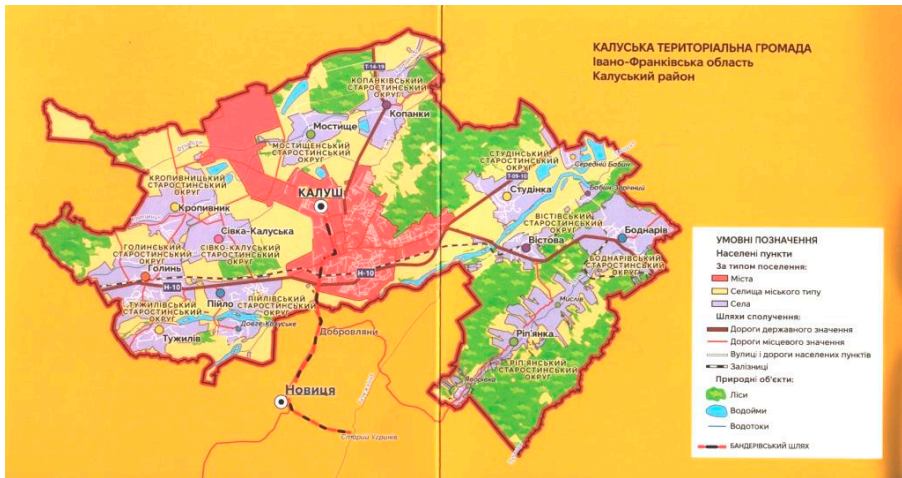

Фото 35. Калуська ТГ у 2024 р. Місто Калуш. Калуш туристичний. Довідник. Б. м. – 2024.

Топонімія Войнилівщини

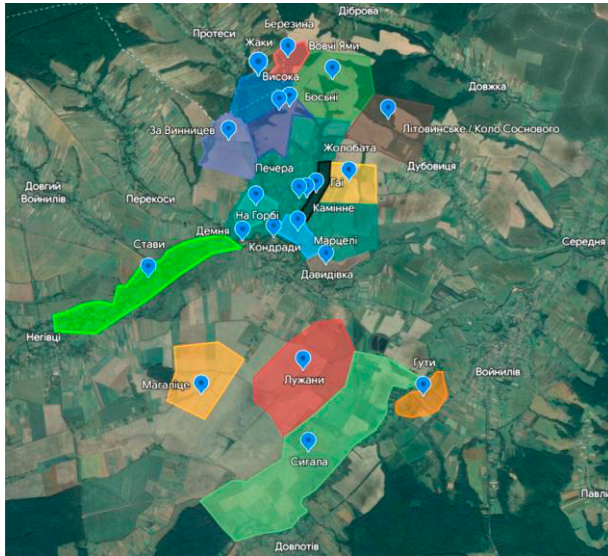

Фото 36. Мікротопоніми в околицях Войнилова.

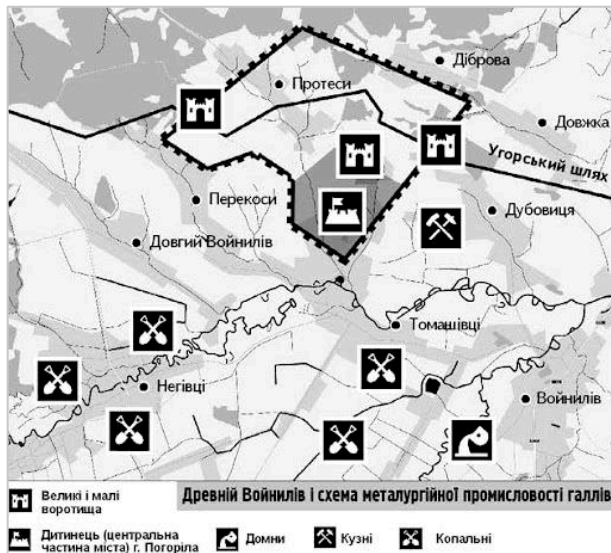

Фото 37. Схема розташування укріплень і гальських металургійних центрів на Войнилівщині.

Краєзнавчий фотолітопис

Фото 1. Відкриття Меморіального музею «Калуська в'язниця».

*Фото 2. Презентація матеріалів Меморіального музею «Калуська в'язниця». Слово має Олег Відливаний, науковий співробітник.
25 серпня 2018 р.*

Презентація другого тому збірника наукових статей «Калуські історичні студії»

Фото 3. Оксана Тебешевська, заслужена вчителька України й Олег Малярчук, доктор історичних наук – модератори презентації збірника «Калуські історичні студії» та ведучі обласної науково-практичної конференції «Учні Калуської торгівельної школи в контексті національно-

визвольних змагань ХХ ст.», приуроченої до 75-их роковин загибелі учнів Калуської торгівельної школи та 76-річниці утворення УПА. Краєзнавчий музей Калущини, 4 листопада 2018 р.

Фото 4. Дарія Ониськів, журналістка, завідувачка відділу редакції газети «Дзвони Підгір'я», краєзнавиця, доповідає про життєвий і творчий шлях народно-го вчителя й про-світянина Ярослава Дякона.

Фото 5. Наталія Мельник – наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка в Підгірках (Калуш) розповідає про долю учнів Калуської торгівельної школи, які були вихідцями із села Підгірки.

Фото 6. Учасники презентації збірника «Калуські історичні студії» та Обласної науково-практичної конференції «Учні Калуської торгівельної школи в контексті національно-визвольних змагань ХХ ст.», присвяченої 75-им роковинам загибелі учнів Калуської торгівельної школи. Краєзнавчий музей Калущини. 4 листопада 2018 р.

Фото 7. Наукові співробітники Меморіального музею «Калуська в'язниця» КЗ МВЦ КМР Людмила Андрійчук і Олег Відливаний за опрацюванням дослідницьких текстів. Меморіальний музей «Калуська в'язниця», 2020 р.

Фото 8. Відкриття виставки філателіста Анатолія Мицака «Провізорії 1992–1995 рр.». Зліва направо: Анатолій Мицак, колекціонер, Галина Турчик, зберігачка фондів Виставкової зали КЗ МВЦ КМР, за нею Людмила Андрійчук, наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця», Віталій Котик, колишній співробітник КЗ МВЦ КМР, Роман Овчар з однокурсницями Фахового коледжу культури і мистецтв м. Калуша. Краєзнавчий музей Калущини, 24 січня 2020 р.

Фото 9. Авторський колектив четвертого тому збірника наукових статей «Калуські історичні студії». Зліва направо: Юлія Маковей, викладачка історії Калуського коледжу економіки, права та інформаційних технологій ІФТУНГ; Іван Тимів, історик, старший науковий співробітник Краєзнавчого музею Калушини; Людмила Андрійчук, історикиня, наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця», Олег Малярчук, доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності ІФТУНГ; Оксана Тебешевська, філологиня, заслужений учитель України, вчителька української мови і літератури Голинського ліцею; Олег Відливаний, історик, старший науковий співробітник Меморіального музею «Калуська в'язниця»; Дарія Ониськів, філологиня, журналістка, краєзнавиця; Ольга Кецмур, філологиня, заслужений учитель України, вчителька української мови і літератури Калуського ліцею № 10; Олег Ониськів, працівник апарату Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області, викладач Калуського коледжу економіки, права та інформаційних технологій ІФТУНГ; Анна Чорній, провідна наукова співробітниця Меморіального комплексу «Дем'янів лаз» Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери. Краєзнавчий музей Калушини, 16 грудня 2020 р.

Фото 10. *Лекція «Україна в боротьбі за збереження державної незалежності 1918–2021 рр. Акт злуки». Читає Людмила Андрійчук, наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця», Меморіальний музей «Калуська в'язниця». 21 січня 2021 р.*

Фото 11. *«Декларація про суверенітет України». Спогад». Зліва направо: Олег Мальярчук, доктор історичних наук, професор ІФТУНГ; Олег Кушлик, голова Калуської міськрайонної організації КУН; Наталія Левінська, викладачка Калуської ДМШ; Леся Піцик, заступник начальника Управління культури, національностей та релігій КМР; модератори заходу: Іван Тимів і Людмила Андрійчук; Наталія Мельник, наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка у Підгірках (Калуш). Краєзнавчий музей Калущини, 15 липня 2021 р.*

Фото 12. Людмила Андрійчук – старша наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця» КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради» – переможець конкурсу «Калуш у фотографіях». Виставкова зала, 26 травня 2024 р.

Фото 13. День Конституції у Краєзнавчому музеї Калущини, 28 червня 2024 р. Слово має Іван Тимів, історик, провідний науковий співробітник КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради».

Виставка Ореста Костіва

Фото 14.
*Олег Савка, керуючий
справами виконавчого
комітету Калуської
міської ради, вітає ху-
дожника Ореста Кос-
тіва із відкриттям
виставки «ПАРА-
ЛАКС/PARALLAX
ART».*

Фото 15. *Відкриття персональної виставки
«ПАРАЛАКС/PARALLAX ART» Ореста Костіва,
члена Національної спілки художників України.
Виставкова зала, м. Калуш.
10 листопада 2024 р.*

«Знаний і незнаний Григорій Смольський»

*Фото 16.
Модератори: Дарія
Ониськів, наукова співробіт-
ниця Музею-оселі родини
Івана Франка (Підгірки,
Калуш) і Марія Філяк,
завідувачка бібліотеки
Народного дому ім. Антіна
Могильницького у Підгірках,
презентують літературні
здобутки Григорія
Смольського. Народний дім,
ж/м Підгірки,
6 лютого 2025 р.*

*Фото 17. Син художника Андрій Смольський дарує Музею-оселі
твори художника Зеновія Кецала. Народний дім
ім. А. Могильницького, ж/м Підгірки, 6 лютого 2025 р.*

Фото 18.
Гості заходу: 1 ряд (зліва направо) Роман Яців, доктор історичних наук, професор кафедри художнього дерева Львівської національної академії мистецтв; Роман Фещур, кандидат економічних наук, професор Національного університету «Львівська політехніка»; Андрій Смольський, інженер-конструктор; Лариса Смольська (дружина), кандидатка філологічних наук.

Фото 19–20. *Уривки з вистави за повістю Григорія Смольського «Оксана» у постановці народного театру «Легенда» (режисерка Леся Піцик). У ролях: Дмитро Равх, Олег Відливаний, Анна Шабуня, Леся Бобяк.*

Фото 21. Глядацька аудиторія.

*Фото 22. Учасники презентації прозових творів
«Знаний і незнаний Григорій Смольський».
Народний дім імені Антіна Могильницького,
ж/м Підгірки (Калуш),
6 лютого 2025 р.*

Фото 23. Організатори грантового проєкту та інтерактивного квесту «Стежками часу» Віктор Ковальчук, Любов Джуган, Анна і Мар'яна Ковальчук.

Фото 24. Модераторка презентації інтерактивного квесту «Стежками часу» Тетяна Зелевська та керівницка проєкту Мар'яна Ковальчук.

Фото 25. Учасники презентації інтерактивного квесту «Стежками часу». Мультикультурний центр, м. Калуш, 8 березня 2025 р.

Художниця Емілія Бережницька в Калуші
Презентація книжки «Емілія Бережницька – служіння істині, мистецтву й нації» та відкриття персональної виставки Емілії Бережницької.

Фото 26.
Вітання авторці виставки і авторці книги.

Зліва направо: Любов Джуган, начальник Управління культури національностей та релігій Калузької міської ради; Надія Гуш, заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів міської ради; художниця Емілія Бережницька; Оксана Тебешевська, філологиня, заслужений вчитель України, авторка книги.

тань діяльності виконавчих органів міської ради; художниця Емілія Бережницька; Оксана Тебешевська, філологиня, заслужений вчитель України, авторка книги.

Фото 27. *Учасники презентації книги та персональної виставки. м. Калуш, Виставкова зала, 16 березня 2025 р.*

Фото 28. Презентація книги. Зліва направо: Іван Тимів, історик; Оксана Тебешевська, філологиня, авторка книги; Олег Відливанний, директор КЗ МВЦ КМР; Емілія Бережницька, мисткиня.

Фото 29. Книга Володимира Сабадухи й Оксани Тебешевської «Емілія Бережницька – служіння істині, мистецтву й нації». Біографічне дослідження. – Івано-Франківськ: Місто-НВ. 2024. – 216 с.

Фото 30. Світлина на згадку про презентацію книжки «Емілія Бережницька – служіння істині, мистецтву й нації» та відкриття персональної виставки художниці з Коломиї Емілії Бережницької. м. Калуш, Виставкова зала. 16 березня 2025 р.

Краєзнавчий клуб

Фото 31. П'яте засідання Краєзнавчого клубу відкриває модераторка Уляна Закасовська, головна зберігачка фондів КЗ МВЦ КМР.

*Краєзнавчий музей Калущини,
30 березня 2025 р.*

*Фото 32.
Виступ завідувача Історико-меморіального музею Степана Бандери у Старому Угринові Богдана Яневича про оновлення експозиції й наукової співробітниці музею Ольги Чолій про мандрівку Степана Бандери Калущиною.*

Фото 33. Обговорення краєзнавчих питань у вузькому колі.

*Фото 34. Учасники Краєзнавчого клубу.
Краєзнавчий музей Калущини,
30 березня 2025 р.*

Лекція «З історії пивоваріння у Калуші». До 460-річчя Калуської броварні

*Фото 35. Вступне слово
Олега Відливаного, директора
МВЦ КМР.*

*Фото 36. Лектор Іван Тимів з
екскурсом в історію пивоваріння в
Калуші.*

*Фото 37–38.
Презентація проєкту реконструкції
Калуського пивзаводу. Виступає Ана-
толій Корнійчук, директор підприєм-
ства ТОВ ЖК «Бровар».*

Фото 39. Слухацька аудиторія.

*Фото 40. Слухачі лекції «З історії пивоваріння у Калуші».
Краєзнавчий музей Калущини,
9 квітня 2025 р.*

**Відкриття виставки
«Осипа Лучко (Капець) – зв’язкова УПА
«Незабудька» з Підгірок».
До 100-річчя з дня уродин.**

*Фото 41.
Вступне слово Олега Відливаного,
директора Музейно-виставкового
центру. Музей-оселя родини
Івана Франка.
29 квітня 2025 р.*

*Фото 42.
Дарія Ониськів, наукова співробітниця
Музею-оселі родини Івана
Франка (Підгірки, Калуш) –
модерує виставку.*

Фото 43.
Зліва направо:
Зеновій Лучко (син
Осипи); Леся Кирило-
вич (племінниця Оси-
пи Лучко); Любов
Лучко (дружина
Зеновія).

Фото 44.
Учасники відкриття виставки
«Осипа Лучко (Капець) – зв’язкова УПА «Незабудька».
Підгірки, 29 квітня 2025 р.

День української вишиванки в Музейно- виставковому центрі

Фото 45. Наукові співробітники МВЦ. Дарія Ониськів, наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка; Іван Тимів, провідний науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущини; Людмила Андрійчук – старша наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця».

Фото 46. Колектив Музейно-виставкового центру. Краєзнавчий музей Калущини, 15 травня 2025 р.

Презентація дев'ятого тому Калуських історичних студій

*Фото 47.
Вітальне слово Наталії
Кінаш, заступника місь-
кого голови м. Калуша з
питань діяльності вико-
навчих органів міської
ради.*

*Фото 48.
Любов Джуган, начальник
Управління культури,
національностей та релігій
Калуської міської ради,
вітає учасників презен-
тації.*

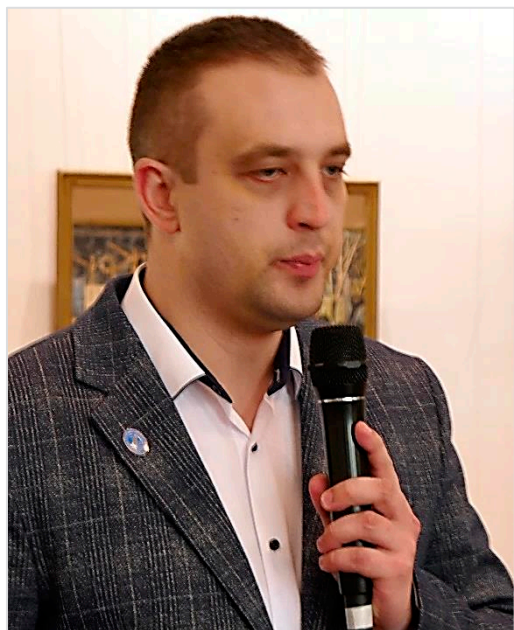

Фото 49.
Вступне слово Олега Від-
ливаного, директора
КЗ «Музейно-виставкової
центр КМР».

Фото 50.
Олег Малярчук, доктор
історичних наук, профе-
сор Національного тех-
нічного університету
нафти і газу, аналізує
творчі здобутки ав-
торського колективу
збірника.

Фото 51. Іван Тимів, провідний науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущини, характеризує джерела з історії Калуша.

Фото 52. Слухацька аудиторія.

Фото 53.
Правник Олег Ониськів повідомляє про адміністративно-територіальний статус Калуша.

Фото 54.
Дарія Ониськів, наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка, розповідає про життєвий і творчий шлях художника Григорія Смольського.

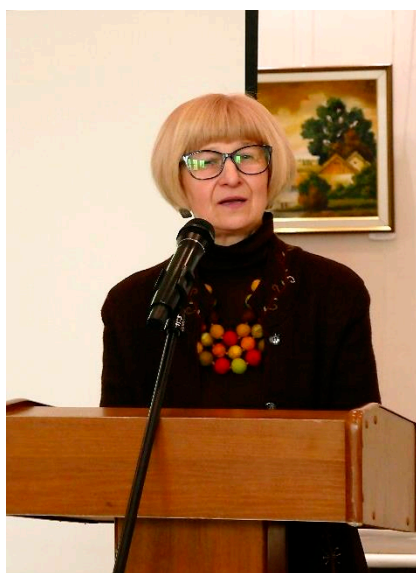

Фото 55.
Філологиня й поетеса Оксана Тебешевська дарує Краєзнавчому музею Калущини свою поему про Василя Стефаника «Ой не коси, бузьку, сіна».

Фото 56.
Менеджмент і грантова діяльність у Калуській громаді. Доповідає Іванна Свирид, докторка філософії, завідувачка відділу культурно-мистецької освіти Фахового коледжу культури і мистецтв м. Калуща.

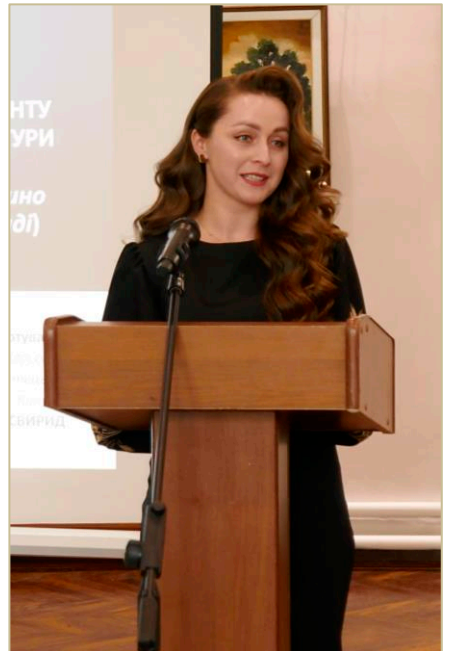

Фото 57.
Авторський примірник збірника для Івана Костіва, кандидата технічних наук, головного спеціаліста Державної установи «Науково-дослідний і проєктний інститут основної хімії».

Фото 58.
Вітання співавторці збірника – студентці Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Наталії Шенітак.

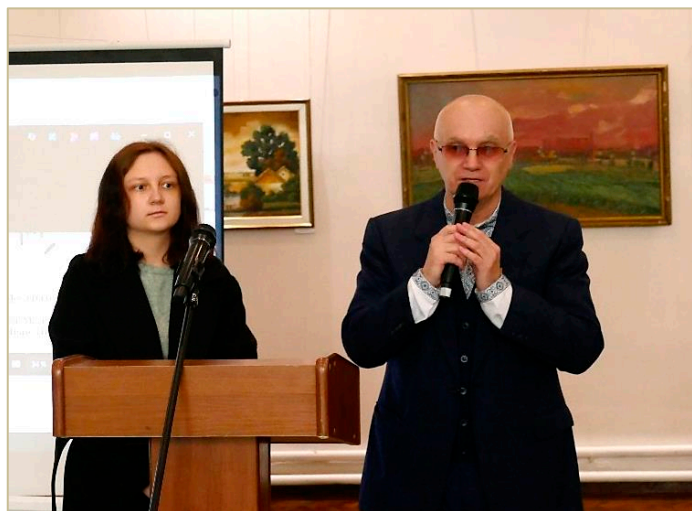

Фото 59. Вручення примірника Калуських історичних студій Т. 9 Вірі Кушлик, заступнику директора Центральної бібліотеки ім. Т. Шевченка.

Фото 60. Художник Мирослав Гаталевич розповідає про художнє оформлення книги.

Фото 61. Модератори заходу: Іван Тимів і Олег Малярчук.

*Фото 62.
Учасники презентації дев'ятого тому збірника наукових статей
«Калуські історичні студії».
Краєзнавчий музей Калущини.
25 травня 2025 р.*

Зустріч з працівниками Архівного відділу Калуської міської ради

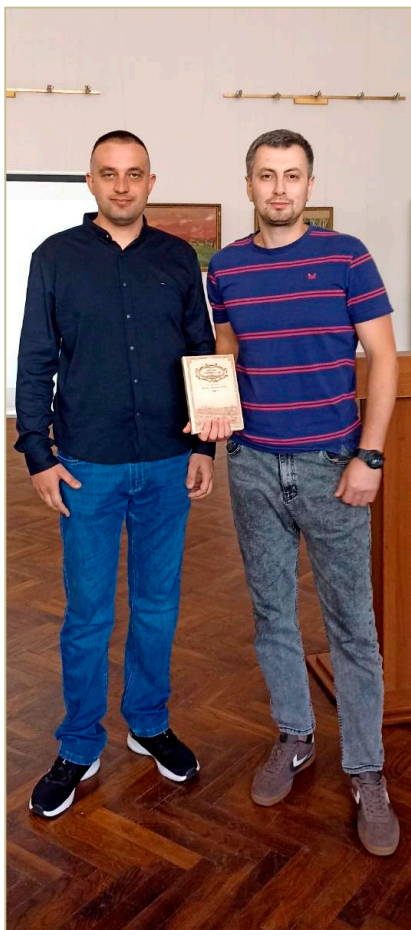

Фото 63.

*Олег Відливаний, директор КЗ
«Музейно-виставковий центр
КМР», і Володимир Корнага, на-
чальник Архівного відділу КМР.
Красьнянський музей Калушчини.
12 червня 2025 р.*

Фото 64.

*Обмін досвідом опрацювання й
видання документів.*

Фото 65. Презентація діяльності Музейно-виставкового центру.

Фото 66. Учасники зустрічі.

Круглий стіл до Дня конституції

Фото 67. З історії Конституції. Доповідає Людмила Андрійчук, старша наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця», модераторка заходу. Краєзнавчий музей Калущини. 28 червня 2025 р.

Фото 68. Про зміни до Конституції доповідає правник Олег Ониськів.

Фото 69. Свобода віросповідання в Україні – інформує історик Іван Тимів.

Фото 70.
Слово має Євген Гірник,
політик, Народний де-
путат України
(1998–2006).

Фото 71.
Виступає Олег
Кушлик, голова
Калуської міськ-
районної органі-
зації КУН, гро-
мадський діяч.

Фото 72. Аудиторія слухачів.

**Фото 73. Учасники круглого столу. Краєзнавчий музей Калущини.
28 червня 2025 р.**

Круглий стіл «Державність України: історичні витоки і перспективи»

Фото 74. Доповідає Дарія Ониськів, модераторка заходу. Музей-оселя родини Івана Франка в Підгірках (Калуш). 15 липня 2025 р.

Фото 75. Учасники круглого столу біля пам'ятника Іванові Франку в Підгірках. 15 липня 2025 р.

Відкриття виставки художника Ігоря Ганчука

Фото 76. Вітання Ігорю Ганчуку від директора МВЦ КМР Олега Відливаного. Виставкова зала м. Калуша, 24 серпня 2025 р.

Фото 77. Історик Іван Тимів і художник Ігор Ганчук.

Фото 78. Учасники виставки. Зліва направо: друга – Ліза Свирид, художниця; четверта – Дарія Ониськів, науковиця; п'ята – Галина Струтинець, працівниця МВЦ; сьомий – Мирослав Гаталевич, художник.

Вшанування Івана Франка в день його уродин. Калуш, 27 серпня 2025 р.

*Фото 79. Квіти до
пам'ятника Іванові
Франку. Калуш, 27 серпня
2025 р.*

*Фото 80. Уклін від Франкових
нащадків Андрія Франка й
Лесі Кирилович.*

*Фото 81. Учасники
дійства. Зліва направо:
Леся Королик-Бойко,
«Посол миру»; Іван Тимів,
науковець; Роман Мат-
ковський, гомадський ді-
яч; Євген Гірник, полі-
тик; Леся Піцик, праців-
ниця Управління культу-
ри; Олег Кушлик,
голова КУН.*

Презентація путівника «Іван Франко і Калуш»

Фото 82. Вітальне слово Любові Джуган, начальника Управління культури, національностей і релігій Калузької міської ради. Краєзнавчий музей Калущини, 27 серпня 2025 р.

Фото 83. Вступне слово директора МВЦ КМР Олега Відливаного.

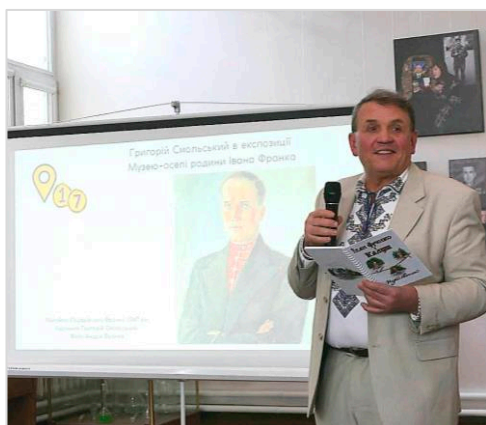

Фото 84. Виступ Андрія Франка, кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту Івана Франка НАН України.

Фото 85. Модераторка заходу Дарія Ониськів вручає Андрієві Франку примірник путівника «Іван Франко і Калуш» та колекційний конверт, присвячений річниці Петра Франка.

Фото 86. Виступ Олега Малярчука, доктора історичних наук, професора Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Фото 87. Відгук про путівник Лесі Королик-Бойко, амбасадорки української культури і мистецтва.

Фото 88.
Слово має Людмила Андрійчук, історикня, одна із упорядниць видання.

Фото 89.
Іван Тимів, історик, відповідальний науковий редактор, повідомляє про зміни й доповнення у майбутніх перевиданнях путівника.

Фото 90.
Франкознавці
Оксана Тебешевська, літераторка й
Андрій Франко, історик.

Фото 91.
Історики
Людмила
Андрійчук і
Олег
Відливаний.

Фото 92. Відвідувачі заходу.

*Фото 93. Учасники презентації туристичного путівника
«Іван Франко і Калуш». Краєзнавчий музей Калущини.
27 серпня 2025 р.*

Відомості про авторів

Олег Малярчук, доктор історичних наук, професор кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, член Національної спілки краєзнавців України, лауреат премії ім. Івана Рубчака в галузі літератури та історико-дослідницької справи (2022), Почесний краєзнавець Прикарпаття (2021), академік Української технологічної академії (2025).

Микола Вітенко – кандидат історичних наук, доцент Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тема кандидатської дисертації «Польсько-українські відносини у Галичині: соціально-економічний аспект (остання третина XIX – початок XX ст.)» (2006). Директор центру досліджень українського національно-визвольного руху у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.

Іван Тимів, провідний науковий співробітник Краєзнавчого музею Калушини, історик, джерелознавець, член Національної спілки краєзнавців України, лауреат премії імені Івана Рубчака в галузі літератури та історико-дослідницької справи (2020).

Драпайло Зіновій, краєзнавець, правник. У 1983–1989 рр. навчався на юридичному факультеті Одеського національного університету імені Іллі Мечникова. Готує історію села Лука (XV–XX ст.) (Калушина).

Дарія Ониськів, філологиня, старша наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка (Підгірки, Калуш), членкиня Національної спілки краєзнавців України, Калуської філії «Союзу українок» і «Просвіти», лауреатка літературно-краєзнавчого конкурсу імені Мирона Утриска (2013, 2014, 2019).

Оксана Максимів, учителька української мови та літератури Петранківського ліцею Рожнятівської селищної ради, лауреатка Всеукраїнського конкурсу «Учитель року-2018», «Учитель року-2024» у номінації «Українська мова і література», магістр богослов'я, катехитка при церкві Перенесення мощів Св. Миколая і церкві Св. Василя Великого у с. Петранка.

Людмила Андрійчук, провідна наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця», історикиня, лауреатка премії ім. Івана Рубчака в галузі літератури та історико-дослідницької справи (2023).

Олексій Дзямба, студент 1-го курсу (бакалавр) 1-ї академічної групи спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, випускник Калуського ліцею ім. Дмитра Бахматюка Калуської міської ради Івано-Франківської області та гуртка фольклористики Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України 2024 р.

Віталій Півторак, учитель української мови і літератури Калуського ліцею імені Дмитра Бахматюка Калуської міської ради Івано-Франківської області, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист, керівник гуртка фольклористики Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України, освітній експерт, краєзнавець.

Ольга Хацевич, кандидатка технічних наук, наукова співробітниця державної установи «Науково-дослідний і проєктний інститут основної хімії».

Ольга Держко, наукова співробітниця «Науково-дослідний і проєктний інститут основної хімії».

Ярослав Кучера, кандидат технічних наук, провідний інженер державної установи «Науково-дослідний і проєктний інститут основної хімії».

Іван Костів, кандидат технічних наук, головний спеціаліст Державної установи «Науково-дослідний і проєктний інститут основної хімії».

Андрій Бойда, аспірант кафедри історії України і методики викладання історії Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, лауреат літературно-мистецької премії імені Марка Черемшини (2025).

Андрій Франко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка Національної академії наук (НАН) України. Українсь-

кий історик, франкознавець, літературознавець, культуролог, текстолог, член Наукового товариства ім. Т. Шевченка.

Оксана Тебешевська, педагогиня, філологиня, заслужена вчителька України, членкиня Національної спілки письменників України, членкиня Національної спілки краєзнавців України. Лауреатка обласної премії імені Володимира Полєса в галузі краєзнавства (2022), премії імені Івана Рубчака в галузі літератури та історико-дослідницької справи (2025) та ін.

Information about the authors

Oleh Maliarchuk, Doctor of historical sciences, professor of the department of social sciences of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Member of the National Union of Local Lore of Ukraine, a member of the National Union of Local Historians of Ukraine, a winner of the Ivan Rubchak Prize in the field of literature and historical research (2022). Honorary local historian of Prykarpattia. Academician of the Ukrainian Academy of Technology (2025).

Mykola Vitenko – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at Vasyl Stefanyk Carpathian National University. Thesis topic: «Polish-Ukrainian relations in Halychyna: socio-economic aspect (late 19th – early 20th centuries)» (2006). Director of the Centre for Research on the Ukrainian National Liberation Movement at Vasyl Stefanyk Carpathian National University (since 2009).

Ivan Tymiv, a lead researcher at the Local History Museum of the Kalush District, a historian, a source researcher a member of the National Union of Local Historians of Ukraine, a winner of the Ivan Rubchak Prize in the field of literature and historical research (2022).

Drapailo Zinovii, local historian, lawyer. In 1984–1989 studied at the Law Faculty of the Odesa National University named after Iliia Mechnikov. He is preparing the history of the village of Luka (15th–20 th. centuries) (Kalush district).

Oleh Onyskiv, an assistant judge of the Kalush City District Court of the Ivano-Frankivsk Region, a financial law teacher at the Kalush Professional College of Economics, Law and Information Technologies of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas.

Dariia Onyskiv, philologist, research associate of the Ivan Franko Kalush Family Residence Museum (Pidhirky), member of the National Union of Loc, of the Kalush branch of the «Union of Ukrainian Women» («Soiuz Ukrainok»), of «Prosvita», he laureate of the Myron Utrysk literary and local history competition (2013, 2014, 2019).

Oksana Maksymiv, the teacher of Ukrainian language and literature at the Petranka Lyceum of the Rozhniativ Village Council, laureate of the All-Ukrainian Competition «Teacher of the Year-2018», «Teacher of the Year-2024» in the nomination «Ukrainian Language and Literature», Master of Theology, catechist at the parish of the Church of St. Vasyl the Great and the parish of the Church of St. Nicholas in the Petranka village.

Ljudmila Andriychuk, Senior Research Worker of the Memorial Museum «Kalush Prison», Historian, a winner of the Ivan Rubchak Prize in the field of literature and historical research (2023).

Oleksii Dziamba, 1st year student (bachelor) of the 1st academic group of the major «International Economic Relations (with compulsory study of two foreign languages)» of the Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, graduate of the Dmytro Bakhmatyuk Kalush Lyceum of the Kalush Town Council of Ivano-Frankivsk Region and the Folklore workshop of the Ivano-Frankivsk Regional Branch of the Junior Academy of Sciences of Ukraine in 2024.

Vitalii Pivtorak, teacher of Ukrainian language and literature of the Dmytro Bakhmatyuk Kalush Lyceum of the Kalush Town Council of Ivano-Frankivsk region, specialist of the highest category, teacher-methodologist, head of the Folklore workshop of the Ivano-Frankivsk Regional Branch of the Junior Academy of Sciences of Ukraine, educational expert, researcher of local lore.

Ivan Kostiv, Candidate of Technical Sciences, Chief Specialist of the State Institution «Research and Design Institute of Basic Chemistry».

Yaroslav Kuchera, candidate of technical sciences, leading engineer of the State Institution «Research and Design Institute of Basic Chemistry».

Olha Khatsevych, candidate of technical sciences, research associate of the State Institution «Research and Design Institute of Basic Chemistry».

Olha Derzhko, research associate of the «Research and Design Institute of Basic Chemistry».

Andrii Boida, is a PhD student at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History at the Vasyl Stefanyk

Carpathian National University, winner of the Marko Cheremshyna Literary and Art Prize (2025).

Andriy Franko, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow of the Department of Ivan Franko Studies at Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv). Wellknown Ukrainian historian, scholar, who has long been studying the works of Ivan Franko, literary critic, culturologist, textologist, the member of Taras Shevchenko Scientific Society (NTSh).

Oksana Tebeshevska, Teacher, Philologist, Honored Teacher of Ukraine, Member of the National Union of Writers of Ukraine, member of the National Union of Local Historians of Ukraine. Laureate of the Volodymyr Polek Regional Prize in the field of local lore (2022), the Ivan Rubchak Prize in the field of literature and historical research (2025), etc.

Творці наукового видання «Калуські історичні студії». Том 1–10 (2017–2026)

Андріїв Емілія, кандидатка історичних наук, вчитель Калуського ліцею № 3. Тема дисертаційного дослідження «Мобілізація трудового населення Галичини нацистською Німеччиною 1941–1944 рр.» (2010). Авторка досліджень «Сучасне релігійне життя греко-католицької громади Калуща» (2017), «Калуська торгівельна школа: причини створення та розстрілу учнів» (2020). Сфера наукових зацікавлень: історія України періоду Другої світової війни, історія Церкви (УГКЦ), краєзнавство.

Андрійчук Людмила, навчалася на історичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2007–2012), наукова співробітниця (2019), старша (2022), провідна (2026) наукова співробітниця Меморіального музею «Калуська в'язниця» (2022). Літературна редакторка наукового збірника «Калуські історичні студії» (Т. 7). Авторка п'яти наукових статей: «Участь жінок Калущини у національно-визвольній боротьбі (40 рр. XX ст.)» (2020), «Особливості медичної опіки відділів УПА в Калуській окрузі ОУН в 40 рр. XX ст.: огляд джерел» (2021), «Невідомий бідонний архів Стратинського лісу (1945–1946 рр.): огляд документів» (2023), «Різдво в УПА: документи, спогади, листівки» (2024), «Зеновія Франко – шлях науковиці і дисидентки» (2025). Лауреатка премії імені Івана Рубчака в галузі літератури та історико-дослідницької справи (2023). Сфера наукових зацікавлень: історія ОУН і УПА, джерелознавство, персоналістика.

Боян Світлана, кандидатка історичних наук, доцентка Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тема дисертаційного дослідження «Веснянолітня календарна обрядовість бойків (кінець XIX ст. – 30-ті роки XX ст.)» (2010). Авторка статті «Етнографічні особливості населення Калуського району Івано-Франківської області» (2025). Сфера наукових зацікавлень: етнологія, народознавство, релігієзнавство, календарна обрядовість бойків.

Борчук Степан, доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тема докторської дисертації «Українська енциклопедична традиція XX ст.: проекти, виконавці, перспективи дослідження» (2015). Автор дослідження «Звитязний чин Української повстанської армії в сучасному історіографічному дискурсі» (2024), (у співавторстві із Олександром Маруценком, кандидатом історичних наук, доцентом). Сфера наукових зацікавлень: історія України, персоналістика.

Відливаній Олег, навчався на історичному факультеті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2011–2017). Науковий співробітник (2018), старший науковий співробітник (жовтень 2018), провідний науковий співробітник (2022) Меморіального музею «Калуська в'язниця»; в. о. директора КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради» (лист. 2021 – лют. 2024). Директор – з березня 2024 р. Автор наукових статей «Листопадовий чин 1918 р. на Калущині» (2020), «Візитації митрополита Андрея Шептицького на Калущину» (2021), «Діяльність Пласту на Калущині в 1921–1930 рр.» (2022). Член Націо-

нальної спілки краєзнавців України. Сфера наукових зацікавлень: історія ЗУНР, краєзнавство, персоналістика, минуле молодіжних організацій Галичини 20–30 рр. ХХ ст.

Вітенко Микола – кандидат історичних наук, доцент Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тема кандидатської дисертації «Польсько-українські відносини у Галичині: соціально-економічний аспект (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.» (2006). Директор Центру досліджень українського національно-визвольного руху у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (від 2009). Автор Передмови до 10 тому Калуських історичних студій (2026). Лауреат Національної премії України імені Бориса Патона (2024). Сфера наукових зацікавлень: соціальна й етнічна історія Галичини, історія України і країн Центральної та Східної Європи, персоналістика.

Ганцюк Петро, навчався на історичному факультеті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (1991–1996), історик, провідний науковий співробітник Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери (2013–2024). Автор дослідження «Спецоперація органів НКВС і НКДБ з ліквідації керівного складу ОУН і УПА Станіславської області в жовтні–листопаді 1944 р. на теренах Калущини» (2018). Сфера наукових зацікавлень: історія ОУН і УПА, краєзнавство, персоналістика.

Держко Ольга, навчалася на хімічному факультеті Інституту природничих наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2003–2008). Авторка дослідження «Історія соляних промислів Калущини та відновлення виробництва ку хонної солі на базі сировинних ресурсів Прикарпаття» (2026), у співавторстві з кандидатами технічних наук Ольгою Хацевич, Ярославом Кучерою та Іва-

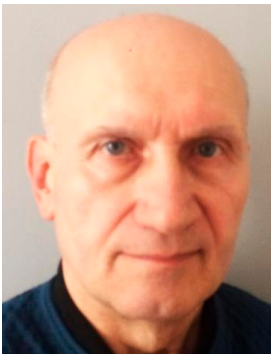
ном Костівим. Сфера наукових зацікавлень: галургія Калущини, хімія, агротехніка, психологія.

Дзямба Олексій, студент 1-го курсу (бакалавр) 1-ї академічної групи спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Автор статті «Топонімічне дослідження Томашівського ареалу» (2025), у співавторстві з Віталієм Півтораком. Сфера наукових зацікавлень: міжнародні відносини, економіка, історія України, краєзнавство.

Драпайло Зіновій, краєзнавець, правник. У 1983–1989 рр. навчався на юридичному факультеті Одеського національного університету імені Іллі Мечникова. Автор дослідження «Ельжбета Луція Сенявська з роду Гостомських» (2025). Готує історію села Лука (XV–XX ст.). Сфера наукових зацікавлень: джерелознавство, картографія, минуле сіл Войнилівщини (Калущина).

Дрогомирецький Олег, краєзнавець, лікар загальної медичної практики. Навчався на лікувальному факультеті Івано-Франківського медичного інституту (1979–1985). Автор досліджень «Реєстр домоволодінь Калуша 1939 р. як джерело з історії Калуша» (2024); «Ідеологія колоніалізму як мотив радянських перейменувань назв вулиць у м. Калуші» (2025). Сфера наукових зацікавлень: історія Боднарова, історія Української військової організації, національно-визвольна боротьба ОУН і УПА на Калущині, новітня історія Калуша.

Єгрешій Олег, кандидат історичних наук, доцент Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тема дисертаційного дослідження «Суспільно-політична і культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина 1904–1945» (2004). Автор наукових статей: «Клерикальне товариство «Скала» (1934–1939): ідеологія та історична дидактика» (2019), «Передмова». Калуські історичні студії.

Т. 8 (2024). Сфера наукових зацікавлень: історія Церкви, історія України, персоналістика, краєзнавство.

Ільницький Ігор, кандидат історичних наук, викладач-методист Калуського фахового політехнічного коледжу. Тема дисертаційного дослідження «Тимчасове військове генерал-губернаторство Галичини (вересень 1914 р. – березень 1916 р.): особливості формування і функціонування управлінського апарату» (2015). Автор наукових статей «Калущина на крутозламах Великої війни 1914–1918 рр. (2017), «Недописана книга життя – Филимон

(Теофіл) Біленький», у співавторстві з Олексієм Оніщуком (2019). Член Національної спілки краєзнавців України. Сфера наукових зацікавлень: історія Галичини періоду Великої війни (1914–1918), історія УПА, персоналістика, краєзнавство.

Квецько Ольга, кандидатка мистецтвознавства, старша викладачка кафедри сценічного мистецтва і хореографії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тема дисертації «Хореографічна культура бойків на Прикарпатті кінця ХХ – початку ХХІ ст.» (2021). Керівниця ансамблю танцю «Дивоцвіт» ПНУ (м. Івано-Франківськ), балетмейстерка Народного ансамблю пісні і танцю «Прикарпаття» (м. Калуш), художня керівниця школи мажореток «Сузір'я» (м. Калуш). Авторка дослідження «Спадкоємність і новації в працях відомих балетмейстерів Калущини кінця ХХ – початку ХХІ ст.» (2025). Членкиня Національної хореографічної спілки України. Сфера

наукових зацікавлень: бойківський танець, хореографія, персоналістика, сценічне мистецтво.

Кецмур Ольга, навчалася на філологічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка (2001–2005). Вчителька української мови та літератури Калуського ліцею № 10. Авторка дослідження «Оксана Тебешевська – українська письменниця, педагог, краєзнавиця, громадсько-політична та просвітянська діячка Калущини» (2020). Літературна редакторка наукового збірника «Калуські історичні студії» (2020–2024). Сфера наукових зацікавлень: літературознавство, персоналістика, краєзнавство

Коваль Олександр, навчався на факультеті «Технологія машинобудування» Вінницького державного технічного університету, спеціальність «Проектування засобів технологічного оснащення автоматизованого виробництва» (1994–1999), кваліфікація – інженер-механік. Директор комунального підприємства «Ритуальна служба» Калуської міської ради (2020). Лейтенант Збройних сил України, начальник продовольчої служби логістики тилу. Автор дослідження «Поховання Великої війни 1914–1918 рр. у Калущі» (2024), у співавторстві з Мар'яною Думенко й Андрієм Шутяком. Сфера наукових зацікавлень: краєзнавство, генеалогія, персоналістика, пам'яткознавство, військова справа.

Кирилович Леся, навчалася на культурно-освітньому факультеті Рівненського державного інституту культури (1987–1992). Заступниця директора КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради» (від 6 березня 2024 р.). Голова Калуського міськрайонного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, депутатка Калуської міської ради. Авторка дослідження «Діяльність Калуського міськрайонного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка на сторінках місцевої

періодики» (2019). Сфера наукових зацікавлень: музейництво, культурно-освітня діяльність, краєзнавство.

Корнійчук Валентина, навчалася на філологічному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка (1970–1973) й Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича (1977–1981). Краєзнавиця, авторка наукових статей «Василь Ганущак як поет, перекладач, журналіст, громадський діяч» (2022), «Поезія і живопис – дві іпостасі творчості Богдана Корвача» (2024). Членкиня

Національної спілки письменників України, Калуського міськрайонного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Калуської філії «Союзу українок». Сфера наукових зацікавлень: персоналістика, літературне краєзнавство.

Королько Андрій, кандидат історичних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тема дисертаційного дослідження «Громадсько-політична та наукова діяльність Антона Петрушевича» (2001). Автор наукових статей «Статуси «Просвіти» – головний чинник організації діяльності філії і читалень українського культурно-просвітницького товариства в Галичині (остан-

ня третина XIX – початок XX ст.)» (2019), «Творча історико-краєзнавча лабораторія з калушезнавства» (2021), Член Національної спілки краєзнавців України. Лауреат обласної історико-краєзнавчої премії імені В. Полека (2012), Всеукраїнської премії імені Петра Тронька (2022) та ін. Сфера наукових зацікавлень: персоналістика, історія України, краєзнавство, історія та етнологія Покуття.

Костів Іван, кандидат технічних наук, головний спеціаліст Державної установи «Науково-дослідний і проектний інститут основної хімії». Тема дисертації «Дослідження та розроблення технології одержання азотнокислого калію із полімінеральних руд Прикарпаття» (1982). Автор п'яти наукових статей: «Калушина – край калійних добрив» (2020), «Галургія Калушини: досвід і прак-

тика» (2021), «Про відновлення виробництва добрив і кухонної солі на основі сировинних ресурсів Івано-Франківщини» (2023) та ін. Сфера наукових зацікавлень: хімія і технологія калійних і калійно-магнієвих добрив, кухонної солі, магнієвих солей, екологія Калущини.

Лесів Степан, навчався на факультеті автоматизації та електрифікації Івано-Франківського державного технічного інституту нафти і газу (1992–1997). Завідувач Історико-меморіального музею Степана Бандери у селі Старий Угринів (2007–2025). Автор п'яти наукових статей: «Трагічна доля Богдана Трача («Дуная») – окружного провідника Станиславівської округи ОУН» (2023)», Володимир Гладкий – сотенний УПА «Донський», Жидачівський надрайонний провідник ОУН «Токар» (2024), «Богдан Мостиський – сотенний УПА «Вершник» (2025) та ін. Сфера наукових зацікавлень: історії національно-визвольної боротьби ОУН і УПА на Калущині, персоналістика, краєзнавство, музейництво.

Максимів Оксана, навчалася на філологічному факультеті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2000–2005), викладачка української мови та літератури. Продовжила навчання на богословському факультеті Івано-Франківського університету імені св. Івана Золотоустого (2019–2022) – бакалавр богослов'я, катехитка та Івано-Франківській академії Івана Золотоустого (2022–2024) – магістерка богослов'я, богослов, викладачка. Авторка дослідження «Духовенство на теренах південно-західної Калущини: просопографічний колективний портрет (1907–1946 рр.)» (2026). Працює в Петранківському ліцеї Рожнятівської селищної ради на посаді вчителя української мови і літератури. Здійснює служіння катехитки на парафіях св. Василя Великого і Перенесення мощів св. Миколая у с. Петранка. Сфера наукових зацікавлень: богослов'я, біографістика, краєзнавство, педагогіка.

Маковей Юлія, навчалася на історичному факультеті державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова (2010–2016). Викладачка історії Калуського коледжу економіки, права та інформаційних технологій Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Авторка дослідження «Траєкторія долі: Іван

Куровець та Андрій Кос» (2020). Сфера наукових зацікавлень: біографістика, краєзнавство, освітня діяльність.

Малярчук Олег, доктор історичних наук, професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Тема докторської дисертації «Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991)» (2016). Головний редактор наукового збірника «Калуські історичні студії» (Том 1–10). Автор 13 наукових статей, у тому числі «Хімічна індустрія Калуша: етапи розвитку» (2017), «Калушезнавство в історії Бойківського краю» (2020), «Ентузіаст і невтомний подвижник – краєзнавець Богдан Яневич» (2021), «Краєзнавчий доробок Дарії Ониськів – гідний взірєць для наслідування» (2022) та ін. Член Національної спілки краєзнавців України, лауреат премії імені Івана Рубчака в галузі літератури та історикодослідницької справи (2022), Почесний краєзнавець Прикарпаття. Сфера наукових зацікавлень: соціальна й економічна історія України (1944–1991), персоналістика, краєзнавство.

Машталер Галина, кандидатка педагогічних наук. Дисертація на тему «Особливості вивчення української літератури в гімназіях» (2001). Працює учителем української мови та літератури в Калуській гімназії (сьогодні це Калуський лицей імені Дмитра Бахматюка) (1991–2026). Відмінник освіти України. Авторка дослідження «Філологічний Еверест Віталія Півторака» (2022). Лауреатка премії Управління освіти і науки Івано-Франківської обласної державної адміністрації (2003). Сфера наукових зацікавлень: літературне краєзнавство, педагогіка.

Мельник Наталія, навчалася у Рівненському державному інституті культури (1985–1989) за спеціальністю культурно-освітня робота. Наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка в Підгірках (Калуш) (2017–2022). Авторка статей «Нескорені духом» (2018), «Товариство «Просвіта» у Підгірках» (2019). Сфера наукових зацікавлень: музейництво, культурноосвітня діяльність, краєзнавство, історія УПА.

Ониськів Дарія, навчалася на філологічному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника (1984–1989). Старша наукова співробітниця Музею-оселі родини Івана Франка (Підгірки, Калуш). Літературна редакторка наукового збірника «Калуські історичні студії» (Том 8, 9, 10). Авторка дев'яти наукових статей, у тому числі «Північно-західна Калущина в 1958–1967 рр. (За щоденниками Ярослава Дякона)» (2018), «Читальня «Просвіти» в Петранці» (2019), у співавторстві з кандидаткою історичних наук Мартою Ониськів, «Матеріали архіву Калуської міської філії «Союзу українок» про громадську діяльність жінок у Калуші (XX – початок XXI ст.)» (2021), у співавторстві з Мартою Ониськів, «Лев Сілінський – гідний представник національно свідомого греко-католицького духовенства Галичини кінця XIX – першої половини XX ст.» (2026). Членкиня Національної спілки краєзнавців України, Калуської філії ГО «Союз українок» і Калуського міськрайонного об'єднання ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка, лауреатка літературно-краєзнавчого конкурсу імені Мирона Утриска (2013, 2014, 2019). Сфера наукових зацікавлень: франкознавство, персоналістика, етнологія, краєзнавство.

Ониськів Олег, навчався на факультеті підготовки професійних суддів Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (2009–2010). Помічник судді Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області, викладач фінансового права у Калуському фаховому коледжі економіки права та інформаційних технологій Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Автор п'яти наукових статей: «Калуські судді – активні учасники культурно-просвітницького руху 20–30 рр. XX ст. на теренах Калущини» (2020), «Діяльність калуського міського суду в роки німецької окупації 1942–1944 рр.» (2021), «Жертвна боротьба молоді ОУН за волю України на Калущині в 1939–1941 рр.» (2022), «Адміністративно-територіальний статус Калуша від найдавніших часів до сьогодення» (2025). Сфера

наукових зацікавлень: історія судових установ Калуша, біографістика, правознавство.

Півторак Віталій, навчався на філологічному факультеті Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича (1991–1996). Учитель української мови і літератури Калузького ліцею імені Дмитра Бахматюка, вчитель-методист, керівник гуртка фольклористики Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України, освітній експерт, краєзнавець. Автор наукових статей: «Генеалогія популяризації Миколи Євшана на Калушині: меморіально-літературознавчий контекст» (2020), «Безконечник творчої спадщини Йосипа Качишина», у співавторстві з Оксаною й Дарією Півторак (2001), «Говірковий дивосвіт роду», у співавторстві з Мирославом Митровцієм (2022), «Середнє – вітчизни моєї початку: середнянськими закутинами» (2023). Лауреат педагогічних премій: районної – імені Костянтини Малицької (1999) і обласної – імені Мирослава Стельмаховича (2014). Сфера наукових зацікавлень: етнологія, фольклористика, краєзнавство, літературознавство.

Райківський Ігор, доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Докторська дисертація «Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX ст.» (2014). Автор дослідження «Товариство «Просвіта» в національному усвідомленні русинів-українців Галичини австрійського періоду (XIX – початку XX ст.)» (2019). Член Національної спілки краєзнавців України. Лауреат обласної премії імені Володимира Полека в галузі краєзнавства (2019). Сфера наукових зацікавлень: історія України, персоналістика краєзнавство, український національний рух у Галичині у XIX ст.

Руско Надія, кандидатка філософських наук, доцентка кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Дисертація на тему «Особливості галицького іконопису кінця XIX–початку XX ст.: філософсько-релігійознавчий контекст» (2015). Авторка наукових статей: «Церковно-релігійне життя Калуши-

ни: аналіз минулого та сучасний стан» (2017), «Читальня «Просвіти» в с. Підмихайля» (2019). Членкиня Національної спілки краєзнавців України й Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. Сфера наукових зацікавлень: релігієзнавство, іконопис, краєзнавство, філософія.

Савчук Ярослав, кандидат фізико-математичних наук, доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Тема дисертації «Розподіл дефектних векторів цілих кривих» (1986). Автор статті «Мойсишин Василь Михайлович – відомий учений Прикарпаття» (2024). Сфера наукових зацікавлень: вища математика, цілі криві, теорія нечітких множин, векторний і тензорний аналіз, персоналістика.

Садовий Юрій, навчався на геологічному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка (1982–1989). Провідний інженер-геолог Калуської лабораторії галургії Державної установи «Науково-дослідний і проєктний інститут основної хімії». Автор статті «З історії розвитку соляної промисловості в Калуші» (2024). Сфера наукових зацікавлень: геологія, галургія Калущини, природознавство.

Свирид Іванна, докторка філософії. Тема дисертації «Менеджмент спеціальних подій в культурно-дозвіллевій діяльності закладів клубного типу в західній Україні кінця ХХ – початку ХХІ століть: теорія і регіональна практика» (2023). Спеціальність – «культурологія», галузь знань – «гуманітарні науки». Завідувачка відділення культурно-мистецької освіти, викладачка-методистка Фахового коледжу культури і мистецтв (м. Калуш). Авторка дослідження «Особливості проєктного менеджменту та грантової діяльності у сфері культури» (2025). Переможниця конкурсу «Краща книга Прикарпаття 2024» у номінації Молодий вчений: «Менеджмент спеціальних подій в культурно-дозвіллевій діяльності». Сфера наукових зацікавлень: менеджмент, грантова діяльність.

Сіреджук Петро, доктор історичних наук, провідний фахівець Навчально-наукового інституту історії, етнології і археології Карпат (з 2008 р.). У 2010 р. захистив докторську дисертацію «Соціально-економічне становище і культурне життя німецької меншини Східної Галичини (20–30 рр. ХХ ст.)». Головний редактор наукового збірника «Калуські історичні студії». Т. 1 (2017). Автор дослідження «З минулого Калуського замку» (2017). Лауреат премії імені Івана Крип'якевича (1996). Почесний член Співки краєзнавців Прикарпаття (1997). Сфера наукових зацікавлень: історія України, джерелознавство, етнічна історія, археологія Гуцульщини, кателологія, краєзнавство, персоналістика.

Сливка Любов, кандидатка історичних наук, доцентка Івано-Франківського національного медичного університету. Тема дисертації «Етносоціальний розвиток дрібної шляхти в Галичині (1772–1914 рр.)» (2007). Авторка дослідження «Розселення дрібної шляхти у Калуському повіті в ХІХ – 30-х роках ХХ ст.» (2023). Сфера наукових зацікавлень: історія України, етнічна історія, краєзнавство, етнологія.

Тешевська Оксана, навчалася на філологічному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника (1972–1976), філологиня, заслужений учитель України, вчителька української мови і літератури Голинського ліцею. Авторка п'яти наукових статей: «Приклад українського чину: сторінки життя та боротьби легендарного командира УПА Степана Стебельського «Хріна» (2018), «Просвіта» Голиня: від витоків до сьогодення» (2019), «Григорій Цеглинський: штрихи до портрета відомого калущанина» (2020), «Іван Франко і Голинь: від минулого до сьогодення» (2021), «Берегиня Франкового роду: Оксана Омелянівна Франко» (2025). Членкиня Національної спілки краєзнавців України. Лауреатка обласної премії

імені Володимира Полека в галузі краєзнавства (2022) та ін. Сфера наукових зацікавлень: етнологія, краєзнавство, літературознавство, історія УПА, минуле «Просвіти» Калущини, франкознавство, персоналістика.

Тимів Іван, навчався на історичному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника (1983, 1985–1989). Провідний науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущини КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради» (2021). Автор ідеї, відповідальний редактор та упорядник наукового збірника «Калуські історичні студії» у 10 томах (2017–2026). Автор 27 статей «Джерела з історії Калуської торгівельної школи» (2018), «Тюркський слід у топоніміці Прикарпаття» (2020), «Похід татарських військ через Галицьку землю в Угорщину в 1594 р.» (2021), «Розгром татарських військ під Бурштином восени 1629 р.» (2022), «Воєнна кампанія 1675 р. на теренах Руського воєводства» (2024), «Джерела з історії Калуша XV–XVI ст.» (2025). Член Національної спілки краєзнавців України, лауреат премії імені Івана Рубчака в галузі літератури та історико-дослідницької справи (2020). Сфера наукових зацікавлень: джерелознавство, історичне краєзнавство, історіографія, археологія, кастелологія, персоналістика, кампанологія, пам'яткознавство, давній іконопис, топоніміка.

Франко Андрій, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту Івана Франка НАН України. Дисертація на тему «Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому товаристві імені Т. Г. Шевченка» (1995). Автор наукових статей: «Іван Гонта (Гамалія) – національний герой з Франкового роду» (2017), у співавторстві з професоркою О. Франко; «Іван Франко як редактор історико-літературного, джерелознавчого видання НТШ «Українсько-руський архів» (2019), «Родинні взаємозв'язки голови Товариства дрогобичан у США Володимира Осередчука із Франковим сімейством на Калущині» (2021), «Син Каменяря Петро Франко часто відвідував Калущину» (2024). Сфера наукових зацікавлень: франко-

знавство, текстологія, історія НТШ, літературознавство, шевченкознавство, краєзнавство, наукознавство.

Франко Оксана, докторка історичних наук, професорка Львівського національного університету ім. Івана Франка (1991–2021). Почесна громадянка м. Калуша (1997). Тема докторської дисертації «Наукова та суспільно-політична діяльність Федора Кіндратовича Вовка» (2001). Авторка дослідження «Франкова родина і культурно-просвітницький рух у Підгірках поблизу Калуша упродовж першої декади – 30-х рр. ХХ ст.: дослідження та спогади» (2019). Сфера наукових зацікавлень: етнологія, народознавство, персоналістика.

Чорній Анна, навчалася на історичному факультеті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2012–2017). Завідувачка Меморіального комплексу «Дем'янів лаз» Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери. Авторка досліджень «Політичні репресії радянської влади проти членів ОУН на території Калуського району 1939–1941 рр.» (2020), «Дослідження місць поховань жертв комуністичних репресій 40-х рр. ХХ ст. на Калушині» (2021). Сфера наукових зацікавлень: історія визвольної боротьби на Станіславщині (40–50 рр. ХХ ст.), репресологія, краєзнавство, персоналістика.

Шепітак Наталія, студентка V курсу Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Авторка наукових статей: «Промислове виробництво у Калуші (друга половина ХХ ст.)» (2024), «Калуська броварня: становлення й розвиток пивоваріння» (2025). Сфера наукових зацікавлень: краєзнавство, історія дисидентського руху, персоналістика.

Шкраб'юк Петро, доктор історичних наук. Тема докторської дисертації «Монаший Чин Отців Василіян у суспільно-культурному житті України» (2007). Працює в Інституті українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, старший науковий співробітник відділу української літератури (2018). Автор статті «Гідна спадкоємиця, Берегиня роду Каменяря професор Оксана Омелянівна Франко: ювілейна силуетка (до 80-річчя від дня народження)» (2019). Лауреат премії імені Івана Огієнка в галузі літератури (2020). Член Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України. Сфера наукових зацікавлень: історія України, персоналістика, історія Церкви, проблеми духовності та культури.

Яневич Богдан, навчався на факультеті народна творчість Київського державного інституту культури (1987–1997). Автор ідеї і концепції створення Меморіального музею «Калуська в'язниця» (2018). Завідувач Історико-меморіального музею Степана Бандери у селі Старий Угринів (з березня 2025 р.). Автор дослідження «Жертви радянського тоталітарного режиму у Войнилові» (2018). Лауреат обласної літературно-мистецької премії імені Марійки Підгірянки (2016). Сфера наукових зацікавлень: краєзнавство, музейництво, історія ОУН і УПА, генеалогія.

Відомості про авторів серіалу підготував Іван ТИМІВ, відповідальний науковий редактор видання

Застереження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Музейно-виставкового центру Калуської міської ради й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної відповідальності.

Наукове видання

КАЛУСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Том 10

Збірник наукових статей

Головний редактор – Олег Малярчук
Упорядник і відповідальний науковий редактор – Іван Тимів
Літературна редакція – Дарія Ониськів
Коректура – Людмила Андрійчук
Обкладинка та фотодизайн – Малишева Дарія
Комп'ютерна верстка – Іван Тимів

Адреса редакційної колегії:
77300, м. Калуш, вул. Шевченка, 9
Краєзнавчий музей Калущини
E-mail: meckalush@gmail.com

K-90 **Калуські історичні студії. – Т. 10. Збірник наукових статей /**
упоряд. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Іва-
но-Франківськ: Фоліант, 2026. – 442 с.

Підп. до друку 8. 04. 2026. Формат видання 148×210мм.
Формат паперу і частка аркуша 210×297/4. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 13,88
Віддруковано з оригіналів авторів

Друкарня «Фоліант»

м. Івано-Франківськ

www.foliant.if.ua

e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com

Відділ оперативного друку тел.: +38 099 380 05 60 (Viber)

Відділ офсетного друку +38 067 248 10 41 (Viber)

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ІФ № 24 від 20.07.2004

